

**Egy példázat kompozíciójának változásai a régi magyar
bibliafordításokban**

(A tékozló fiú példázatán bemutatva)

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a tudományágban

Írta: Demján Adalbert okleveles

Készült a Debreceni Egyetem Nyelvtudományok doktori iskolája
(Modern nyelvészet doktori programja) keretében

Témavezető: Dr.
(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 200... ..

Az értekezés bírálói:

Dr.

Dr.

Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

Dr.

Dr.

A nyilvános vita időpontja: 200... ..

Doktori (Ph.D.) értekezés

**EGY PÉLDÁZAT KOMPOZÍCIÓJÁNAK
VÁLTOZÁSAI A RÉGI MAGYAR
BIBLIAFORDÍTÁSOKBAN
(A TÉKOZLÓ FIÚ PÉLDÁZATÁN BEMUTATVA)**

Demján Adalbert

Témavezető: Dr. A. Molnár Ferenc

DEBRECENI EGYETEM

BTK

2008

Én, Demján Adalbert teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	6
1. Célok, feladatok, módszerek, korpusz.....	7
2. A korpuszt egységesen jellemző sajátosságok.....	10
A TÉKOZLÓ FIÚ PÉLDÁZATÁNAK SZÖVEGE	17
A SZÖVEGÖSSZEFÜGGÉS MEGVALÓSULÁSA A SZÖVEGEKBEN	61
1. A referenciális egységek és a rajtuk keresztül megvalósuló korreferencialitás	63
1.1. Az apa (i01)	64
1.2. Az ifjabbik fiú (i03)	68
1.3. Az idősebb fiú (i04).....	72
1.4. Egyéb szereplők.....	75
1.5. Tárgyak, dolgok.....	78
1.6. Cselekvések	94
2. A névmások	111
2.1. A névmási birtokos jelzős szerkezetek.....	111
2.2. Az anaforikus névmások alaki vált(ak)ozása és állandósulása	120
3. A kötőszók	123
4. A névelők	131
5. A szövegeken belüli időszervezés	139
5.1. Az igeidők szerepe az időszervezésben.....	139
5.2. Az összetett mondatok időviszonyai	154
5.3. Az igenevek időviszonyító szerepe	159
5.4. Időt jelölő lexémák, szerkezetek	167
5.5. Az igeaspektus szerepe az időviszonyításban	170
6. A szövegeken belüli térszervezés	173
6.1. Térjelölő lexikális elemek	174
6.2. A helyhatározóragok	178
7. A stílus ökonómiája	182

ÖSSZEGZÉS.....	185
SUMMARY	195
IRODALOMJEGYZÉK	196
FÜGGELÉK	206

BEVEZETÉS

A Biblia a világon a legtöbb kiadást megért mű és egyben a legnagyobb példányszámú is. A történelem századai során folyamatosan foglalkoznak vele: másolják, kutatják, értelmezik, magyarázzák, fordítják a világ legkülönbözőbb nyelveire. Magyar nyelven is, a középkortól kezdve napjainkig, több ízben tolmácsolták, szóban vagy írásban szinte mindenkor megalkotta a maga fordítását (fordításait). Érthető tehát a nyelvtudomány s főként a történeti nyelvészet érdeklődése a bibliafordítások iránt, hiszen a különböző korokban született munkákban nyelvünk egy-egy szinkrón állapotának lenyomatai, s e lenyomatok egymásutániságán jól láthatóvá válhatnak nyelvi változás irányai és tendenciái mind általánosságban, mind a nyelv különböző szintjein. Vizsgálható az egyes korok hangállománya, helyesírása, szókincse, mondatszerkesztése, szövegfüzése, stílusa, területileg elkülönülő nyelvváltozatai stb. és ezek mozgásai az időben. A vizsgálódások eredményeképpen végül cikkek, tanulmányok, monográfiák egész sora látott napvilágot a legkiválóbb nyelvészek tollából. A téma azonban szinte kimeríthetetlen, az anyag gazdagsága, az elemzési szempontok és módszerek sokasága okán. Jelen dolgozat a bibliai szöveg egy kis szeletkáját kívánja görse alá tenni és analizálni a Tékozló fiú példázatát, s azt is elsősorban történeti nézőpontból teszi majd, de lehetőség szerint a nyelv rendszerének minél több szintjén és minél mélyrehatóbban.

A Lukács evangéliumának 15. részében megjelenő parabola, Jézus egyik legismertebb példázata. Az egyházi tanításban központi helyet foglal el, mint az Atya kegyelmét és a bűnösök megtérésén érzett nagy örömet érzékeltető történet, mely egyben hangsúlyozza az Atya kebelére visszatért vétkezők rehabilitálását, az ilyen megtért bűnösök elfogadására buzdít és figyelmeztetésül szolgál az ezt megtagadóknak. A maga egyházi évének menetébe minden keresztény egyház régtől fogva beépítette a példázatot: az ÉrsK. a nagyböjti misék alkalmával felolvasandó evangéliumi részletek között tartja számon, Pesti Gábor az „wr nap wtan harmadyk wafarnapÿ” evangéliumként emlegeti, Bornemisza Péter a „miden wafarnapra rendeltet euangeliumok” sorába helyezi. A tanításbeli kiemelt helyzete okán kezdettől fogva fordítják magyarra, s nem csak a bibliafordítások részeként kel életre nyelvünkön, hanem egyéb munkákban is rendre megjelenik: a vasárnapi evangéliumokat tartalmazó munkákban, a prédikációgyűjteményekben, példázatmagyarázatokban stb. A művészetnek közkedvelt témája volt és ma is az. Közismertségét növeli az a számos verses, prózai, színpadi (pl. iskoladráma) és más feldolgozás, amely a példázat szövege alapján készült: Baranyai Pál: *Az*

tékozló fiúról; Szentmártoni Bodó János: *Az tékozló fiúnak historiaia*; Bökényi János: *A tékozló fiú*; Juhász Gyula *A tékozló fiú* c. verse; Görgey Gábor *A tékozló fiú novellája* c. műve – hogy csak néhányat említsek közülük. Épp a számos különböző korból származó fordítása és szövegváltozata által lett e bibliai történetet ideális forrásanyaggá számomra a nyelvi mozgások és változások vizsgálatának céljára.

1. Célok, feladatok, módszerek, korpusz

Dolgozatom fő célja, hogy a példázat kiválasztott magyar fordításainak keretei között a nyelvben és a nyelvhasználatban zajló változási folyamatokat a szövegek részletes elemzése útján feltárjam, s e folyamatoknak lehetőség szerint magyarázatát adjam. A kitűzött cél elérése érdekében több feladat elvégzését tartom szükségesnek: a) a fordításoknak az eredetivel és egymással való alapos összevetését; b) a vizsgálatba bevont szövegek által reprezentált nyelvállapot feltárását; c) a nyelv különböző szintjein megmutatkozó, főként a párhuzamosan létező variánsok által jelzett, változási lehetőségek regisztrálását és ezek esetleges realizálódásának kimutatását, sorsuk nyomon követését; d) a mozgások és változások kauzális és teleologikus, illetve külső és belső okainak keresését.

A munka elvégzésére többféle eljárás is megfelelőnek mutatkozott, leginkább talán az általam korábban alkalmazott versenkénti elemzés. S hogy ezúttal mégsem ezt választottam, annak leginkább az volt az indoka, hogy most más a célom, mint a tudományos diákköri dolgozatomban (1995) és a szakdolgozatomban (1997) volt. E megelőző munkáimban, melynek témavezetője ugyancsak A. Molnár Ferenc volt, tudniillik elsősorban a kiválasztott példázatfordítások szókincsének összehasonlító vizsgálatára törekedtem (alkalmanként hangtani, alaktani és mondattani kérdésekre szintén kitérve). Összevetve őket egymással és a forrásszöveggel, arra voltam kíváncsi, hogy milyen azonosságok, különbségek fedezhetők fel a fordítások között, milyen változások tapasztalhatók a lexémák szintjén az idők folyamán, s hogy milyen tényezők állnak mindezek háttérében. E feladatok elvégzésére a versenkénti analízis kiválóan alkalmas volt, azok a globális tendenciák viszont, amik nem csupán egy, hanem több verset érintettek, vagy éppen az egész szövegre voltak jellemzőek, így sokkal kevésbé voltak láthatóak és érzékeltethetőek. Mivel ezúttal elsődlegesen az utóbbi, azaz a globális jellemzők tárgyalására koncentrálok, az elemzés kereteit az egyes versekről a teljes szövegre tágítottam, és majd ezen belül térek ki esetenként az egyes versek elemeinek taglalására.

Vezérfonalul a szövegösszefüggést (szöveg-összefüggőséget, kohéziót) választottam, mely alkalmasnak mutatkozott arra, hogy a példázatszövegek felszínén megjelenő különféle nyelvi elemek, jelenségek vizsgálatának kellően tág keretet biztosítson. Dolgozatomban ennek eszközeit elemzem tehát, feltárva egyrészt viszonyukat a forrásszövegek megfelelő eszközeihez, másrészt kimutatva és magyarázva az idők során lezajlott mozgásokat, változásokat, állandósulásokat. Az egyes eszközök textológiai alapú analízise mellett, azonban gyakorta sort keríték arra, hogy őket más szemszögből is szemügyre vegyem: számos helyen végzek fonetikai, morfológiai lexikológiai és szintaktikai szintű vizsgálatot. Az elemzés során alkalmazott módszerek és eljárások azok konkrét alkalmazása előtt a dolgozat megfelelő helyein lesznek ismertetve.

Az elemzésre kerülő korpusz magját a Tékozló fiú példázatának (Lk 15,11–32) régi magyar fordításai képezik. Ide vettem a parabola minden önálló átültetését a 16. század első negyedétől a 18. század közepéig. A magyar szövegek többsége, leszámítva a Münchener Kódexet és a Jordánszky-kódexet, a középmagyar kor idején keletkezett, ennél fogva a bennük megjelenő nyelvi anyag kvázi egy egységnek tekinthető, kronológiailag legalább is. Ugyanakkor az első és utolsó munka megjelenése között eltelt úgy 300 év, ami alatt a nyelvben, nyelvhasználatban elmozdulások, változások következtek be. Anyagom forrásul szolgálhat tehát mind a leíró, mind a történeti szempontú vizsgálathoz, állapotfeltáráshoz és változásvizsgálathoz. A korpuszt gerincét alkotó munkákon kívül a vizsgálatot – fordításokról lévén szó – az eredeti nyelven készült textusokra is kiterjesztettem. A magyar szövegek egy részének, főként a korai tolmácsolatoknak forrásul a latin Vulgata szolgált, a másik részének pedig valamely görög nyelvű újszövetség. A görög szövegnek több elfogadott kritikai kiadása ismert, ezek közül kétségtelen a Nestle–Aland-féle (27. kiadás, Stuttgart, 1993; a továbbiakban rövidítve NA27, a táblázatokban NA) a legismertebb és a legszélesebb körben alkalmazott szövegkiadás, ezért alapként én is ezt használom. A Jeromos-féle fordítás alapszövegéül pedig a Robert Weber gondozta kritikai kiadást vettem (Stuttgart, 1975; rövid. Vulgata, a táblázatokban V). Természetesen tisztában kell lennünk azzal, hogy egyrészt ez a latin és görög szöveg rekonstruált textus, amely sokféle szövegvariáns figyelembevételével készült, tehát ilyen formájában közvetlen eredetije nem volt egyik korabeli fordításnak sem, másrészt létezhetnek szövegvariációk (elem- és struktúraváltozatok), amik alkalmanként meghatározóak lehetnek egy-egy fordítás megítélésénél. A pontosság kedvéért ezért az alapszövegeket kiegészítettem: egyrészt a bennük szereplő szavak, szerkezetek, grammatikai formák máshol felbukkanó variánsaival, másrészt a belőlük hiányzó, de az egyéb kritikai kiadások szövegében megtalálható elemekkel. A felhasznált egyéb kiadások a következők

voltak: a görög vonatkozásában az ún. textus receptus (1550), a Westcott–Hort-féle 1881-ből, a Merk-féle kiadás 1933-ból; a latinnál pedig a fent említett kiadásnak a lábjegyzetben hozott variánsadatai. Mind a görög, mind a latin alapszöveget kiegészítettem ezeken kívül még azokkal a változatokkal, amelyek Erasmus görög illetve latin textusában voltak fellelhetők, ismerve Pesti és Sylvester fordításának közeli kapcsolatát e munkákkal.

A magyar szövegek közül a legkorábbi a Münchener Kódex (röv. MünchK., a táblázatokban M; a magyar munkák rövidítéseit a TNyt.-ből vettem, vagy annak gyakorlata alapján alkottam meg), mely egy 1466-os másolatban maradt ránk, eredetije feltehetőleg 20–30 évvel korábbi. Időben másodikként a Jordánszky-kódex (röv. JordK., J) anyaga következik, amely a fordító saját közlése alapján 1516-ban lett kész. Harmadik a sorban a nagyrészt Sövényházi Márta domonkosrendi apáca másolatában ránk maradt Érsekújvári Kódex 1531-ből (röv. Érsk., É). A kódexeket követi a két erasmista munkája – Pesti Gábor *Nouum Testamentum* (1536-ból, rövid. PestiNTest., P) és Sylvester János *Vy Testamentū magar nelwen* (1541-ből, rövid. SylvUT., S) – melyek mögött nagyrészt egy másik forrásszöveg állt, Rotterdami Erasmusé. Sylvester az ő görög kritikai szövegéből, Pesti pedig annak latin változatából fordított. Őket követik a protestáns fordítók munkái, melyek a reformáció szellemében születtek: Heltai Gáspár és munkatársainak 1562-es munkája (*A JESVS Christvsnak wy testamentoma*, rövid. HeltUT., H), Félegyházi Tamás 1586-os *Vy Testamentoma* (röv. FélegyháziUT., F), a Vizsolyi Biblia (1590-ből, rövid. KárBibl., Kr), Komáromi Csipkés György *Magyar Bibliája* (röv. KomáromiBibl., Cs), valamint Medgyesi Pál töredékszövege (röv. MedgyesiPréd., Md) és Torkos András lutheránus fordítása 1734-ből (röv. TorkosUT., T). Némileg különáll tőlük Káldi György 1626-os kiadású Bibliája (röv. Káldi., Kd) indíttatásával, forrásszövegével, célközönségével, fordítói magatartásával.

A változási folyamatokat, melyek a vizsgált korszak szövegeiben megmutatkoztak, tágabb időintervallumban szeretném látni és láttatni, követni és viszonyítani, ezért és a jobb megértést segítő részlegesen későbbi magyar szövegekre is kitekintek. A nyelvi mozgások mai végpontjának érzékeltetésére a legújabb katolikus (1973, 1996-os javított kiadás, rövid. Biblia1996., kat) és protestáns (1975, 1990-es javított kiadás, rövid. Biblia1990, prot) „csúcsfordításokat” vontam be a kutatásba. Az átmeneti időszak folyamatait pedig, túlságosan elszakadni nem kívánván a korszaktól, a két nagytekintélyű munka (Károlyi és Káldi) revízióin és javított kiadásain fogom bemutatni. Ezek a következők: a) a Vizsolyi Biblia kiadásai és revíziói: az Oppenheimeri Biblia (1612, rövid. Oppenheimeri Bibl., Op), Váradi Biblia (1661, rövid. Váradi Bibl.), Tótfalusi Kis Miklós Bibliája (1685, rövid. TótfalusiBibl., Tó), Pethe Ferenc kiadása (1794, rövid. PetheBibl., Pe), az 1878-as (röv. Biblia1878) és az 1908-as

(röv. Biblia1908) revíziók, Kecskeméthy István munkája (1931, rövid. KecskeméthyÚT., Ke), Ravasz László Újszövetsége (1971, rövid. RavaszÚsz., R); b) Káldi-revíziói: a Szepeszy Ignác-féle (1834, rövid. SzepeszyÚsz., Sz), Tárkányi B. József-féle (1865, rövid. TárkányiÚsz., Tá), az 1927-es átdolgozás (röv. Biblia1927) és a Káldi–Neo-Vulgata (1997, rövid. KáldiNV., NV). E szövegek bevonása azon feltételezés alapján történt – mely az elemzés során jobbra igazolódott is –, hogy alkotóik komolyabb átalakításokat csak ritkán végeztek a nagy elődök szövegén, azokon leginkább csak akkor, és ott változtattak, ahol azt a nyelvben/nyelvhasználatban időközben lejáratott változások feltétlenül szükségessé tették. Munkájukat jól jellemzi példának okáért Szenci Molnár Albert a Hanau-i Biblia dedikálásában: „Az előbbi fordítást nagy igyekezettel megtartottam: hanem csak az észlelt hibákat dőztelen módgyát, melyek az idegen nemzetből való corrector miatt estének volt, azokat kitűztettem”, vagy Pethe Ferenc a Károlyi-kiadás Tudósításában: „Mindenben a’ KAROLI Fordítója fzerént való Nyomtatványokat követtem; az azokban észlelt nyomtatás-beli hibákat észgalmatozson meg jobbítottam”. Az említett bibliakiadók munkája tehát legfeljebb a nyomdahibák kijavítására, a helyesírás, hangjelölés módosítására, a kimaradt részletek pótlására terjedt ki (vö. Szathmári 1968: passim). A revízióknál már más a helyzet, hiszen ezek egyik legfontosabb feladata, hogy a régi Bibliák korszerűbb nyelvi formába öntve kerüljenek az olvasóközönség elé. Készítőiknek tehát figyelembe kellett venniük a nyelvünk életében időközben lejáratott változásokat. Ballagi Mór már 1864-ben világosan kifejtette az esedékes Károlyi-revízió előkészületei alkalmával, hogy *csinos* akkor lesz egy fordítás, ha tisztán ragaszkodik nyelve törvényeihez, sajátos fordulataihoz, szójárásához (1864: 171). Ugyanakkor a magyar bibliarevíziók történetéből azt is világosan kiolvashatjuk, hogy az átdolgozók keze a változtatások tekintetében eléggé meg volt kötve, és az alapszövegen ők is csak a legszükségesebb esetekben változtattak. Ezek alapján mind az újabb kiadások, mind az átdolgozások feltehetőleg megfelelő anyagot biztosítanak majd azon mozgások és állandósulások további nyomon követéséhez, amelyek a vizsgált korszak textusaiban kezdődtek.

2. A korpuszt egységesen jellemző sajátosságok

A korpuszt alkotó szövegek egyenként és csoportonként számos specifikummal bírnak, melyeket az elvégzendő munka során, valamint az adott folyamatok magyarázatánál mindenképpen szem előtt kellett tartanom. Ezen specifikumok közül kettő különösen jellemző valamennyi vizsgált szövegre, az elemzéskor lépten-nyomon szembesülünk velük, ezért úgy

vélem, hasznos, ha a bevezető részben kitérek rájuk. Az egyik a fordításjelleg, a másik a szövegahagyomány.

A fordítás a kommunikáció sajátos formája, melyben fordító összekötő kapocsként funkcionál: a két nyelven zajló közlési ciklusban egyrészt befogadóként, másrészt szövegalkotóként szerepel. A kommunikáció egyes tényezőihez (a forrás- és célnyelv, forrásnyelvi adó és szöveg, a célnyelvi vevő, valamint a két nyelvet hordozó társadalom és a hozzájuk tartozó miliő) való viszonya alapján, melyben az interpretátori elv, szándék, ízlés döntő szerepet játszik, különböző karakterű fordításokat hoz létre. Az eredményképpen létrejövő fordításokat E. Nida nyomán ma leginkább két típusba szokták sorolni (vö. 1969: 101; Tóth Kálmán 1994: 47–68; Hegedűs–Sutyinszki 1998: 21–5): az egyik alapja a *formális ekvivalencia* (szó- és formahű fordítás), a másiké a *dinamikus/funkcionális ekvivalencia* (tartalmilag hű fordítás). Az előbbi során az átadó nyelv sajátosságai dominálnak, a fordító a forrásnyelvi szöveget részesíti előnyben, s a tartalom visszaadása mellett a formát is híven igyekszik közvetíteni: a grammatikai egységeket, szóhasználatot, mondatépítkezést, szövegfelépítést stb. A másik típus esetében a befogadó nyelv sajátosságai, valamint az átültetendő tartalom dominálnak, a fordító a célnyelvi befogadót tartja szem előtt, és igyekszik a forrásnyelvi szöveg „legközelebbi természetes ekvivalensét” létrehozni. Eközben három dologra kell tekintettel lennie: a célnyelvi befogadókra, a befogadó nyelvre és kultúrára, a forrásnyelvi szöveg kontextusára. A dinamikus ekvivalens fordítás a célnyelvi olvasók körében ugyanazt a hatást váltja ki, mint az eredeti mű az azt olvasók körében kiváltott (vö. Klaudy 1997: 75–7). Más megközelítésekben e kétféle magatartást manapság az idegenítő és honosító, vagy a rekonstruktív és domesztikáló fordítás névvel is szokták illetni. A rekonstruktív fordító művét alacsonyabb rendűnek véli a forrásszövegnél, mivel az az egyedül hitelesnek elfogadott textus a másolandó minta; ezért a fordító a szavakat és grammatikát követi; ezzel szemben a honosítás során a fordító arra törekszik, hogy munkája a befogadó nyelv, közeg és kultúra szabályaihoz, elvárásaihoz minél jobban igazodjék (vö. Levý 1957: 15; Polgár 2003: 31, Ritoók 2006: 39–40). Ez korszakunkban sem lehetett másképp. E kétféle fordítói magatartás elkülönítése ugyanis nem teljesen új keletű, az ókorban például Cicerónál már találkozhatunk vele, és az ő nyomdokain haladva gondolkodik a tolmácsolás mikéntjéről Szent Jeromos (vö. 1991: 90), aki sokáig minta volt a bibliafordítás terén a középkor, koraújkor századaiban: „a görög szövegek fordításakor nem szóról szóra, hanem gondolatról gondolatra fordítok, kivéve a Szentírást, amelyben még a szórend is titkos tanítást hordoz” (*ubi et verborum ordo mysterium est*).

A bibliafordítás története azt mutatja, hogy az első jelentősebb fordítások – a Septuaginta, a Vulgata – készítői rendre inkább a szószertiséget hirdették. Ezt szokás Szt. Jeromos fenti vélekedésére is visszavezetni. Ő azonban itt a legkevésbé sem a formahű fordításra gondolt, mint arra Nida is figyelmeztet (Waard–Nida 2002: 246–50), hanem arra, hogy a Szentírás szövegének a betű szerinti értelmén túl van egy rejtett, titkos értelme, amit a fordításkor szem előtt kell tartani. E felfogása minden bizonnyal a középkorban általánosan ismert volt, nálunk is tudtak róla, s ennek értelmében a fordítók arra törekedtek, hogy a rejtett-lelki értelemről semmi se vesszen el. S mivel azt a szavak és azok rendje hordozzák, a lehető leghívebben ragaszkodtak a forrásszövegükhöz, még a szórend tekintetében is. (A rejtett értelemmel és annak megőrzésével kapcsolatban vö. Balázs 1987a: 155–67). A korai magyarításokra kétségtelenül ezen elv érvényesülése a jellemző, s ezzel általában véve megfelelnek a saját koruk által támasztott követelményeknek és az akkori fordítói szokásoknak. Több más tényezővel együttesen mindez meglehetősen szoros fordításokat eredményezhetett.

A 16. század fordításelméleti gondolkodói más elvekre építkeztek. Erasmus, a kor meghatározó teoretikusa szerint, ha Isten azt akarja, hogy szavait mindenki megértse, a mindennapi emberi beszéd megszokott fordulataival kell szólnia hozzánk, tehát úgy, ahogy az egyszerű emberek beszélnek. Az Isten és ember közötti párbeszéd kódja ezért nem lehet más, mint a közönséges emberi nyelv. S ha az isteni üzenetet tolmácsoló biblia tele is van képes beszéddel, ennek forrása sem lehet más, mint a hétköznapi beszédmód. Végeredményben tehát, ha Isten hozzánk emberi szavakkal szól, a mindennapi beszéd megszokott módján, akkor kinyilatkoztatását nekünk is szabad a közönséges nyelvhasználat alapján fordítanunk és magyaráznunk. A rotterdami mester előírta a fordításkor az eredeti források használatát, a filológiai pontosságot, az egyértelműségekre való törekvést. A kor másik nagy gondolkodója Luther, némileg más irányban haladt. Erasmus elveit magává tette ugyan, de túl is lépett azokon. Elődjével szemben nem nagyon kedvelte az allegorikus értelmezést, s inkább a szószertis értelem megállapítására törekedett grammatikai alapokon és filológiai gondossággal. Célja a mindenki számára érthető, idegenszerűségektől mentes fordítás volt. (Erasmus és Luther elveiről vö. Balázs 1987a: 303–4; 337–8.) „Meg kell kérdezni az anyákat otthonaikban, a gyerekeket az utcán, és az egyszerű embert a piacon, hogy eldöntsük, pontosan hogyan beszélnek. És ezután ennek alapján kell fordítani, hogy megértsék és felismerjék: valaki németül beszél velük” – írja *Levél a tolmácsolásról* c. munkájában (idézi Friedenthal 1973: 371). Luther és Erasmus elvei érvényesültek a saját fordításukban, aztán pedig megtermékenyítőleg hatottak a későbbi fordítókra. Nálunk a rotterdami mester elvei

mindenekelőtt Pesti és Sylvester munkájában jutottak érvényre (vö. Balázs 1958: passim). Később pedig a reformáció viszi ezeket tovább. A hazai protestáns fordítók munkáinak hátterében ez új szellemi irányzat azon törekvése áll, hogy a szentírást minden magyar emberhez anyanyelvén juttassák el. Szépen illusztrálja ezt Károlyi Gáspár a Vizsolyi Biblia Előli beszédében írtakkal: „nem csak akarja Isten hogy az Papoc olvasás az szent írást [...] hanem aztis akarja, hogy az Ó- és az Új- Testamentum könyvei minden nemzetségnek nyelvén legyenek, és azokat olvasnák, hánnyák vésék mindenek, szegények, gazdagok, kicsinek, nagyok, férfiak és afiszoni allatok. Mert az Isten egyaránt minden rendbéli embereket akar idvezíteni”. Ugyancsak őt idézhetjük, ha a reformáció fordítói elveiről képet akarunk kapni: a) a célnyelvhez való igazodásban: „Az fordításban éltő az mennyire lehetett tiszta igaz Magyarfóval, idegen szólánac módgyát nem követtő, sőt inkább a’ mi darabónac tettett vagy a’ Sídó vagy a’ Deác szólánac módgyában, annakis kimondáfában az Magyar nyelvnek szólánac módgyát követtő.”, b) az eredeti forrásokhoz való visszatérésben: „Kétségnélkül job embernek az forrásból innya hogy nem az folyásból... kicsoda tilthat meg minket hogy a kút fóból ne igyunc, az az, hogy az Ó testamentom könyvein a’ Sídó betőt, az új Testamentumén a’ Gergét meg ne tekintső”. Heltai a maga bibliája Előjáró beszédében pedig ezt írja: „Mert nem jár a Szentlélek mindenütt a grammatika után, hanem a grammatikának kell a Szentlélek értelme után járni” (idézi Bottyán 1982: 45). Hasonlóan jellemzi Torkos András fordítását annak Elöljáró Beszédében a fia: „a’ görög textusnak kútfejből úgy forditaná Magyar nyelvre az Új Testamentomot, hogy punctumról punctumra minden versetkék a’ Szent Léleknek értelmével meg egyezzenek.” A tartalomhű fordítás érvényesítésének szándéka tehát a humanista és protestáns fordításokban elvi szinten egyértelműen megragadható. A célnyelv és a befogadó előnyben részesítésének ezen szándéka szorosan összefüggött a reformáció anyanyelv- és hívőorientáltságával, a magyar nyelvnek a latin alárendeltségéből való fokozatos kiemelkedésével is.

A reformáció képviselte kihívásra adott katolikus reakció – a fordítás mikéntjét illetően – az előbbiekhöz hasonló eredményekre vezetett. Elég, ha Horváth János (1976: 95–6) jellemzésére gondolunk, amelyben Pázmány fordítói magatartását, elveit összegezte: „idomult latinhoz, de nem anyag szerint, mint a kódexek [...] A latintól jórészt felszabadult magyarság ez már, [...] a latintól nem anyagot kölcsönöz többé, csak elvet fogad el tőle: a szövegfegyelmezettség elvét [...] Tudatosan kerüli a latin formák szolgálai követését, fordításaiban is arra törekszik, hogy szövege ne tűnjön idegenszerűnek, hanem »mint-ha először magyar embertől, magyarul íratott volna«”.

Korszakunk szövegei végeredményben tehát egymással részben ellentétes fordítói elvek vezérelte alkotók tollából származnak. Ezen elvek – akár tudatosultak, akár nem –, noha nem feltétlenül kellett, hogy minden esetben kristálytiszta érvényre jussanak, hogy a szövegek minden egyes pontján megvalósuljanak, nyilván nem maradtak következmények nélkül a textusok megformálását, szóhasználatát, nyelvezetét illetően. A nyelvi tények vizsgálatánál éppen ezért a forrásszöveghez való viszony mindvégig fontos szempont lesz, a fordítói elv pedig egyike a fontos magyarázó tényezőknek.

A szöveghagyományozódás lényegében minden olyan textus fordítására hatással van, amelynek léteznek korábbi tolmácsolatai. A biblia magyar szövegét illetően kétféle – egy szóbeli és egy írásbeli – hagyományozódásról beszélhetünk, s e kettő egymással kölcsönhatásban is van. A nyelv e kétféle megjelenési formájának az egymásra gyakorolt hatása és kölcsönös viszonya manapság egyre inkább az érdeklődés középpontjába kerül. S ebben meghatározó jelentőségű volt W. H. Kelbernek a *The Oral and the Written Gospel* c. könyve, melyben az orális és textuális kérügma viszonyát próbálja tisztázni. Számunkra e munka azon megállapításai lesznek relevánsak, amelyben a szerző kifejti, hogy a létrejött evangélium egy korábbi orális hagyományra támaszkodott, de azon egyben szükségszerűen túl is lépett. Ugyanakkor a lejegyzés nem képes megszüntetni, leállítani az orális hagyományt, a szöveg a szóbeliségben tovább él és hagyományozódik (vö. 1983: 91–5). A középkor és korai újkor századaiban a hívő közönség nagy hányada írni és olvasni nem tudott, s ilyen körülmények között az oralitás kényszer volt a kultúrában, vallásosságban. Ennek pedig egyenes következménye volt a szóbeliség és az írásbeliség közötti szabad áramlás. Az írástudókra ugyanis, akik olvasni nem tudók számára interpretálták a szent szövegeket, a szóbeliség gyakran erős hatást gyakorolt. „A szóbeli anyagokat textualizálták, majd a textuális anyagok [...] szabadon keringtek szóban, hogy aztán az oralitásból kiemelve ismételt szöveggé dolgozzák fel őket.” (W. J. Ong 1998). A szóbeliség szerepe a Tékozló fiú példázatának analízisekor sem hagyható figyelmen kívül. A Biblia egyes részeit, különösen azokat, amelyek szentbeszédek és más egyházi szónoklatok magyar nyelvű megalkotásaihoz kiindulópontul szolgáltak, tudniillik már nagyon korán – feltehetőleg a XI. század elejétől – elkezdtek nyelvünkre lefordítani (vö. Balázs 1987b: 403–10). Tarnai szerint a magyar nyelvű vallási alapismeretek túlnyomórészt a szóbeliségben éltek, a literátus réteg őrizte a maga körén belül hagyományként, s adta tovább a következő nemzedékeknek. Az írók többé-kevésbé előbb tudták kívülről és a literátusi gyakorlatból a bibliai passzust, mint ahogy adott esetben leírták. Mivel a legismertebb, a vasárnapi evangéliumon kívül is hirdetett textusokat az egész országban meglehetősen egyformán hirdették, s így a köztudatba is

nagyjából állandó formában éltek (vö. Tarnai 1984: 244-50). A szentírás ezen részei az igehirdetés útján hamar kikerültek a kolostorok falain kívülre, szélesebb közönség körében váltak ismertté, és hagyományozódtak e közösségekben a szóbeliség által. E hagyományozódás aztán a korai szövegeket állandósíthatta, konzerválhatta, s innen van az, hogy ezek jóval nagyobb mértékben egyeznek, és lassabban változnak. Van okunk feltételezni tehát, hogy mindez nem maradt hatástalan, s fordítóink az egyes ismertebb részek tolmácsolásában bizonyos mértékig támaszkodtak a szóbeli hagyományra. E szóbeli hagyományozódás mellett, azonban egy írásbelivel is számolnunk kell. Horváth János (vö. 1976: 87) úgy gondolja, hogy a bibliafordításokban folytonosság van, a szentírás átültetésében a hagyományozódás szinte megszakítatlan, mivel a régi fordítások segítségül hívása már csak a feladat nehézségének okán is szükséges volt.

A hagyomány hatása még erőteljesebben jelentkezik a tekintélyes fordítások javított, revideált kiadásainak elkészítése közben. A revíziók bevonásának indoklásánál már részben kitértem arra, hogy a korábbi tekintélyes szövegek korlátozták az átdolgozás mozgásterét. Hogy ez mennyire így volt, igazolásul álljon itt néhány jellemző szempont a protestáns és a katolikus revízió elvégzésének vezérfonaláiból. Az 1938-as Czeglédy–Raffay-féle revízió előtt a református és evangélikus egyház közös bibliabizottsága ezekben az alapelvekben állapodott meg: „A revíziót úgy kell végezni, hogy Károlyi Gáspár bibliafordításának tiszteletreméltó és évszázados egyházi használata által a köztudatba átment szövegéből minél kevesebb menjen veszendőbe [...] Károlyi szövegétől csak ott kell eltérni, ahol az új szövegalap, a nyelv ódonsága, másfelől az újabb tudományos, exegetikai eredmények szükségessé teszik” (id. Bottyán János 1982: 129). Verseghegy Ferenc (1822/1987: 369) elé pedig, akit a katolikus egyházi hatóság felkért Káldi György munkájából a Genézis könyvének javítására, a következő igen szigorú feltételt szabták: „a Káldi-féle fordításhoz, ha végső szükség nem követeli meg, az egyes szavakat illetően nem szabad nyúlni, és nem szabad azt megváltoztatni”.

A régi bibliák követésének kényszere gyakran a hívők által érvényesült, mivel a nagy tekintélynek örvendő Bibliák egy-egy ismertebb részének szövege szinte beleivódott a köztudatba, így ezeket az átdolgozások készítői nem hagyhattak figyelmen kívül. Nálunk ilyen mindenekelőtt a Vizsolyi Biblia volt. Jól jellemzi, miként lehetett e Biblia szövegéhez közelíteni, Ballagi Mór fejtegetése a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1844-es számában (e folyóirat állandó fóruma volt a bibliafordítás és revízió ügyének): „A fordítás történik a görög szövegből (az Újszövetséget értjük) folytonos tekintettel a létező Károlyi féle fordításra, mint amelytől harmadfél százados megszokás miatt a nép nem egykönnyen elszoktatható” (id.

Bottyán 1982: 91). A Káldi-féle szöveg átdolgozása során hasonló helyzettel találták szembe magukat a szakemberek. Verseghy (1822/1987: 288) munkájában ezzel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „A hívőknek a szokás szerint felolvasott szentleckéi miatt, úgy látszik, teljesen el akarja ítélni a Káldi-féle fordítás minden javításait [ti. az egyház]. Tudniillik úgy vélekednek, hogy a nép jelentős különbséget fog észlelni a régi és a javított perikópák között, és ennek végül veszedelmes következményei fenyegetnek”. A revízió folyamán tehát amellet, hogy a tekintéllyel bíró szövegek nyelvezetét a kor elvárásaihoz igazították, nagy gonddal ügyeltek arra, hogy mindezt az ódonszerűségük és bibliai zamatuk megőrzésével, minden felesleges megütkezést, vagy éppen botrányt kiváltható újítást gondosan kerülve tegyék. A megőrzés és modernizálás között az egyensúlyt megtalálni nem könnyű feladat, és revíziója válogatja, hogy az mennyire sikerült (e problémáról bővebben lásd Mészöly 1922: 4–6; Bárczi 1975: 752–4; Ruzsiczky 1976: 7–24; B. Lőrinczy Éva 1978: 390–8 írásait).

Mindezek ismeretében az egyes jelenségek elemzésénél, a mozgások, változási folyamatok megvalósulásánál vagy éppen nem megvalósulásánál a hagyományozódást, a szövegtradíció „nyomását” mindenképpen figyelembe kell vennünk.

A TÉKOZLÓ FIÚ PÉLDÁZATÁNAK SZÖVEGE

Az elemző rész előtt közzéteszem a parabola szövegét, és pedig kétféle formában, egyrészt egészében egy modern fordításból idézve, másrészt versenkénti bontásban a vizsgálándó eredeti és magyar munkákból. Az előbbit azért vélem hasznosnak, hogy a példázat a maga teljességében álljon elénk, az utóbbit pedig azért tartom szükségesnek, mivel így az egyes fonetikai, morfológiai, szintaktikai és textológiai jellegű jelenségek változásai, illetve állandósulásai, a szövegek időrendben való egymás alatti elhelyezése által átláthatóvá, követhetővé válnak, és az elemzés során velük kapcsolatban tett megállapítások könnyebben visszakereshetőek lesznek. A versenkénti közlés során a szövegvariánsok eltérő jelenségeinek beépítésére a görög és latin forrásszövegben a következő jelöléseket alkalmaztam: „[+in domo]” – az alapszövegből hiányzó, de valamely szövegváltozatban megjelenő szavak, kifejezések; „[~quos]” – az alapszövegben levő szavak, kifejezések változatai; ha az alapszöveg szava valamely más kiadásból hiányzik utána [-] jel áll; az „ER” Erasmus szövegére, a „TR” a textus receptusra utal. Az eredeti szövegek és a vizsgált magyar textusok egészükben a függelék megfelelő lapjain megtalálhatók (1–27. sz. alatt).

A tékozló fiú (Lk. 15,11–32. Biblia. Újszövetségi Szentírás. Szent István Társulat. Bp., 1996)

11. „Egy embernek volt két fia.
12. A fiatalabbik egyszer így szólt apjához: Apám, add ki nekem az örökség rám eső részét. Erre szétosztotta köztük vagyonát.
13. Nem sokkal ezután a fiatalabbik összeszedte mindenét és elment egy távoli országba. Ott léha életet élve eltékozolta vagyonát.
14. Amikor már mindenét elpazarolta, az országban nagy éhínség támadt, s nélkülözni kezdett.
15. Erre elment és elszegődött egy ottani gazdához. Az kiküldte a tanyájára a sertéseket őrizni.
16. Örült volna, ha éhségét azzal az eledellel csillapíthatta volna, amit a sertések ettek, de még abból sem adtak neki.
17. Ekkor magába szállt: Apám házában a sok napszámos bővelkedik kenyérben – mondta –, én meg éhen halok itt.
18. Útra kelek, hazamegyek apámhoz és megvallom: Apám, vétkeztem az ég ellen és teellened.
19. Arra, hogy fiadnak nevezz, már nem vagyok méltó, csak béreseid közé fogadj be.
20. Csakugyan útra kelt és visszatért apjához. Apja már messziről meglátta és megesett rajta a szíve. Eléje sietett, a nyakába borult és megcsókolta.
21. Erre a fiú megszólalt: Apám, vétkeztem az ég ellen és teellened. Már nem vagyok méltó arra, hogy fiadnak nevezz.
22. Az apa odaszólt a szolgáltnak: Hozzatok hamar a legdrágább ruhát és adjátok rá. Az ujjára húzzatok gyűrűt, és a lábára sarut.

23. Vezessétek elő a hizlalt borjút, és vágjátok le. Együnk és vigadjunk,
 24. hisz fiam halott volt és életre kelt, elveszett és megkerült. Erre vigadozni kezdtek.
 25. Az idősebbik fiú kint volt a mezőn. Amikor hazatérőben közeledett a házhoz, meghallotta a zeneszót és a táncot.
 26. Szólt az egyik szolgának és megkérdezte, mi történt.
 27. Megjött az öcséd, és apád levágta a hizlalt borjút, hogy egészségben előkerült – felelte.
 28. Erre ő megharagudott, és nem akart bemenni. Ezért az apja kijött és kérlelte.
 29. De ő szemére vetette apjának: Látod, én annyi éve szolgállok neked és egyszer sem szegtem meg parancsodat. És nekem még egy gödölyét sem adtál soha, hogy egyet mulathassak a barátaimmal.
 30. Most meg, hogy ez a fiad megjött, aki vagyonodat rossz nőkre pazarolta, hizlalt borjút vágattál le neki.
 31. Az mondta neki: Fiam, te mindig itt vagy velem, és mindenem a tied.
 32. S illett vigadnunk és örülnünk, mert ez az öcséd halott volt és életre kelt, elveszett és megkerült.”

Lukács 15,11-12

NA27: ἀνθρωπὸς τις εἶχεν δύο υἱούς. ¹²καὶ εἶπεν ὁ νεώτερος αὐτῶν τῷ πατρὶ πάτερ, δός μοι τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς οὐσίας. ὁ δὲ [~ ER, ~TR καὶ] διείλεν αὐτοῖς τὸν βίον.

Vulgata: homo quidam habuit duos filios ¹² et dixit adolescentior ex illis [~ ER illorum] patri pater da mihi portionem substantiae quae me contingit [~ER ad me redit] et divisit illis substantiam

MünchK.: eg neminèmv èmbern^c valanac ket fia / (12) t mōda aÅoc kvÅÅvl aÅ ifiab atʼānac/ atʼa aggad | g ènnèkem a· iobol rèÀèmèt melʼ èngemèt illèt t | g oÇta vnèki a vagot/

JordK.: Egy embernek vala ket ffya, es monda az yffyabbyk hÔ attyanak: Atyam, ad ky az yozagbol az en reezemet, ky enghemet yllet. Es el oztha hÔnekyk az yozagot.

ÉrsK.: nemynemx embernek wala keet fya Es az yfyabyk ew kezzwlxk monda attyanak atyam ad megh ennekem az marhaat ky engemet yllet Es meg ozta neky yozagat

PestiNTest.: Egy embernek keet fya wala, ees aÅ iffÿabyk monda aÅ attyanak, Attyam, atkÿ aÅ een reÀemet aÅ marhabol, mely engem illet. Ees meg oÅta nekÿk a marhat.

SylvUT.: Eġġ embernek kêt fia vala / eș az iffiabbik azok kxzzxl monda az × attʼānak·Atʼām add ki ennekem az marhābol az rifſt az mell ennekem iut. Eș meg ofſtā azoknak az × illetī /

HeltUT.: Egy embernek vala kêt fia. Kic kxzzxl az iffiabic monda az Atyānac: Atyām, Ad meg ennekem à marhai réſt, melly engemet illet? Az kedig meg ofſta marháiat.

FélegyháziUT.: Nemelʼ embernek valakêt fia. 12. Es monda az ifiabbik az attianak, Attiam àd meg az engem illetet refſt az iofzagbol. Es ket fele ozta x nekiek az marhat.

KárBibl.: Egy embernek vala két fia. 12. Es monda az iffiabbic az attyának: Add ki énnékem az %r%klégb%l az én részemet. Annac okaért az, meg of3ta k%z%tt%c az %r%kléget.

Káldi: Egy embernek két fia vala: ¹²és monda az ifiabbik kxzzülxk az attyának: Atyám, ádd-ki nékem az xrxklég részét, melly engem illet. És el-ofztá nékik az xrxkléget.

MedgyesiPréd.: Egy embernek vala két fia. 12. Es monda az ifjabbik az attyának: add-ki énnékem a' jókból az én részemet. Annakokáért a' megofztá kxztixk a' jokat.

KomáromiBibl.: egy embernek vala két fia. 12. És monda azok közzül az ifjabbik az attyának: Atyám add-ki nékem a' jófzágból az én reám eső részt, és meg-ofztá nékiek az életet.

TorkosUT.: Egy embernek két fia vala. 12. Es azok közzül az ifjabbik, monda az ő attyának, atyám addki nékem az engemet illető részt a' jófzágból, és elofztá közöttök a' jófzágot.

A Vizsolyi Biblia javított kiadásai, revíziói:

KárBibl.: Egy embernek vala két fia. 12. Es monda az iffiabbic az attyának: Add ki énnékem az %r%klégb%l az én részemet. Annac okaért az, meg of3ta k%z%tt%c az %r%kléget.

Oppenheimeri Bibl. 1612: Egy embernek vala két fia. 12. Es monda az ifjabbic az attyának: Add ki énnékem az xrxkségbxl az én részemet. Annakokaért az megofztá kxztitxc az xrxkséget.

Váradai Bibl. 1661: Egy embernek valának két fiai: 12. És monda az ifjabbic az attyának: Atyám, add-ki énnékem az xrxkségbxl a' részt. Annakokáért az meg-ofztá kxztitxc az xrxkséget.

TótfalusiBibl. 1685: Egy embernek vala két fia. 12. Es monda az ifjabbik az attyának: Atyám, add-ki énnékem az örökségből az én részemet. Annakokáért az meg ofztá közöttök az örökséget.

PetheBibl. 1794: Egy embernek vala két fia. 12. Es monda az ifjabbik az attyának: Atyám, add-ki énnékem az öröklégbfl az én részemet. Annakokáért az meg-ofztá közöttök az örökléget.

Biblia1878: Egy embernek vala két fia; 12. és monda az ifjabbik az attyának: Atyám! add ki nékem az örökségből az én részemet! És az megosztá közöttök az örökséget.

Biblia1908: Egy embernek vala két fia;12. És monda az ifjabbik az ő attyának: Atyám, add ki a vagyonból rám eső részt! És az megosztá köztök a vagyont.

KecskeméthyÚT. 1931: Egy embernek volt két fia; 12. és az ifjabbika azt mondta attyának: Atyám, add ki nekem a vagyonból rám eső részt. És megosztotta köztük a vagyont.

RavaszÚSz. 1971: Egy embernek volt két fia. 12. A fiatalabbik eztmondotta az atyjának: Atyám, add ki nekem a vagyon rám eső részét. Az megosztotta köztük a vagyont.

Kádi-revíziók:

Káldi: Egy embernek két fia vala: ¹²és monda az ifiabbik közölök az atyjának: Atyám, add ki nekem az örökség részét, melly engem illet. És elosztá nekik az örökséget.

SzepesyÚSz. 1834: Egygy embernek két fiai valának. 12. És monda az ifiabbik közölök atyjának: Atyám! adjad ki nekem az engem illető részörökséget; és megosztá közöttök az örökséget.

TárkányiÚSz. 1865: Egy embernek két fia vala. 12. És monda az ifjabb közölök atyjának: Atyám! add ki nekem az örökségrészt, mely engem illet. És elosztá nekik az örökséget.

Biblia1927: Egy embernek volt két fia. 12. És monda az ifjabbik atyjának: Atyám! add ki nekem az örökség részét, mely rám esik. És elosztá köztük vagyonát.

KáldiNV. 1997: »Egy embernek volt két fia. 12. A fiatalabb azt mondta apjának: „Apám! Add ki nekem az örökség rám eső részét!” Erre szétosztotta köztük vagyonát.

Újfordítások:

Biblia1990: „Egy embernek volt két fia. 12. A fiatalabb ezt mondta az apjának: Atyám, add ki nekem a vagyon rám eső részét. Erre megosztotta köztük a vagyont.

Biblia1996: „Egy embernek volt két fia. 12. A fiatalabbik egyszer így szólt apjához: Apám, add ki nekem az örökség rám eső részét. Erre szétosztotta köztük vagyonát.

Lukács 15,13

NA27: καὶ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας συναγαγὼν πάντα ὁ νεώτερος υἱὸς ἀπεδήμησεν εἰς χώραν μακρὰν καὶ ἐκεῖ διεσκόρπισεν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ζῶν ἀσώτως.

Vulgata: et non post multos dies congregatis omnibus [~ ER Ac post dies non multos quum omnia contraxisset] adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose

MünchK.: t nē fōc napoc utan mēdenēkēt egbē gvituēn / aÅ ifiab fiu èlèrèdet Çarandoclani mèÇÇè valo orÇağba / t ot èltekoÅlotta v iauat èluen bèlèndefvl

JordK.: Es nem fok ydw be telwen, az yffyabbyk ffya egybe gyeytee mynd az hÔ reezeeth, es wttra meene, vendeegh orzagban, es oth el tekozlya mynd az hÔ yozagat gyenyerwŕeggghel eelwen.

ÉrsK.: Es nem fok nap el mwlwan myndeneket egyembe gyuyttwen Az kyffebyk fya el mene mezze walo orzagban Es ot eel thekozla ew yozagat tefty faytalanfagban eelwen

PestiNTest.: Ees nem fok napok wtan aÅ iffýabýk mýndeneket egybe gyhtwtw el mene meÅÅe walo tartomanba, ees ot el tekoÅla mýnden marhaýat elwen mýndenbewl kedweÅerýnt.

SylvUT.:  s nem fok napnak ut nna az iffiabbik fiu mikoro  mindeneket   mag hoz takarijtott volna/ vidikbe mene me  ze valo tartom nba/ és ott az   marh iat gonof zul elk lt / mirtikletlen és fantalan illetet v felui .

HeltUT.: Nem fok nap m lua kedig mikor  maz iffiabic fiu egybe gy ytet v lna mindeneket, vanderlani m ne me  ze földre: Es ot el tekozla marh iat tobz d f sal.

FélegyháziUT.: Es n  fok  dx muluan xzue takaritan mindeneket az ifiabbik fia elmene me  ze leux tartomaniban: es ot el tekozla az x marhaiat eluen maga tartoztatlanul.

KárBibl.: Nem foc napoc vtán pedig, mikor mindeneket egybe takart v lna az % iffiabbik fia, me  ze m ne idegen tartom nba, és ott el t kozl  minden marh iat, miuel hogy nagy t kozl f f l  lne.

Káldi:  s nem fok napok-után, egybe-gy jtv n mindeneket, az ifiabbik fia me  ze m ne t v l-valo tartományba, és ott el-t kozl  az x xrx f g t buja élettel.

MedgyesiPréd.: Nem fok napok után pedig mikor mindeneket egyben rakot volna az az ifiabbik fiu, me  sze m ne idegen tartományban, es ott el-t kozl  minden jauait, mivel nagy t kozl f f l  l vala.

KomáromiBibl.:  s nem fok napok után egybe-takaritv n mindeneket az ifjabbik fiú, el-m ne me  ze való tartományba, és ott el-t kozl  az   j f ag t, t kozolva  lv n.

TorkosUT.: Es nem sok napok múlván, mindeneket   zve takarita a  k f sebbik fiú, mes sze földre elm ne; és ott el tekozolta j f ag t,  lv n t kozl f f l.

A Vizsolyi Biblia javított kiadásai, revíziói:

KárBibl.: Nem foc napoc vtán pedig, mikor mindeneket egybe takart v lna az % iffiabbik fia, me  ze m ne idegen tartom nba, és ott el t kozl  minden marh iat, miuel hogy nagy t kozl f f l  lne.

Oppenheimeri Bibl. 1612: Nem fok napoc után pedig, mikor mindeneket egybetakart v lna az x ifjabbik fia, me  ze m ne idegen tartom nba, és ott el tekozl  minden marh aj t, mivelhogy nagy t kozl f f l  lne.

Váradi Bibl. 1661: Nem sok napok után pedig, mikor mindeneket xfszve-rakott volna az x ifjabbik fia, mefszfe méne idegen tartományba, és ott el-tékozlá minden marháját, bxvxn kxltvén.

TótfalusiBibl. 1685: Nem sok napok után pedig, mikor mindeneket egybetakart volna az ifjabbik fia, mefszfe méne idegen tartományba; és ott eltékozlá minden marháját, mivelhogy nagy tékozlással élne

PetheBibl. 1794: Nem sok napok' után' pedig, mikor mindeneket egybe-takart volna az f ifjabbik fia; mefszfe méne idegen tartományba; és ott el-tékozlá *minden* marháját: mivelhogy nagy tékozlással élne.

Biblia1878: Nem sok nap multával azonban, az ifjabbik fiú összeszedvén mindenét, messze földre távozték, és ott eltékozlá vagyonát, élvén tobzódva.

Biblia1908: Nem sok nap múlva aztán a kisebbik fiú összeszedvén mindenét, messze vidékre költözék; és ott eltékozlá vagyonát, mivelhogy dobzódva élt.

KecskeméthyÚT. 1931: És nem sok nap múlva a fiatalabbik fiú összeszedvén mindenét, messze országba költözött, és ott eltékozlta vagyonát dobzódó élettel.

RavaszÚSz. 1971: Nem sok idő múlva aztán a kisebbik fiú összeszedte mindenét, messze tartományba költözött, és feslett életet élve eltékozlta vagyonát.

Káldi revíziók:

Káldi: És nem sok napok-után, egybe-gyűjtvén mindeneket, az ifjabbik fia mefszfe méne távul-valo tartományba, és ott el-tékozlá az x xrxkfégét buja élettel.

SzepesyÚSz. 1834: De nem sok napok múlva ifjabbik fia mindeneket egygybegyűjtvén idegen messze tartományba elútaza; ahol buja életet üzvén örökségét elpazarlá.

TárkányiÚSz. 1865: És nem sok nap múlva, összeszedvén mindent ifjabbik fia, messze tartományba méne, és ott eltékozlá örökségét buja élettel.

Biblia1927: Kevés idő múlva összeszedvén mindenét az ifjabbik fiú, messze országba költözék, és ott eltékozlá vagyonát léha élettel.

KáldiNV. 1997: Nem sokkal ezután a fiatalabb fiú összeszedte mindenét, elment egy távoli országba, és ott léha élettel eltékozlta vagyonát.

Újfordítások:

Biblia1990: Néhány nap múlva a fiatalabb fiú összeszedett mindent, elköltözött egy távoli vidékre, és ott eltékozlta a vagyonát, mert kicsapongó életet folytatott.

Biblia1996: Nem sokkal ezután a fiatalabbik összeszedte mindenét és elment egy távoli országba. Ott léha életet élve eltékozolta vagyonát.

Lukács 15,14

NA27: δαπανήσαντος δὲ αὐτοῦ πάντα ἐγένετο λιμὸς ἰσχυρὰ [~ER ἰσχυρός] κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην, καὶ αὐτὸς ἤρξατο ὑστερεῖσθαι.

Vulgata: et postquam omnia consummasset [~ER consumsisset] facta est fames valida in regione illa et ipse coepit egere

MünchK.: t miutan mēdenekèt |g emēÇtetuolna lvt nag ehfēg aÅorÇagban / Es v keÅde nauaľgania

JordK.: Es mykoron myndeneket meg emeztet vona, leen nagy ehfēegh az tartomanban, es hÔ es kezde ehezny.

ÉrsK.: Es mykoron myndeneket el tekozloth volna lxn nagy ehfēegh az orzagban Es ew kezde zykeľkedny

PestiNTest.: Ees mÿnek wtanna mÿndeneket meg emeÅtet volna, lewn aÅ tartomanba nagy ehfēg. Ees ew keÅde Åÿkelkednÿ.

SylvUT.: Eş minek vtānna mindeneket gonofzul el kxltxtt volna / nağ f3×ksig l×n az tartomāńban / eş az fiu nağ f3×kfıgben kezde élni/

HeltUT.: Minec vtānna kedig mindeneket elkxltet vólna, nagy drágafság lxn abban à tartományban, Es x kezde meg fogyátkozni.

FélegyháziUT.: Mikor pedig x elkxltxtt volna mindeneket, lxn kemeni ehfēg az tartomani f3erent: es x kezde f3×kxlkxdni.

KárBibl.: Minec vtānna pedig mindeneket el tékozlott vólna, támada nagy éhfőség abban az tartomāńban, és % meg kezdé fogyátkozni.

Káldi: És minek-utānna mindeneket megeméľftett vólna, nagy éhfēg lőn abban a' tartományban, és x f3űkxlkxdni kezde.

MedgyesiPréd.: Minek-utānna pedig mindeneket el-fogyatot volna, támada nagy éhség abban a' tarományban, és ő meg kezde fogyátkozni.

KomáromiBibl.: Mikor pedig ő el-költött vólna mindeneket, lőn erős ehség abban a' tartományban, és ő megkezde fogyátkozni.

TorkosUT.: Mikor pedig mindeneket meg eméľftettvólna, nagy éhség lőn abban a' tartományban; és ő szűkölködni kezde.

A Vizsolyi Biblia javított kiadásai, revíziói:

KárBibl.: Minec vtánna pedig mindeneket el tékozlott volna, támada nagy éhőség abban az tartománban, és % meg kezdé fogyatkozni.

Oppenheimeri Bibl. 1612: Minekutánna pedig mindeneket eltekozlott volna, támada nagy éhség abban az tartománban, és x megkezde fogyatkozni.

Várad Bibl. 1661: Minekutánna pedig mindeneket eltékozlott volna, támada nagy éhség abban a' tartományban: és x meg-kezde fogyatkozni.

TótfalusiBibl. 1685: Minekutánna pedig mindeneket eltékozlott volna, támada nagy éhség abban a' tartományban, és ő megkezde fogyatkozni

PetheBibl. 1794: Minekutánna pedig mindeneket el-tékozlott volna; támada nagy éhfég abban a' tartományban, és f meg kezdé fogyatkozni.

Biblia1878: Mikor pedig mindenét elköltötte, iszonyú éhség támadt abban a tartományban, és ő szűkölködni kezdé.

Biblia1908: Minekutána pedig mindent elköltött, támada nagy éhség azon a vidéken, és ő kezdé szükségét látni.

KecskeméthyÚT. 1931: Miután pedig mindent elköltött, nagy éhség támadt abban az országban, és ő kezdett szükségét látni.

RavaszÚSz. 1971: Mire mindenét elköltötte, nagy éhség támadt abban a tartományban, és kezdett ínséget látni.

Káldi revíziók:

Káldi: És minek-utánna mindeneket megeméftett volna, nagy éhfég lön abban a' tartományban, és x fűkxlkxdni kezdé.

SzepesyÚSz. 1834: Minekutánna pedig mindeneket megemésztet volna, nagy éhség lön abban a tartományban, és ő is szűkölködni kezdé.

TárkányiÚSz. 1865: És miután mindent megemésztett, nagy éhség lön azon tartományban, és szűkölködni kezdé.

Biblia1927: Miután mindent elpazarolt, nagy éhség lön azon a földön, és ő szűkölködni kezdé.

KáldiNV. 1997: Miután mindent elpazarolt, nagy éhínség támadt azon a vidéken, és nélkülözni kezdett.

Újfordítások:

Biblia1990: Miután elköltötte mindenét, nagy éhínség támadt azon a vidéken, úgyhogy nélkülözni kezdett.

Biblia1996: Amikor már mindenét elpazarolta, az országban nagy éhínség támadt, s nélkülözni kezdett.

Lukács 15,15

NA27: καὶ πορευθεὶς ἐκολλήθη ἐνὶ τῶν πολιτῶν τῆς χώρας ἐκείνης, καὶ ἔπεμψεν αὐτὸν εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ βόσκειν χοίρους,

Vulgata: et abiit et adhesit uni civium regionis illius et [~ER atque is] misit illum in villam suam ut pasceret porcos

MünchK.: t èlmènè / t az orÅåg bèli polgar eggichèÅ eggefvlv / t èrèÇte vtèt v faluiaba hog vriÅne diÅnocat /

JordK.: Es el meene, fogaa hÔnen magat egy palogarhoz az tartomanban, es kylde el hÔtet hÔ falwyaban hogy dyznot ewryzne.

ÉrsK.: Es el menween alla egy polgarhoz az orzagba Es el kewldee ewtet az ew falwyaba dyzno xryzny

PestiNTest.: El mene ees ÅerÅewdek egÿ polgarhoÅ ot a tartomanba. Ees a polgar kylde ewtet aÅ ew falwÿaba hogÿ dÿÅnot ewrÿÅne.

SylvUT.: eş el mene/ eş az tartomānnak polgāri kxzzxl égikhez hozzā ālla / eş az polgār az × maiorāba boczātā ×tet hoġ difñnot xrizne

HeltUT.: El méne azokaért, es ada magát egy à tartománybeli lako emberhxz, es k×lde xtet az x mezxiére, hogy xrizne à difñnókat.

FélegyháziUT.: Es elmenuen ragazkodek egy polgarahoz annak az tartomannak: es k×lde xtet az xnnxn meñzeire legeltetni az diznokat.

KárBibl.: Es elménuén adá magát annac az tartománnac egy lakofához, ki el kóldé azt az % mezeire hogy legeltetne az difñnókat.

Káldi: És el-méne, és annak a' tartománnak egy polgárához adá magát. És az x majorjába küldé ötet, hogy a' difñnókat őrizné.

MedgyesiPréd.: Es el-menvén adá magát, annak a' tartománynak egy lakosához, ki elk×ldé azt az x mezejére, hogy xrizné a' difñnokat.

KomáromiBibl.: És el-menvén ragafzkodék annak a' tartománynak egy polgárához, és elküldé ötet az ő mezeire, hogy legeltetné a' difñnókat.

TorkosUT.: Es elmenvén, azon tartományban lakozó egy gazdához adá magát, ki is elküldé ötet az ő mezejere, hogy a' difñnókat őrzené.

A Vizsolyi Biblia javított kiadásai, revíziói:

KárBibl.: Es elménúen adá magát annac az tartománnac egy lakofához, ki el kóldé azt az % mezeire hogy legeltetné az difznókat.

Oppenheimeri Bibl. 1612: Es elmenvén adá magát annac az tartománnac egy lakosához, ki elküldé azt az x mezeire hogy legeltetné az difznókat.

Váradai Bibl. 1661: El-menvén azért adá magát annac a' tartománynak egy lakosához, ki el-küldé xtet az x mezeire hogy legeltetné a' difznókat.

TótfalusiBibl. 1685: Es elmenvén adá magát annak a' tartománynak egy lakosához, ki elküldé ötet az ő mezeire, hogy legeltetné a' difznókat

PetheBibl. 1794: Es el-menvén, adá magát annak a' tartománynak egy lakofához, ki el-küldé ftet az f mezeire, hogy legeltetné a' difznókat.

Biblia1878: És elmenvén, hozzászegődék ama tartománynak egyik polgárához; ez meg elküldé őt az ő mezeire disznókat legeltetni.

Biblia1908: Akkor elmenvén, hozzá szegődék annak a vidéknek egyik polgárához; és az elküldé őt az ő mezeire disznókat legeltetni.

KecskeméthyÚT. 1931: És elmenvén hozzászegődött annak az országnak egyik polgárához; és az elküldte őt földjére sertéseket legeltetni.

RavaszÚSz. 1971: Akkor elszegődött annak a tartománynak egyik polgárához, aki kiküldte őt a mezejére, disznókat legeltetni.

Káldi revíziók:

Káldi: És el-méne, és annak a' tartománnak egy polgárához adá magát. És az x majorjába küldé őtet, hogy a' difznókat őrizné.

SzepesyÚSz. 1834: És elmenvén annak a tartománynak egygyik lakosához adá magát; ki őtet mezejére kiküldé disznókat őrizni.

TárkányiÚSz. 1865: És elmenvén, azon tartománynak egy polgárához szegődött, ki majorjába küldé őt, hogy őrizze a sertéseket.

Biblia1927: És menvén, beszegődött azon ország egy polgárához, ki tanyájára küldé őt, hogy őrizze a sertéseket.

KáldiNV. 1997: Erre elment és elszegődött egy ottani gazdához, aki kiküldte a tanyájára, hogy őrizze a disznókat.

Újfordítások:

Biblia1990: Ekkor elment, és elszegődött annak a vidéknek egyik polgárához, aki kiküldte őt a földjeire disznókat legeltetni.

Biblia1996: Erre elment és elszegődött egy ottani gazdához. Az kiküldte a tanyájára a sertéseket őrizni.

Lukács 15,16

NA27: καὶ ἐπεθύμει χορτασθῆναι [~ER, ~TR γεμισαι, +ER, +TR την κοιλιαν αυτου] ἐκ [~ER ~TR απο] τῶν κερατίων ὧν ἤσθιον οἱ χοῖροι, καὶ οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ.

Vulgata: et cupiebat implere ventrem suum de siliquis quas [~quos; ~ER quibus] porci manducabant [~ER vescebantur] et nemo [~ER neque quisquam] illi dabat

MünchK.: t keu#,a vala v hafat bèvtltèni a· malatacbol kikèt a· diÅnoc èÇn^c vala / t fènki fem aggauala v nèki /

JordK.: Es kyvannya hÔ hafaath megh elegheytenye az zyrokbol, kyt az dyznook eeznek vala, es fenky hÔneky nem aggya vala.

ÉrsK.: Es kewanya wala Be txlteny ew hafat az malatakbol kyket az dyznok eeznek wala de maga fenky ew neky nem adya wala

PestiNTest.: Ees keuannya wala meg tewlteny aÅ ew hafat a tewrkellyel mellÿet a dÿÅnok eÅnek wala. Ees fenkÿ nē agya wala nekÿ.

SylvUT.: eş nem kiuān vala egebet hanem csak hoğ az malātāual txlthetnē be az × hafat / mellet az difznok éfnec vala / de mēg azt fem agga vala fenki ×neki.

HeltUT.: Es kéuánya vala be txlteni hafāt à txrkxlyxckel, mellyeket à difznóc éfnec vala, Es fenki nem adgya vala x neki.

FélegyháziUT.: Es keuannia vala betxlteni az x hafat az korpakbol mellieket eznek vala az diznok: es fenki nem àd vala neki.

KárBibl.: Es kéuánya vala meg t%lteni az % gyomrát az mosléckal mellyet éfnec vala az difznóc, de aztis fenki nem adgya vala.

Káldi: És kívánnya vala a' hafat bé-töltteni a' malátával, mellyet a' difznók éfnec vala; és fenki nem adgya vala néki.

MedgyesiPréd.: Es kívánja-vala megtxlteni az x gyomrát a' difznók eledelével, melyet azok efznek vala; de azt-is fenki nem adja vala.

KomáromiBibl.: És kívánnya vala meg-töltteni az ő hasát a' korpákból, mellyeket efznek vala a' difznók, és fenki nem adgya vala néki.

TorkosUT.: Es kívánja vala hasát megtölteni a' bürökkal, mellyet efznek vala a' difznók; de fenki nem adá neki.

A Vizsolyi Biblia javított kiadásai, revíziói:

KárBibl.: Es kéuánya vala meg t%lteni az % gyomrát az mosléckal mellyet éfnec vala az difznóc, de aztis fenki nem adgya vala.

Oppenheimeri Bibl. 1612: Es kívánnya vala megtölteni az x gyomrát az mosléckal mellyet éfnec vala az dífnóc, deaztis fenki nem adgya vala.

Váradi Bibl. 1661: És kívánnya vala meg-tölteni az x gyomrát a' mosléckal mellyet efznek vala a' dífnóc, de azt is fenki nem adgya vala.

TótfalusiBibl. 1685: Es kívánja vala megtölteni az ö gyomrát a' moslékkal, mellyet éfnec vala a' dífnók, de aztis fenki nem adja vala néki.

PetheBibl. 1794: Es kívánja vala meg-tölteni az f gyomrát a' moslékkal, mellyet efznek vala a' dífnók; de azt is fenki nem adja vala néki!

Biblia1878: És óhajtotta volna megtölteni gyomrát azzal a maghüvelylyel, melyet a disznók ettek; de senki sem adott neki.

Biblia1908: És kívánja vala megtölteni az ő gyomrát azzal a moslékkal, amit a disznók ettek; és senki sem ad vala néki.

KecskeméthyÚT. 1931: És azokkal a becőkkel kívánta hasát megtölteni, melyeket a sertések ettek; és senki sem adott neki.

RavaszÚSz. 1971: Szívesen megtöltötte volna gyomrát avval a moslékkal, amit a disznók ettek, de senki sem adott neki.

Káldi revíziók

Káldi: És kívánnya vala a' hafát bé-tölteni a' malátával, mellyet a' dífnók éfnec vala; és fenki nem adgya vala néki.

SzepesyÚSz. 1834: És kívánja vala hasát megtölteni azon hüvelyes gyümölsből, mellyet a disznók esznek vala, de nem engedték néki.

TárkányiÚSz. 1865: És kíváná gyomrát megtölteni a moslékkal, melyet a sertések falának, de senki sem ada neki.

Biblia1927: És szerette volna megtölteni gyomrát a sertések eledelével, de abból sem adának neki.

Káldi NV. 1997: Szeretett volna jóllakni a disznók eledelével, de abból sem adtak neki.

Újfordítások:

Biblia1990: Ő pedig szívesen jóllakott volna akár azzal az eleséggel is, amit a disznók ettek, de senki sem adott neki.”

Biblia1996: Örült volna, ha éhségét azzal az eledellel csillapíthatta volna, amit a sertések ettek, de még abból sem adtak neki.

Lukács 15,17

NA27: εἰς αὐτὸν δὲ ἐλθὼν ἔφη [~ER, ~TR ειπεν]· πόσοι μίσθιοι τοῦ πατρὸς μου περισσεύονται ἄρτων, ἐγὼ δὲ λιμῶ ὥδε[-ER; -TR] ἀπόλλυμαι.

Vulgata: in se autem reversus dixit quanti [~ER quam multi] mercennarii [+in domo] patris mei abundant panibus ego autem hic [~ER ego vero] fame pereo

MünchK.: þ ke· vnnv bèle fordoluan mōda / menè berèfec bvuvlkvdnèc ke,èrèckèl èn at'am haÅaban En ke· ith èhhèl èluèÅec /

JordK.: Ennen magaban terwen azert monda: Mene berefek bewelkwdnek kynyerrel az en atyam hazanal, en kedegh eet ehel halok megh.

ÉrsK.: Es ewnnen benne teerwen teerwen [!] monda Mynee beerefek bewelkednek kényeerrel en atyámnak hazaban Es en yt eehel halok meg

PestiNTest.: De maga, magaba teere ees monda. Meny berefek wannak, kÿk aÅ een attyam haÅaba beuelkednek kennyerrel, ees een yt ehfegnek myatta weÅek el,

SylvUT.: Magāba tēruīṭ kedigleṭ / monda. Mell fok birefeknek vaġon b×xṭ keñerek / az en at'āmnak hāzānāl / en kedigleṭ ehsiguel halok meg itt.

HeltUT.: Midxn kedig magāba tērt vólna, monda: Mennye bérefi az én Atyámnac bxuelkxdnek kennyérrel, es én ehel haloc meg?

FélegyháziUT.: y magaban teruen pedig monda, Meni berxfi az en attiamnak be×xlkxdnek kenierekkel: en pedig ehfeg miat el vefzek.

KárBibl.: Es mikoron magāba tērt vólna, monda: Az én atyámnac melly foc bērefi b%uelkednek kenyereckel? En pedig ehuel haloc meg.

Káldi: Magāba térvén pedig, monda: Menyi bérefek az atyám házában bévelkxdnek kenyerekkel, én pedig itt éhel halok-meg!

MedgyesiPréd.: Es mikor magában szállot-volna, monda, menyi bérefi bxvxlkxdnek az én atyámnak kenyérrel? En pedig im éhel halok, vefzek-el.

KomáromiBibl.: Magában térvén pedig, monda: Mennyi bérefi bővelkednek az én atyámnak kenyerekkel ? Én pedig éhel vefzek-el.

TorkosUT.: Mikor pedig magāba szállot vólna; monda: melly sok béresi vagynak az én atyámnak, a'kik bővölködnék kenyérből; én pedig éhség miatt vefzek el.

A Vizsolyi Biblia javított kiadásai, revíziói:

KárBibl.: Es mikoron magába tért vólna, monda: Az én atyámnac melly foc bérefi b%uelkednec kenyereckel? En pedig ehuel haloc meg.

Oppenheimeri Bibl. 1612: Es mikoron magába tért volna, monda: Az én atyámnac melly fok bérefi bxvelkednec kenyereckel? En pedig éhvel haloc meg.

Váradi Bibl. 1661: Es mikoron magába szállott volna, monda: Az én atyámnac mennyi bérefi bxvxlkxdnec kenyereckel, én pedig éhvel halok-meg?

TótfalusiBibl. 1685: Mikoron pedig magába tért vólna, monda: Az é[!] atyámnak melly fok bérefi bővelkednek kenyerekkel, én pedig éhvel halok-meg?

PetheBibl. 1794: Mikoron pedig magába tért vólna, monda: Az én atyámnak melly fok bérefi bfvölködnec kenyerekkel! én pedig éhhel halok-meg.

Biblia1878: Akkor magába szállván, monda: Az én atyámnak hány bérese van kenyérnek bőviben; én pedig itt éhen halok!

Biblia1908: Mikor aztán magába szállt, monda: Az én atyámnak mily sok bérese bővölködik kenyérben, én pedig éhen halok meg!

KecskeméthyÚT. 1931: Magába szállván tehát, azt mondta: Az én atyámnak mily sok bérese bővelkedik kenyérben, én pedig itt éhen veszek!

RavaszÚSz. 1971: Magába szállván tehát, azt mondta: Az én atyámnak mily sok bérese bővelkedik kenyérben, én pedig itt éhen veszek!

Káldi revíziók:

Káldi: Magába térvén pedig, monda: Mennyi bérefek az atyám házában bévelkxdnek kenyerekkel, én pedig itt éhel halok-meg!

SzepesýÚSz. 1834: Magába szállván pedig monda: hány bérese bővelkednek kenyérben atyámnak házában, én pedig majd éhel halok meg.

TárkányiÚSz. 1865: Magába térvén pedig, mondá: Hány béres bővelkedik atyám házában kenyérrel, én pedig itt éhen halok!

Biblia1927: Akkor magába szállván, mondá: Hány béres dúskál atyám házában kenyérben, én pedig itt éhen veszek.

KáldiNV. 1997: Ekkor magába szállt, és azt mondta: „Apámnak hány bérese bővelkedik kenyérben, én meg itt éhen halok.

Újfordítások:

Biblia1990: „Ekkor magába szállt és ezt mondta: Az én apámnak hány bérese bővelkedik kenyérben, én pedig itt éhen halok!

Biblia1996: Ekkor magába szállt: Apám házában a sok napszámos bővelkedik kenyérben - mondta -, én meg éhen halok itt.

Lukács 15,18

NA27: ἀναστὰς πορεύσομαι πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ ἐρῶ αὐτῷ· πάτερ, ἡμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου,

Vulgata: surgam et ibo ad patrem meum et dicam illi [~ei, ER-nál is] pater peccavi in caelum et coram te

MünchK.: felkèlec t èlmegeg èn aťamhoÅ t mōdoc v nèki / Aťa blnhvttèm me, bèn t te èlvttèd

JordK.: ffe kelwk azert es el megyek az en atyamhoz, es azth mondom hŌneky: Atyam, vethkwztem az menyorzagh ellen, es te elwttd;

ÉrsK.: Fxl kelek Es el megyek en atyamhoz Es mondom neky Atyam Wethkeztem eeghben Es te zynednek elxtte

PestiNTest.: fel kelek el megÿek aÅ een attÿamhoÅ, ees aÅt mondom nekÿ, attÿam wetkeÅtem aÅ mēnyorÅag ellen ees te elewttd,

SylvUT.: Fel kelek ęs el megek az en aťãmhoz ęs ezt mondom ×neki. Aťãm vitkeztem az menńnek ellene / ęs te ellened.

HeltUT.: Felkelec es mégyec az én Atyámhoz, es efzt mondom neki: Atyám, Vétkxfztem à menny ellen, es te elxttd,

FélegyháziUT.: Felkeluen el megiek az en attiamhoz: es mondom neki, Attiam vetkxztem az eghben es te elxttd.

KárBibl.: Fel keluén el mégyec az én atyámhoz, és ezt mondom nékie: Atyám, vétkeztem az ęg ellen, és te ellened.

Káldi: Fel-kelek, és az én atyámhoz megyek, és ezt mondom néki: Atyám, vétkeztem az ég-ellen, és te-ellened:

KomáromiBibl.: Fel-kelvén el-mégyek az én atyámhoz, és mondok nékie: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te előtted.

TorkosUT.: Felkelvén elmégyek az én atyámhoz; és azt mondom néki: atyám, vétkeztem az ég ellen, és te ellened

A Vizsolyi Biblia javított kiadásai, revíziói:

KárBibl.: Fel keluén el mégyec az én atyámhoz, és ezt mondom nékie: Atyám, vétkeztem az ęg ellen, és te ellened.

Oppenheimeri Bibl. 1612: Felkelvén elmégyc az én atyámhoz, és ezt mondom nékie: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened.

Váradi Bibl. 1661: Fel-kelvén el-mégyc az én atyámhoz, és ezt mondom néki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te-ellened:

TótfalusiBibl. 1685: Felkelvén elmégyc az én atyámhoz, és ezt mondom nékie: Atyám, vétkeztem az ég ellen, és te ellened.

PetheBibl. 1794: Fel-kelvén el-mégyc az én atyámhoz, és *azt* mondom néki': Atyám, vétkeztem az ég' ellen', és te ellened!

Biblia1878: Fölkelvén, elmegyc az én atyámhoz, és *ezt* mondom néki: Atyám! vétkeztem az ég ellen, és te előttd,

Biblia1908: Fölkelvén elmegyc az én atyámhoz, és *ezt* mondom néki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened.

KecskeméthyÚT. 1931: Felkelvén elmegyc az én atyámhoz és azt mondom neki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és teellened;

RavaszÚSz. 1971: Felkelek, elmegyc az én atyámhoz, és azt mondom neki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened,

Káldi revíziók:

Káldi: Fel-kelek, és az én atyámhoz megyek, és ezt mondom néki: Atyám, vétkeztem az ég-ellen, és te-ellened:

SzepesyÚSz. 1834: Útnak indulok, elmegyc atyámhoz, és ezt mondom néki: atyám vétkeztem az ég ellen és te ellened;

TárkányiÚSz. 1865: Fölkelek, és atyámhoz megyek, és mondom neki: Atyám! vétkeztem az ég ellen és teellened;

Biblia1927: Fölkelek és atyámhoz megyek, és mondom neki: Atyám! vétkeztem az ég ellen és te ellened;

KáldiNV. 1997: Fölkelek, elmegyc apámhoz, és azt mondom neki: Apám! Vétkeztem az ég ellen és teellened!

Újfordítások:

Biblia1990: Útra kelek, elmegyc apámhoz, és azt mondom neki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és teellened.

Biblia1996: Útra kelek, hazamegyek apámhoz és megvallom: Apám, vétkeztem az ég ellen és teellened.

Lukács 15,19

NA27: [+ER, +TR και] οὐκέτι εἰμι ἄξιος κληθῆναι υἱός σου· ποίησόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου.

Vulgata: et [-ER] iam non sum dignus vocari filius tuus fac me sicut unum de mercennariis tuis

MünchK.: émar nē vagoc mēlto hiuattatnō tè fiadnac / tēg èngemèt mikent a· tè berèfed kvÅÅvl eggèt /

JordK.: ymar nem vagyok melto hywathny the ffyadnak, teegy enghem mykeppen egyeth te berefyd kezzel.

ÉrsK.: ymmar nem wağok melto te fyadnak hywattatny teegy engemeth mykeppen egyeth az te berefyd kxzzwl

PestiNTest.: ees immar nem wagȳok melto hogȳ te fyadnak mondaſſam, tarch chak wgȳ engemet, mȳnt egyet a te berefyd keÅÅÿl.

SylvUT.: Immāraṯ milto nem vağok hoğ te fiadnak hiuattaſſam / tiğ enghemet mint egget az te birefid kxzzxl.

HeltUT.: Sem vagyoc mēlto, hogy touábba te fiadnac hiuattaſsam: Ted aſzt, hogy legyec mint egy à te bérefid kxzzxl.

FélegyháziUT.: Es txbbe nem vagiok melto hiuattatnom te fiadnak: teğ engemet mint eggiet az te berxfid kxf3xl.

KárBibl.: Es nem vagyoc immár méltó arra, hogy te fiadnac hiuattaſſam, tégy engemet ollyanná mint az te berefidnec eggyic.

Káldi: már nē vagyok méltó hogy te fiadnak hívattaſſam: tégy engem mint egyet a' te berefid-kxzzűl.

KomáromiBibl.: És többé nem vagyok méltó hogy te fiadnak hivattaſsam, tégy engemet ollyanná, mint edgyike a' te berefidnek.

TorkosUT.: Es nem vagyok méltó, hogy fiadnak hivattaſsam, tégy engemet mint egyet a' te béresid közzül.

A Vizsolyi Biblia javított kiadásai, revíziói:

KárBibl.: Es nem vagyoc immár méltó arra, hogy te fiadnac hiuattaſſam, tégy engemet ollyanná mint az te berefidnec eggyic.

Oppenheimeri Bibl. 1612: Es nem vagyoc immár méltó arra, hogy te fiadnac hivattaſſam, tégy engemet ollyanná mint az te berefidnec eggyic.

Váradi Bibl. 1661: Nem-is vagyoc már méltó, hogy te fiadnac hívattassam: tégy engemet olyanná mint a' te bérefidnec egygyic.

TótfalusiBibl. 1685: Es nem vagyok immár méltó arra, hogy te fiadnak hivataffam; tégy engemet olyanná mint a' te bérefid közül egy

PetheBibl. 1794: Es nem vagyok immár méltó arra, hogy te fiadnak hívattassam: tégy engemet olyanná, mint a' te bérefid közzl egy.

Biblia1878: és nem vagyok immár méltó arra, hogy fiadnak hívattassam; tégy engemet olyanná, mint a te béreseid közül egy!

Biblia1908: És nem vagyok immár méltó, hogy a te fiadnak hívattassam; tégy engem olyanná, mint a te béreseid közül egy!

KecskeméthyÚT. 1931: és már nem vagyok méltó, hogy fiadnak neveztessem; tégy engem olyanná, mint béreseid közül egy!

RavaszÚSz. 1971: és nem vagyok immár méltó, hogy fiad legyek. Fogadj be engem béreseid közé.

Káldi revíziók:

Káldi: már nē vagyok méltó hogy te fiadnak hívattassam: tégy engem mint egyet a' te bérefid-kxzzl.

SzepesýÚSz. 1834: Már többé nem vagyok méltó fiadnak hivattatni; tsak béreseid közé fogadj bé engem.

TárkányiÚSz. 1865: már nem vagyok méltó, hogy fiadnak neveztessem, csak béreseid közé fogadj be engem.

Biblia1927: már nem vagyok méltó fiadnak hivatni, csak béreseid közé fogadj be engem.

KáldiNV. 1997: Már nem vagyok méltó arra, hogy fiadnak nevezz, csak béresid közé fogadj be engem!”

Újfordítások:

Biblia1990: Nem vagyok többé méltó arra, hogy fiadnak nevezzenek, tégy engem olyanná, mint béreseid közül egy.

Biblia1996: Arra, hogy fiadnak nevezz, már nem vagyok méltó, csak béreseid közé fogadj be.

Lukács 15,20

NA27: καὶ ἀναστὰς ἦλθεν πρὸς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ. Ἦτι δὲ αὐτοῦ μακρὰν ἀπέχοντος εἶδεν αὐτὸν ὁ πατήρ αὐτοῦ καὶ ἐσπλαγχνίσθη καὶ δραμὼν ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ καὶ κατεφίλησεν αὐτόν.

Vulgata: et surgens venit ad patrem suum cum autem adhuc longe esset [~ER abesset] vidit illum pater ipsius et misericordia motus est et adcurrrens cecidit [~ER ruit] supra [~super, ~ER in] collum eius et osculatus est illum [~eum, az ER-ben is]

MünchK.: Es fêl kêluē ivuv v aţ'ahoÅ / Mikor ke· meg mēÇÇè volna lata vtèt v aţ'a / t irgalmaffággal moÅdoltatec / t èlèibè futuan èfêc v ,akara meğapoluan vtèt

JordK.: Es ffel kelwen, yewee hÔ attyahoz. Mykoron azert meegh tavoly vona, lathwan hÔtet hÔ attya, yrgalmaffagra yndwla hÔ raytta, es eleyben fwthwan nyakara efêek, es megh apolaa hÔtet.

ÉrsK.: Es fel kxlwen yxwe az ew attyahoz De maga mykoron meeghlen tawoly wolna megh lata ewtet az eu atya Es megh kenyerwlwen eleyben mene Es megh xlelee Es megh czokola ewtet

PestiNTest.: Ees fel kelwen iewe aÅ ew attyahoÅ. Mÿkoron kegÿg meeg tawol wolna, meg lata ewtet aÅ ew attya, ees meg keferÿle, eleybe mene ees nyakara effek, smeg chokola ewtet.

SylvUT.: Ês fel keluiţ az × att'āhoz méne. Mikor kedigleţ meğ tāuul volna meğ lātā ×tet az × att'a / eş meğ esêk az × f3×e raŋta / eş × hozzā fotamuāţ az × űakāra efêk / eş meğczokolā ×tet.

HeltUT.: Felkeluén azokaért ixue az x Attyához. Mikor kedig még tāuul vólna, láta xtet az x Atya, es kxnyxr×le rayta, Es hozzáia fútuán nyakára efêc, es meg apola xtet.

FélegyháziUT.: Es felkeluen mene az xnnxn attiahoz. Mêg pedig mikor x tauol volna, lata xtet az x attia: es kxnixr×leteffegre indittatek: es futuan efek az niakara es meg cziokola xtet.

KárBibl.: Fel keluén azért el méne az % attyához: Mikoron pedig meğ tāuól vólna, meğ látá %tet az % attya, és meğ f3aná %tet, és hozzáia futuán efêc az % nyakára, és meğ czókolgata %tet.

Káldi: És fel-kelvén el-méne az attyához. Mikor pedig még távúl vólna, meğ-látá ötet az x attya, és irgalmafságra indítaték, és hozzája futván a' nyakára efêk, és meğ-chókolá ötet.

KomáromiBibl.: És fel-kelvén el-méne az ö attyához: Mikor pedig még távól vólna, meğ-látá ötet az ö attya, és meğ-fzáná ötet, és hozzája futván esék az ö nyakára, és meğ-tsókolá ötet.

TorkosUT.: Es felkelvén az ö attyához méne; mikor pedig még távol vólna, meglátá ötet az ö attya, és könyörületefségre indúla, és meğfutamodván az ö nyakára borula, és meğtsókolá ötet.

A Vizsolyi Biblia javított kiadásai, revíziói:

KárBibl.: Fel keluén azért el méne az % attyához: Mikoron pedig meg táuól vólna, meg látá %tet az % attya, és meg fzaná %tet, és hozzáia futuán eféc az % nyakára, és meg czókolgata %tet.

Oppenheimeri Bibl. 1612: Felkelvén azért elméne az x attyához: mikoron pedig még távól vólna, meglátá xtet az x attya, és megfzáná xtet, és hozzája futván eséc az x nyakára, és megczókolgatá xtet.

Váradi Bibl. 1661: Fel-kelvén azért el-méne az x attyához. Mikoron pedig még távól volna, meg-látá xtet az x attya, és meg-fzáná xtet: és eleibe futván eféc az x nyakára, és megcsokolá xtet.

TótfalusiBibl. 1685: Felkelvén azért elméne az ö attyához. Mikoron pedig még távól vólna, meglátá ötet az ö attya, és megfzáná ötet, és hozzája futván esék az ö nyakára, és megtsókolgatá ötet

PetheBibl. 1794: Fel-kelvén azért el-méne az f attyához. Mikoron pedig még távól vólna; meg-látá ftet az f attya, és meg-fzáná ftet, és hozzája futván efék az f nyakára, és meg-tsókolgatá ftet.

Biblia1878: Fölkelvén tehát, elméne az ő atyjához. Mikor pedig még jó távól vala, meglátá őt az atyja, megszáná, és odafutván nyakába borúlt és megcsókolgatá.

Biblia1908: És felkelvén, elméne az ő atyjához. Mikor pedig még távól volt, meglátá őt az ő atyja, és megesék rajta a szíve, és oda futván, a nyakába esék, és megcsókolgatá őt.

KecskeméthyÚT. 1931: És felkelvén elment atyjához. De még mikor ő távól volt, meglátta őt atyja, és megesett a szíve, és odafutva nyakába borult és összevissza csókolta őt.

RavaszÚSz. 1971: Fölkerekedett és hazament az atyjához. Mikor még távól volt, meglátta őt az atyja, megesett rajta a szíve. Odafutott, a nyakába borult és összezsókolta.

Káldi revíziók:

Káldi: És fel-kelvén el-méne az attyához. Mikor pedig még távól vólna, meg-látá őtet az x attya, és irgalmalságra indítaték, és hozzája futván a' nyakára efék, és meg-chókolá őtet.

SzepesyÚSz. 1834: Felkelvén azért elméne attyához; mikor pedig még távól vólna, meglátá őtet attya, s irgalmasságra indittatván elejébe futa, nyakába borúla, és megtsókolá őtet.

TárkányiÚSz. 1865: És fölkelvén, elméne atyjához. Mikor pedig még messze volt, meglátá őt atyja, irgalmasságra indúla, és hozzája futván, nyakába borúla, és megcsókolá őt.

Biblia1927: És fölkerekedvén, atyjához méne. Mikor még messze volt, meglátá őt atyja, megesett rajta a szíve, és hozzá futván, nyakába borula és összezsókolá őt.

KáldiNV. 1997: Föl is kerekedett, és elment apjához. Apja már messziről meglátta és megesett rajta a szíve. Eléje sietett, a nyakába borult és megcsókolta.

Újfordítások:

Biblia1990: És útra kelve el is ment az apjához. Még távol volt, amikor apja meglátta őt, megszánta, elébe futott, nyakába borult, és megcsókolta őt.

Biblia1996: Csakugyan útra kelt és visszatért apjához. Apja már messziről meglátta és megesett rajta a szíve. Eléje sietett, a nyakába borult és megcsókolta.

Lukács 15,21

NA27: εἶπεν δὲ ὁ υἱὸς αὐτῶν· πᾶτερ, ἤμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, [+ER,+TR και] οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱὸς σου [ποιησον με ως ενα των μισθιων σου]*.

Vulgata: dixitque ei filius pater peccavi in caelum et coram te iam non [~ER neque posthac] sum dignus vocari filius tuus

MünchK.: t mōda v nèki a· fiu / Aṭa bñhvttem me, bèn t te èlvttd èmar nē vagoc mèlto hiuattatnō tè fiadnac

JordK.: Es ottan monda hÔneky az hÔ ffya: Attyam, veethkeztem az menyorzagh ell", es the eletted; ymaran nem vagyok melto hywatathny te fyadnak.

ÉrsK.: Es moda neky az ew fya Atyam wethkeztem eegben Es te zynednek elxtte Immar nem vagyok melto te fyadnak hywattathny De teegy engemet mykeppen egyget az te beerefyd kezzul

PestiNTest.: Ees mōda nekȳ a fȳa. Attȳam wetkeĀtem a menȳorĀag ellen, ees te elewttd, Immar nem wagȳok melto te fȳadnak hȳwatnȳ.

SylvUT.: Eş monda xneki az fiu. Aṭām vitkezetm az menīnek ellene / eş te ellened / eş ennek vtānna milto nem vaġok erre hoġ te fiadnak hiuattaſſam.

HeltUT.: Monda kedig à fia x neki: Atyám, vétkeſtem à menny ellen, es te elxtted, fem vagyoc méltó, hogy touábba te fiadnac hiuattaſſam.

FélegyháziUT.: Monda pedig neki az fia, Attiam vetkxztē az eghben es te elxtted, es txbbe nem vagiok melto hiuattatni te fiadnak.

KárBibl.: Monda pedig néki az % fia: Atyám, vétkeztem az egh ellen, és te ellened, és nem vagyoc immár méltó arra, hogy te fiadnac hiuattaſſam.

Káldi: És monda néki a' fia: Atyám, vétkeztem az ég-ellen, és te-ellened: már nem vagyok méltó hogy te fiadnak hívattaſſam.

* A Westcott–Hort-féle kiadás szögletes zárójelben hozza ezt a tagmondatot, azaz bizonyos szövegvariánsokban megvan, másokban nincs

KomáromiBibl.: Monda pedig néki a' fiú: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te előtted, és többé nem vagyok méltó, hogy te fiadnak hívattassam.

TorkosUT.: De monda néki a' Fiú: atyám vétkeztem az ég ellen, és te ellened, és nem vagyok méltó, hogy fiadnak hívattassam

A Vizsolyi Biblia javított kiadásai, revíziói:

KárBibl.: Monda pedig néki az % fia: Atyám, vétkeztem az égh ellen, és te ellened, és nem vagyoc immár méltó arra, hogy te fiadnac hívattassam.

Oppenheimeri Bibl. 1612: Monda pedig néki az x fia: Atyám, vétkeztem az ég ellen, és te ellened, és nem vagyoc immár méltó arra, hogy te fiadnac hívattassam.

Váradi Bibl. 1661: Monda pedig néki az x fia: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te-ellened, és nem vagyoc immár méltó arra, hogy te fiadnac hívattassam.

TótfalusiBibl. 1685: Monda pedig néki az ő fia: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened, es nem vagyok immár méltó arra, hogy te fiadnak hívattassam.

PetheBibl. 1794: Monda pedig néki' az f fia: Atyám, vétkeztem az ég' ellen, és te ellened! és nem vagyok immár méltó arra, hogy te fiadnak hívattassam.

Biblia1878: A fia pedig monda néki: Atyám! vétkeztem az ég ellen és te előtted, és nem vagyok immár méltó arra, hogy fiadnak hívattassam!

Biblia1908: És monda néki a fia: **Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened; és nem vagyok immár méltó, hogy a te fiadnak hívattassam!**

KecskeméthyÚT. 1931: De a fiú azt mondta neki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened; és már nem vagyok méltó, hogy fiadnak neveztessem.

RavaszÚSz. 1971: Így szólt neki a fiú: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened, és nem vagyok immár méltó, hogy fiadnak nevez.

Káldi revíziók:

Káldi: És monda néki a' fia: Atyám, vétkeztem az ég-ellen, és te-ellened: már nem vagyok méltó hogy te fiadnak hívattassam.

SzepesyÚSz. 1834: És monda néki fia: atyám vétkeztem az ég ellen, és te ellened, már többé nem vagyok méltó, hogy fiadnak hívattassam.

TárányiÚSz. 1865: És monda neki fia: Atyám! vétkeztem az ég ellen és te ellened; már nem vagyok méltó, hogy fiadnak neveztessem.

Biblia1927: És mondá neki fia: Atyám! vétkeztem az ég ellen és te ellened; már nem vagyok méltó, hogy fiadnak hívassam.

KáldiNV. 1997: A fiú így szólt hozzá: „Apám! Vétkeztem az ég ellen és te ellened; már nem vagyok méltó arra, hogy fiadnak nevezz.”

Újfordítások:

Biblia1990: A fiú ekkor így szólt hozzá: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened, és nem vagyok méltó arra, hogy fiadnak nevezzenek.

Biblia1996: Erre a fiú megszólalt: Apám, vétkeztem az ég ellen és te ellened. Már nem vagyok méltó arra, hogy fiadnak nevezz.

Lukács 15,22

NA27: εἶπεν δὲ ὁ πατὴρ πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ· ταχὺ[-TR, -ER] ἐξενέγκατε [+ER, +TR την] στολὴν τὴν πρώτην καὶ ἐνδύσατε αὐτόν, καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας,

Vulgata: dixit autem pater ad servos suos cito [-ER] proferte stolam primam et induite illum et date anulum in manum [~in manu, ~in manus] eius et calciamenta in pedes [~in pedibus, +eius]

MünchK.: Mōda ke· aÅ aŕa v Çolgainac Hamar hoÅiatoc az èlv ſtolat / t vltvÅtèſſetècmeğ vtèt / t aggatoc v nèki gŕvt v kèÅebè / t ſarut v labaiba

JordK.: M'da ottan az hÔ attya hÔ zolgaynak: Hamar hozyatok elwwe az elfe rwhayat, es ewtezteſſetec ffe hÔtet, es aggyatok gyrÔt hÔ wyyaban, es ſarwth hÔ labayban,

ÉrsK.: Es monda az ew attya az x zolgaynak Hamar hozyatok ky az yelesb rwhat Es xltezteſſetec fxl ewteth Es adyatok gywrwt az ew wyaban Es ſarwt az ew labaaban

PestiNTest.: Monda kegÿg aÅ attÿa aÅ ew Åolgaÿnak, hamar, hoÅÅatok kÿ a legiobbÿk rwhat ewlteÅteſſetek fel ewtet, Ees agÿatok gÿwret keÅebe, ees ſarwt labaÿba,

SylvUT.: Monda kedigleſ az att'a az x ſolgainak / hozzātok ki amaz f× ruhāt / es xltxzteſſitek fel ×tet / es aggātok ġ×rxt az × kezibe / es ſarut lābaiba /

HeltUT.: Monda kedig az x Attya ſolgainac: Hozzātoc elx amà ielesbic ruhāt, es xlteſtxſétec fel xtet, Es adgyatoc gy×rxt az x kezébe, es ſarut labaiba.

FélegyháziUT.: Monda pedig az x attia az x ſolgainak, Hoſzatok ki az ruhat amaz elſxt, es xltxzteſſetek fel xtet, es adgātok ġ×rxt aÅ x keſebè, es ſarut labaibā

KárBibl.: Es monda az % attya az ſolgáknac: hozzātoc el% amaz én f% %ltz% ruhámat, és %ltzteſſetec fel %tet, és adgyātoc gyór%t az % kezébe, és ſarut az % labaiba.

Káldi: Monda pedig az atya a' szolgainak: Hamar hozzátok-elő a' leg-jobb ruhát, és öltöztetsétek-fel ötet, és adgyatok gyűrőt a' kezébe, és farut a' lábaiba:

KomáromiBibl.: Monda pedig az atya az ő szolgainak: Hozzátok-ki amaz első ruhát, és öltöztetsétek-fel ötet, és adgyatok gyűrőt az ő kezébe, és farut lábaiba.

TorkosUT.: Monda pedig az atya, az ő szolgáinak: hozzátok ki ama legszebb öltözetet, és adjátok reá, gyűrüt is adjátok az ő kezére, és sarut az ő lábaira.

A Vizsolyi Biblia javított kiadásai, revíziói:

KárBibl.: Es monda az % atya az szolgaíknac: hozzátoc el% amaz én f% %lt%z% ruhámat, és %lt%ztetfétet fel %tet, és adgyátoc györ%t az % kezébe, és farut az % lábaiba.

Oppenheimer Bibl. 1612: És monda az x atya az szolgaíknac: hozzátoc elx az én fx xltxzx ruhámat, és xltxztetfétet fel xtet, és adgyátoc gyürxt az x kezébe, és farut az x lábaiba.

Váradi Bibl. 1661: Es monda az x atya az szolgaíknac: Hozzátok-elx amaz én fx xltxzx ruhámat, és xltxztetfétet fel xtet, és adgyátoc gyxrxxt az x kezébe, és farut az x lábaiba:

TótfalusiBibl. 1685: Es monda az ő atya az ő szolgainak: Hozzátok-elő amaz én fő öltöző ruhámat, és öltöztetfétet fel ötet, és adjátok gyűrőt az ő kezébe, és farut az ő lábaira.

PetheBibl. 1794: Es monda az f atya az f szolgáinak: Hozzátok-elf amaz én ff öltöző ruhámat, és fltöztetfétet fel ftet, és adjátok gyírlt az f kezébe, és farut az f lábaira.

Biblia1878: Az atyja azonban monda az ő szolgáinak: Hozzátok ki a legdiszesebb ruhát, és öltöztessétek fel őt, és adjátok gyűrűt a kezére, és sarut az ő lábaira;

Biblia1908: Az atyja pedig monda az ő szolgáinak: Hozzátok ki a legszebb ruhát, és adjátok fel rá; és húzzátok gyűrűt a kezére, és sarut a lábaira!

KecskeméthyÚT. 1931: Az atya pedig azt mondta szolgáinak: Hozzátok ki a legszebb ruhát és adjátok rá, és húzzátok gyűrűt a kezére és sarukat a lábaira;

RavaszÚSz. 1971: Az atya azonban azt mondta szolgáinak: Gyorsan hozzátok ki a legszebb ruhát, és adjátok reá, húzzátok gyűrűt az ujjára, és sarut a lábára!

Káldi revíziók:

Káldi: Monda pedig az atya a' szolgainak: Hamar hozzátok-elő a' leg-jobb ruhát, és öltöztetsétek-fel ötet, és adgyatok gyűrőt a' kezébe, és farut a' lábaiba:

SzepesyÚSz. 1834: De atya szólítá szolgáit: hozzátok elő a legdiszesebb köntöst, és abba öltöztessétek fel ötet, és adjátok gyűrűt kezére, és sarut lábaira.

TárkányiÚSz. 1865: Atyja pedig mondá szolgáinak: Hamar hozzátok elé a legjobb ruhát, és öltöztessétek fel őt; adjátok gyűrűt kezeire, és sarut lábaira;

Biblia1927: Atyja pedig mondá szolgálainak: Hamar vegyétek elő a legdrágább köntöst és adjátok rá, húzzatok gyűrűt kezére és sarut lábaira;

KáldiNV. 1997: Az apa azonban ezt mondta szolgálainak: „Hozzátok hamar a legdrágább ruhát és adjátok rá, húzzatok gyűrűt az ujjára és sarut a lábára!

Újfordítások:

Biblia1990: Az apa viszont ezt mondta szolgálainak: Hozzátok ki hamar a legszebb ruhát, és adjátok reá, húzzatok gyűrűt a kezére, és sarut a lábára!

Biblia1996: Az apa odaszólt a szolgálknak: Hozzátok hamar a legdrágább ruhát és adjátok rá. Az ujjára húzzatok gyűrűt, és a lábára sarut.

Lukács 15,23

NA27: καὶ φέρετε [~ER, ~TR ενεγκαντες] τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν, θύσατε, καὶ φαγόντες εὐφρανθῶμεν,

Vulgata: et adducite vitulum [+ER illum] saginatum et occidite et manducemus et epulemur [~ER atque mactate sumptisque epulis laetemur]

MünchK.:

t hoÁiatoc kvuèr boriut t vl'etec | g / t egync t ge,erkeggvnc

JordK.: es hozyatok kwwer thwl"kot, es wllyetek megh, egywnk ygywnk es lakozywnk;

ÉrsK.: Es hozyatok be az kxweer twlkoth xlyeetek megh xgyxnk Es wygan lakozyonk

PestiNTest.: ees hoÁÁatok elew aÁ hÿÁlalt borÿwt, ees ewllÿetek meg ewtet, hogÿ egÿewnk ees lakoÁÁwnk,

SylvUT.: ęs vigitek el amaz meg hizlalt boriut / ęs vāgiātók meg / ęs lakiunk iol / ęs vigaggunk /

HeltUT.: Es elx hozuán amà meg hizlalt boriut xlyétec meg, es xuén vigadgyüç.

FélegyháziUT.: Es el hozuan amaz meg hizlaltatot tulkot vagiatok meg: es xruendxf3xnk.

KárBibl.: Es el% hozuán amaz meg hizlalt túlkot %llyétec meg, és lakozzunc nagy vigafággal.

Káldi: és hozzátok-elx a' hizlalt borjút, és xlyétek-meg, és egyxnk, és vígan lakjunk:

KomáromiBibl.: És elő-hozván ama' meg-hizlalt tulkot, öllyétek-meg, és evén vigadgyunk.

TorkosUT.: Es előhozván ama' hizlalt tulkot, vágjátok-le, es evén, vigan legyünk.

A Vizsolyi Biblia javított kiadásai, revíziói:

KárBibl.: Es el% hozuán amaz meg hizlalt túlkot %llyétec meg, és lakozzunc nagy vigafággal.

Oppenheimeri Bibl. 1612: Es elxhozván amaz meghizlalt túlkot xlyétec meg, és lákozunc nagy vigasággal.

Váradi Bibl. 1661: Es elx-hozván ama' meg-hizlalt tulkot xlyétek-meg: és egy×nc s' vigadgyunc:

TótfalusiBibl. 1685: Es előhozván ama' meghizlalt tulkot öljétek-meg, és lakozzunk vígan.

PetheBibl. 1794: Es elf -hozván ama' meg-hízlalt tulkot, öljétek-meg, és lakozzunk vígan.

Biblia1878: és hozzátok azt a hízott tulkot, és vágjátok le, és vígadozzunk lakozással;

Biblia1908: És előhozván a hízott tulkot, vágjátok le, és együnk és vígadjunk.

KecskeméthyÚT. 1931: És hozzátok a hízalt borjút, vágjátok le, és együnk és vígadjunk!

RavaszÚSz. 1971: Vezessétek elő a hizlalt tulkot, vágjátok le, és együnk és vígadjunk,

Káldi revíziók:

Káldi: és hozzátok-elx a' hizlalt borjút, és xlyétek-meg, és egy×nk, és vígan lakjunk:

SzepesyÚSz. 1834: Vezessétek ki a hizlalt borjút, és öljétek meg; együnk és vígan múlassunk.

TárkányiÚSz. 1865: és hozzátok elé a hizlalt borjút, öljétek le, együnk és vígadjunk;

Biblia1927: és hozzátok elő a hízalt borjút, öljétek le, együnk és vígadjunk;

KáldiNV. 1997: Azután hozzátok elő a hízalt borjút, vágjátok le, együnk és vígadjunk,

Újfordítások:

Biblia1990: Azután hozzátok a hízott borjút, és vágjátok le! Együnk, és vígadjunk,

Biblia1996: Vezessétek elő a hizlalt borjút, és vágjátok le. Együnk és vígadjunk,

Lukács 15,24

NA27: ὅτι οὗτος ὁ υἱός μου νεκρὸς ἦν καὶ ἀνέζησεν, [+ER,+TR καὶ] ἦν ἀπολωλὼς καὶ εὐρέθη. καὶ ἤρξαντο εὐφραίνεσθαι.

Vulgata: quia hic filius meus mortuus erat et revixit perierat et inventus est et coeperunt epulari [~ER laetari]

MünchK.: mert eÅ èn fiam megholt vala t megèlèuènedet / èl uèÅètuala t meglèlèttètet / t kèÅden^c mēd ge,èrkednièc

JordK.: mert ez en ffyam megh holt vala, es megh eeledet; el vezet vala, es megh leeletet; Es kezdeenek lakozny.

ÉrsK.: merth ez en fyam meg holt wala Es meg elewenxdeek el wezxth wala Es megh leletteteek Es kezdenek wygan lakozny

PestiNTest.: mert eÅ een fyam meg holt wala ees meg eledet, el weÅet wala ees meg talaltatot. Ees keÅdenek lakoÅny.

SylvUT.: mert ez én fiam meg holt vala / és meg eleuenedék / elveszett vala / és meg lelettetek. És vigaþ kezdinek lakozni.

HeltUT.: Mert ez az én fiam meg hólt vala, es meg eleuenedet, Eluefzet vala, es meg taláztatot. Kezdénec annac okaért vigadni.

FélegyháziUT.: Mert eÅ az én fiam meg holt vala, es meg eleuenxdxt: es el vef3xt vala, es meg talaltatott. Es kezdenek xruendxzni.

KárBibl.: Mert ez én fiam meg hólt vala, és fel támadott, el vefzett vala, és meg talaltatott: kezdénec azért vigan lakni.

Káldi: mert ez az én fiam meg-hólt vala, és meg-elevenedett; el-vefzett vala, és meg-taláztatott. És vigan kezdének lakni.

KomáromiBibl.: Mert ez az én fiam meg-hólt vala, és meg-elevenedett; és el-vefzett vala, és meg-taláztatott. És kezdének vigadni.

TorkosUT.: Mert ez az én fiam meghólt vala, és megelevnedett; elveszett, de megtaláztatott; és vigadni kezdének.

A Vizsolyi Biblia javított kiadásai, revíziói:

KárBibl.: Mert ez én fiam meg hólt vala, és fel támadott, el vefzett vala, és meg talaltatott: kezdénec azért vigan lakni.

Oppenheimeri Bibl. 1612: Mert ez én fiam meghólt vala, és feltámadott, elveszett vala, és megtaláztatott: kezdénec azért vigan lakni.

Váradi Bibl. 1661: Mert ez az én fiam meg-holt vala, és fel-támadott; el-vefzett vala, és meg-taláztatott. Kezdénec azért vigan lakni.

TótfalusiBibl. 1685: Mert ez én fiam meghólt vala, és feltámadott, elveszett vala, és megtaláztatott. Kezdének azért vigan lakni.

PetheBibl. 1794: Mert ez én fiam meg-hólt vala, és feltámadott; el-vefzett vala, és meg-taláztatott. Kezdének azért vigan lakni.

Biblia1878: mert ez az én fiam megholt vala és fölelevenedett; elveszett vala és megtaláztatott. És elkezdének vígadozni.

Biblia1908: Mert ez az én fiam meghalt, és feltámadott; elveszett, és megtaláztatott. Kezdének azért vígadni.

KecskeméthyÚT. 1931: Mert ez az én fiam halott volt és feltámadott; és elveszett volt és megtaláztatott. És elkezdtek vígadni.

RavaszÚSz. 1971: mert ez az én fiam meghalt, de feltámadott, elveszett, de újra megkerült! És elkezdtek vígadni.

Káldi revíziók:

Káldi: mert ez az én fiam meg-hólt vala, és meg-elevenedett; el-vefzett vala, és megtaláltatott. És vígan kezdének lakni.

SzepesyÚSz. 1834: Mert imé az én fiam meghalt vala, és megelevenedék; elveszet vala, és megtaláltaték. És kezdének vígan lakozni.

TárkányiÚSz. 1865: mert ez az én fiam meghalt vala, és föléledt; elveszett vala, és megtaláltatott. És elkezdtek vigadozni.

Biblia1927: mert ez az én fiam meghalt vala és föltámadt, elveszett vala és megtaláltatott. És elkezdének vigadozni.

KáldiNV. 1997: mert ez a fiam meghalt, és föltámadt, elveszett, és megtaláltatott.” Aztán elkezdtek vigadozni.

Újfordítások:

Biblia1990: mert ez az én fiam meghalt és feltámadott, elveszett és megtaláltatott. És vigadozni kezdtek.”

Biblia1996: hisz fiam halott volt és életre kelt, elveszett és megkerült. Erre vigadozni kezdtek.

Lukács 15,25

NA27: Ἦν δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος ἐν ἀγρῷ καὶ ὡς ἐρχόμενος ἤγγισεν τῇ οἰκίᾳ, ἤκουσεν συμφωνίας καὶ χορῶν,

Vulgata: erat autem filius eius senior in agro et cum veniret et adpropinquaret [~ER appropinquasset] domui audivit symphoniam et chorum [~ER concentum & chorus]

MünchK.: Vala ke· aÅ v idèlb fia a· mèÅvn / t micor haÅa ivnv t a· haÅhoÅ kvÀèleitènè halla a· hangoflatot t a· kart /

JordK.: Vala kedegh az hÔ nagyob ffya a´ mezen, es mykoron megh yewnee es haza kwzelghethne, hallaa az nagy zenghefth es tanczolalfth.

ÉrsK.: De maga wala az ew nagyobyk fya Az mezxn Mykoron yxne Es haza kxzelgethne halla wygafagot Es fyp zot

PestiNTest.: Vala kegÿg a nagyobbÿk fÿa a meÅewn. Ees mÿkoron haÅa iewne ees a haÅhoÅ kewÅelgetne halla a wÿgafag tetement ees a tancÅot,

SylvUT.: Az mezx† vala kedigle† az × nağubb ideix fia / eş mikoro† meg ixne / eş az hāzhoz kxzelghetett volna / fipolāft eş tānczolāft halla /

HeltUT.: Vala kedig az x °dxsb fia à mezxn. Ez mikor meg ixt vólna, à házhoz kxzelgete, es hallá à zxngéft, es à vigadáft.

FélegyháziUT.: Vala pedig az x fia amaz xregbik az me3xn: es az elixuen kx3elite az házhoz, hallá az énekle3ket es tanczola3okat.

KárBibl.: Vala pedig az % nagyobic fia az mez%n, ki mikor háza i%uén k%zelgetet vólna az házhoz, hallá az énekléft és az vigadozáft.

Káldi: Az x idő3bik fia pedig a' mezőn vala; és midőn meg-jőne, és a' házhoz kxzelgetne, hallá az énekléft, és a' tanczot:

KomáromiBibl.: Vala pedig az ő vénebbik fia a' mezőn, és hogy jövén közelgetett vólna a' házhoz, hallá az énekléseket és tánczolásokat.

TorkosUT.: Az ő öregjebb fia pedig a' fzántó3öldön vala, ki mikor megjövén a' házhoz közelgetne, hallá a' mufikát és a' tántzot.

A Vizsolyi Biblia javított kiadásai, revíziói:

KárBibl.: Vala pedig az % nagyobic fia az mez%n, ki mikor háza i%uén k%zelgetet vólna az házhoz, hallá az énekléft és az vigadozáft.

Oppenheimeri Bibl. 1612: Vala pedig az x nagyobbik fia az me3xn, ki mikor haza jxvén kxzelgetett volna a házhoz, hallá az énekléft és az vigadozáft.

Váradi Bibl. 1661: Vala pedig az x xregbik fia a' me3xn: ki mikor haza jxvén kxzelgetett volna a' házhoz, hallá az énekléft és vigadozáft:

TótfalusiBibl. 1685: Vala pedig az ő nagyobbik fia a' mezőn: ki mikor haza jövén közelgetett vólna a' házhoz, hallá az énekléft és a' vigadozáft.

PetheBibl. 1794: Vala pedig az f nagyobbik fia a' me3fn: ki, mikor haza jövén, közelgetett vólna a' házhoz; hallá az énekléft és a' vígadozáft.

Biblia1878: Az öregebbik fia pedig a mezőn volt. Ki is a mint megjőve, a házhoz közeledett, halla zeneszót és tánczot.

Biblia1908: Az ő nagyobbik fia pedig a mezőn vala: és mikor *hazajövén*, közelgetett a házhoz, hallá a zenét és tánczot.

KecskeméthyÚT. 1931: Az ő nagyobbik fia pedig a mezőn volt; és amint hazajövet közeledett a házhoz, meghallotta a zenét és táncot.

RavaszÚSz. 1971: A nagyobbik fiú pedig a mezőn volt, és amikor hazajövet közelgett a házhoz, meghallotta a zenét és a táncot.

Káldi revíziók:

Káldi: Az x idő3bik fia pedig a' mezőn vala; és midőn meg-jőne, és a' házhoz kxzelgetne, hallá az énekléft, és a' tanczot:

SzepesyÚSz. 1834: Az ő üdősbbik fia pedig a mezőn vala; ki visszajövé midőn a házhoz közelgetne, halló a pengő hangzást, és lejtőjárást.

TárkányiÚSz. 1865: Az ő idősbik fia pedig a mezőn vala, és midőn visszatért, a házhoz közeledvén, hallá az éneklést és vigadozást.

Biblia1927: Az ő idősebb fia pedig a mezőn volt, és midőn megjött, közeledvén a házhoz, hallá a muzsikát és táncot.

KáldiNV. 1997: Az idősebb fiú pedig a mezőn volt, és amikor hazatérőben a házhoz közeledett, meghallotta a zeneszót és táncot.

Újfordítások:

Biblia1990: „Az idősebb fiú pedig a mezőn volt, és amikor hazajövet közeledett a házhoz, hallotta a zenét és a táncot.

Biblia1996: Az idősebbik fiú kint volt a mezőn. Amikor hazatérőben közeledett a házhoz, meghallotta a zeneszót és a táncot.

Lukács 15,26

NA27: καὶ προσκαλεσάμενος ἓνα τῶν παίδων [+ER αὐτὸν] ἐπυνθάνετο τί ἂν εἴη [~ER, ~TR τι εἴη] ταῦτα.

Vulgata: et vocavit unum de servis [+ER suis] et interrogavit quae [~quid] haec essent [~ER quid essent illa]

MünchK.: t hiua eggèt a' Çolgac kvÅÅvl t kèrde mik volnanac èÅec /

JordK.: Es elwwe hywa egyet hÔ zolgay kezzel, es megh kerdee, my dologh vona az?

ÉrsK.: Es hywa egyet ez zolgaak kxzzwl es megh keerde hogy my dologh volna

PestiNTest.: elew hÿwa egÿet a Åolgakba, meg kerde mÿ dolog volna aÅ.

SylvUT.: eş × hozzā űolijta egÿet az × űolgāinak kxzzxle / eş meg kērdē mi dolgok volnānak azok.

HeltUT.: Es űolituān egyet à űolgác kxzz×l, meg tudakozēc rayta, hogy mi dolog vólna?

FélegyháziUT.: Es elx hiuan eggiet az giermekek kxűxl, meg tudakofűek miczoda volna ez.

KárBibl.: Es egÿet az űolgác k%zzól el% űolituān, meg tudakozēc rayta mi dolog vólna az.

Káldi: és híva egyet a' űolgák-kxzzűl, és meg-kérdé mi dolog vólna az.

KomáromiBibl.: És hozzá híván edgyet a' gyermekek közzűl meg-tudakozá mi vólna ez?

TorkosUT.: Es meg szólita egyet a' szolgák közzűl, s' tudakozódik vala, mi vólna az?

A Vizsolyi Biblia javított kiadásai, revíziói:

KárBibl.: Es egÿet az űolgác k%zzól el% űolituān, meg tudakozēc rayta mi dolog vólna az.

Oppenheimeri Bibl. 1612: Es egyget a f3ólgác kxzzxl elxfólitvan, megtudakozéc rayta mi dolog vólna az.

Váradi Bibl. 1661: És egyget a fzolgác kxzzxl elxfzolitván, meg-tudakozá mi dolog volna az.

TótfalusiBibl. 1685: Es egyet a fzolgák közül előfzólítván, megtudakozá mi dolog vólna az.

PetheBibl. 1794: Es egyet a' fzolgák közzlél elf-fzóllítván, meg-tudakozá mi dolog vólna az?

Biblia1878: És egyet a szolgák közül előszólítván tudakozódék, hogy mi légyen az?

Biblia1908: És előszólítván egyet a szolgák közül, megtudakozá, mi dolog az?

KecskeméthyÚT. 1931: És szólítván az egyik szolgát, tudakolta, mi az.

RavaszÚSz. 1971: Előszólított egy szolgát, és megtudakolta, mi az?

Káldi revíziók:

Káldi: és híva egyget a' fzolgák-kxzzül, és meg-kérdé mi dolog vólna az.

SzepesyÚSz. 1834: És szólita egyget a szolgák közzül, és kérdé: mi dolog vólna ez?

TárkányiÚSz. 1865: És szólítván egyet a szolgák közöl, kérdezé, mi dolog ez?

Biblia1927: És előszólítván egyet a szolgák közül, tudakozódék, mi van itten.

KáldiNV. 1997: Odahívott egyet a szolgák közül, és megkérdezte, hogy mi történt.

Újfordítások:

Biblia1990: Előhívott egy szolgát, és megtudakolta tőle, hogy mi történik itt.

Biblia1996: Szólt az egyik szolganak és megkérdezte, mi történt.

Lukács 15,27

NA27: ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἦκει, καὶ ἔθυσεν ὁ πατήρ σου τὸν μόνον τὸν σιτευτόν, ὅτι ὑγιαίνοντα αὐτὸν ἀπέλαβεν.

Vulgata: isque [~ER at is] dixit illi frater tuus venit et occidit pater tuus [-ER] vitulum saginatum quia salvum illum recepit[~ER quod incolumem illum receperit]

MünchK.: Es v mōda vnèki Te aʼadfia ivuv haÅa t te aʼad vlvmeg kvuèr boriut mert ègefsegbèn vttv aÇt

JordK.: Monda hÔneky ottan: Az the atyadffya haza yewt, es az the atyad kwwer thwlkot vagatot megh, hogy hÔtet eghefseghben talaltha.

ÉrsK.: Es az monda neky az te attyadfy meg yewwe Es az te attyad megh xlee az Kxwer twlgoth merth eghefseghben Weewe ewtet

PestiNTest.: Ees aÅ monda nekÿ, aÅ te attÿadfy meg iewt, ees a te attÿad meg ewlte ew nekÿ aÅ hÿÅalalt borÿwt, mert eghefsegebe talalta ewtet.

SylvUT.: És az szolga monda neki: Az te xczed ixue meg / és az te atād meg xle amaz meg hizlalt boriut / hoǵ miuel eghifligben ixtt volna haza xhozzā.

HeltUT.: Az kedig monda neki: A te xtfēd ixt meg, es meg xle az Atyād amā hizlalt boriut, Azért hogy xtet egélségben fogatta volna haza.

FélegyháziUT.: Az pedig monda neki, Hoǵ az te attiadfia meg ixt: es meg vaga az te attiad amaz hizlaltatot tulkot, hoǵ egéllégben xtet hafza fogatta.

KárBibl.: Az pedig monda: Az te %tfēd i%tt meg, és meg %lete az te atyād amaz hizlalt tulkot, miuel hogy egéllégben i%tt meg.

Káldi: És az monda neki: Az xtfēd jxtt meg, és az atyād a' hizlalt borjút xlte-meg, hogy egélségben meg-jxtt.

KomáromiBibl.: Az pedig monda neki: A' te ötséd jött-meg, és meg-ölé a' te atyād amaz hizlalt tulkot, mivelhogy egélségben fogta ötet.

TorkosUT.: A' pedig monda neki: a' te ötséd megjött, és a' te atyād levágatta ama' hizlalt tulkot, mivel hogy egélségben érkezett meg.

A Vizsolyi Biblia javított kiadásai, revíziói:

KárBibl.: Az pedig monda: Az te %tfēd i%tt meg, és meg %lete az te atyād amaz hizlalt tulkot, miuel hogy egéllégben i%tt meg.

Oppenheimeri Bibl. 1612: Az pedig monda: Az te xczed jxtt meg, és megxleté az te atyād amaz hizlalt tulkot, mivelhogy egélségben jxtt meg.

Váradi Bibl. 1661: Az pedig monda: A' te xcséd jxtt-meg, és meg-xleté a' te atyād ama' hizlalt tulkot, mivel-hogy egélségben jxtt-meg.

TótfalusiBibl. 1685: Az pedig monda neki: A te ötséd jött-meg; és megöleté a' te atyād ama' hizlalt tulkot, mivelhogy egéllégbe jött-meg.

PetheBibl. 1794: Az pedig monda neki': A' te ötfēd jött-meg; és meg-öleté a' te atyād ama' hizlalt tulkot: mivelhogy egéllégben jött-meg.

Biblia1878: Az pedig monda neki: A te öcséd jött meg; és levágatá a te atyād ama hízott tulkot, hogy őt épen nyerte vissza.

Biblia1908: Az pedig monda neki: A te öcséd jött meg; és atyád levágatá a hízott tulkot, mivelhogy egészségben nyerte őt vissza.

KecskeméthyÚT. 1931: Az pedig azt mondta neki: Öcséd megjött; és atyád levágatta a hízlalt borjút, hogy egészségben nyerte őt vissza.

RavaszÚSz. 1971: Az pedig így felelt neki: Öcséd jött meg, és atyád levágatta a hizlalt tulkot, mivel egészségben nyerte őt vissza.

Káldi revíziók:

Káldi: És az monda néki: Az xtléd jxtt meg, és az atyád a' hizlalt borjút xlte-meg, hogy egélségelen meg-jxtt.

SzepesyÚSz. 1834: A pedig monda néki: ötséd jöt meg, és atyád a hizlalt borjút megöleté, mivelhogy jó egészségben nyeré őtet vissza.

TárkányiÚSz. 1865: És az monda neki: Öcséd jött meg, és atyád a hizlalt borjút ölette le, hogy visszatért egészségben.

Biblia1927: Az pedig monda neki: Megjött az öcséd, és atyád leölette a hízlalt borjút, mivel hogy egészségben kapta őt vissza.

KáldiNV. 1997: Az így válaszolt neki: „Megjött az öcséd, és apád levágta a hízlalt borjút, mivel egészségben kapta őt vissza.

Újfordítások:

Biblia1990: Mire a szolga így felelt: A testvéred jött meg, és apád levágatta a hízott borjút, mivel egészségben visszakapta őt.

Biblia1996: Megjött az öcséd, és apád levágta a hizlalt borjút, hogy egészségben előkerült - felelte.

Lukács 15,28

NA27: ὠργίσθη δὲ καὶ οὐκ ἤθελεν εἰσελθεῖν, ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ ἐξελθὼν παρεκάλει αὐτόν.

Vulgata: indignatus est autem et nolebat [~ER nec volebat] introire pater ergo illius egressus coepit rogare illum [~ER rogabat illum]

MünchK.: Mèltatlankodec kè· t nem akara bèmēni / p at'ra aÅert kè· ki ivuen keÅde kèrni vtèt /

JordK.: Ottan azert azt megh bozzwlwan, nem akar vala be menny. De az hÔ attya ky menwen eleybe, kezdee kerny hÔtet.

ÉrsK.: Meg Haragweek Es nem akar wala bee menny azerth az ew attya ky menwen kezdee keerny ewtet

PestiNTest.: AÅ kegÿg meg haraguan nem akar wala be mēnÿ. AÅert aÅ ew attÿa kÿ iewen keÅde ewtet kernÿ,

SylvUT.: Az kedig meg haraguek / ęs be fem akar vala menni. Annakokairt ki mine az × att'a / ęs kéri vala ×tet.

HeltUT.: Meg haraguéc kedig az, es nem akara be menni. Kimenuén annac okaért az x Attya, kéré xtet.

FélegyháziUT.: Meg haraguek pedig es nem akara be menni. Az x attia pedig ki ixuen kerí vala xtet.

KárBibl.: Meg haragodéc pedig az, és nem akara bę menni: Az % attya annac okaért ki ménuén: kéré %tet.

Káldi: Bofzfzonkodék pedig, és nem akara bé-menni. Az attya azért ki-jövén, kezdé kérni ötet.

KomáromiBibl.: Meg-haraguvék pedig, és nem akara bé-menni: az ő attya azért kimenvén, kéré ötet.

TorkosUT.: Megharaguvék pedig azon, és nem akara bémenni; de az ő attya kijövén, kéri vala ötet.

A Vizsolyi Biblia javított kiadásai, revíziói:

KárBibl.: Meg haragodéc pedig az, és nem akara bę menni: Az % attya annac okaért ki ménuén: kéré %tet.

Oppenheimeri Bibl. 1612: Megharagodéc pedig az, és nem akara bémenni: Az x attya annakokaért kimenvén; kéré xtet.

Váradi Bibl. 1661: Meg-haragvéc pedig az, és nem akara bé-menni. Az x attya annak okáért ki-menvén kéré xtet

TótfalusiBibl. 1685: Megharaguvék pedig az, és nem akara bémenni. Az ő attya annak okáért kimenvén, kéré ötet.

PetheBibl. 1794: Meg-haraguvék pedig az, és nem akara bé-menni. Az f attya annakokéért ki-menvén, kéré ftet.

Biblia1878: Megharaguvék pedig *az*, és nem akara bémenni. Az ő atyja annakokáért kimenvén, kérlelé őt.

Biblia1908: Erre ő megharaguvék, és nem akara bemenni. Az ő atyja annakokáért kimenvén, kérlelé őt.

KecskeméthyÚT. 1931: Erre megharagudott, és nem akart bemenni; tehát az atyja jött ki, és kérlelte őt.

RavaszÚSz. 1971: Ekkor az megharagudott, és nem akart bemenni. Atyja ment ki hozzá és kérlelte;

Káldi revíziók:

Káldi: Bofzfzonkodék pedig, és nem akara bé-menni. Az attya azért ki-jövé, kezdé kérni őtet.

SzepesyÚSz. 1834: Erre megboszsankodék, és nem akara bémenni; kijövé tehát attya hivogatá őtet.

TárkányiÚSz. 1865: Erre megboszsankodék, és nem akart bemenni. Atyja tehát kijövé, kezdé kérni őt.

Biblia1927: Erre amaz megbosszankodék, és nem akart bemenni. Atyja tehát kimenvén, elkezdé őt kérlelni.

KáldiNV. 1997: Erre az megharagudott, és nem akart bemenni. Ezért az apja kijött, és kérlelte.

Újfordítások:

Biblia1990: Ekkor az megharagudott, és nem akart bemenni. De az apja kijött, és kérlelte.

Biblia1996: Erre ő megharagudott, és nem akart bemenni. Ezért az apja kijött és kérlelte.

Lukács 15,29

NA27: ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν τῷ πατρὶ αὐτοῦ [-ER, -TR] ἰδοὺ τοσαῦτα ἔτη δουλεύω σοι καὶ οὐδέποτε ἐντολήν σου παρῆλθον, καὶ ἐμοὶ οὐδέποτε ἔδωκας ἔριφον ἵνα μετὰ τῶν φίλων μου εὐφρανθῶ.

Vulgata: at ille respondens dixit patri suo [-ER] ecce tot annis servio tibi et nunquam mandatum tuum praeterii [~ER nec unquam praeceptum tuum transgressus sum] et nunquam [~ER nec unquam] dedisti mihi hedum ut cum amicis meis epularer [~ER laetarer]

MünchK.: Es èÅ felèluē mōda v atʿanac Imè èÅ ènnè èÇtèndvcbèn Çolgaloc tenèked / t fonha te par#qolatodat èlnem mulattam / t fonha nē attal ènnèkem keqke ollot hog èn baratémal gè,erkednèm /

JordK.: Az kedegh felewen monda hÔ attyanak: Yme menee eztendwthÔl foghwa zolgalok te neked, es foha az te paranczolatodat el nem mwlat", azert foha nem attaal ennekem egy ghedelyeth, hogy en baratymmal megh eeltem vona;

ÉrsK.: Es az felelwen monda az ew attyanak yme mynne eztendxtwl fogwa zolgalok teneked Es foha az te paranczolatodat megh nem zegtem Es foha nem adtal enneekem keczke kedeleeth ees hogy kyth een megh xttem wolna az een baratymmal

PestiNTest.: amaÅ kegÿg felele monda aÅ ew attyanak. Im enny eÅtendeÿg Åolgalok neked, ees aÅ te parancholatodat foha el nem mulattam, meeg feem attal foha ennekem chak egÿ baran faÿatÿs hogÿ baratÿmmal lakoÅnam,

SylvUT.: És az fiu felelűt monda / az attának. Im enni eřtendxtl fogva řolgállak tighedet / řs az te paranczolatidot řoha meg nem řegtem / řs ennekem csak egđ keczke ollot řem adāl řoha / hođ az en barātimal vigař lakoznām.

HeltUT.: y kedig felele az Attyának, es monda: Imé, ennye eřtendeig řolgáloc tenéked, es řoha à te paranczolatodat meg nem řektem, es řoha ennekem egy gxdxlyet řem adtāl, hogy az én barātimmal viganđm.

FélegyháziUT.: Az pedig feleluen monda az x attianak, Ime, enni eztendxkig řolgalok teneked, es řoha az teparancziolatodon által nē mentem es ennekem řoha nē attal gxdxliet, hođ az en baratimmal xruendxtem volna.

KárBibl.: Amaz pedig feleluén monda az attyának: Imé enni eřtend%t%l fogva řolgáloc te néked, és řoha parantřolatodat meg nem rontottam, međis nem adtāl nékem czac egy keczke řiatis, hogy az én barātimmal vigan lagnām.

Káldi: Ama' pedig felevén, monda az attyának: Ímé ennyi eřtendeig řolgalok néked, és řoha parancholatodat által nem hágtam, és řoha nem adtāl nékem egy gxdxlyet hogy barātimmal vigan laktam volna:

KomáromiBibl.: Ama' pedig felevén monda az attyának: Ime ennyi eřtendőtől fogva řolgalok tenéked, és řoha parantsolatodat által nem hágtam, és énnékem řoha nem adtāl egy ketske-fiatis, hogy az én barātimmal viganđtam volna.

TorkosUT.: Az pedig felevén monda az ő attyának: imé, ennyi eřtendőtől fogva řolgalok tenéked, és a' te parantsolatodat soha által nem léptem, mindazonáltal soha tsak egy gödölyét sem adtāl nékem, hogy az én barātimmal viganđhattam volna.

A Vizsolyi Biblia javított kiadásai, revíziói:

KárBibl.: Amaz pedig feleluén monda az attyának: Imé enni eřtend%t%l fogva řolgáloc te néked, és řoha parantřolatodat meg nem rontottam, međis nem adtāl nékem czac egy keczke řiatis, hogy az én barātimmal vigan lagnām.

Oppenheimeri Bibl. 1612: Amaz pedig felevén monda az attyának: Imé ennyi eřtendxtl fogva řolgaloc te néked, és řoha paranczolatodat meg nem rontottam, međis nem adtāl nékem czac egy keczke řiatis, hogy az én barātimmal vigan lagnām.

Váradi Bibl. 1661: Az pedig felelvén monda az attyának: Imé ennyi esztendőt fogva szolgálók tenéked, és soha parancsolatod ellen nem jártam, még-is nem adtál nekem csak egy kecskefiat-is, hogy az én barátimmal vigadnéc.

TótfalusiBibl. 1685: Amaz pedig felelvén monda az attyának: Imé, ennyi esztendőtl fogva szolgálók tenéked, és soha parancsolatodat meg nem rontottam, mégis nem adtál nekem csak egy kecskefiat, hogy az én barátimmal vígan lagnám.

PetheBibl. 1794: Ama' pedig felelvén monda az attyának: Imé ennyi esztendőt fogva szolgálók tenéked, és soha parancsolatodat meg nem rontottam; még-is nem adtál nekem csak egy kecskefiat is, hogy az én barátimmal vígan lagnám.

Biblia1878: Az pedig felelvén monda az ő atyjának: Imé annyi esztendőtl fogva szolgálók néked, és soha parancsolatodat meg nem szegtem, mégsem adtál nekem csak egy kecskefiat is, hogy az én barátaimmal vígadhattam volna.

Biblia1908: Ő pedig felelvén, monda atyjának: Imé ennyi esztendőtl fogva szolgálók néked, és soha parancsolatodat át nem hágtam: és nekem soha nem adtál egy kecskefiat, hogy az én barátaimmal vígadjak.

KecskeméthyÚT. 1931: De ő felelvén, azt mondta atyjának: Imé, ennyi esztendeje szolgálók neked és soha parancsolatodat át nem hágtam, és nekem soha nem adtál egy kecskefiat, hogy barátaimmal vígadjak.

RavaszÚSz. 1971: de ő így válaszolt atyjának: Imé annyi esztendeje szolgálók neked; parancsolatod soha meg nem szegtem, és te egyetlen kecskegödölyét sem adtál, hogy barátaimmal vígadjak.

Káldi revíziók:

Káldi: Ama' pedig felelvén, monda az attyának: Imé ennyi esztendeig szolgálók neked, és soha parancsolatodat által nem hágtam, és soha nem adtál nekem egy gödölyét hogy barátimmal vígan laktam volna:

SzepesyÚSz. 1834: Az pedig felelvén monda attyának: imé ennyi esztendeig szolgálók neked, és parancsolatodat soha által nem hágtam, még is soha nem adtál nekem egy gödölyét is: hogy jó barátimmal vígan vendégeskedhettem volna.

TárányaiÚSz. 1865: Amaz pedig felelvén monda atyjának: Imé annyi esztendő óta szolgálók neked, és soha sem hágtam át parancsolatod, de soha sem adtál nekem egy gödölyét, hogy barátimmal vígan elköltöttem volna;

Biblia1927: Amaz pedig felelvén, mondá atyjának: Ime annyi esztendő óta szolgállok neked, és soha át nem hágtam parancsodat, és sohasem adtál nekem egy gögölyét sem, hogy barátaimmal lakmározzam.

KáldiNV. 1997: Ő azonban ezt mondta apjának: „Lásd, hány esztendeje szolgállok neked, soha meg nem szegtem parancsodat, mégsem adtál nekem soha egy kecskét sem, hogy mulathassak barátaimmal.

Újfordítások:

Biblia1990: Ő azonban ezt mondta az apjának: Látod, hány esztendeje szolgállok neked, soha nem szegtem meg parancsodat, és te sohasem adtál nekem még egy kecskegidát sem, hogy mulathassak barátaimmal.

Biblia1996: De ő szemére vetette apjának: Látod, én annyi éve szolgállok neked és egyszer sem szegtem meg parancsodat. És nekem még egy gödölyét sem adtál soha, hogy egyet mulathassak a barátaimmal.

Lukács 15,30

NA27: ὅτε δὲ ὁ υἱὸς σου οὗτος ὁ καταφαγὼν σου τὸν βίον μετὰ πορνῶν ἦλθεν, ἔθυσας αὐτῷ τὸν σιτευτὸν μόσχον [~ER, ~TR τον μοσχον τον σιτευτον].

Vulgata: sed postquam filius tuus hic qui devoravit substantiam suam cum meretricibus venit occidisti illi vitulum [~ER illum] saginatum

MünchK.: dè mi utan è te fiad ki bè,èlte v iauat ivt kvuèr boriut vltèlmeg vnèki

JordK.: de mynek vtanna ez the ffyad, ky mynden yozagath az gonozokkal megh emeztette, haza yewt, kwwer twl"kot wlettel megh hÔneky.

ÉrsK.: De mynekwanna ez te fyad meg yet ky az ew yozagath el kewltxtte az paraznakkal
Meg ewlteth neky az kxweer twlkoth

PestiNTest.: de mÿnek utanna eÅ te fÿad kÿ fel lakta aÅ te marhadat a kwruakal, meg iewt, meg ewltet nekÿ aÅ hÿÅlalt borÿwt.

SylvUT.: De mihelen meg i×tt ez te fiad / ki az te iletedet fel lakta az parāznākual / meg xlted ×neki az meg hizlalt boriut.

HeltUT.: De hogy im è te fiad, ki à te marhadat à fertelmes f3xméllyeckel fel lacta, meg ixt, meg xlted x nèki amà hizlalt boriut.

FélegyháziUT.: Mikor pedig ez az te fiad az ki meg emeztette aÅ te io3agodat az paraznakkal, meg ixt, meg vagtad neki amaz kxuer tulkot.

KárBibl.: Minec vtánna pedig ez te fiad meg i%tt volna, ki minden te marhát az paráznackal k%lt%tte el, meg %letted % néki amaz hizlalt tulkot.

Káldi: de minek-utánna ez a' te fiad, ki az x xrxkféjét a' kurvákka meg-eméftette, meg jxtt, a' hizlalt borjút xlted-meg néki.

KomáromiBibl.: Mikor pedig ez a' te fiad, ki meg-eméftette a' te életedet a' paráznákkal, meg-jött, meg-öletted ő néki amaz hizlalt tulkot.

TorkosUT.: Még pedig hogy ez a' te fiad, ki a' te javaidat a' paráznákkal költötte-el, megjött, a' hizlalt tulkot vágattad le neki.

A Vizsolyi Biblia javított kiadásai, revíziói:

KárBibl.: Minec vtánna pedig ez te fiad meg i%tt volna, ki minden te marhát az paráznackal k%lt%tte el, meg %letted % néki amaz hizlalt tulkot.

Oppenheimeri Bibl. 1612: Minekutánna pedig ez te fiad megjxtt volna, ki minden te marhát az paráznákkal kxltxtte el, megxlttetted x néki amaz hizlalt tulkot:

Váradi Bibl. 1661: De mikor ez a' te fiad meg-jxtt, ki minden te marhát a' paráznákkal kxltxtte-el, meg-xletted xneki ama' hizlalt tulkot.

TótfalusiBibl. 1685: Minekutánna pedig e' te fiad megjött volna, ki minden te marhát a' paráznákkal költötte-el, megöletted öneki ama' hizlalt tulkot

PetheBibl. 1794: Minekutánna pedig e' te fiad meg-jött volna, ki minden te marhát a' paráznákkal kflttötte-el; meg-öletted f néki' ama' hizlalt tulkot.

Biblia1878: Mikor pedig ez a fiad megjött, a ki a te vagyonodat paráznákkal emésztette el, levágattad neki ama hízott tulkot.

Biblia1908: Mikor pedig ez a te fiad megjött, a ki paráznákkal emésztette föl a te vagyonodat, levágattad néki a hízott tulkot.

KecskeméthyÚT. 1931: Mikor pedig ez a fiad, aki paráznákkal ette meg vagyonodat, megjött, levágattad neki a hízlalt borjút.

RavaszÚSz. 1971: Mikor pedig ez a te fiad megjött, aki parázna nőkkal emésztette föl vagyonodat, levágattad neki a hizlalt tulkot.

Káldi revíziók:

Káldi: de minek-utánna ez a' te fiad, ki az x xrxkféjét a' kurvákka meg-eméftette, meg jxtt, a' hizlalt borjút xlted-meg néki.

SzepesýÚSz. 1834: Midőn pedig ez a te fiad, ki örökségét kurvákka megemészté, előjöt; a hizlalt borjút öletted meg néki.

TárkányiÚSz. 1865: midőn pedig ez a te fiad, ki örökségét ellatorkodta, megjött, a hizlalt borjút ölted le neki.

Biblia1927: Midőn pedig ez a fiad, ki elmulatta vagyondat parázna személyekkel, megérkezett, leölted neki a hizlalt borjút.

KáldiNV. 1997: De mikor megjött ez a te fiad, aki a vagyondat parázna nőkre költötte, levágattad neki a hizlalt borjút.”

Újfordítások:

Biblia1990: Amikor pedig megjött ez a fiad, aki parázna nőkkel tékozolva el vagyondat, levágattad neki a hizott borjút.

Biblia1996: Most meg, hogy ez a fiad megjött, aki vagyondat rossz nőkre pazarolta, hizlalt borjút vágattál le neki. -

Lukács 15,31–32

NA27: ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ· τέκνον, σὺ πάντοτε μετ’ ἐμοῦ εἶ, καὶ πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστίν· (32) εὐφρανθήναι δὲ καὶ χαρῆναι ἔδει, ὅτι ὁ ἀδελφός σου οὗτος νεκρὸς ἦν καὶ ἔζησεν, καὶ ἀπολωλὼς [+ER, +TR ην] καὶ εὐρέθη.

Vulgata: at ipse [~ER ille] dixit illi [~ER ei] fili tu semper mecum es et omnia mea tua sunt (32) epulari [~ER laetari] autem et gaudere oportebat quia frater tuus hic mortuus erat et revixit perierat [+ER -que] et inventus est

MünchK.: Es mōda annac Fiam te mēdēnha velē vag / t mēd aÅ ēneim tieid (32) Kel vala ke-ge,ērkednȳc t vrvlnȳc / mert a te aʔadfīa megholtuala t |ǵ èlèuènedet èluèçet vala t |glelèttètèt

JordK.: Az hÔ atya ottan monda hÔneky: Fyam, te myndenkoron envelem vagy, es az enymwk myndenek tyedek; (32) yllyk vala kedeg ennekem lakoznom es ewrÔlnem, mert ez the atyadffya megh holt vala, es megh eeledet; el vezet vala, es megh leelethet.

ÉrsK.: Es az ew atya monda ew neky Fyam the myndenkoron en welem vagy Es mynden Iozaagom tyeed (32) De maga zykleegh wala lakoznom Es wygadnom, merth ez te attyadfya megh holt wala Es megh elewenxdek el wezxt wala Es megh leletteteek.

PestiNTest.: Ees monda aÅ attȳa nekȳ. Fȳam te mȳndenkoron welem wagȳ, ees mȳndenek kȳk enȳim tȳieȳd. (32) AÅert laknod ees wigadnod kel wala, Mert eÅ, a te attȳadfȳa meg holt wala ees meg eledet, el weÅet wala ees meg talaltatot.

SylvUT.: És az monda az fiának. Fiam te mindenkoroþ eggõt vađ en velem / ęs valami ennekem vađon mind tięd. (32) Kell vala kedigleþ ez / hođ vigann laknānk /ęs xruendenink / mert ez te atādfia meg holt vala / ęs meg eleuenedęk / el vęfzett vala / ęs meg lelettetęk.

HeltUT.: y kedig monda nęki: Fiam, Te mindenkoro velem vagy, es mindenem tiyed: (32) Kel vala kedig xrueneded, es vigadnod, mięrt hogy ez ā te xtfęd megholt vala, es meg eleuenedet, Eluefzet vala, es meg talaltatot.

FęlegyhāziUT.: Az pedig mōda neki, Fiam, te mindenkoro en velem vađ, es mindenek aÅ mellick enimxk, tieid. (32) yruendxznxd pedig es vigadnod kel vala, hođ ez az te attiadfia meg holt vala, es meg eleuenedxt: es el vęfxt vala, es meg talaltatot.

KārBibl.: ø pedig monda nęki, fiam te mindenkoro ęn velem vagy, ęs minden marhām tijęd. (32) Vig keduel kell vala pedig te nęked lenned, ęs %ruendezned kell vala, hogy az te atyādfia meg holt vala, ęs megeleuenedet, el vęfzett vala, ęs meg talaltatot.

Kāldi: y pedig monda nęki: Fiam, te mindenkoro velem vagy, ęs mindenem tięd; (32) vıgan lakni pedig, ęs xrvendezni kell vala, mert ez a' te xtfęd meg-holt vala, ęs meg-elevenedet; el-vefzett vala, ęs meg-talaltatot.

KomāromiBibl.: Ő pedig monda nęki: Fiam, te mindenkoro ęn velem vagy, ęs mindenek a'mellick enyimek, tieid. (32) Vigadnod ęs őrülnöd kell vala pedig, mert ez a' te atyādfia meg-holt vala, ęs meg-elevenedet; ęs el-vefzett vala, ęs meg-talaltatot.

TorkosUT.: Az pedig monda nęki: fiam te mindenkoro ęn velem vagy; ęs valamim vagy, a' tied. (32) Mind az ātal szüksęg őrülni ęs vigadni; mert ez a' te ętsęd meg holt vala; de megelevenedet; elveszett vala, de megtalaltatot.

A Vizsolyi Biblia javított kiadásai, revíziói:

KārBibl.: ø pedig monda nęki, fiam te mindenkoro ęn velem vagy, ęs minden marhām tijęd. (32) Vig keduel kell vala pedig te nęked lenned, ęs %ruendezned kell vala, hogy az te atyādfia meg holt vala, ęs megeleuenedet, el vęfzett vala, ęs meg talaltatot.

Oppenheimeri Bibl. 1612: Oe pedig monda nęki, fiam te mindenkoro ęn velem vagy, ęs minden marhām tijęd: (32) Vig kedvel kell vala pedig te nęked lenned, ęs xrvendezned kell vala, hogy az te atyādfia megholt vala, ęs megelevenedet, elveszett vala, ęs megtalaltatot.

Vāradi Bibl. 1661: y pedig monda neki; Fiam, te mindenkoro ęn velem vagy, ęs minden a' mi enyim tijęd: (32) Vigadnod kell vala pedig nęked ęs xrxlnxd, hogy a' te atyādfia mikor megholt volna, meg-elevenedet; ęs mikor el-vefzett volna, meg-talaltatot.

TótfalusiBibl. 1685: Ő pedig monda néki: Fiam, te mindenkor én velem vagy, és minden marhám tiéd. (32) Vig kedvel kell vala pedig tenéked lenned, és örvendezned kell vala, hogy e' te atyádfia megholt vala, és feltámadott, elveszett vala, és megtaláltatott.

PetheBibl. 1794: Ő pedig monda néki': Fiam, te mindenkor én velem vagy, és minden marhám tiéd. (32) Vig kedvel kell vala pedig tenéked lenned, és örvendezned kell vala: hogy e' te atyádfia meg-holt vala, és meg-elevenedett; elveszett vala, és meg-találtatott.

Biblia1878: Ő pedig monda néki: Fiam, te mindenkor én velem vagy, és mindenem a tied! (32) Vigadni kellene pedig és örülni, mivel hogy a te testvéred, a ki megholt vala, fölevenedett, s elveszett vala és megtaláltatott.

Biblia1908: Az pedig monda néki: Fiam, te mindenkor én velem vagy, és mindenem a tiéd! (32) Vigadnod és örülnöd kellene hát, hogy ez a te testvéred meghalt, és feltámadott: és elveszett, és megtaláltatott.

KecskeméthyÚT. 1931: Ő pedig azt mondta neki: Gyermeke, te mindenkor velem vagy, és mindenem a tied. (32) De kellett vigadni és örvendezni, mert ez a te testvéred halott volt és feltámadott, és elveszett volt és megtaláltatott.

RavaszÚSz. 1971: Az pedig így felelt neki: Fiam, te mindenkor velem vagy, és mindenem a tiéd; (32) vigadoznod és örvendezned kellene hát, hogy ez a te testvéred halott volt, és életre kelt, elveszett, de újra megkerült.

Káldi revíziók:

Káldi: y pedig monda néki: Fiam, te mindenkor velem vagy, és mindenem tiéd; (32) vígan lakni pedig, és xrvendezni kell vala, mert ez a' te xtféd meg-holt vala, és meg-elevenedett; elveszett vala, és meg-találtatott.

SzepesyÚSz. 1834: Ő pedig monda néki: fiam, te mindenkor velem vagy, és mindeneim tiéd. (32) Vigan vendégeskedni pedig és örvendezni most kell vala; mivel ez a te ötséd, ki meghalt vala, megelevenedék; és már elveszve lévén megtaláltaték.

TárkányiÚSz. 1865: Ő pedig mondá neki: Fiam! Te mindenkor velem vagy, és mindnem a tied; (32) de most vigadni és örvendezni illet, mert ez a te öcséd meghalt vala, és fölélédt; elveszett vala, és megtaláltatott.

Biblia1927: Ő pedig mondá neki: Fiam! Te mindig velem vagy, és mindenem a tied; (32) De illet vigadni és örvendezni, mert ez a te öcséd meghalt vala, és föltámadt, elveszett vala és megtaláltatott.

KáldiNV. 1997: Ő azonban ezt mondta neki: „Fiam! Te mindig velem vagy, és mindenem tiéd. (32) De vigadozni és örvendezni kellett, mert ez az öcséd meghalt, és föltámadt, elveszett, és megtaláltatott.”«

Újfordítások:

Biblia1990: Ő azonban ezt mondta neki: Fiam, te mindig velem vagy, és mindenem a tied. (32) Vigadnod és örülnöd kellene, hogy ez a te testvéred meghalt és feltámadott, elveszett és megtaláltatott.”

Biblia1996: Az mondta neki: Fiam, te mindig itt vagy velem, és mindenem a tied. (32) S illet vigadnunk és örülnünk, mert ez az öcséd halott volt és életre kelt, elveszett és megkerült.”

A SZÖVEGÖSSZEFÜGGÉS MEGVALÓSULÁSA A SZÖVEGEKBEN

A dolgozatomnak ebben a részében a szövegösszefüggés (szöveg-összefüggőség, kohézió) eszközeit elemzem. Konkrétan három részfeladat elvégzésére vállalkozom,

összhangban a dolgozat elején megfogalmazott céllal és feladatokkal: előkészítő feladatként a) feltárni és ábrázolni a példázat szövegének összefüggés-hálózatát, aztán fő feladatként b) összevetni a forrásszövegek és a fordítások szövegkohéziós eszközeit, c) megtalálni és kimutatni a szövegösszefüggés fellelt eszközein belül az idők folyamán lezajlott mozgásokat.

A dolgozat egyébként is szűkös keretei között még csak vázlatosan sem vállalkoz(hat)om arra, hogy a szövegösszefüggés mibenlétét és az azt megvalósító nyelvi elemek körének kijelölését taglaló különféle elméleteket ismertessem. Ez irányban való kíváncsiságát minden érdeklődő, a szerzőhöz hasonlóan, bizonyára kielégítheti az itt felsorolt szakírók munkáinak, és esetleg más, újabb publikációknak a felhasználásával: Halliday (1964, 1976), Nagy Ferenc (1983), Petőfi S. János (1994), Szikszainé Nagy Irma (1999), Dobi Edit (2002), Tolcsvai Nagy Gábor (2003), Kocsány Piroska (2005), Vass László (é. n.). A kohéziós eszközök azonosításában és definiálásában jómagam elsősorban Beaugrande és Dressler munkájára támaszkodom, ahol a kohézió a szerzők értelmezésében „azt jelenti, hogy a SZÖVEGFELSZÍN *részei, vagyis maguk a hallott vagy látott szavak között* milyen kölcsönös összefüggések vannak egy adott szósorozaton belül” (2000: 24). Számomra ugyanis műveleti szempontból az a felfogás volt hasznosítható, amely azon a feltevésen alapul, hogy a szövegfelszínen megjelenő különféle dolgok közötti összefüggés révén az egyes dolgoknak szerepe lehet más dolgok elérésében. Ez alapján ide tartoznak „mindazok a funkciók, amelyek a felszíni elemek közötti viszonyok jelzésére használatosak” (uo.) legyenek azok egészében szemantikai, vagy szemantikai és grammatikai természetűek.

A szövegösszefüggést megvalósító eszközök terén végzendő állapotfelmérésre jól hasznosíthatók voltak azok a módszerek és eljárások, amiket Petőfi S. János és munkatársai az *Officina Textologica* köteteiben ismertettek, ahol a programvezető éppen egy-egy bibliai részleten mutatta be az analízis egyes lépéseit (Petőfi 1997; 1998: 8–19). Ők a szövegösszefüggőséget vizsgálva behatóan foglalkoztak a koreferenciális* elemekkel és a koreferenciarelációkkal. Koreferenciális elemeknek azokat a nyelvi elemeket/kifejezéseket tartják, amelyek verbális megjelenési formájukat tekintve különbözőek lehetnek, de a befogadó szerint a szövegvilág ugyanazon tárgyra/tényre utalnak. Koreferenciarelációknak pedig az ilyen elemek között fennálló viszonyokat, a feltételezetten ugyanazon entitására utaló szövegösszetevők egyfajta kapcsolatát, amelyek magukban foglalnak grammatikai és szemantikai összefüggéseken alapuló kapcsolatokat egyaránt. Az első részfeladat

* A *koreferencia* szónak és származékainak a helyesírásában az idézett munkákat követtem ott, ahol rájuk hivatkozom, vagy tőlük idézek; másutt viszont a Helyesírási szótárban megadott alakokat használom (pl. *korreferencia*).

elvégzésekor az általuk kidolgozott koreferenciaelemzési módszert alkalmaztam, mely a befogadó/értelmező szerint kifejezésre jutó világdarab mentális képe és a szöveg fizikai megjelenési formája közti kapcsolat figyelembevételével készül.* A kohéziós eszközök feltárásának műveletsora megegyezett Petőfi S. János mintatanulmányával (1998: 8–19). Az egyes fázisok részeredményei a függelékben (11., 28–30.) Káldi szövegén be vannak mutatva.

Első lépésként az egyes szövegeket szövegmondatokra bontottam. Külön egységnek a nagybetűvel kezdődő és ponttal, kettősponttal, felkiáltójellel, vagy kérdőjellel lezárt egységeket tekintettem. Az elhatárolás azonban nem minden esetben volt egyszerű feladat. Különösen érvényes ez a kódexekre, ahol gyakran épp az előbb határjelzőknek titulált elemek hiányoznak, vagy azok használata nem egyértelmű, nem következetes, de mindez részben igaz a korai nyomtatványok írásjelezésére is. Ezért az általam létrehozott bontás, nem feltétlenül az egyedül lehetséges tagolás. Vitás esetekben igyekeztem a forrásszövegek tagolására támaszkodni: ez a görög estében az NA27, a latinnál a Vulgata Clementina volt, valamint Keszler Borbála vonatkozó munkájára (2004: 112, 124, 130–1). A bontást követően minden egyes szövegmondathoz szögletes zárójelben egy-egy azonosító kódot rendeltem (pl. [K01], ahol a „K” a makrokompozíciós egységre utal, lásd 1–14. sz. függelék).

A második fázisban minden szövegmondatot kiegészítettem zárójelbe tett és kurzívan szedett verbális kifejezésekkel, melyek a mondatok verbális környezetéből és/vagy a világra vonatkozó ismereteinkből származnak. Egyrészt tehát minden toldalékban, mutatószóban, illetőleg névmásban stb. kifejezésre jutó utalást önálló jelentésű szavakkal lexikailag is kifejezésre juttattam, másrészt felszínre hoztam az utalóelemek és a modellbeli személyek, tárgyak, helyek közötti összefüggéseket. Az így kiegészített szövegmondatokat a kódjuk után álló „/&vb” szimbólum jelzi (lásd 28. sz. függelék). Ezután a szövegmondatok egyes referenciális egységeit koreferenciaindexekkel láttam el, amelyek egy „i”-betűből és egy-egy (kétjegyű) sorszámból álló kódból állnak. Ezzel a módszerrel létrehoztam a szövegmondatok koreferenciaindexekkel ellátott változatát, úgy, hogy az indexek a velük megjelölendő elemhez tapadtak szögletes zárójelbe téve. Az ilyen mondatok a kódjuk után álló „/&ind” azonosító jelet kaptak (lásd 29. sz. függelék).

A szövegben az alábbi elemeket volt célszerű ko/referenciaindexekkel helyettesíteni:

i01 = ember, =apa,

i02 = az atya háza

i03 = ifjabb fiú, = ötséd,

i10 = polgár,

i11 = disznók,

i12 = maláta,

* A meghatározások Vass László Terminológiai szótárából, valamint az *Officina Textologica* említett köteteiből valók.

i04 = idősebb fiú,
i05 = örökség,
i06 = távol való tartomány,
i07 = eltékozol, =megemészt,
i08 = éhség,
i09 = vigan lakik,

i13 = béres, =szolga
i14 = meghal, =elveszik,
i15 = hizlalt borjú,
i16 = megöl,
i17 = éneklés és táncolás,
i18 = egy a szolgák közül,

Utolsó lépésként egy táblázat által még inkább áttekinthetővé tettem a korreferáló elemek mondatokbeli előfordulását (lásd 30. sz. függelék). Az így kapott eredményeket ezután felhasználom a további – a munkám fő vonulatához szorosabban igazodó – részfeladatok elvégzéséhez.

1. A referenciális egységek és a rajtuk keresztül megvalósuló korreferencialitás

Az újabb részfeladatok: a források és fordítások, illetve az egyes fordítások egymással való összevetése, valamint a kohéziós eszközök történeti szempontú elemzése, némileg más módszereket kívánnak. Itt alkalmasnak vélem azt a módszert, melyet Károly Sándorék követtek a TNyt. II/2. *Szöveggrammatika* című fejezetében (1995: 759–834). Emellett felhasználom még Beaugrande–Dressler említett munkáját, valamint Szikszainé Nagy Irma *Leíró magyar szövegtanát* (1999), lévén, ezek a vizsgált eszközök jó rendszerezését adják.

Az összehasonlítás egyik iránya az volt, amikor a görög és a latin forrásszöveg antecedenseihez (referenciális egységeihez) és korreferens elemeihez hozzátársítottam az egyes fordítások megoldásait. Ezután a kapott eredmények alapján megpróbáltam megragadni a jellemző tendenciákat, legyen az azonosság, vagy különbözőség, illetve igyekeztem felfedni a változási irányokat. Az anyag feldolgozása táblázatos formában történt. A szöveg minden egyes referenciális egysége külön táblázatba került, amely soronként tartalmazza az adott egységre vonatkozó összes korreferens elemet a kohéziós eszköz fajtájának megfelelően csoportosítva, az oszlopokba szedett valamennyi textusból. Bemutatásképpen a példázatszövegekből kiemelek két-két párt: a Vulgatát és egy fordítását (Káldiét), valamint a Nestle–Aland-féle görög szöveget, és egy a görögre visszamenő textust (Komáromi Csipkését). Az ismétlődéseket elkerülendő a többi fordításból az egyes táblázatok után csak azokat a korreferens elemeket, sajátosságokat közlöm majd, amelyek a táblázatban bemutatottaktól eltérnek. Tehát, amely eszköz a többi magyar szövegnél nincs külön feltüntetve, az az adott fordításban megegyezik a táblázatban elemzett munkák megoldásával. A koreferenciális elemek, eszközök kurzívan vannak szedve. A táblázatokban az egyes elemek melletti számindex a bibliavers számát jelöli; a kövér betűs szedés a forrásszövegben található megoldástól való eltérést jelzi, a „–” jel az adott eszköz hiányát a fordításban. Az

eszközcsoporthoz kapítálissal szedett elnevezéseinek (első oszlop) meghatározásait lábjegyzetben adom meg. Az egyes elnevezések elsősorban a magyar elemek besorolhatóságát tükrözik, s így előfordul, hogy az idegen elem egyébként nem az adott csoportba tartozna, de magyar megfeleltetése miatt mégis odakerül, mutatva, mivel mit fordítottak. A „ø” jelet akkor is kiteszem az igék, illetve a birtokszavak mellé, ha azok személyragjai, személyjelei nem E/3. személyre utalnak, jelezve ezzel a törölt névmást. Az egyes referenciális egységeknél a stílus változatosságának jellemzésére is kerítetek majd. Ennek mértékét a szakirodalomban leginkább az azonos lexémával korreferáló szóismétlések illetve szóváltoztatások arányával szokták leírni. Ezen belül szóváltoztatásnak tekintik, amikor az adott lexémára annak szinonimájával, hipo-, vagy hiperonimájával stb. utalnak vissza, illetve, ha a lexéma valamilyen sajátos jelzővel ismétlődik meg (vö. Károly 1995: 813–5). Az összehasonlítás egy másik síkja az lesz, amikor számba veszem a koreferencialitás megvalósulásának egyéb eszközeit, módjait.

1.1. Az apa (i01)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	KomáromiBibl.
ref. Egység	<i>Homo quidam</i> ¹¹	<i>Egy embernek</i> ¹¹	<i>Ἀνθρωπὸς τις</i> ¹¹	<i>egy embernek</i> ¹¹
AZONOSÍTÁS [*] :	<i>Patri</i> ¹²	<i>az atyának</i> ¹²	<i>τῷ πατρί</i> ¹²	<i>az atyának</i> ¹²
VISSZATÉ- RÉSEK [†] :	<i>Pater</i> ^{12,18,21,22} <i>patris mei</i> ¹⁷ <i>ad patrem meum</i> ¹⁸ <i>ad patrem suum</i> ²⁰ <i>pater ipsius</i> ²⁰ <i>pater illius</i> ²⁸ <i>pater tuus</i> ²⁷ <i>patri suo</i> ²⁹	<i>Atyám</i> ^{12,18,21,} <i>az atya</i> ²² <i>az atyám házában</i> ¹⁷ <i>az én atyámhoz</i> ¹⁸ <i>az atyához</i> ²⁰ <i>az x atya</i> ²⁰ <i>az ø atya</i> ²⁸ <i>az atyád</i> ²⁷ <i>az atyának</i> ²⁹	<i>Πάτερ</i> ^{12,18,21,22} <i>πατρός μου</i> ¹⁷ <i>πρὸς πατέρα μου</i> ¹⁸ <i>πρὸς πατέρα αὐτοῦ</i> ²⁰ <i>πατὴρ αὐτοῦ</i> ^{20,28} <i>πατήρ σου</i> ²⁷ <i>πατρί αὐτοῦ</i> ²⁹	<i>atyám</i> ^{12,18,21} <i>az atya</i> ²² <i>az én atyámnak</i> ¹⁷ <i>az én atyámhoz</i> ¹⁸ <i>az ő atyához</i> ²⁰ <i>az ő atya</i> ²⁰ <i>az ő atya</i> ²⁸ <i>a' te atyád</i> ²⁷ <i>az atyának</i> ²⁹
SZÓMÁSOK [‡] :	<i>ipse</i> ³¹	<i>x</i> ³¹	<i>ὁ</i> ^{12, 31}	<i>–</i> ^{12, 31}
- névmás alanyként:	<i>filius tuus</i> ^{19,21,30}	<i>te fiadnak</i> ^{19,21} <i>a' te fiad</i> ³⁰	<i>υἱός σου</i> ^{19,21,30}	<i>te fiadnak</i> ^{19,21} <i>te fiad</i> ³⁰
- névmás birtokos jelzőként:	<i>de mercennariis tuis</i> ¹⁹ <i>ad servos suos</i> ²² <i>filius meus</i> ²⁴ <i>filius eius</i> ²⁵	<i>a' te bérefid-közzül</i> ¹⁹ – <i>ez az én fiam</i> ²⁴ <i>az x időbbik fia</i> ²⁵	<i>μισθίων σου</i> ¹⁹ <i>δούλους αὐτοῦ</i> ²² <i>υἱός μου</i> ²⁴ <i>υἱός αὐτοῦ</i> ²⁵	<i>te bérefidnek</i> ¹⁹ <i>az ő szolgáinak</i> ²² <i>az én fiam</i> ²⁴ <i>az ő vénebbik fia</i> ²⁵

^{*} Az azonosítás, logikai tágitáson, vagy szűkítéson, mezőösszefüggésen alapuló korreferencia (vö. Szikszainé 1999: 183–4).

[†] Visszatérések (ismétlések) – avagy az elemek közvetlen megismétlődése, újrafelhasználása (vö. Beaugrande–Dressler 2000: 81)

[‡] Szómasok – vagyis olyan önálló tartalom nélküli rövid helyfoglalók, amelyek tartalmas elemeket helyettesítenek (vö. Beaugrande–Dressler 2000: 74)

	<i>mandatum tuum</i> ²⁹ <i>coram te</i> ^{18, 21} <i>omnia mea</i> ³¹	– – –	ἐντολήν σου ²⁹ ἐνώπιόν σου ^{18, 21} πάντα τὰ ἐμὰ ³¹	– – <i>mindenek a 'mellyek enyimek</i> ³¹
- névmás határozóként:	<i>illi (ei)</i> ¹⁸ , <i>ei</i> ²¹ , <i>tibi</i> ²⁹ , <i>mecum</i> ³¹ <i>coram te</i> ^{18, 21}	<i>néki</i> ^{18, 21} , <i>néked</i> ²⁹ , <i>velem</i> ³¹ <i>te-ellened</i> ^{18, 21}	αὐτῷ ^{18, 21} , σοι ²⁹ , μετ' ἐμοῦ ³¹ ἐνώπιόν σου ^{18, 21}	<i>nékie</i> ¹⁸ , <i>néki</i> ²¹ , <i>tenéked</i> ²⁹ , <i>én velem</i> ³¹ <i>te előtted</i> ^{18, 21}
- ø névmás alanyi funkcióban:	<i>ø divisit</i> ¹² <i>ø motus est</i> ²⁰ <i>ø cecidit</i> ²⁰ <i>ø osculatus est</i> ²⁰ <i>ø recepit</i> ²⁷ <i>ø da</i> ¹² <i>ø fac</i> ¹⁹ <i>ø manducemus</i> ²³ <i>ø epulemur</i> ²³ <i>ø coeperunt</i> ²⁴ <i>ø dedisti</i> ²⁹ <i>ø occidisti</i> ³⁰	<i>ø el-ofztá</i> ¹² <i>ø indittaték</i> ²⁰ <i>ø esék</i> ²⁰ <i>ø meg-tsókolá</i> ²⁰ – <i>ø ádd-ki</i> ¹² <i>ø tégy</i> ¹⁹ <i>ø egy×nk</i> ²³ <i>ø lakjunk</i> ²³ <i>ø kezdének</i> ²⁴ <i>ø adtál</i> ²⁹ <i>ø Xlted meg</i> ³⁰	ὁ δὲ διεῖλεν ¹² <i>ø ἐσπλαγχνίσθη</i> ²⁰ <i>ø ἐπέπεσεν</i> ²⁰ <i>ø κατεφίλησεν</i> ²⁰ <i>ø ἀπέλαβεν</i> ²⁷ <i>ø δός</i> ¹² <i>ø ποιήσόν</i> ¹⁹ – <i>ø εὐφρανθῶμεν</i> ²³ <i>ø ἤρξαντο</i> ²⁴ <i>ø ἔδωκας</i> ²⁹ <i>ø ἔθυσας</i> ³⁰	<i>ø meg-ofztá</i> ¹² <i>ø meg-fjáná</i> ²⁰ <i>ø esék</i> ²⁰ <i>ø meg-tsókolá</i> ²⁰ <i>ø fogta</i> ²⁷ <i>ø add-ki</i> ¹² <i>ø tégy</i> ¹⁹ – <i>ø vigadgyunk</i> ²³ <i>ø kezdének</i> ²⁴ <i>ø adtál</i> ²⁹ <i>ø meg-öletted</i> ³⁰
ø névmás birtokos jelzőként:	<i>filius tuus</i> ²¹ <i>ad servos suos</i> ²² <i>mandatum tuum</i> ²⁹ <i>omnia mea</i> ³¹	<i>az ø fia</i> ^{13, 21} <i>a' ø szolgainak</i> ²² <i>ø parantfolatodat</i> ²⁹ <i>ø mindenem</i> ³¹	ἐντολήν σου ²⁹	<i>ø parantfolatodat</i> ²⁹

Az apa referenciális egységgel (*Homo* ~ ἄνθρωπος ~ *ember*) korreferáló első elem (a *patri* ~ πατρί ~ *attyának*) mindjárt a korreferencia egy érdekes jelenségét állítja elénk, az azonosítást. Itt ennek az az esete jelentkezik, amikor a hiperonim elem megelőzi a hiponimáját. A példázat indításának ez sajátos menete, mert a történet kezdetén belépő szereplő a határozatlansága mellett, benne általános referenciával is bír, ami által hangsúlyozódik, hogy nem az ő személye, hanem a vele történtek a fontosak. A határozatlanság eszközeiről bővebben a névelőknél szövegek majd. Az általánosítás eszköze itt maga az ἄνθρωπος ~ *Homo* ~ *ember* szó volt, amelyet minimális tartalma miatt egyes szakírók álnévmásnak, vagy névmásszerűségnek is tartanak (vö. Beaugrande–Dressler 2000: 95), s az újszövetségben jelentése sokszor a *valaki* határozatlan névmáséval analóg. Ez a fajta jelentésbeli általánosodás egyébként a magyar *ember* szónak szintén sajátja. Ez az elem némely nyelvekben teljes tartalomvesztésen, ill. grammatikalizálódáson esett át; a németben például a *man* a határozatlan alany kifejezőjévé vált.

A visszatérés az ehhez hasonló elbeszélésekben az élőbeszédhez való közelségük okán gyakori jelenség. Az *apa* izotópiálánca is nagyszámban tartalmaz szóismétléseket, amelyeknél a szó nem, vagy kevésbé változik, esetleg belép valamilyen szerkezetbe, anaforikus elemmel bővül. A bemutatott két fordítás e téren nem tér el a forrásszövegektől. Akadnak azonban olyan munkák is, ahol a visszatérések száma gyarapodik valamely más utalóeszköz rovására. A 31. vers névmási alanya helyébe tartalmaz lexémát, sőt birtokos szerkezetet léptetnek

hárman: *ipse* ~ *ó* → JordK.: „*hŌ* attya”; ÉrsK.: „*ew* attya”; PestiNTes.: „*aÅ ø* attya”. E lépésre talán az indíthatta őket, hogy az adott szituációban – beszélőváltáskor – a megszólalót egyértelműen kívánták azonosítani, segítve ezzel az olvasó szövegfeldolgozását. Az anaforikus névmások ugyanis komolyabb erőfeszítést kívánnak a befogadótól. A kódexek esetében ez talán azért lehet valószínű, mert az alkotók szóbeli felolvasásra is szánták őket, ezért törekedhettek rá, hogy a szöveget minél követhetőbbé tegyék a hallgatók számára.

Az apával korreferáló elemként számos szómást találtam, sokféle funkcióban. Ezeket két csoportra lehet osztani az alapján, hogy testes formában vannak-e jelen a szövegben, vagy testetlenül (*ø* névmásként). Alanyi funkcióban általában és szabályosan implicit személyes névmásokat találhatunk, mivel mind a forrásnyelvekre, mind a magyarra jellemző, hogy ezeket csak bizonyos jól meghatározott esetekben teszik ki (vö. Károly 1995: 786–91; Szikszainé 1999: 146–7, 153). Ez kezdettől fogva így van: „a magyar szövegalkotásban már az ómagyarkorban érvényesült az a máig érvényes szabály, hogy az egymást követő szövegmondatok azonos alanyait nem ismételték meg [...] még névmással sem utaltak vissza rá (*ø* névmás alanyként)” – olvassuk Károly Sándornál (1987: 472). Ilyenkor az igei személyragozás utal az alany személyére. A forrásokban éppen ezért csupán két alkalommal fordul elő testes névmási alany, az egyik az előbb emlegetett 31. versben. Itt a dialóguson belül hirtelen beszélőváltás történik, ezt jelzik a kitett névmással. A magyar munkákban ezen a helyen az eredetinek megfelelően, többségében E/3. személyes névmást találunk. Három fordító (Sylvester, Félegyházi és Torkos) az *az* mutató névmással él, amely akkoriban gyakran előfordult személyre utaló szerepben, és alkalmazását az is előmozdíthatta, hogy a görögben szintén efféle elem, az *ó* határozott névelő/mutató névmás áll. A MünchK.-ben viszont a névmás itt is implicit: „*Es ø mōda annac*”. A másik testes névmási alany csak a görögben jelenik meg a 12. versben (a latinban *ø*). A magyar munkák közül az eredetit Heltai, Károlyi és Medgyesi munkája követi *az*, *a'* mutató névmások beépítésével. A többi fordítás itt is testetlen névmást alkalmaz. A birtokos jelzői szerepben megjelenő explicit és implicit névmásokról összefoglaló jelleggel alább külön szólok majd. A határozói funkciót ellátó forrásnyelvi anaforikus névmásokat a magyarban láthatóan a személyes névmások határozóragos, illetve névutós formáival feleltették meg. Eltérést csak a *te-ellened*, *te-előtted* formák mutatnak, mivel ezek nem névmás, hanem adverbium/prepozíció+nomen szerkezete helyett állnak (*coram te* – *ἐνώπιόν σου* ^{18, 21}). Az eredeti pontos fordítása némileg talán félrevezető lenne, az ige ugyanis a magyarban más vonzatot követel meg. Talán ezért

helyettesítik a kifejezést valamennyien kezdettől fogva szómással, kivétel egyedül az ÉrsK.: *te zynednek elxte*.

Az egyes fordításokban az utalóeszközök megválasztásában számos egyéb eltérést is regisztráltam a forrásszövegekhez képest. A 13. versben az eredetiben szereplő *fiú* szót többen birt. személyraggal látják el, s így az az apával is korreferál: *filius* ~ *υῖος* → MünchK.: *fiu*; SylvUT.: *fiu* stb.; viszont a JordK.: *ffya*; ÉrsK.: *fya*; FélegyháziUT., KárBibl., és Káldi: *fia*. Ugyanezt láthatjuk a *Filius* ~ *ὁ υῖος*²¹ esetében is PestiNTest.: „aÅ ø fya” (még Heltai, Félegyházi és Káldi), sőt némelyek még a névmási birt. jelzőt is beiktatják: JordK.: *hō fya*, (még ugyanígy az ÉrsK. és Károlyi). Hasonló esettel állunk szemben a 12. versben, ahol is a vagyon hovatarozására az eredetiben nem utalnak nyelvi elemmel, egy-két fordításban viszont az apát nevezik meg birtokosként: *substantiam* ~ *τὸν βίον* → ÉrsK.: ø *yozagat*; SylvUT.: „az × illet”; HeltUT.: ø *marháiat*. Az újabb munkákban is találhatunk ilyen alakokat: Biblia1927, KáldiNV. és Biblia1996: *vagyonát*.

Ugyancsak a vagyon birtokosának megnevezésében hoznak újat a görögből fordított szövegek 30. versben, mert akárcsak forrásuk, ők is az atyára utalnak, mint birtokosra: *σου(tiéd) τὸν βίον* – SylvUT.: *te iletedet*; Heltai és KárBibl.: *te marhádat*; FélegyháziUT.: „aÅ *te iofzgodat*”; KomáromiBibl.: „a’ *te életedet*”; TorkosUT.: „a’ *te javaidat*”; sőt Pesti is: *te marhadat* (bár Erasmus latin szövegében a fiú birtoka a vagyon, vagyis Pesti ismét eltért pretextusától, megoldása inkább a mester görög szövegében levővel azonos). A 31. versben Sylvester a névmást birtokos személyragos főnévre cseréli: „monda az ø *fiānak*”. A 20. versben ugyanő egy az eredetiben nem szereplő az apára utaló elemet iktat be a mondatba: ø *ἐσπλαγχνίσθη*²⁰ ~ „meg esék az × *f3×e rayta*”.

Néhányszor az utalás eszközének kiválasztása megoszlik a forrásszövegtől függően. A 12. versben például a latinban az apára ø névmási alany utal, a görögben viszont kitett névmás: ø *divisit* ~ *ὁ* → a latin megoldását követi a MünchK.: „ø |g oÇta”; a JordK.: „ø el oztha”; az ÉrsK.: „ø meg ozta”; PestiNTest.: „ø meg oÅta”, Káldi: „ø el-ofztá”, a görög után megy HeltUT.: „Az kedig meg of3ta”; KárBibl.: „az, meg of3ta”; MedgyesiPréd.: „a’ megofztá”. Nem teszi ki a névmást viszont: SylvUT.: „ø meg of3tā”; FélegyháziUT.: „ø ket fele ozta”; KomáromiBibl.: „ø meg-ofztá”; TorkosUT.: „ø elofztá”.

Az apára utaló névmási birtokos szerkezetekkel még számos versben találkozunk, s ezeket magyarra rendszerint főnév és személyes névmási birtokos jelző együttesével ültetik át: pl.: *filius tuus*^{19, 21, 30} → Káldi: *te fiadnak*. Ez ugyan a magyarban sokszor redundáns jelenség, a névmás mégis csak elvétele marad el a fordításokból, és főként csak a

későbbiekből: *υἱός σου* ~ *filius tuus*^{19,21} → TorkosUT.: *ø fiadnak*; *δούλους αὐτοῦ* ~ *ad servos suos*²² → HeltUT.: *ø f3olgainac*, Káldi: *a' ø f3olgainak*; *υἱὸς αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος* ~ *filius eius senior*²⁵ → PestiNTest.: *a ø nagyobbýk fýa*; *ἐντολήν σου* ~ *mandatum tuum*²⁹ → KárBibl., Káldi és KomáromiBibl.: *ø parantfolatodat*. *Τέκνον* ~ *fili*³¹ → a megszólításként szereplő főnevet valamennyi fordító ellátta az apára utaló birt. személyraggal, pl.: ÉrsK.: *ø Fyam*; SylvUT.: *ø fiam*; KárBibl.: *ø fiam*.

1.2. Az ifjabbik fiú (i03)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	KomáromiBibl..
Ref. egység:	<i>duos filios</i> ¹¹	<i>két fia</i> ¹¹	<i>δύο υἱούζ</i> ¹¹	<i>két fia</i> ¹¹
VISSZATÉ- RÉSEK:	<i>adulescentior filius</i> ¹³ <i>filius tuus</i> ^{19, 21} <i>filius</i> ²¹ <i>hic filius meus</i> ²⁴ <i>filius tuus hic</i> ³⁰	<i>az ifjabbik fia</i> ¹³ <i>te fiadnak</i> ^{19, 21} <i>a' fia</i> ²¹ <i>ez az én fiam</i> ²⁴ <i>ez a' te fiad</i> ³⁰	<i>ὁ νεώτερος υἱὸς</i> ¹³ <i>υἱός σου</i> ^{19,21} <i>υἱός</i> ²¹ <i>οὗτος ὁ υἱός μου</i> ²⁴ <i>ὁ υἱός σου οὗτος</i> ³⁰	<i>az ifjabbik fiú</i> ¹² <i>te fiadnak</i> ^{19, 21} <i>a' fiú</i> ²¹ <i>ez az én fiam</i> ²⁴ <i>ez a' te fiad</i> ³⁰
AZONSÍTÁS: (anaforikus elemmel vagy anélkül)	<i>frater tuus</i> ²⁷ <i>frater tuus hic</i> ³²	<i>az xtféd</i> ²⁷ <i>ez a' te xtféd</i> ³²	<i>ἀδελφός σου</i> ²⁷ <i>ἀδελφός σου οὗτος</i> ³²	<i>a' te ötséd</i> ²⁷ <i>ez a' te atyádfia</i> ³²
SZÓMÁSOK:				
- névmás alanyként:	<i>ipse</i> ¹⁴ <i>ego</i> ¹⁷	<i>x</i> ¹⁴ <i>én</i> ^{17, 18}	<i>αὐτός</i> ¹⁴ <i>ἐγὼ</i> ¹⁷	<i>ö</i> ¹⁴ <i>én</i> ¹⁷
- névmás birtokos jelzőként:	<i>substantiam suam</i> ^{13, 30} <i>ventrem suum</i> ¹⁶ <i>patris mei</i> ¹⁷ <i>ad patrem meum</i> ¹⁸ <i>ad patrem suum</i> ²⁰ <i>pater ipsius</i> ²⁰ <i>supra collum eius</i> ²⁰ <i>in manum eius</i> ²² <i>in pedes (eius)</i> ²²	<i>az x xrxkfégét</i> ^{13,30} — — <i>az én atyámhoz</i> ¹⁸ — <i>az x atya</i> ²⁰ — — —	<i>οὐσίαν αὐτοῦ</i> ¹³ (<i>την κοιλίαν αὐτοῦ</i> ¹⁶) <i>πατρός μου</i> ¹⁷ <i>πατέρα μου</i> ¹⁸ <i>πατέρα αὐτοῦ</i> ²⁰ <i>πατήρ αὐτοῦ</i> ²⁰ <i>ἐπὶ τὸν τράχηλον</i> <i>αὐτοῦ</i> ²⁰ <i>χεῖρα αὐτοῦ</i> ²²	<i>az ö jófzágát</i> ¹³ <i>az ö hafát</i> ¹⁶ <i>az én atyámnak</i> ¹⁷ <i>az én atyámhoz</i> ¹⁸ <i>az ö atyáához</i> ²⁰ <i>az ö atya</i> ²⁰ <i>az ö nyakára</i> ²⁰ <i>az ö kezébe</i> ²²
- névmás határozóként:	<i>adulescentior</i> <i>ex illis</i> ¹² , <i>mihi</i> ¹² , <i>illis</i> ¹² , <i>illi</i> ^{16, 30} <i>in se</i> ¹⁷ , <i>adcurrentes</i> ²⁰ <i>me</i> ^{12, 19} , <i>illum</i> ^{15, 20, 20 22, 27} <i>adhesit</i> ¹⁵	<i>az ifjabbik</i> <i>kxzzűlk</i> ¹² <i>nékem</i> ¹² , <i>nékik</i> ¹² , <i>néki</i> ^{16, 30} <i>magába</i> ¹⁷ , <i>hozzája</i> ²⁰	<i>νεώτερος</i> <i>αὐτῶν</i> ¹² — <i>μοι</i> ¹² , <i>αὐτοῖς</i> ¹² , <i>αὐτῷ</i> ^{16, 30} , <i>εἰς ἑαυτὸν</i> ¹⁷ , —	<i>azok közül az</i> <i>ifjabbik</i> ¹² <i>én reám</i> ¹² <i>nékem</i> ¹² , <i>nékiek</i> ¹² , <i>néki</i> ¹⁶ , <i>ö néki</i> ³⁰ , <i>magában</i> ¹⁷ , <i>hozzája</i> ²⁰
- névmás tárgyi funkcióban	<i>me</i> ^{12, 19} , <i>illum</i> ^{15, 20, 20 22, 27} <i>adhesit</i> ¹⁵	<i>engemet</i> ^{12, 19} <i>ötet</i> ^{15, 20, 20, 22, ø} <i>(adá) magát</i> ¹⁵	<i>με</i> ¹⁹ <i>αὐτοῦ</i> ^{15,20, 20, 22, 27} —	<i>engemet</i> ¹⁹ <i>ötet</i> ^{15, 20, 20, 22, 27} —
-ø névmás alanyi funkcióban:	<i>ø dissipavit</i> ¹³ <i>ø consummasset</i> ¹⁴ <i>ø abiit</i> ¹⁵ <i>ø adhaesit</i> ¹⁵ <i>ø pasceret</i> ¹⁵ <i>ø cupiebat</i> ¹⁶ <i>ø dixit</i> ¹⁷	<i>ø el-tékozlá</i> ¹³ <i>ø megeméftett volna</i> ¹⁴ <i>ø el-méne</i> ¹⁵ <i>ø adá</i> ¹⁵ <i>ø őrizné</i> ¹⁵ <i>ø kívánnya vala</i> ¹⁶ <i>ø monda</i> ¹⁷	<i>ø διεσκόρπισεν</i> ¹³ <i>δαπανήσαντος</i> ¹⁴ — <i>ø ἐκολλήθη</i> ¹⁵ <i>ø βόσκειν</i> ¹⁵ <i>ø ἐπεθύμει</i> ¹⁶	<i>ø el-tékozlá</i> ¹³ <i>ø el-költött volna</i> ¹⁴ — <i>ø ragafzkodék</i> ¹⁵ <i>ø legeltetné</i> ¹⁵ <i>ø kívánnya vala</i> ¹⁶ <i>ø monda</i> ¹⁷

	$\emptyset$ venit ²⁰ $\emptyset$ longe esset ²⁰ $\emptyset$ surgam ¹⁸ $\emptyset$ ibo ¹⁸ $\emptyset$ dicam ¹⁸ $\emptyset$ peccavi ^{18, 21} $\emptyset$ sum ^{19, 21} illum recepit ²⁷	$\emptyset$ el-méne ²⁰ $\emptyset$ távul vólna ²⁰ $\emptyset$ fel-kelek ¹⁸ $\emptyset$ megyek ¹⁸ $\emptyset$ mondom ¹⁸ $\emptyset$ vétkeztem ¹⁹ $\emptyset$ vagyok ¹⁹ $\emptyset$ meg-jxit ²⁷	$\emptyset$ ἔφη ¹⁷ $\emptyset$ ἦλθεν ²⁰ αὐτοῦ ²⁰ – $\emptyset$ πορεύσομαι ¹⁸ $\emptyset$ ἔρῳ ¹⁸ $\emptyset$ ἡμαρτον ¹⁹ $\emptyset$ εἰμι ¹⁹ –	$\emptyset$ el-méne ²⁰ $\emptyset$ távól vólna ²⁰ – $\emptyset$ el-méggyek ¹⁸ $\emptyset$ mondok ¹⁸ $\emptyset$ vétkeztem ¹⁹ $\emptyset$ vagyok ¹⁹ –
- $\emptyset$ névmás birtokos jelzői funkcióban:	patri ¹² ventrem suum ¹⁶ pater ^{12,18,21} , patris mei ¹⁷ ad patrem suum ²⁰ collum eius ²⁰ pater ipsius ²⁰ , pater ²⁸ in manum eius ²² in pedes ²²	az $\emptyset$ attyanak¹² a' $\emptyset$ hasát¹⁶ az $\emptyset$ atyám^{12,17,18,21} az $\emptyset$ attyához²⁰ a' $\emptyset$ nyakára²⁰ az $\emptyset$ attya^{22,28} a' $\emptyset$ kezébe²² a' $\emptyset$ lábaiba²²	τῷ πατρὶ ¹² Πάτερ ^{12,18,21} Τοῦς πόδας ²²	az $\emptyset$ attyának¹² $\emptyset$ atyám^{12,18,21} $\emptyset$ lábaiba²²

A fiatalabbik fiú síkjában a szóismétlések száma aránylag nem nagy, ami meglepőnek tűnhet, ha figyelembe vesszük, hogy a parabolának ő a központi szereplője. A visszatérések között itt kiemelendők az anaforikus névmási jelzővel bővített ismétlődések. Ezek nagyrészt az eredeti szövegek mintáinak leképezései: οὗτος ὁ υἱός μου²⁴ ~ *hic filius meus* → *ez az én fiam*; ὁ υἱός σου οὗτος³⁰ ~ *filius tuus hic* → *ez a' te fiad*. A kódexek korában azonban az *az* mutató névmási és névelői funkciója nem feltétlenül különült még el teljesen, ezért anaforikus névmási jelzős esetnek tekinthetjük akár a következőket is: *adulescentior filius*¹³ → MünchK.: *aÅ ifiab fīu*; JordK.: *az yffyabbyk ffya*; ÉrsK.: *Az kyffebyk fya*; *filius*²¹ → MünchK.: *a- fīu*; JordK.: *az hŌ ffya*; ÉrsK.: *az ew fya*. Az azonosítások között szintén találkozunk anaforikus névmási jelzős formával, megint csak a források mintájának megfelelően. A névmási jelző csupán Károlyi szövegéből marad el a névszó mellől. E csoporton belül azonban nem is ez a jelenség, hanem az azonosítás szemantikai műveletei az érdekesek. Vizsgáljuk ezt meg kicsit közelebbről. A forrásszövegekben mindkét helyen ugyanazon szó szerepel: Lk 15,27. 32: ἀδελφός σου ~ *frater tuus*, a görög lexéma magja a δελφύς 'anyaméh' szó, amelynek előtagja az 'egyzon anyaméhből való' jelentést generálja, és közönségesen 'testvér', szűkebben 'fiútestvér' értelemben szerepel. A latin szó elsődlegesen fivért jelent. Ezeknek a fordításokban a következő magyarításai jelennek meg: MünchK.: *a'adfia* (2x); JordK.: *atyadffya* (2x); ÉrsK.: *attyadfy* (2x); PestiNTes.: *attyadfy* (2x); SylvUT.: **czed*, *a'ādfia*; HeltUT.: *xtfēd* (2x); FélegyháziUT.: *attiadfia* (2x); KárBibl.: *%tfēd*, *atyādfia*; Káldi: *xtséd* (2x); KomáromiBibl.: *ötséd*, *atyādfia*; TorkosUT.: *ötséd* (2x). Az újabb kiadások és revíziók megfeleltetései ezek voltak: Oppenheimi Bibl.: **czéd*, *atyādfia*; Váradi Bibl.: **cséd*, *atyādfia*; TótfalusiBibl.: *ötséd*, *atyādfia*; PetheBibl.: *ötfēd*, *atyādfia*; Biblia1878: *öcséd*, *testvéred*; Biblia1908: *öcséd*, *testvéred*; KecskeméthyÚT.: *öcséd*, *testvéred*;

RavaszÚsz.: *öcséd, testvéred*; illetve SzepesýÚsz.: *ötséd* (2x); TárkányiÚsz.: *Öcséd* (2x); Biblia1927: *öcséd* (2x); KáldiNV. 1997: *öcséd* (2x). A két újfordításban pedig ezt látjuk: Biblia1996: *öcséd* (2x); Biblia1990: *testvéred* (2x). Az adatokból világosan kitűnik, hogy korszakunkban az *atyádfia* általánosan elterjedt ekvivalense volt a görög/latin szavaknak, lévén a szó eredeti jelentése 'vér szerinti fiútestvér, fivér' volt (vö. TESz. *atyafi*). A kereszténység felvételével azonban kialakult egy 'hittestvér', a reformációval megjelenő különböző keresztény irányzatok idejében pedig az 'azonos felekezethez tartozó hittestvér' mellékjelentése (vö. TESz.). A szent szövegekben való gyakori szereplése nyomán pedig emelkedettebb színezetet kapott. A mi esetünkben a forrásszövegek egyértelművé teszik, hogy a szónak itt a fiútestvér értelme jelenik meg. Mivel azonban a példázatnak nyilván van egy tágabb, átvitt értelmezése is, a lexéma akár egyszerre hordozhatta mindkét értelmet. Talán e kettős értelmet tételezhetjük azon fordításokban, ahol az *atyádfia* kizárólag a szövegtanilag és tanításbélileg hangsúlyos záróversben fordul elő, míg az azonos szövegű 27.-ben ugyanezen forrásnyelvi szavak helyén az *öcséd* áll (konkrétan Sylvesternél, Károlyiékánál és Komáromi Csipkésnél). Az utolsó versben ugyanis nem csupán egy egyszerű párbeszéd eleme a vizsgált szó, hiszen e mondat a példázat teológiai konzekvenciáját, tanításbeli summáját tartalmazza. Az idők során az említett mellékjelentések elsődlegessé válhattak, háttérbe szorítva a 'vér szerinti testvér' értelemet. S talán ez okozza, hogy az *atyádfia* használata fokozatosan visszaszorult, *öcséd* pedig láthatóan mindinkább teret nyert. Kezdetben egymás mellett éltek, s mint egymás szinonimái váltakoztak a szövegekben. Aztán az *öcséd* a 27. versből teljesen, a 32.-ből pedig részben kiszorította az *atyádfiá*-t. Természetesen e mögött az is állhat, hogy a *öcs*-ben alapvető tartalmi elem a 'fiatalabb testvér', amely által a példázat kontextusába kiválóan illeszkedik. Később, a revíziók tanúsága szerint, az *atyádfia*, teljesen eltűnt, helyébe a vele közel azonos jelentésű *testvéred* lépett, amely az egyházi használatban a „hittestvér” jelentést is felvette. A *testvéred* az *öcséd*-del ezt követően fordításonként, vagy fordításokon belül mind a mai napig szabadon váltakozik. Az *öcséd*-del kapcsolatban megjegyzendő még, hogy alkalmazásakor a fordítók jelentésszűkítést hajtottak végre (vö. Klaudy 1997: 209–19) azaz a hiponimával (*öcs*) váltották fel a hiperonimát (*frater*), amire az ad lehetőséget, hogy a két nyelv eltérően tagolja a világot, az *atyádfiá*-nál erről nincs szó (részben ez is indokolhatja korszakunkbeli gyakoriságát, mivel megfelel a szoros fordítás követelményének).

A fiatalabb fiúra testes és testetlen szómások egész sokaságával történik utalás. Ezek általában a forrásoknak megfelelően sorakoznak a fordításszövegekben. Az eredetitől eltérő utalásokban ennek ellenére a fiatalabbik fiú izotópiája is bővelkedik. *Patri* ~ *πατρι*¹² –

esetében a forrásokban a sg. dat.-os alakok implicite utalnak a fiúra, a magyar fordítók ezzel szemben birtokos személyjellel explicitté teszik a birtokviszonyt (lásd a táblázat), néhányan azonban még a névmást is kiteszik: JordK.: *hÔ attyanak*; SylvUT.: *az × att'ānak*; TorkosUT.: *az ő attyának*. Az eredetiben megjelenő névmási birtokos szerkezetek helyett számos fordító pusztán a birt. személyjellel teremti meg a korreferenciát: *οὐσίαν αὐτοῦ ~ substantiam suam*¹³ → PestiNTest., HeltUT. és KárBibl.: *ø marháját*; MedgyesiPréd. és TorkosUT.: *ø jófágát*; [+ER, +TR *την κοιλίαν αὐτοῦ*] ~ *ventrem suum*¹⁶ → HeltUT. és TorkosUT.: *ø hafát*; *ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ ~ supra collum eius*²⁰ → JordK., PestiNTest., HeltUT.: és FélegyháziUT.: *ø nyakára*; *εἰς τὴν χειρὰ αὐτοῦ ~ in manum eius*²² → PestiNTest. és KárBibl.: *ø kezébe*. Néhányan az eredeti ø-alany helyére redundáns névmási alanyt iktatnak be a szövegbe: *δαπανήσαντος ~ ø consummasset*¹⁴ → FélegyháziUT. és KomáromiBibl.: *ø el-költött volna*; *ø ἔφη ~ ø dixit*¹⁷ → MünchK.: *p mōda*. Névmási alanyt cserélt főnévre Sylvester a 14. versben: *αὐτὸς ~ ipse* → *az fiu*, ugyanitt Medgyesi, változatlan alanyról lévén szó, elhagyja a névmást: *ø meg kezde fogyni*. Névmási tárgy helyébe ø-alany lép az állítmány cseréje következtében (tranzitív → intranszitiv): *αὐτὸν ἀπέλαβεν ~ illum recepit*²⁷ → SylvUT.: *ø i×tt volna haza*; KárBibl.: és Káldi: *ø j×tt-meg*; TorkosUT.: *ø érkezett meg*. Személyes névmást törölnek a szövegből hárman: *δός μοι ~ da mihi*¹² → JordK.: *ad ky* [*nekem*]; PestiNTest.: *atkÿ* [*nekem*]; FélegyháziUT.: *ad meg* [*nekem*]. Ugyanebben a versben néhányan a felszíni utaló elemet nem tartalmazó forrásnyelvi szerkezetet névmási jelzős szerkezettel cserélik fel: *ἐπιβάλλον μέρος ~ portionem substantiae* → JordK., PestiNTest., KárBibl. és MedgyesiPréd.: *az én részemet*, KomáromiBibl.: *az én réám eső részt*. Az állítmány megváltoztatása vonzatszerét eredményez, s ez névmási tárgy betoldásával jár együtt a 15. versben: *ἐκολλήθη ~ adhaesit* → HeltUT., Káldi, MedgyesiPréd. és TorkosUT.: *adá magát*. Utaló szerepű névmások betoldására még számos helyen van példa: „δότε δακτύλιον” ~ „date anulum”²² → MünchK.: „aggatoc v nēki gl̥rvt”; „ἔθυσεν τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν” ~ „occidit vitulum saginatum”²⁷ → PestiNTest.: „meg ewltet ew nekÿ aÅ hÿÅlalt borÿwt”. A 20. versben ilyen pótlólagos anaforikus elemek egész sorát láthatjuk: *δραμὼν ~ adcurrentes* → MünchK.: *èlèibè futuan*; JordK.: *eleyben fwthwan*; ÉrsK.: *eleyben mene*; PestiNTest.: *eleybe mene*; SylvUT.: *hazzā fotamuāþ*; HeltUT., KárBibl., Káldi és KomáromiBibl.: *hazzája futván*; „ἐσπλαγχνίσθη ~ misericordia motus est” → JordK.:

„yrgalmaſſagra yndwla *hÔ raytta*”; SylvUT.: „meg esek az × f3×e *rayta*”; HeltUT.: „kxnyxr×le *rayta*”; KárBibl. és KomáromiBibl.: „meg-ſzáná *öte*”.

A közép fokú melléknév névmási vagy főnévi szerkezete helyett kiemelőjellel utalnak a fiúra a következő munkákban: *ὁ νεώτερος ἀντῶν* ~ *adulescentior ex illis*¹² → JordK., PestiNTest., FélegyháziUT., KárBibl., MedgyesiPréd.: *az ifjabbik*; *ὁ νεώτερος υἱός* ~ *adulescentior filius*¹³ → PestiNTest.: *aÅ iffyabyk*. A kiemelőjeles melléknév itt jelentéstapadással főnévi értékben szerepel, egy jelzős szerkezetet helyettesít, magába szívja jelzett szava szófaji jellemzőit, mondatrészi funkcióját és referenciáját, s mindemellett egyedít is (vö. Szikszané 1999: 155; Balogh 2000: 189; Kugler 2000: 406).

A forrásokban szereplő formát részben vagy egészében explicit birt. szerkezetre változtatják sokan: *πατήρ* ~ *pater*²² → PestiNTest., SylvUT., Káldi és KomáromiBibl.: *az ø attya*, JordK., ÉrsK., HeltUT., FélegyháziUT. és KárBibl.: *az % attya*. Míg a görög szöveg és a belőle fordított munkák, mint láttuk a 30. versben a vagyont az apa birtokaként tartják számon, addig a Vulgatában és a latinból magyarított munkákban az a fiú tulajdonaként jelenik meg: *substantiam suam* → MünchK.: *v iauat*; JordK.: *ø mynden yozagath*; ÉrsK.: *az ew yozagat*; Káldi: *az x xrxkségét*.

1.3. Az idősebbik fiú (i04)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	KomáromiBibl.
Ref. egység:	<i>duos filios</i> ¹¹	<i>két fia</i> ¹¹	<i>δύο υἱούς</i> ¹¹	<i>két fia</i> ¹¹
VISSZATÉ- RÉSEK:	<i>filius eius</i> ²⁵ <i>Fili</i> ³¹	<i>az x fia</i> ²⁵ <i>Fiam</i> ³¹	<i>υἱός αὐτοῦ</i> ²⁵ <i>Τέκνον</i> ³¹	<i>az ø fia</i> ²⁵ <i>Fiam</i> ³¹
SZÓMÁSOK:				
- névmás alanyként:	<i>ille</i> ²⁹ , <i>tu</i> ³¹	<i>Ama</i> ²⁹ , <i>te</i> ³¹	<i>ὁ</i> ²⁹ , <i>σὺ</i> ³¹	<i>az</i> ²⁹ , <i>te</i> ³¹
- névmás birtokos jelzőként:	<i>frater tuus</i> ^{27, 32} <i>pater tuus</i> ²⁷ <i>pater illius</i> ²⁸ <i>patri suo</i> ²⁹ <i>cum amicis meis</i> ²⁹	<i>a' te xtséd</i> ³² — — — —	<i>ἀδελφός σου</i> ^{27, 32} <i>πατήρ σου</i> ²⁷ <i>πατήρ αὐτοῦ</i> ²⁸ <i>πατρι αὐτοῦ</i> ²⁹ <i>φίλων μου</i> ²⁹	<i>a' te ötséd</i> ²⁷ <i>a' te atyádfia</i> ³² <i>a' te atyáa</i> ²⁷ <i>az ø attya</i> ²⁸ — <i>az én barátimmel</i> ²⁹
- névmás határozóként:	<i>adulescentior ex illis</i> ¹² <i>illi</i> ^{27, 31} <i>mihi</i> ²⁹	<i>az ifjabbik kxzzŭlxk</i> ¹² <i>néki</i> ^{27, 31} <i>nékem</i> ²⁹	<i>νεώτερος ἀντῶν</i> ¹² <i>ἀντῶ</i> ^{27, 31} <i>ἐμοί</i> ²⁹ —	<i>azok közül az ifjabbik</i> ¹² <i>néki</i> ^{27, 31} <i>énnékem</i> ²⁹ <i>hózzá híván</i> ²⁶
- névmás tárgyi funkcióban	<i>illum</i> ²⁸	<i>ötet</i> ²⁸	<i>Αὐτόν</i> ²⁸	<i>ötet</i> ²⁸
- birtokos névmás állítmányként	<i>tua</i> ³¹	<i>Tiéd</i> ³¹	<i>σά</i> ³¹	<i>tieid</i> ³¹
- ø névmás alanyi funkcióban:	<i>ø veniret</i> ²⁵ <i>ø adpropinquaret</i> ²⁵ <i>ø audivit</i> ²⁵ <i>ø vocavit</i> ²⁶	<i>ø meg-jőne</i> ²⁵ <i>ø kxzelgetne</i> ²⁵ <i>ø hallá</i> ²⁵ <i>ø híva</i> ²⁶	— <i>ø ἤγγισεν</i> ²⁵ <i>ø ἤκουσεν</i> ²⁵ —	— <i>ø közelgetett volna</i> ²⁵ <i>ø hallá</i> ²⁵ —

	$\emptyset$ interrogavit ²⁶ $\emptyset$ indignatus est ²⁸ $\emptyset$ nolebat ²⁸ $\emptyset$ servio ²⁹ $\emptyset$ praeteri ²⁹ $\emptyset$ epularer ²⁹	$\emptyset$ meg-kérdé ²⁶ $\emptyset$ Bozf/zonkodék ²⁸ $\emptyset$ nem akara ²⁸ $\emptyset$ szolgálok ²⁹ $\emptyset$ által nem hágtam ²⁹ $\emptyset$ laktam volna ²⁹	$\emptyset$ ἐπυνθάνετο ²⁶ $\emptyset$ ὠργίσθη ²⁸ $\emptyset$ ἤθελεν ²⁸ $\emptyset$ δουλεύω ²⁹ $\emptyset$ παρήλθον ²⁹ $\emptyset$ ἐνφρανθῶ ²⁹	$\emptyset$ meg-tudakozá ²⁶ $\emptyset$ meg-haraguvék ²⁸ $\emptyset$ nem akara ²⁸ $\emptyset$ szolgálok ²⁹ $\emptyset$ által nem hágtam ²⁹ $\emptyset$ vigadtam volna ²⁹
- $\emptyset$ névmás birtokos jelzőként:	frater tuus ²⁷ pater tuus ²⁷ pater illius ²⁸ patri suo ²⁹ cum amicis meis	Az $\emptyset$ xtséd ²⁷ az $\emptyset$ atyád ²⁷ Az $\emptyset$ atya ²⁸ az $\emptyset$ atyának ²⁹ $\emptyset$ barátimmal ²⁹	πατρι αὐτοῦ ²⁹	az $\emptyset$ atyának ²⁹

A második előforduláskor a *fiú*-hoz, a fiatalabbiktól való megkülönböztetés végett sajátos jelzőt kapcsoltak: *πρεσβύτερος* – *senior*. Ennek a visszaadására többféle melléknevet is felhasználtak az idők folyamán, de nem egyenlő eloszlásban. Korszakunkban egyértelműen a *nagyobb(ik)* dominált (5 előfordulás), egyben ez volt a korai szövegek sajátja a második leggyakoribb az *idősb(ik)* volt (3-szor jelent meg), s mellettük még kétszer előkerül az *öreg* és egyszer a *vén* szavak középfoka, ez utóbbiak a 16. sz. közepétől variálódhatnak. Sylvester szókapcsolatot alkalmaz: *nağubb ideix*. E szavak érdekessége még, hogy több fonetikai változatban szerepelnek: *iděfb* ~ **dxsb* ~ *idősbik*, *nagjobbjyk* ~ *nağubb*. Károlyi és Káldi nyomvonalán az ő megoldásaik élnek tovább: *nagyobbik*, *idősbik/idősebb*.

A jelző kapcsán most egy kis kitérőt teszünk, betekintést nyújtva abba, miként alakult korszakunkban a középfok jelének morfológiája. A példázat eredeti szövegében több helyen találkozhattunk fokozott adjektívumokkal, mégpedig négy vers magyar szövegében, a Lk 15,12.13.22.25. Ezeket összegyűjtve és rendszerezve az alábbi csoportokat állítottam fel:

- szóvégen, mgh. után rövid fokjel – MünchK.: *ifiab*^{12,13}; JordK.: *nagyob*²⁵;
- szóvégen, mgh. után hosszú fokjel – SylvUT.: *nağubb*²⁵; Káldi: *leg-jobb*²²; TorkosUT.: *legszebb*²², *öregjebb*²⁵;
- szóvégen, msh. után rövid fokjel – MünchK.: *iděfb*²⁵; ÉrsK.: *yelesb*²²; HeltUT.: **dxsb*²⁵;
- intervokális helyzetben rövid fokjel – ÉrsK.: *yfyabyk*¹², *kyffebyk*¹³, *nagyobyk*²⁵; PestiNTest.: *iffyabyk*^{12,13}; HeltUT.: *iffiabic*^{12,13}; KárBibl.: *nagyobic*²⁵;
- intervokális helyzetben hosszú fokjel – JordK.: *yffyabbyk*^{12,13}; PestiNTest.: *leg iobbjyk*²², *nagobbjyk*²⁵; FélegyháziUT.: *ifiabbik*^{12,13}; KárBibl.: *iffiabbic*^{12,13}; MedgyesiPréd.: *iffabbik*^{12,13}; Káldi: *iffabbik*^{12,13}; KomáromiBibl.: *iffabbik*^{12,13}, *vénebbik*²⁵; TorkosUT.: *iffabbik*¹², *kifsebbik*¹³;
- szó belsejében, msh. után rövid fokjel – HeltUT.: *ielesbic*²²; FélegyháziUT.: *xregbik*²⁵; Káldi: *időfbik*²⁵.

Most ezeket az alakokat helyezzük el egy képzeletbeli idővonal mentén! Azt tapasztalhatjuk, hogy rövid fokjel szóvégi magánhangzó után, és intervokális helyzetben

csakis a kódexekben fordul elő, ugyanezen helyzetekben hosszú fokjel pedig kizárólag a korszakvégi szövegekben. A közbülső időben ingadozó használatot tapasztalunk, amikor egymáshoz időben közel álló, egymást követő munkákban hol, rövid hol hosszú a fokjel (lásd HeltUT. és FélegyháziUT.), vagy akár egyazon szövegen belül is váltakozik a jel hosszúsága (lásd PestiNTest., KárBibl.). A JordK. különlegessége pedig abban áll, hogy nála szóvégén, mgh. után még rövid, de intervokalikus helyzetben már hosszú fokjelet látunk. Mindez konvergál a fokjel történetével kapcsolatos szakirodalmi megállapításokkal (vö Korompay 1992a: 350–1, Sárosi 2003: 308, 365). Ezek szerint a fokjel eredetileg rövid volt minden helyzetben, később intervokalikus helyzetben megnyúlt, de szóvégi mgh. és bármely helyzetű msh. után maradt rövid. Ezt követően a megnyúlt forma analogikusan szóvégén is megjelenik. A folyamat, mint láttuk nem ment egyik napról a másikra, hosszú átmeneti időszak volt, amikor a használat ingadozott (lásd még a Károlyi-kiadásokat). A 17. századtól azonban a szövegek jobbra egységesen viselkednek, szóvégén és hangzóközi helyzetben egyaránt hosszú a fokjel. A mássalhangzó utáni helyzet ennél egyértelműbb, akárcsak ma, a fokjel mindig rövid (kivétel SzepesyÚSz.: *üdősbik*).

A kitérő után visszatérek az idősebb fiú referenciális egység elemzéséhez. Az ismételések száma ennél az egységnél csekély, ami valószínűleg azzal van összefüggésben, hogy az idősebb fiú csak a történet vége felé kapcsolódik be az eseményekbe. Innentől fogva viszont ő lesz a középpontban, ezért névmási anaforák egész sora korreferál vele. Ezek magyarázása, mint az a táblázatból kitetszik, következetesen az eredteiknek megfelelően történt. Emellett azonban a névmási birtokos szerkezeteket megint csak gyakran váltják fel törölt névmási jelzős szavakkal: ἀδελφός σου ~ *frater tuus*²⁷ → Káldi: *ø xtféd*; πατήρ σου ~ *pater tuus*²⁷ → HeltUT. és Káldi: *az ø atyád*; πατρὶ αὐτοῦ ~ *patri suo*²⁹ → SylvUT., HeltUT., KárBibl., Káldi és KomáromiBibl.: *az ø attyának*; μετὰ τῶν φίλων μου ~ *cum amicis meis*²⁹ → PestiNTest. és Káldi: *ø barátimmal*. Névmási alany pótlólagos beiktatására szintén több példa van: *ø ὠργίσθη* ~ *ø indignatus est*²⁸ → PestiNTest., SylvUT., HeltUT. és KárBibl.: „*Meg haragodéc pedig az*”; *ø εὐφρανθῶ* ~ *ø epularer*²⁹ → ÉrsK.: *een megh xtem wolna*; *ø ἐρχόμενος ἤγγισεν* ~ *ø veniret et adpropinquaret*²⁵ → FélegyháziUT.: „*az elixuen kxfelíte az hazhoz*”, KárBibl. és TorkosUT.: „*ki mikor háza i%uén k%zelgetet vólna*”. Egyéb névmások betoldására ugyancsak akad példa: *ø προσκαλεσάμενος* ~ *ø vocavit*²⁶ → SylvUT.: *x hozzá ffolijta*; *ἐνα τῶν παίδων* ~ *de servis*²⁶ → JordK.: *hÔ zolgay kezzel*; SylvUT.: *az x ffolgāinak*

kxzzxle; ἐξελθὼν ~ *egressus*²⁸ → JordK.: *ky menwen eleybe*. Név más helyett két alkalommal tartalmaz főnévet találunk Sylvesternél: *ó* ~ *ille*²⁹ → *az fiu*; *αὐτῶ* ~ *illi*³¹ → *az fiának*.

A 27. vers *αὐτῶ* ~ *illi* névmásait a személyes névmás részesragos formájával váltják át a fordítók, de míg kezdetben ennek a nyomatékos és egyszerű formája váltakozva fordul elő (MünchK.: *vnèki*; JordK.: *hÔneky*; SylvUT.: **neki*; ÉrsK.: *neky*; PestiNTest.: *nekÿ*), később már csak az egyszerű alak dominál. Károlyiéknaál a névmás implicit (*Az pedig monda ø*), de az alig száz évvel későbbi Tótfalusi-féle kiadásába már bekerült a *neki* névmás.

A 31. vers anaforikus eleme az *αὐτῶ* ~ *illi* személyes névmás, illetve személyhez kötött mutató névmás. Ugyanezt a funkciót a magyar szövegekben szintén névmások töltik be: elsősorban a személyes névmás részesragos formái, s ezen belül előbb nyomatékosan: JordK.: *hÔneky*; ÉrsK.: *ew neky*, később egyszerűbb alakban: *neki/néki*. A legkorábbi kódex megint különbözik a többitől, mivel mutató névmással él: *annac*.

1.4. Egyéb szereplők

1.4.1. Szolgák (i13), egy szolga (i18)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	KomáromiBibl.
Ref. egység:	<i>mercennarii</i> ¹⁷	<i>bérefek</i> ¹⁷	<i>Μίσθιοι</i> ¹⁷	<i>bérefl</i> ¹⁷
VISSZATÉRÉS:	<i>mercennariis tuis</i> ¹⁹	<i>a' te bérefid</i> ¹⁹	<i>μισθίων σου</i> ¹⁹	<i>a' te bérefidnek</i> ¹⁹
PARAFRÁZIS*	<i>ad servos suos</i> ²² <i>unum de servis</i> ²⁶	<i>a' f'zolgainak</i> ²² <i>egyed a' f'zolgák-</i> <i>kxzzl</i> ²⁶	<i>τοὺς</i> <i>δούλους</i> ²² <i>τῶν παίδων</i> ²⁶	<i>az ő f'zolgáinak</i> ²² <i>egyed a gyermekek</i> <i>közül</i> ²⁶
RÉSZLEGES VISSZATÉRÉS†	<i>ø servio</i> ²⁹	<i>ø f'zolgálok</i> ⁹	<i>ø δουλεύω</i> ²⁹	<i>ø f'zolgálok</i> ²⁹
SZÓMÁSOK:				
- névmás alanyként:	<i>is-</i> ²⁷	<i>az</i> ²⁷	<i>ὁ</i> ²⁷	<i>az</i> ²⁷
- ø névmás alanyi funkcióban	<i>ø proferte</i> ²² <i>ø induite</i> ²² <i>ø date</i> ²² <i>ø adducite</i> ²³ <i>ø occidite</i> ²³	<i>ø hozzátok-elx</i> ²² <i>ø xltXztefsétek-fel</i> ²² <i>ø adgyatok</i> ²² <i>ø hozzátok-elx</i> ²³ <i>ø xlyétek-meg</i> ²³	<i>ø ἐξενέγκατε</i> ²² <i>ø ἐνδύσατε</i> ²² <i>ø δότε</i> ²² <i>ø φέρετε</i> ²³ <i>ø θύσατε</i> ²³	<i>ø hozzátok-ki</i> ²² <i>ø öltöztéfsétek-fel</i> ²² <i>ø adgyatok</i> ²² – <i>ø öllyétek-meg</i> ²³

A 26. versben az előhívott személy a forrásszövegek felszínén eltérően van kifejezve: *παίδων* [+ER *αὐτὸν*] – *servis* [+ER *suis*]. A görög szó ugyanis elsődlegesen kisgyermeket jelent, az adott példázatban nyilván a háznéphez tartozó fiatalokú cselédet. A latin viszont szó szerinti értelmében is szolgát jelöl. A latinon alapuló munkák ennél fogva valamennyien *szolga*-val fordítják, a görögből fordítók pedig részben a kontextus, részben bizonyára a

* Parafrázis (szinonimitás, értelmező meghatározás) – azaz a tartalom visszatérése megváltozott kifejezéssel (vö. Beaugrande–Dressler 2000: 87)

† Részleges visszatérés – amikor egy lexéma más szófajba áttolva ismétlődik meg (vö. Beaugrande–Dressler 2000: 85)

szöveghagyomány nyomán használják ugyanezt a szót. Két szerző, Félegyházi és Komáromi Csipkés, azonban a görög szó alapjelentését ültette át magyarra: *giermekek*, *gyermekek*. Ezt természetesen egymástól függetlenül is tehették, de nem elképzelhetetlen, hogy ez a két munka kapcsolatának egyik bizonyítéka (vö. Demján 2003a: 69–70). Két szövegben a szolgát, a forrásoktól függetlenül, mint a fiú tulajdonát nevezik meg: JordK.: *hÔ zolgay*, SylvUT.: *× ßolgāinak*. Utóbbi fordító ezt esetleg Erasmus szövege nyomán tette (παίδων [+ER αὐτὸν]).

Ebben az egységben jelenik meg először a parafrázis művelete. Szemantikai értelemben itt lényegében rokon értelmű szóval való helyettesítés történik, ahol is a korreferencia alapja a közel ekvivalens jelentés (vö. Szikszainé 1999: 184). Ugyanitt találunk elsőként részleges visszatérést is. Igaz a *δουλεύω ~ servio*²⁹ nem közvetlen módon kapcsolódik az antecedenshez, hiszen az idősebbik fiú nem része a szolgák halmazának, de mint az atya, a ‘pater familias’ alárendeltje, közvetetten mégis hozzájuk tartozónak fogható fel. Amennyiben pedig az atyára, átvitt értelemben, mint a mennyei Atya viselkedésmintájának megtestesítőjére tekintünk, akkor a fiú szolgai mivolta még nyilvánvalóbb.

A *Ὁ δὲ εἶπεν ~ isque dixit*²⁷–mondat az alanyt anaforikus utalással megjelölő mutató névmással indul, melynek átváltásában az alábbi tendenciák érvényesültek. A legkorábbi kódex E/3.-ű személyes névmással (v), a fordítók nagy hányada a távolra mutató névmással (az), Sylvester tartalmas alannyal helyettesíti (*ßolga*), a JordK.-ben pedig implicit alany van (*Monda ø hÔneky ottan*). A mutató névmások dominanciája itt nyilván a forrásszövegek megoldásainak is betudható. A tartalmas alany beiktatása Sylvesternek a stílusával és az egyértelműsége törekvésével hozható kapcsolatba, lévén ebben a mondatban beszélőváltás történik, és az új megszólaló azonosítására a szerző esetleg nem tartotta elég egyértelműnek a névmási utalást. Ugyanezzel a megoldással később a legújabb protestáns fordításban találkozhatunk: „Mire a *szolga* így felelt”.

1.4.2. A tartománybeli polgár (i10)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	KomáromiBibl.
Ref. egység:	<i>Uni civium</i> ¹⁵	<i>Egy polgárához</i> ¹⁵	<i>Tōν πολιτῶν</i> ¹⁵	<i>egy polgárához</i> ¹⁵
SZÓMÁSOK:				
- névmás birtokos jelzőként:	<i>in villam suam</i> ¹⁵	<i>az x majorjába</i> ¹⁵	<i>ἀγροῦς αὐτοῦ</i> ¹⁵	<i>az ő mezeire</i> ¹⁵
- ø névmás alanyi funkcióban:	<i>ø misit</i> ¹⁵	<i>ø küldé</i> ¹⁵	<i>ø ἔπεμψεν</i> ¹⁵	<i>Ø elküldé</i> ¹⁵

A *πολίτης – civis*¹⁵ szót leggyakrabban a *polgár*-ral feleltették meg, mint legközelebbi ekvivalenssel. Ennek a szónak egy ritka alakja bukkan fel a JordK.-ben: *palogarhoz*. Néhányan azonban ez alkalommal is sajátosan fordítottak: az előbbi szó rokon értelmű párjával: *egy lakofához* (Károlyi és Medgyesi), egy-egy szerkezettel, amelyben a *polgár* jelentését generalizálják, illetve konkretizálják (vö. Klaudy 1997: 116–28): *lako emberhaz* (Heltai), *lakozó egy gazdához* (Torkos). A Károlyi-kiadásokban a *lakos* megőrződött, de az első átdolgozásokban a korábban is uralkodó *polgár* tért vissza, s ezzel – főként az 1908-as revízió nyomán – a protestáns bibliafordításban új hagyományozódás indult, aminek következtében többen e szót preferálják. Káldi nyomvonalán kevésbé egységes a kép. Az ő *polgár*-át még ketten követik, de megjelenik a *lakos* is, majd pedig legújabbán ismét felbukkan a *gazda*. Összességében azt mondhatjuk, hogy némi kitérővel, és ingadozással, de a *polgár* szó eleitől fogva napjainkig a legfrekvenciáltabb megoldás, a második a sorban a *lakos*, amely az eredetihez szintén közeli, a három alkalommal megjelenő *gazda* viszont inkább csak színesíti a képet.

Az *εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ – in villam suam*¹⁵ fordításának érdekessége a dologszám problémája (magáról a szóra a térvizonyok elemzésénél térek majd ki). A görög szón megjelenő többes számot ugyanis a Vulgata nem veszi át. Talán ennek következményeként a magyarban is csak kevés esetben jelenik meg: nincs meg a kódexekben, Káldinál és a későbbi katolikus szövegekben sem. Akiknél mégis felbukkan természetesen görögből dolgoztak, és a többségre birtoktöbbsesítő jellel utalnak, pl.: FélegyháziUT.: *meſzeire*, KárBibl.: *mezeire*. Ezt megoldást csakis a protestáns vonalon lehet tetten érni, de ott még a legújabb fordításon is. A grammatikai formáknál maradva nézzünk még meg néhány sajátosságot. A görögben és latinban egyaránt egy birtokos szerkezet birtokszava az itt vizsgált lexéma, melynek birtokosára birtokos névmással utalnak. Ezt a felállást a fordítások is követték, természetesen a magyar nyelv erre alkalmas eszközeivel – egy birtokos személyragos főnév és az előtte álló személyes névmási birtokos jelző párosításával, pl.: MünchK.: *vfaluiaba*, SylvUT.: *× maiorāba*, TorkosUT.: *ő mezejere*. Félegyházi annyiban módosít, hogy a névmásnak egy nyomatékosított változatát használja: *xnnxn meſzeire*. A birtokviszony másik jelölője a személyjel. A szövegekben a birtokos személyjelezésnek érdekes párosát fedezhetjük fel: SylvUT.: *maiorāba* ~ Káldi: *majorjába*. A *-j*-vel bővült személyjel használata már az ómagyar kor végén is szabályosabbnak volt vehető a *major*-hoz hasonló hangtani helyzetben (likvidára végződő tő; vö. Korompay 1992a: 332), hogy Sylvesternél mégsem ez van, az lehet nyelvjárási sajátosság, de a két forma nyelvhasználatban való vetélkedésének jele is. Egy

másik sajátos szópár: HeltUT.: *mezxiére* ~ MedgyesiPréd.: *mezejére*. A birtokos személyjel előtt megjelenő két töváltozat közül az utóbbi tekinthető az elfogadottabbnak (vö. Sárosi 1992: 263), amit a vizsgált fordítások többsége meg is erősít (lásd Félegyházi, Károlyi, Komáromi és Torkos munkáit), a másik forma a nominatívusz mintájára létrejött és korlátozottabb használatú, szűkebb körben elterjedt variánsnak fogható fel.

A „καὶ ἔπεμψεν αὐτὸν εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ” – „et *misit* illum in villam suam”¹⁵ tagmondat állítmányának a leggyakoribb ekvivalense az *(el)küld* volt, hiszen két kivétellel minden szövegben ez áll, sőt a későbbi munkák mindegyikében is. A kivételként megjelenő két szó – a MünchK.-beli *èrèÇte* és a Sylvesternél található *boczātā* – az előbbi szinonimái, de csak a korai időszakra jellemzőek. Hasonló eloszlást figyelt meg Bottyánfy Éva is a *bocsát* ige szinonimikáját vizsgálva a magyar bibliafordításokban (1997: 28–43). Az általa vizsgált anyagban az *ereszt* és *bocsát* szintén a korai munkákra volt jellemző, a *küld* pedig a későbbiekre. Néhány fordító az eredetiben az állítmány melletti implicit alanyt vonatkozó névmás formájában kiteszi: $\emptyset$ ἔπεμψεν ~ $\emptyset$ *misit*¹⁵ → KárBibl., MedgyesiPréd. és TorkosUT.: *ki elküldé*. Pesti és Sylvester pedig főnévi alanyt iktat be: *a polgar küldé*, holott a forrásukként számon tartott Erasmusi szövegben ilyen nincs.

1.5. Tárgyak, dolgok:

1.5.1. Az örökség (i05)

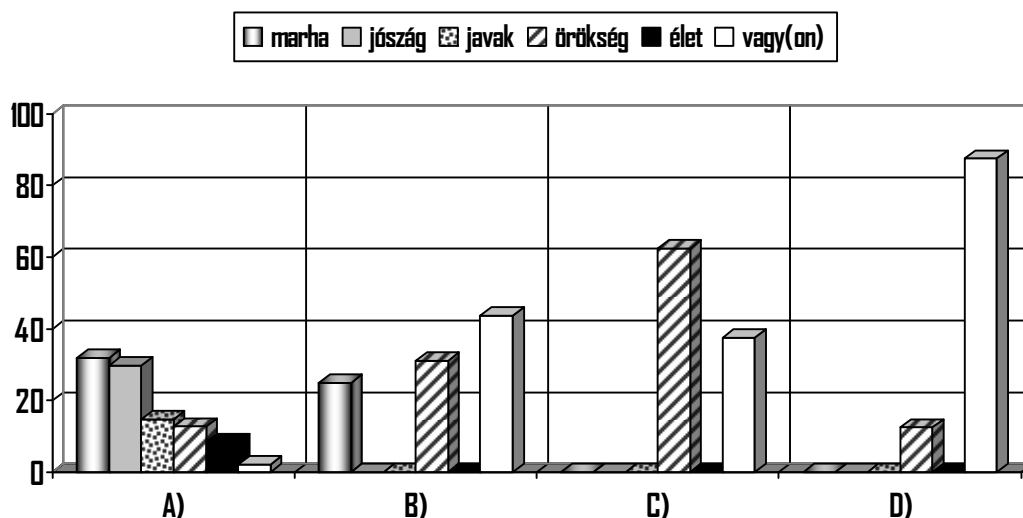
	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	KomáromiBibl..
ref. egység:	<i>substantiae</i> ¹²	az <i>xrxkfég</i> ¹²	<i>Οὐσία</i> ¹²	<i>a' jófzágból</i> ¹²
VISSZATÉ- RÉSEK:	<i>substantiam</i> ¹² <i>substantiam</i> <i>suam</i> ^{13, 30}	az <i>xrxkféget</i> ¹² az <i>x xrxkfégét</i> ^{13, 30}	– <i>Οὐσίαν αὐτοῦ</i> ¹³	– <i>az ő jófzágát</i> ¹³
PARAFRÁ-ZIS:	–	–	<i>Τὸν βίον</i> ^{12, 30}	<i>az életet</i> ^{12, 30}
SZÓMÁSOK:				
- névmás tárgyi funkcióban	<i>omnibus</i> ¹³ , <i>omnia</i> ¹⁴	<i>mindeneket</i> ^{13, 14}	<i>πάντα</i> ^{13, 14}	<i>Mindeneket</i> ^{13, 14}
- névmás birtokviszonynál	<i>omnia mea</i> ³¹	<i>mindenem</i> ³¹	<i>πάντα τὰ ἐμὰ</i> ³¹	<i>mindenek</i> ³¹

A 'vagyon' jelentésű szavak a példázatban négy alkalommal kerülnek elő, s ebből háromszor egymást szorosan követő mondatokban (Lk 15,12a–b.13.30). A fogalom a görögben két szinonim lexéma által van megjelenítve: *οὐσία* ('vagyon', Lk 15,12a–13.), illetve *βίος* ('javak, megélhetés', Lk 15,12b.30.), a latin Vulgatában viszont mindvégig ugyanazon szóval fordították: *substantia*. A magyar szövegekben az alábbi módon tolmácsolták: a) az önálló fordításokban: *ουσια*¹², *βιος*¹², *ουσια*¹³, *βιος*³⁰ – *substantia*^{12,12,13},³⁰ → MünchK.: *iobol*, *vagot*, *iauat*, *iauat*; JordK.: *yozagbol*, *yozagot*, *yozagat*, *yozagath*;

ÉrsK.: *marhaat, yozagat, yozagat, yozagat*; PestiNTTest.: *marhabol, marhat, marhayat, marhadat*; SylvUT.: *marhābol, illet, marhāiat, iletedet*; HeltUT.: *marhai, marháiát, marháiát, marhadat*; FélegyháziUT.: *iofzagbol, marhat, marhaiat, iofzagodat*; KárBibl.: *%r%kségb%, %r%kséget, marháiát, marhadat*; Káldi: *örökség, örökféget, örökségét, örökségét*; MedgyesiPréd.: *jókból, jokat, jauait*; KomáromiBibl.: *jófzágból, életet, jófzágát, életedet*; TorkosUT.: *jófzágból, jófzágot, jószágát, javaidat*; b) a Vizsolyi Biblia újabb kiadásában és revízióiban: Oppenheimeri: *xr%kségbxl, xr%kséget, marháját, marhadat*; Várad Bibl.: *xr%kségbxl, xr%kséget, marháját, marhadat*; TótfalusiBibl.: *örökségből, örökséget, marhájá, marhadat*; PetheBibl.: *örökfégbfl, örökféget, örökféget, marhadat*; Biblia1878: *örökségből, örökséget, vagyonát, vagyonodat*; Biblia1908: *vagyonból, vagyont, vagyonát, vagyonodat*; KecskeméthyÚT 1931.: *vagyonból, vagyont, vagyonát, vagyonodat*; RavaszÚsz.: *vagyon, vagyont, vagyonát, vagyonodat*; c) a Káldi-átdolgozásokban: SzepesyÚsz.: *részörökséget, örökséget, örökséget, örökségét*; TárkányiÚsz.: *örökségrészt, örökséget, örökséget, örökségét*; Biblia1927: *örökség, vagyonát, vagyonát, vagyonodat*; KáldiNV. 1997: *örökség, vagyonát, vagyonát, vagyonodat*; d) az újfordításokban: Biblia1996: *örökség, vagyonát, vagyonát, vagyonodat*; Biblia1990: *vagyon, vagyont, vagyonát, vagyonodat*.

Az anyag statisztikus feldolgozása az alábbi eredményeket adta: a) korszakuk szövegeiben 6 szinonima variálódik (zárójelben az előfordulási szám/százalékos arány): *marha* (15/31,9%), *jóság* (14/29,8%), *jó/javak* (7/14,9%), *örökség* (6/12,8%), *illet/élet* (4/8,5%), *vagy* (1/2,1%); b) a Károlyi-kiadásokban és -revíziókban 3-féle lexéma váltakozik: *örökség* (10/31,2%), *marha* (8/25%), *vagyon* (14/43,8%); c) a Káldi-átdolgozásokban kétféle: *örökség/ részörökség/ örökségrész* (10/62,5%), *vagyon* (6/37,5%), d) és végül az újfordításokban szintén kétféle: *örökség* (1/12,5%), *vagyon* (7/87,5%).

Az alábbi ábra a különböző szinoním elemek százalékos arányait tükrözi a négy (A–D) csopoton belül.

Az ábráról leolvasható, hogy korszakunkban a hatféle szinonim elem közül markánsabb szerephez három jutott: *a marha*, *jószág* és *örökség*; jelentősnek számít még a *jó/javak* is. A *vagy* és a *élet/élet* elenyésző számban fordul elő. A továbbiakban a felhasznált elemek száma eléggé megcsappant, hiszen lényegében három szó – a *marha*, az *örökség* és a *vagyon* – közül válogattak. Vajon a nyelv kínálta lehetőségek közül miért választották azt amit, s ez a választás mennyiben volt szabad, vagy éppenséggel valami által determinált?

Az időben legelső elemek a MünchK.-ból valók, amely koraiságával némileg különáll az első korszakban. Ez részben a szóhasználatán is tükröződik, hiszen a korszakban legelterjedtebbnek kimutatott elemek egyike sem jelenik meg benne. Ha abból indulunk ki, hogy minden fordító mint jelhasználó, egy forrásnyelvi szó magyar egyenértékesét keresve a szójelentésből, vagyis jelek használati értékéből indul ki, akkor, azt látva, hogy a kódexben a *jó/javak* háromszori megjelenésével szemben a *vagy* csak egyszer fordult elő, sejthető, hogy e szavak nem egyenlő mértékben voltak alkalmasak az idegen szó jelentésének közvetítésére. A *vagy*-nak az adott jelentésben való használata nem is igen jellemző a korai időkre, ezért lehet, hogy az adott forrásnyelvi szó ekvivalenseként ekkor még csak alkalmilag jött számításba, igaz a Huszita Bibliában többször is felbukkan a latin *substantia* helyettesítőjeként (vö. Nyíri 1993). Létrejöttét maga a latin szó is indukálhatta, hiszen a *vagy* mintegy annak tükörfordítása. Legkorábbi ekvivalensnek ezért inkább a *jó/javak*-at tekinthetjük. Ezt megerősítik a további előfordulási adatok, hiszen míg a *jó/javak* jelen van még több más a kódexhez időben közeli munkában, addig a *vagy* az első korszakból teljesen hiányzik, s csak a 19. század második felében tűnik fel ismét.

Ha megfigyeljük az első korszakban domináló szavak időbeli eloszlását, kiderül, hogy a kódexekben közülük a *jószág* dominál, később viszont jelenléte sporadikus lett. A *marha*

a 16. század első harmadától tűnik fel, ekkortól viszont egészen a századvégig szinte uralja a szóhasználatot. A 16. és 17. század fordulóján aztán felbukkan vetélytársa az *örökség*, majd fokozatosan fölékerekedik. Mindez arra utalhatna, hogy idővel változott a szókínálat. Csakhogy a korabeli szójegyzékek, szótárak, kódexszövegek stb. anyaga azt mutatja, hogy 16. század elején már mindhárom szó használatban volt (vö. Gl., NySz. I–III.). De míg a *marha* és *jószág* kezdetől fogva megszokott ekvivalense volt a latin *substantiá*-nak (vö. MA.), emellett szoros szinonimitást mutatnak, s a használatban egymást válthatják (ÉrsK., FélegyháziUT.), addig az *örökség* szótárilag a latin *hereditas*-nak volt lekötve (vö. Gl.), s az előbbiekkal szinonim jelentést csak a kontextusból adódóan kapott. A ekvivalencia-kötöttségek a fordítói szokásokkal és azok módosulásával együtt részben magyarázhatják az egyes szavak variálhatóságát és a megjelenésük közti fáziskéséseket. A kódexek korában többnyire a szószerintiség elve uralkodott, később viszont sokkal inkább előtérbe került az értelem szerinti fordítás elve, a célnyelv és a célnyelvi befogadó aspektusa. A kódexek korának fordítói normája korlátozhatta az akkori fordítók választási lehetőségeit, jobbra a szótári megfeleltetésre szorítva azt, jelen esetben a *marha* és *jószág* lexémák alkalmazására. Az értelem szerinti fordítás elve aztán e korlátozásokat feloldotta, ami esetünkben kedvezett az *örökség* feltűnésének.

A forrásszöveg hatása bizonyos esetekben mintha még azt is befolyásolta volna, hogy hányféle szó jelenjék meg a fordításban. A régiek közt példának okáért akad több textus, amely a Vulgátához kötődik abban, hogy akárcsak Jeromos, egyféle szót használ valamennyi helyen: a JordK.: *yozag*, Káldi: *xrxkség*, talán még HeltUT.: *marha*. A görög szövegből fordítók nagy része viszont, eredetijéhez hasonlóan legalább kétféle lexémával élt, s ez oldotta az egyes szavak (pl. *marha*) dominanciáját, segítette más elemek (pl. *örökség*, *jószág*) megjelenését, újbóli alkalmazását, terjedését. Ezzel hozható kapcsolatba a korszak hatodik szinonimája, az *ilet/élet* is. Ez egészen szoros kapcsolatban áll a görög szövegben levő *βίος*-szal. Elsőként Sylvester János munkájában fedezhetjük fel, két alkalommal bukkan elő párhuzamosan a görög szóval. Erre már Balázs János is felfigyelt (1958, 254–5): „Sylvester [...] Figyelmét nem kerülte el, hogy a szóban forgó helyeken a görögben két rokon értelmű szó szerepel. Ezért az elsőt „marhá”-nak fordította, a másodikat a görög eredetinek megfelelően „ilet”-nek.” Ugyancsak hűen követi a görögöt Komáromi Csipkés a *jó/szág* és *élet* szavak kombinálásával. E két fordító szóválasztását tehát részben a forrásszöveg, részben pedig a korábban vázolt ekvivalencia-relációk és a hagyomány determinálta.

Az *örökség*, mely valamennyi szó közül a legkésőbb jelent meg – elsőként Károlyinál, majd Káldinál –, mint mondtam a kontextus révén kerülhetett az alkotók látókörébe, hiszen a fiú tulajdonképpen a leendő örökségét kérte ki. A szó alkalmazását, két dolog segíthette elő, az értelem szerinti fordításra törekvés, és a görög szövegből való fordítás, előbbi azzal, hogy el lehetett szakadni a megszokott ekvivalencia-kötődésektől, utóbbi azzal, hogy a görögben is kétféle elem volt, ami változatosságra serkentett a fordításban.

Arra már talán választ kaptunk, mi segíthette elő az egyes elemek megjelenését a szövegben, de mi okozza eltérő frekvenciáikat. A csak alkalmilag előforduló szavak (*vagy, élet*) alacsony frekvenciáját maga az alkalmiság ténye magyarázza, a *jószág* és *marha* gyakoriságát pedig a közvetlen ekvivalencia. De miért tűnik el a *jószág* egy időre, s miért foglalja el helyét a *marha*, holott mindkettő az eredeti szó megszokott ekvivalense volt. Erre pontos választ adni nehéz. Gondolhatunk esetleg a szavak használati-, stílusértékében bekövetkezett változásra, vagy gyakorisági eltérésekre, de mint alább látni fogjuk, felvetődhet a szöveghagyomány hatásának lehetősége is.

Az első és második csoportban több Károlyi- és Káldi-revízió, újabb kiadás van. Ezek a szóhasználatának elemzésekor az alapszövegek, azaz a két korábbi magyar biblia, nem hagyható figyelmen kívül. A mi esetünkben azt tapasztalhatjuk, hogy a 17. és 18. századi kiadások szinte semmit sem változtattak Károlyi szóhasználatán (lásd Oppenheimi Bibl., Váradi Bibl., TótfalusiBibl., PetheBibl.). Azonos a kép a 19. századi Káldi-revízióknál is (SzepesyÚSz., TárkányiÚSz.). Ez pedig fontos következményekkel jár elemzésünk szempontjából. A *marha* és *örökség* szavak frekvenciája ezekben az időszakokban tudniillik egyenes összefüggésben áll a Károlyi- és Káldi-féle bibliával. A 17.–18. században megjelenésük nagyrészt az előbbi hatásának tudható be, amennyiben ugyanis e kiadványok szavait kivesszük a sorból, eltűnik az összes *marha* és *örökség*, s csak a *jó/javak*, *jószág* és *élet* marad. Ugyanezt, ha elvégezzük a második csoportbeli Káldi- és Károlyi -revíziókkal, eltűnik az egyedüli *marha*, és az *örökség* előfordulása jelentősen csökken. Mindez pedig azt jelentheti, hogy az újabb kiadások és revíziók szóválasztását a nagy elődök szóhasználatára erőteljesen determinálta.

A tekintélyes bibliák hatása azonban nyilván csak addig tarthatott, amíg az általuk használt szavak valós alternatívaként éltek a későbbi fordítók számára. Amint ugyanis valamelyik, bizonyos oknál fogva – használati visszaszorulás, kiveszés, jelentésmódosulás stb. – kikerült a választható lehetőségek közül, a revíziók végzői kénytelenek voltak új ekvivalens után nézni. A mi esetünkben a háttérben a szavak jelentésének változása állt. A *marha* és a *jószág* jelentése idővel szűkülésen ment keresztül: a *marha* használati értéke a

háziállatok, a lábasmarha, majd tovább szűkülve a szarvasmarha jelölésére korlátozódott, a *jószág*-é pedig a lábasjószág megjelölésére. E jelentésváltozás nyomán egy idő után már nem voltak alkalmasak a forrásnyelvi fogalom közvetítésére, ez indokolhatja eltűnésüket, ráadásul megjelentek a szókinszben a forrásnyelvi szót jobban megközelítő kifejezések. Ezt láthatjuk a 19. század Károlyi-átdolgozásaiban, ahol a Vizsolyi Biblia *marha* szavait rendre felcserélték *vagyon*-nal. Ez nyilván annak tudható be, hogy addigra a *marha* jelentésében a változások lezajlottak, illetve, hogy a korábban egyedül a MünchK.-ben, talán alkalmilag, megjelenő *vagy(on)* ekkora már szokásossá vált ebben a forrásszavakkal ekvivalens jelentésben.

Mindezen folyamatok okán áll elő az a szituáció, hogy a 19. és 20. században igazából csak két elem állt valós alternatívaként a fordítók előtt: a korai időktől használatban levő és jelentését megőrző *örökség*, és a újonnan elterjedő *vagyon*. Felmerülhet ugyanakkor a kérdés, miért nem jelennek meg más lehetséges alternatívák, pl. a *javak*. Ebben a hagyománynak, a két nagytekintélyű fordítás befolyásának lehet elsődleges szerepe. Ennek egyenes következménye az *örökség* magas frekvenciája, főként a Káldi-reviziókban. Ugyanennek tudható be az is, hogy a protestáns szövegekben a *vagyon* uralkodik, az 1908-as Károlyi-átdolgozás ugyanis tulajdonképpen új hagyományt indított. És szintén a hagyomány nyomait fedezhetjük fel az újfordítások szóhasználatában: a katolikusban továbbra is jelen van az *örökség*, a protestánsban viszont csakis a *vagyon* szerepel. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a nyelvhasználati szokás ugyancsak ez irányba hatott, hiszen az adott jelentésben épp ezek a szavak a leggyakoribbak.

1.5.2. A disznók (i11)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	KomáromiBibl..
ref. egység:	<i>porcos</i> ¹⁵	<i>a' diŕnókat</i> ¹⁵	<i>χοίπους</i> ¹⁵	<i>diŕnókat</i> ¹⁵
VISSZATÉRÉSEK:	<i>porci</i> ¹⁶	<i>a' diŕnók</i> ¹⁶	<i>χοῖποι</i> ¹⁶	<i>a' diŕnók</i> ¹⁶

A szót mindvégig a legkézenfekvőbb magyar egyenértékessel, a *disznó*-val fordították. Az elenyésző számban a 19. századtól fel-felbukkanó *sertés* (TárányiÚSz., KecskeméthyÚT., Biblia1996), véleményem szerint azért nem tudott elterjedni, mivel a példázat egyszerű nyelvezetétől, a maga emelkedett, választékos stíluszínezetével túlságosan elüt.

1.5.3. A disznók eledele (i12)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	KomáromiBibl..
Ref. egység:	<i>de siliquis</i> ¹⁶	<i>a' malátával</i> ¹⁶	ἐκ τῶν κερατίων ¹⁶	<i>a' korpákból</i> ¹⁶
SZÓMÁS: ø tárgy	<i>dabat</i> ø ¹⁶	<i>nem adgya vala</i> ø ¹⁶	οὐδεὶς ἐδίδον ø ¹⁶	<i>nem adgya vala</i> ø ¹⁶

A ἐκ [~απο] τῶν κερατίων – *de siliquis*¹⁶ szó szerkezet a példázat egyik legproblémásabb eleme, ezért némileg tágabb teret kíván a vele kapcsolatos kérdések vizsgálata. A bibliatudomány mai álláspontja szerint a görög κερατίων szó a szentjánoskenyérfa (*cerationa siliqua*) termését, esetleg valami ahhoz hasonló növény termését jelenti. Ennek a gyümölcsnek a következő jellegzetességeit szokták kiemelni a lexikonokban, bibliamagyarázatokban: hüvelyes termés, melyet élelemként való hasznosítás céljából feldolgoznak, kisajtolnak, a fennmaradó részeket pedig állatok, főként disznók takarmányozására használják. Ez a növény a Földközi-tenger déli és délkeleti partvidékének jellegzetes növénye, termését az ínséges időkben a szegények táplálékkul fogyasztották. (A *szentjánoskenyér*ről vö. Incze–Herepi 1852; Haag 1989; Kereszty 1998: 161–2; Varga 1992; kommentár a Lk 15-höz). Az idézett görög szóval egyező értelemben a *szentjánoskenyér* 1852-ből adatható (ld. TESz.). Ettől függetlenül ez a szó, illetve a *Szent János kenyere* kifejezés egy páfrányfajta gyökerét is jelenthette, erre már korábban 1577 körül is van adatunk. Az általam vizsgált korban a különböző a régi görög-magyar és latin-magyar szótáraink, szójegyzékeink tanúsága szerint a görög/latin szónak a következő ekvivalensei éltek: *maláta* (SchlSj. 525; SermDom. II. 574; Bartal 1901), *törköly* (Bartal 1901), *vetemén magoknak toka* (Cal. és MA. *siliqua* címszó al.), *Borsó-héja* (MA. és PPB. *siliqua* címszó), *Szent János kenyere* (PPB. *siliqua* és *ceratium* címszó). A bibliafordításokban pedig az alábbi megfeleltetéseket találhatjuk: MünchK.: *malatacbol*; JordK.: *az zyrokbol*; ÉrsK.: *malatakbol*; PestiNTeszt.: *a tewrkellyel*; SylvUT.: *az malātāual*; HeltUT.: *à txrkxlyxckel*; FélegyháziUT.: *az korpakbol*; KárBibl.: *az mosléckal*; Káldi: *a' malátával*; MedgyesiPréd.: *a' diÑznók eledelével*; KomáromiBibl.: *a' korpákból*; Torkos: UT.: *a' bürökkal*. Ebből az tűnik ki, hogy a szótárakban látott ekvivalensek csak a fordítások felében jelennek meg. A probléma gyökere a fordíthatóságban van, a szó ugyanis többé-kevésbé bibliai reáliának tekinthető, azaz olyan kulturálisan motivált lexémának, amely elsősorban megírása kulturális és földrajzi közegében volt élő és ismert, más adottságok között és más időben élő népek számára ismeretlen vagy kevésbé ismert lehetett. Ennek korszakunk fordítói is tudatában lehettek. Jó példa erre Sylvester vallomása munkája függelékében: „*Malāta – ez Ñzoual ilik mikoron mās Ñzot nem találunk. Jegez ez ighe minden āllatot / melluel diÑznot tartanak / akar txrkxl legen / akar borÑepr× / akar Ñer Ñepr× / akar felezet / akar mi egēb / iol lehet eltāuozi ez ighe az gxr×g*

Űzotul.” (SylvUT., Az nehez ighik... kiemelés tőlem – D. A.). A részlet rávilágít arra, hogy az eredetiben található szó értelmével Sylvester tisztában volt, viszont pontos magyar megfelelőt nem tudott rá, s ezzel valószínűleg nem volt egyedül. A fordítók ezért megpróbálták helyettesíteni valami ahhoz alakban, fajtában hasonló, a magyar viszonyok között is ismert növényi termés nevével, vagy azonos funkciójú táplálék elnevezésével. A példaanyag alapján mindenesetre a következőket állapíthatjuk meg: korai fordításszövegekben (1466–1736) hétféle szó szerepel: *maláta* 4; *törköly* 2; *korpa* 2; *zsír* 1; *moslák* 1; *bürök* 1, *disznók eledele* 1; Vizsolyi Biblia újabb kiadói, de még a revíziók jó része is megmaradt annál a szónál, amit Károlyi (*az moslékkal*) használt, csupán ketten hoznak mást: az 1878-as revízió (*maghüvely*), Kecskeméthy (*becő*); Káldi (*a’ malátával*) megoldását ellenben egy revíziója sem alkalmazza, de van *hüvelyes gyümöltsből*; *a’ moslékkal*; *a’ sertések eledelével*; *a disznók eledelével*. A *szentjánoskenyér héja* láthatóan sem a fordításokban, sem a revíziókban nem szerepel. A 16. század közepe előtt született munkák esetében ezt magyarázhatjuk azzal, hogy a szó még nem élt a ’cerationa siliqua’ jelentésben. De leginkább mégis azzal érvelhetünk, mivel a termés ezt a nevet valamikor a középkor folyamán kapta egy Szent Jánossal kapcsolatos legenda alapján, Jézus szájába adva anakronizmusként hatott volna (vö. Varga 1992). Ezen elnevezés bizonytalanságával egyébiránt korábban is tisztában voltak: „Zent Janos kenyere; lehetsegs hogy az kxrxtxlx z. puztaban valo laktaban elt vele” (Beythe 1595: 133). Azt, hogy mit használtak helyette, láthattuk. A következőkben azt mutatom be, hogyan léphettek ezek a megoldások az eredeti helyébe, azaz mi alapján váltak a fordítók számára alkalmassá a vizsgált szerkezet magyarítására?

Időrendi sorrendben haladva közülük a legkorábbi a MünchK.-beli *malata* szó, amely azután feltűnik még az ÉrsK.-ben, Sylvesternél és Káldinál, de ezt láthattuk a korai szótárakban, szójegyzékekben is. Szláv jövevényként korán került nyelvünkbe feltehetően ’mosléknak való seprő’ jelentésben (vö. TESz.), s már első előfordulásakor 1395: ’moslák’ (BesztSzj. 839) értékben szerepelt. Feltételezhetően sorozatos metonimikus átvitelek útján, a ser-és szeszfőzés alapanyagába felvette a ’salak’ és a ’moslák’ mellékjelentést. Sylvester idézete alapján pedig jelentésbeli tágulást figyelhetünk meg nála, egyfajta hiperonimája lett a disznók etetésére szolgáló eledelnek. A *maláta* tehát funkcióbeli azonossága (disznók eledele) és a forrásnyelvi szóval való számos érintkezési pontja (növényi eredet, feldolgozási folyamatok mellékterméke, stb.) alapján kiválóan alkalmas volt az adott kontextusban a kívánt tartalmakat közvetítésére és az eredeti szót helyettesítésére. Előfordulási arányai alapján az is elképzelhető, hogy a 15.–16. században ez volt a görög/latin szó bevett ekvivalense, amit Bartal Antal szótára is megerősít (lásd fent). A Káldi utáni fordításokban

azonban sehol sem jelenik meg többé, aminek oka valószínűleg az, hogy a szó jelentésében eltolódások következtek be, a 'csíráztatott aszalt, gabona' (ÉKsz.) érték kiemelkedett, a többi értelem pedig fokozatosan visszaszorult, esetleg el is tűnt.

A JordK.-ban található *zsír*-nak a régiségben volt egy a maitól eltérő, általánosabb 'valaminek gyümölcse, terméke; Frucht, Ertrag' (vö. TESz.) jelentése, amit a kódexekben, bibliafordításokban gyakran használtak: „Feldnek mynden *syryath* eewek” (KulcsK. 42), „és ez fxlđnec *Ñirját éÑzitec*” (KárBibl.: 1Móz 45,18). A JordK. szerzője szerintem szintén csak az előbbi értelemben használhatta fel a latin *siliqua* visszaadására. Jó magyar ekvivalens híján a számba jöhető magyar szavak közül ugyanis olyat választott, amelynek jelentése eléggé tág ahhoz, hogy a forrásnyelvi szót is lefedje. A fordításelmélet szerint egyébként ez a megoldás a reáliák átültetésének egyik szokásos módja (vö. Klaudy 1997: 121–8).

A *törköly*-lyel Pestinél és Heltainál találkozhatunk, de Sylvester fejében is megfordult. A TESz. a *törköly*-t a NádK.-ból hozza először 'szőlő kisajtolása után visszamaradó mag, szőlőhéj' jelentésben, de már a korai időkben, akárcsak ma (vö. ÉKsz.) általánosabban más növényi termékek kisajtolása, feldolgozása után felmaradt héjakat és egyéb részeket szintén jelenthetett. Megfelelő szövegkörnyezetbe helyezve ezért fordítóink joggal tarthatták alkalmasnak az eredeti szóban foglalt jelentés(ek) visszaadására. Nem véletlen, hogy Bartal Antal a Magyarországi latinság szótárában *silica*, *siliqua* egyik szokásos ekvivalenseként tartja számon.

A *korpa*-ról 1138-ból van írásos forrásunk (TESz.). Szláv eredetű, és már átvételekor kialakulhatott a vizsgált görög–latin szó fordítására alkalmas, mindmáig élő jelentése 'a gabonaszem finomra őrölt héja, amelyet főleg takarmányozásra használnak'. A későbbiekben ez az értelme hasonlóságon alapuló átvittel kiterjedt más növények termésére is: „**Korpa** – Szélesb ért. másféle megtört magok héja (CzF. *Korpa* címszó al.)”. Jelentésében fellelhetők a görög eredetihez kapcsolódó mozzanatok: növényi termésnek feldolgozás után fennmaradó héja, mely állati takarmány. Alkalmassága ellenére a *korpa* egyedül Félégyházinál van meg, illetve később Komárominál, viszont a példázat irodalmi feldolgozásaiban gyakorta megjelent, pl.: „*Korpából* csinált kenyeret kezébe, tőn kebelébe” (BaranyaiTF.: 268); „Az disznók-is meg marák egyszer s' mind két ujját,/ Hogy el kanyarította előlük a *korpát*” (SzentmártoniTF.: 412).

A *moslék* szónak a TESz. a GyöngySzt.-ból az alábbi jelentését hozza 'állatok, főként disznók etetésére való mosogatólé, ételmaradék stb. felhasználásával készült híg étel'. Később a 'disznók szokásos eledele' általánosabb értelmet vett fel. A Vizsolyi Bibliában, ahol a fordítások közül elsőként megjelent, feltehetőleg már a tágabb jelentésében szerepelt.

Ezt követően még tíz bibliakiadásban van meg. A *moslék*-nak ugyancsak számos kapcsolódási pontja van a *κερατιόν*-nal, dominál benne a 'sertések eledele' elem, de markánsan jelen vannak azok is, amelyek a *malátá*-nál, *törköly*-nél, és a *korpa*-nál is megjelentek: növényi termés felmaradó salakanyaga, melyet disznók hizlalására használnak.

Felmerülhet viszont a kérdés, ha a *malátá*, *törköly*, *korpa* és *moslék* egyaránt és majdhogynem egyenlő módon lett volna képes helyettesíteni a görög/latin szót, miért csak a *moslék* terjedt el, és maradt használatban mind a mai napig. Mik lehettek vajon a *moslék* előnyei az elődeivel szemben? Véleményem szerint legalább két dolog támogatta alkalmazhatóságát. Egyrészt a 'disznók szokásos eledele' jelentésben kizárólagossá válása. Másrészt a Vizsolyi Bibliában való előfordulása. Egy ilyen széles körben elterjedt és nagytekintélyű fordításban jelentkező megoldással nem lehetett versenyezni. A Károlyi - revíziók, újabb kiadások természetesen tartották meg, a későbbi fordítók közül pedig többen, feltehetőleg a Károlyi Biblia hatására, szintén ezt találták a legmegfelelőbbnek. A legújabb, a 20. század második feléből származó fordításokból viszont a *moslék* is kiszorult. Ez talán kapcsolatba hozható a bibliai kifejezés jelentésének pontosabb átadására való törekvéssel (Biblia1878: *a' maghüvelylyel*; KecskeméthyÚT. 1931: *a becőkkel*; SzepesyÚSz. 1834: azon *hüvelyes gyümölcstől*); valamint a *moslék*-nak az egyes szakirányú munkákban való „kárhóztatásával”, aminek az eredménye többnyire a kifejezés pontos magyarítását kikerülő, általánosító fordítás lett (Biblia1927: *a'sertések eledelével*; KáldiNV. 1997: *a disznók eledelével*). E tendenciák egyébként nem újkeletűek, hiszen tulajdonképpen ezeket látjuk Medgyesi Pálnál (1653) munkájában: a pontosságra törekvést: „nem kaphatván Őemmi eledelt, még csak a' diŇznóknak való hitván *hüvelyk héjakat*-is” (19) ; a közérthetőségre törekvő általánosító fordítást: *a' diŇznók eledelével* (19).

Torkos András fordításában a görög szó *bürök*-kel van fordítva. A szó értelmezésekor némi nehézségem támadt. Első gondolatom ugyanis az volt, hogy itt a *bürök* növényről van szó. Amikor azonban utánanéztem ennek a lexikonokban, kiderült, ez egy mérgező növény, állati takarmányként való alkalmazhatósága ennél fogva megkérdőjelezhető. Ugyanakkor köztudott, hogy a növények elnevezésében a korai időkben, és még ma is nagy a tarkaság, ezért elképzelhető, hogy valamilyen nem mérgező, sertések etetésére alkalmas növényt jelöltek ezzel a névvel. A másik variáció, hogy itt a *bűr*~*bőr* szavunk szerepel. Ez nem elképzelhetetlen, hiszen ennek a régisében élt egy a 'termés burka' jelentése is (*bőr*: 'kéreg, héj' SzófSz.), ami hüvelyesek esetében a hüvely, mint azt az MA.-ban a *babbxr* is mutatja. A szó ezért itt esetleg a hüvely szinonimájának tekinthető, annál is inkább mivel az eredeti

szövegben épp hüvelyes termés szerepel. Mindenesetre Torkos Andrásen kívül senkinek nem jutott eszébe ez a megoldás, ami arra enged következtetni, hogy ez nem legelfogadottabb magyar megfelelője volt a görög szónak.

Az eddigiekből kiderült tehát, hogy a vizsgált szó fordítása az általánosan elfogadott, jó magyar ekvivalens híján problémás volt, ezért a korszakban aránylag sokféle kifejezéssel adták át. Ebben elsősorban az a törekvés vezérelte őket, hogy olyan szót építsenek be a szövegbe, amely disznók etetésére alkalmas növényi termést jelöl, és amelynek jelentése több ponton érintkezik a forrásnyelvi szóéval (*maláta, törköly, korpa*) vagy pedig olyat, amelyik elég általános értelmű, és képes lefedni az eredeti jelentést (pl. *maláta, zsír, moslék, disznó eledel*). Azt is megfigyelhettük, hogy némely magyar szó mintha elindult volna a kizárólagossá válás felé. A korai szójegyzékekben és fordításokban *maláta*, a Vizsolyi Bibliában először megjelenő *moslék* pedig a Károlyi átdolgozásokban, kiadásokban uralkodik, sőt sok újabb munkában is. Fordításának kérdése ugyanakkor máig nincs lezárva. A modern szövegkeben szintén nagy a tarkaság, általánosan elfogadott megfelelőt nem sikerült találni. A fentebb idézett az új katolikus és protestáns biblia példáján viszont látható, hogy a hívek széles körének szánt fordításokban az a gyakorlat kezd kikristályosodni, amelyben a görög szerkezetet egy egészen tág értelmű *eledel, eleség* szóval fordítják. Az igényesebb olvasók számára pedig a vershez kapcsolódó jegyzetanyagban pontosan azonosítják a növényt: Biblia1996: „de még a disznók eledele, a szentjánoskenyér sem jutott neki”; Biblia1990 1997-es kiadása: „az eredeti szöveg szerint a disznók elesége a szentjánoskenyér volt”.

A ὡν ἡσθιον οἱ χοῖροι – *quas* [~quos] *porci manducabant*¹⁶ tagmondat az eledelre anaforikusan utaló vonatkozó névmással kapcsolódik az előzőhöz, és jelzői alárendelésként funkcionál. Az utaló és egyben kötőszói szerepet a fordításokban szintén vonatkozó névmások töltik be, és ezek az eredetihez az alaptagjukkal való egyeztetés nyomán sokszor többes számukkal is igazodnak: MüncK.: *malatacbol kikèt* (még az ÉrsK.) ~ HeltUT.: *à txrkxlyxckel, mellyeket* (hasonlóan Félegyházi és Komáromi Csipkés). A többiek viszont egyes számba teszik a névmást: JordK.: az *zyrokbol, kyt*, vagy alaki egyeztetést végeznek, mert az antecedensük is egyes számban van: PestiNTest.: *a tewrkellyjel mellyet*. A *kit/kiket* kötőelemet csak a kódexek használják, a további textusokban a *mellyet* veszi át a helyét, s ez valószínűleg annak tudható be, hogy elkezdődik a *ki* specializálódása a személyvonatkozásra, és megindul az a folyamat, ami a vonatkozó névmási kötőszók funkciómegoszlásához vezet

(vö. G. Varga 1992: 525). A 20. századvégi szövegekben ismét újabb elem jelenik meg, az *amit*, párosulva egy mutató névmási utalószóval: *azzal/avval*.

Három magyar szövegben az utolsó tagmondatból a hiányzó tárgyat mutató névmási tárggyal váltják fel: $\epsilon\delta\acute{\iota}\delta\omicron\nu \varnothing \sim \text{dabat } \varnothing^{16} \rightarrow \text{SylvUT.: „azt fem agga vala”}; \text{KárBibl. és MedgyesiPréd.: „aztis fenki nem adgya vala”}.$

1.5.4. A visszafogadás jelképei: köntös, gyűrű, saru

A [+ER, +TR *την*] *στολήν τήν πρώτην* – *stolam primam*²² szerkezet egyrészt tartalmaz egy reáliaszerű elemet, melynek ráadásul a példázatban szimbolikus jelentése van, másrészt egy felsőfokban levő többjelentésű adjectivumot. A *στολή* lepelszerű felsőruhát jelöl, amely gyakran szolgált társadalmi megkülönböztetésre, de jelölhetett általában vett díszruhát is. A történetben fontos szerepe van, a fiúságba való visszafogadást jelzi. A *stóla* szó latin közvetítéssel nyelvünkbe is eljutott, s a TESz. alapján korszakunkban már használatban volt. Ennek ellenére mindösszesen a MünchK. használja. Ennek több oka lehet. Korábban egyrészt a jelentésbeli távolság – *stóla* 'talár, papi nyakszalag, bokáig érő talárszerű ruhadarab (előkelő hölgyek számára)' (vö. TESz.; Farkas 1982) – akadályozhatta használatát, másrészt talán az idegensége, esetleg ismertségének, használatának szűk köre. Később pedig minden bizonnyal a szó jelentésében történt változás – 'hosszúkás női vállkendő' – lett gátja az alkalmazásnak. Fordítóink ezért inkább a *ruha* lexémával ültetik át a forrásnyelvi szót, amely ugyan szintén idegen eredetű, de valószínűleg korszakunkra már meghonosodott, közhasználatúvá vált, és talán elfogadottabb volt a *stóla*-nál. A hozzá kapcsolódó felsőfokú jelző többféleképpen árnyalja a ruha „minőségét”. Mindkét forrásnyelvben a szó az *egy* számnévből keletkezett, fő jelentése ennél fogva a 'legelső (sorrendben, időben)', s ebből alakult aztán ki a 'legjobb, legkiválóbb, legfőbb' mellékjelentés. A szókapcsolat együttesen tehát egyrészt azt fejezi ki, hogy az apa a fiúnak egy diszes, ünnepi öltözetet adatott, ami nagy kitüntetés volt (vö. Jeremias 1990: 93), másrészt, hogy a korábbi megkülönböztető öltözkét juttatta neki vissza (vö. Kozma 2002: 240). A magyar fordítók közül hárman ezt a kettősséget az eredetivel azonos módon, az *egy* számnévből képzett szóval próbálták visszaadni: JordK.: *az elfe rwhayat*; FélegyháziUT.: *az ruhat amaz elfxt*; KomáromiBibl.: *amaz első ruhát*. Ezekhez állhat közel a MünchK. megoldása: *elv stolat* ahol az *elő* utalhat egyszerre a ruha elsőségére, kiválóságára és talán időbeli korábbiságára is. A többi munkában levő melléknevek inkább az öltözk kiválóságát hangsúlyozzák. Köztük vannak alap-, közép- és felsőfokban állók egyaránt: ÉrsK.: *az yelesb rwhat*, SylvUT.: *amaz f* ruhāt*, HeltUT.: *amà ielesbic ruhāt*,

PestiNTest.: *a legiobbjék rwhat*, Káldi: *a' leg-jobb ruhát*, TorkosUT.: *ama legszebb öltözetet*. Károlyiék megoldása minden korábbtól eltérő: *amaz én f% %lt%z% ruhámat*, mert bár hasonló szavakat használnak, mint a megelőző szerzők, de a ruhát egyértelműen az atya tulajdonaként jelölik meg. Az atya náluk tehát a saját öltözékei közül adta oda fiának a legszebbet, ez a rendkívüli kitüntetés azonban nem következik a példázat forrásszövegeiből. A revideált kiadásokban éppen ezért ki is javították az eredetinek megfelelően, pl.: Biblia1878: *a legdíszesebb ruhát*, Biblia1908: *a legszebb ruhát*. A korszak utáni szövegekben jobbra a korábban is látott szavak jelennek meg, egy-két újítás azonban felfedezhető bennük: a *ruha* mellett itt-ott előfordul a konkretizáló és archaizáló *köntös*, a *legjobb* és *legszebb* pedig néha a *legdíszesebb*, *legdrágább* jelzőknek adja át helyét. A ruhára sem a forrásokban sem korszakunk a fordításaiban közvetlen visszaütés nincs, közvetve viszont nyilván rá vonatkozik az *ἐνδύσατε* – *induite* ige, melynek jelentése 'felöltözik, magára vesz, felöltöztet', itt imperatívuszban T/2.-ben (*öltöztessétek fel*). Magyar fordítása egyöntetű eredményt hozott, pl.: JordK.: *ewtezteffetek ffe*; SylvUT.: *xltzteffitek fel*, Káldi: *xltztefsétek-fel*. A MünchK. csupán az igekötőben tér el: *vltvÅtèffetècmeğ*. Az *öltöztessétek* kezdetben sokféle alakváltozatban áll elénk (kiemelések tőlem D. A.): MünchK.: *vltvÅtèffetèc* ~ PestiNTest.: *ewlteÅtèffetek*; ÉrsK.: *xltezteffetek* ~ JordK.: *ewtezteffetek*; ÉrsK.: *xltezteffetek* ~ HeltUT.: *xltef3txfsétec*; MünchK.: *vltvÅtèffetèc* ~ SylvUT.: *xltzteffitek*. Félegyházi fordításától kezdődően azonban az alakváltozatok közül csak az *öltöztessétek* maradt meg, ami az emelkedett nyelvhasználat egységesülésének jele lehet. Egyedül Torkos András munkájában van más szóhasználat: *adjátok reá*, viszont ez a megoldás mára uralkodó lett.

A másik jelképes tárgy a *gyűrű* szó szintén sokféle fonetikai variánsban testesült meg: MünchK.: *gîrvt* (még ugyanígy Heltai, Félegyházi, Károlyi, Káldi és Komáromi) ~ ÉrsK.: *gywrwt* (még Sylvester és Torkos) ~ PestiNTest.: *gywret*. Az egységesülés csak jóval korszakunk után mutatható ki, a sokféle alak a *gyűrű*ben egyenlítődik ki. A harmadik visszafogadási szimbólum a görögben a *ὐποδήματα* szóval van megjelenítve. Ez egy speciális korabeli lábbelit jelent, mely egy bőrtalpból áll, és szíjakkal erősítik a lábra (erre a görög szó alapszava világosan utal *ὐποδεώ* 'megköt, felköt'). A latin *calciamenta* vagy *calceamenta* pedig általában lábbelit, az adott kontextusban viszont inkább sarut jelölt. A magyar szövegekben mind a mai napig kizárólagosan a *saru* tűnik fel.

1.5.5. A hizlalt borjú (i15)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	KomáromiBibl..
--	---------	-------	--------------	----------------

ref. egység:	<i>Vitulum saginatum</i> ²³	<i>a' hizlalt borjút</i> ²³	μóσχον τὸν σιτευτόν ²³	<i>meg-hizlalt tulkot</i> ²³
VISSZATÉ- RÉSEK:	<i>Vitulum saginatum</i> ^{27, 30}	<i>a' hizlalt borjút</i> ^{27, 30}	μóσχον τὸν σιτευτόν ^{27, 30}	<i>hizlalt tulkot</i> ^{27, 30}
Ø tárgy	<i>occidite</i> Ø ²³	<i>xlylétek-meg</i> Ø ²³	θύσατε Ø ²³	<i>öllyétek meg</i> Ø ²³

A *μóσχον τὸν σιτευτόν* ~ *vitulum saginatum* (Lk 15,23.27.30) 'hizlalt borjút' kifejezés háromszor fordul elő a példázatban változatlan formában. Ezt általában ugyanígy adták vissza a magyar bibliák is, pl.: JordK.: *kwwer thwl''kot*^{23, 27,30}; HeltUT.: *hizlalt boriut*^{23,27,30}; KomáromiBibl.: *meg-hizlalt tulkot*^{23,27,30}. Variabilitást csupán Félegyházi fordításában tapasztalhatunk: FélegyháziUT.: *meg hizlaltatot tulkot*²³, *hizlaltatot tulkot*²⁷, *kxuer tulkot*³⁰. Az idősikra kivetítve a fordításokat azt láthatjuk, hogy a korszak elején a *borjú* és *tulok* egymással szabadon váltakozik, de azért a 16. század közepéig a *borjú* a gyakoribb, ezt követően azonban Káldi munkájának kivételével csak a *tulok* jelenik meg. A két szó között ekkor még nagy a jelentésbeli közelség, a TESz. szerint mindkettő egyaránt szerepelt 'fiatal szarvasmarha' értelemben, és ezt mutatja a korszak eleji váltakozásuk is. Később úgy látszik a *tulok* kiszorította a *borjú*-t ebből a kontextusból. Elképzelhető, hogy a példázat értelmezésben kialakult egy olyan nézet, hogy az a bizonyos állat egy *fiatal ökör* volt, amihez a *tulok* jelentése áll közelebb. A korszak végére mintha kikristályosodni látszanék egy uralkodó szókapcsolat, a *hizlalt tulok*. A további szövegek vizsgálata azonban azt mutatja, hogy ez csak a protestáns közegben volt „kötelező”, talán a Vizsolyi Biblia hatására. Katolikus vonalon ugyanis a Káldi-féle verzió jelentkezik mindenütt. Ez pedig egyben azt is jelenti, hogy a két variáció, a *hizlalt tulok* és *hizlalt borjú*, egyaránt megfelelő volt, ellenkező esetben ugyanis a revízió során kijavították volna. A legújabb munkákban viszont azt tapasztaljuk, hogy a *tulok* helyét mindinkább a *borjú* veszi át, ami a két szó ismertségének, frekvenciájának, a szókincsben elfoglalt helyének egymáshoz képest való eltolódását jelzi. Időközben ugyanis ez az állatfajta (ökör), szinte teljesen eltűnt a környezetünkől, és a *tulok* szónak kialakult egy 'a szarvasmarhával rokon, vadon élő állatfajta' mellékjelentése, ami elterjedt és a többi jelentést visszaszorította. Újabb jelenség az is, hogy a *hizlalt* jelző mellett megjelent a *hízott*. A *hizlalt* teljes dominanciáját azonban ez nem tudja befolyásolni. Ennek előnye a *kövér*-rel és *hízott*-tal szemben ugyanis abban van, hogy benne a hizlalás, mint folyamat jelenik meg, a 'különleges alkalomra tartogatás' jelentésmozzanattal együtt.

A hizlalt borjú ellentétéként jelenik meg a szövegben a *kecske*. A források *ἐριφον* ~ *hedum*²⁹ szava 'kecskét, kecskegidát' jelent, és fordítóink nagyrészt ennek megfelelően közvetítették. A MünchK.-ben és Sylvesternél a *kecske olló*-t láthatjuk, amely

szókapcsolatban/összetett szóban az utótag ’vmely patás állat kicsinyét’ jelöli, és ezek körét szűkíti az előtag (vö. TESz. *olló*²). Ezzel analóg megoldást találunk az ÉrsK.-ben: *keccke kedeleeth*, valamint Károlyinál és Komárominál: *kecske fiat*. A *gödölye* önállóan is felbukkan több helyen (JordK., HeltUT, FélegyhátiUT, Káldi, TorkosUT.), ezek szerint a szó ’*kecske kicsinye*’ értelme már ekkoriban elsődleges volt a más patás állatok kicsinyének a jelölésével szemben (vö. TESz.), ami talán éppen a kecskével való gyakori együtt szereplése során létrejött tapadásos jelentésváltozás következménye. A többiektől teljesen eltérő fordítást fedezhetünk fel Pestinél: *baran faját*, aminek olvasata talán a *bárány faját*, s ’bárányfélét’ értelemben szerepel. Szerintem azonban az sem elképzelhetetlen, hogy a *faját*-ban az első *a* íráshiba, s a szó eredetileg *fjät* (fiat) akart lenni, mivel ez jobban megfelel az eredeti értelemnek, a magyar értelmezési hagyománynak, és másoknál is van rá példa (lásd KárBibl., KomáromiBibl.: *ketske-fiat-is*). A *bárány* az eredeti szövegekből nem következik ugyan, de adott esetben lényegében mindegy, hogy fiatal kecskét vagy bárányt szeretett volna kapni az idősebb fiú. A biblia ráadásul több esetben együtt emlegeti a két állatfaj egyedeit és pedig azonos funkcióban, sőt az is előfordul, hogy a *bárány* szót a kecske jelölésére is használják, pl.: KárBibl. 2Móz. 12, 5 – „Az bárány pedig épp, hím, és eštend%š légyen, mellyet vagy az juhoc vagy az keczkéc k%zzól válafzfzátoc” (lásd még az NySz. a *gödölye* al.). A későbbi munkák többsége Károlyi vagy Káldi megoldását követte aszerint, hogy melyik munkából indult ki. A legújabb munkákban elég nagy a változatosság, négy rokon értelmű szó jelentkezik a 70-es évek közel egy időben született fordításaiban: RavaszÚSz.: *kecskegödölyét*, KáldiNV.: *kecskét*, Biblia1996: *gödölyét*, Biblia1990: *kecskegidát*. A *gödölyének* a korszak kezdetén több fonetikai variánsa bukant fel: *ghedelyeth* ~ *kedeleeth* ~ *gxdxllyet*, melyek úgy tűnik a 16. század második felére a harmadikban egyenlítődték ki.

1.5.6. Zene és tánc (i17)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	KomáromiBibl..
Ref. Egység:	<i>symphoniam et chorum</i> ²⁵	<i>az énekléft és a' tántzot</i> ²⁵	<i>συμφωνίας και χορων</i> ²⁵	<i>énekléseket és tánczolásokat</i> ²⁵
SZÓMÁS: Mutató névmás	<i>haec</i> ²⁶	<i>az</i> ²⁶	<i>ταυτα</i> ²⁶	<i>ez</i> ²⁶

E két lexéma fordításában meglehetősen tarka kép tárul elénk. Az első szó a *συμφωνίας*, szó szerint összhangot, jelent , s általában hangszerek együttes hangzását, közönségesen pedig zenét értenek rajta. A latin *symphonia* görög jövevény, mely az átvétel után jelentését megtartotta. Latin közvetítéssel a magyar nyelvbe is eljutott, mégpedig elég korán (vö. Farkas 1982), és valószínűleg jelentését is megőrizte. A korai latin-magyar

szótárak legalábbis az eredeti jelentésben adják át: 'éneklésekbe való egyenlő zöngés' (MA.), 'éneklésekbe való egyenlő zöngés, öszve igazítása a' nótának' (PPB.). A magyar fordítások kiindulópontja elsősorban tehát az említett a jelentés lehetett, de bizonyára befolyásolta őket a szituáció is, és az az ismeret, amit az adott kor és vidék mulatozási szokásairól tudhattak. Hatott rájuk természetesen saját koruk vigadozási szokása, vagy elképzelésük arról, hogy általában miképpen zajlik egy vigasság. Mindennek eredménye változatos fordítás lett. Némely megoldás az eredeti szavak alapjelentéséhez közelítve utal a vigadozást kísérő hangjelenségekre, mely lehet akár zene, akár ének, akár hangosság: *hangoflatot* (MünchK.), *zenghefth* (JordK., HeltUT). Mások egyértelműbben foglalnak állást a hangjelenség mibenlétét illetően: *fyp zot* (ÉrsK.); *fīpolāft* (SylvUT.); *énekléft* (Félegyházi, Károlyi, Káldi, Komáromi); *mufikát* (TorkosUT.). Pesti pedig általában utal mulatás megvalósulására: *wȳgafag tetement*, bár ennek 'zene' jelentése is lehetett. A további szövegek közül a Károlyi-biblia újabb kiadásai megmaradnak elődjük megoldásánál, rajtuk kívül azonban már csak két szövegben találhatunk korábban is előforduló elemeket: TárkányiÚSz.: *éneklést*; Biblia1927: *muzsikát*. A munkák döntő hányadában a *zene*, illetve *zeneszó* szerepel. A magyarba korán bekerült *szimfónia*, amint láthatjuk egyetlen egyszer sem jelenik meg. Ennek feltehetőleg nyelvhasználati okai lehetnek: a szó idegensége, az aktuális jelentését jól kifejező közhasználatú magyar ekvivalensek (*zengés*, *éneklés*, *zene*) megléte, később a szó jelentésében végbement változás (egy konkrét zenei műfaj jelelője lett). Bizonyos fordítóknál az is közrejátszhatott, hogy Erasmusnál nem is ez, hanem a *concentus* 'összehangzó ének v. zene' jelenik meg. Szintén nyelvhasználati és szemantikai okai vannak a *muzsika*, aránylag ritka megjelenésének, amely szintén a görögből érkezett latin közvetítéssel (vö. Farkas 1982); illetve a *hangoslat* csupán egyszeri, MünchK.-beli megjelenésének (a 'zene' jelentést valószínűleg korán elvesztette, vagy egyébként is csak alkalmilag birtokolta).

A második elem a *χορῶν* – *chorum*²⁵ 'körtánc' jelentésű szó, mely a kontextus függvényében egyéb értelemmel is bírt: táncegyüttes, tánckar. A TESz. szerint ugyancsak a görögből, és ugyancsak latin közvetítéssel jutott el hozzánk, s 1560-ból már 'énekkar' jelentésben adatható. Fordítása valamivel egységesebben történt a párjánál, hiszen a szövegek többségében a *tánc* lexémával feleltették meg. A MünchK.-ben a *kar* szó közvetíti. Mindkét lexéma bevett ekvivalense lehetett a forrásnyelvinek, a korai szótárak legalábbis erre utalnak (vö. MA., PPB.). Három szövegben (ÉrsK., HeltUT., KárBibl.) az eredeti szóval szituatív összefüggésben levő *vigasság*, *vigadás*, *vigadozás* elemekkel váltják át, vagyis a fordítók lexikai generalizációt végeztek. A későbbi szövegek fordítási képe még kevésbé

színes. Csupán Tárkányinál látjuk viszont a *vigadozás* szót, a többieknél kizárólag a *tánc* jelenik meg.

Végül akad egy textus, amelyben e két szót a meglehetősen furcsán adták vissza: SzepesyÚSz.: a *pengő hangzást*, és *lejtőjárást*. Ez a szópár ugyanis nem illik a fordítási hagyományba, és véleményem szerint a korabeli nyelvszokástól is távol állt: Az említett két lexéma fordításának érdekessége még, hogy Félegyházinál és Komáromi Csipkésnél egyaránt többes számban vannak, míg a többieknél egyes számban. A többes szám feltehetőleg a görög nyelvtani alak hűséges követésének az újabb jele.

Különbség mutatkozik a fordításokban a téren is, hogy az anaforikus mutató névmás palatális vagy veláris változatát alkalmazzák, illetve, hogy a névmás egyes számban vagy az eredetinek megfelelően többes számban szerepel: MünchK.: *èĀec*; SylvUT.: *azok*; FélegyháziUT.: *ez*; JordK., PestiNTest., KárBibl., Torkos: Úsz.: *az*. Az ÉrsK.-ból és Heltai szövegéből viszont elmaradt a névmás, ami némi hiányérzetet kelt: *és megh keerde hogy mi dologh volna [az/ez] – meg tudakozéc rayta, hogy mi dolog volna [az/ez]?*

1.6. Cselekvések

1.6.1. Eltékozol (i07)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	KomáromiBibl.
ref. egység:	<i>dissipavit</i> ¹³	<i>el-tékozlá</i> ¹³	<i>διεσκόρπισεν</i> ¹³	<i>el-tékozlá</i> ¹³
PARAFRÁZIS:	<i>consummasset</i> ¹⁴ <i>devoravit</i> ³⁰	<i>megeméftett volna</i> ¹⁴	<i>δαπανήσαντος</i> ¹⁴ <i>καταφαγών</i> ³⁰	<i>el-költött volna</i> ¹⁴ <i>meg-eméftette</i> ³⁰
VISSZATÉRÉS:	<i>(devoravit</i> ³⁰)	<i>meg-eméftette</i> ³⁰		

A 'tékozlás' a példázat egyik központi fogalma. A forrásszövegekben három alkalommal, három különböző szó által megjelenítve találkozunk vele (Lk 15,13.14.30): *διεσκόρπισεν*¹³, *δαπανήσαντος*¹⁴, *καταφαγών*³⁰ ~ *dissipavit*¹³, *consummasset*¹⁴, *devoravit*³⁰. A fordításokban azonban ez az vátozatosság nem minden esetben marad meg: MünchK.: *èltekoĀlotta*¹³, *lg emēĀtetuolna*¹⁴, *bè,èlte*³⁰; JordK.: *el tekozlya*¹³, *meg emeztete vona*¹⁴, *megh emeztette*³⁰; ÉrsK.: *eel thekozlá*¹³, *el tekozloth volna*¹⁴, *el kewltxtte*³⁰; PestiNTest.: *el tekoĀla*¹³, *meg emeĀtet volna*¹⁴, *fel lakta*³⁰; SylvUT.: *elkxlte*¹³, *el kxltxtt volna*¹⁴, *fel lakta*³⁰; HeltUT.: *eltékozlá*¹³, *elkxlte*¹⁴, *fel lacta*³⁰; FélegyháziUT.: *el tekozlá*¹³, *elkxltx*¹⁴, *meg emeztette*³⁰; KárBibl.: *el tékozlá*¹³, *el tékozlott volna*¹⁴, *k%lt%tte el*³⁰; Káldi: *el-tékozlá*¹³, *meg-eméftett volna*¹⁴, *meg-eméftette*³⁰; MedgyesiPréd.: *el-tékozlá*¹³, *el-fogyatot volna*¹⁴; KomáromiBibl.: *el-tékozlá*¹³, *el-költött volna*¹⁴, *meg-eméftette*³⁰; TorkosUT.: *eltékozolta*¹³, *meg eméftettvólna*¹⁴, *költötte-el*³⁰.

Első megjelenésekor, a 13. versben a fogalom szinte végig a *tékozol* szóval volt kifejezve. Az egész vizsgált anyagban csupán két eltérő megfogalmazást találtam: SylvUT.: *elkxlte*; SzepesyÚSz. 1834: *elpazarlá*. A kivételek azt jelzik, hogy korábban is és ma is lett volna más választása a fordítóknak. Ezt megerősítik azok vizsgálataim, amiket a korszakbeli latin-magyar ekvivalenciaviszonyok terén végeztem a *dissipo* szó kapcsán. Eredményül azt kaptam, hogy akár a latin szó magyar megfeleltetési szokásait (*dissipo* = *elhányom*, *elszéllesztem*, *pusztítom*, olykor *tékozlom*; vö. MA., PPB.), akár a *tékozol* szó latin forrásnyelvi megfelelőit nézem (Gl. *tékozlás*, *tékozlom* = *prodigalitas*, *dissipare*, *abligurio*, *devestatio*, PestiNom. *tékozló* = *prodigus*, *decoctor*, *discintus*, *largus*, MA. *eltékozlom* = *prodigo*, *disperdo*, PPB. *eltékozlom* = *dilapido*, *disperdo*, *abligurio*), nincs szoros kötöttség a *dissipo* és *tékozlom* között, a fordítók tehát elvben többféle szinonim lehetőség közül választhattak volna. A görög alapszó szintén többféle lehetőséget kínál az átváltásra: *szétszór*, *elszéleszt*, *széthány*, *eltékozol*. Az, hogy mégis szinte kivétel nélkül a *tékozol* szót használták véleményem szerint a példázat szövegében és elnevezésében tapasztalható többszázados hagyománynak tudható be. Ez az elnevezés – A tékozló fiú – minden bizonnyal nagyon korán kialakult (akár a 11–12. században), feltehetőleg még a szóbeliségben, s a köztudatban való korai rögződésével e szót szinte predesztinálta a fogalom példázatbeli jelölésére.

A második alkalommal a fogalmat a latinban és görögben egy-egy rokon lexéma jeleníti meg. A *consummaset* alapszavát a latin-magyar szótárak meglehetősen egységesen két szóval feleltették meg: *megemészt* és *elkölt* (vö. MA., PPB.), közülük az előbbinél erősebb köteléket tételezek fel a latin és magyar szó között, egyrészt, mivel minden szótárban ez az első elem, s ez fordul elő a latin lexéma egyéb alakjaiban is, másrészt, mert a *megemészt* latin megfelelői közt a *consumo* szinte minden korai emlékből megtalálható (vö. Gl., NySz.). Nem véletlen ezért, hogy a legkorábbi szövegekben, s azt követően is többször a *megemésztet*-tel feleltették meg, s korszakunkban ez a leggyakoribb ekvivalense a szónak. A második legfrekvenciáltabb elem, az *elkölt*, a görögből fordított szövegek sajátja, a *δαπανήσαντος*¹⁴ alapszava ugyanis közvetlenül kiadást, költséget jelent. Az ÉrsK.-ben és Károlyinál újból a *tékozol* jelentkezik, részben bizonyára a fent említett tényezők hatására is. A Medgyesi szövegében látható *el-fogyatot* a *megemésztett* szinonimája (vö. a CzF. *Emésztés* al.) ugyan, de egyszeri előfordulása miatt szerintem itt alkalmi megfeleltetésnek tekinthető. A későbbi szövegek szóválasztása részben a tradíció jegyében zajlott: a Károlyi-kiadások és a 19. századi Káldi-átdolgozások kiinduló szövegük szóhasználatát megőrizték. Mindkét vonalon bekövetkezik azonban a váltás. A Károlyi-revíziók talán a forrásszövegek

szinonimavariálására reagálva cserélik fel a *tékozol*-t *elkölt*-re, a Káldi-revíziókban pedig talán az archaizálás kerülése, a modernizálás szándéka idézte elő a *megemésztett* → *elpazarolt* cserét. E cserék aztán láthatóan hatással voltak az újabb fordításokra.

A 30. versben a források újabb rokon szóval élnek. Mind a *devoravit*, mind a *καταφαγών* elsődlegesen 'megesz, elnyel, felfal, megemészt' jelentéssel bírt, mely jelentésekből aztán mindkét nyelvben kialakult az átvitt 'felemészt, eltékozol, elpazarol' értelem (vö. Cal., MA., PPB., Varga 1992). A korabeli szövegek nagy részében a konkrét jelentést is magukban hordozó lexémák vannak többségben: *benyelte, megemésztette, fellakta*. Mellettük csupán egy olyan elem jelenik meg, mely eleve az átvitt értelmet közvetíti: az *elkölt*. A Károlyi-kiadások most sem változtatnak a szóhasználaton, a revíziók viszont visszatérnek az eredetit jobban megközelítő megoldásokhoz: *el-/fölemésztette, ette meg*. A Káldi-átdolgozások ezzel szemben inkább az elvontabb megfogalmazás felé hajlanak: TárkányiÚSz.: *ellatorkodta*; Biblia1927: *elmulatta*; KáldiNV.: *elköltötte*. Ez utóbbi tendencia az újfordításokra ugyancsak jellemző: Biblia1996: *elpazarolta*; Biblia1975: *eltékozolta*.

A szinonimák számát tekintve két csoportba sorolhatjuk a munkákat: a) az eredeti szöveg változatosságát követve három különböző lexémát használnak: a MünchK., PestiNTest., HeltUT., FélegyháziUT., KomáromiBibl., TorkosUT.; b) kétféle lexémával fordítanak, melyek közül az egyik ismétlődik: JordK., ÉrsK., SylvUT., KárBibl., Káldi. Az egyes lexémák előfordulási tendenciái és arányai a következők. A 13. versben szinte kizárólagosan a *tékozol* ige jelenik meg (kivétel Sylvester: *elkölt*), a 14.-ben: *megemészt* (5x), *elkölt* (4x), *eltékozol* (2x), *elfogyat* (1x), a 30.-ban pedig: *megemészt* (4x), *fellak* (3x), *elkölt* (3x), *benyel* (1x). Összesítve az adatokat legtöbbször a *tékozol* fordul elő (13x) és korszakunkban mindvégig jelen van; a második leggyakoribb a *megemészt* (9x) ezt követi szorosan az *elkölt* (8x), mindkét szó fellelhető a korszak egészében; jóval kevesebbszer jelentkezik a *fellak* (3x), viszont három időben egymást követő munkában (Pesti, Sylvester, Heltai); végül csupán egy-egy szövegben bukkan fel a *benyel* és az *elfogyat*. A *tékozol*, *megemészt* és *elkölt* tekinthető így korszakunkban a 'tékozlás' fogalmához a szókinszből a fordítók tudatában legtermészetesebben társuló szónak, a *fellak*, *benyel* és *elfogyat* pedig láthatóan kevésbé megszokott, szűkebb körben elterjedt ekvivalensek, melyek valószínűleg a *megemészt* jelentéséhez kapcsolódó asszociációk eredményeként lettek alkalmasak a fogalom jelölésére.

A tékozlás jelentéssíkjaához hozzátartoznak még azok az elemek, melyek annak folyamatát, módját fejezik ki, konkrétan a ζῶν ἀσώτως.– *vivendo luxuriose*¹³ és a μετὰ

πορνῶν – *cum meretricibus*³⁰ szerkezetek és ezek fordításai. Az első struktúra magyarra átültetése nem egyszerű az eredetiben levő nyelvtani formák – a görögben az aor, part. imp., a latinban gerundium – miatt. Az aoristos participium leggyakrabban előidejűséget fejez ki, olykor azonban okhatározói funkciója is lehet. Magyarra fordítani leginkább az igenév igésítésével lehet, azaz a szerkezet tagmondat szintre emelésével. A gerundium a latinban a melléknévi igenevek egyik fajtája, aminek a magyarban nincs megfelelője. Az igei tartalmat névszói elvontsággal közvetíti, ezért fordítani is valamilyen elvont cselekvést kifejező szóval lehet. A probléma ezzel az, hogy míg a gerundium a latinban igeire jellemzően bővíthető, például ez egy adverbiummal, addig a magyar megfelelőnek névszói alárendeltjei lehetnek. Mindez az átváltását is nagyban meghatározza, leginkább kétféle formát kínálva: főnév megfelelő jelzővel, illetve igenév határozóval. A fordításokban leggyakrabban ez utóbbit találjuk, és pedig határozói igenevet módhatározói szerepű elemmel/elemekkel bővülve: MünchK.: *éluen bèleñdefvl*, JordK.: *gyenyerwfeğghel eelwen*, KomáromiBibl.: *tékozlva élvén*, TorkosUT.: *élvén tékozlással* (hasonlóan még az ÉrsK., Pesti, Sylvester, Félegyházi, Torkos). A görögre visszamenő munkák egy részében mintha az aoristos participium okhatározói és/vagy módhatározói értelmezése jelenne meg, párosulva a szerkezet tagmondat szintre emelésével, és okhatározói/módhatározói kötőszó beiktatásával: KárBibl.: *miuel hogy nagy tékozlással élne*, MedgyesiPréd.: *mivel nagy tékozlással él vala*. Végül ketten elvont cselekvést kifejező szóval adták vissza az igenevet: Káldi: *buja étellel* (az adverbiumból jelző lett), HeltUT.: *tobzódással* (az adverbium kimaradt). Sylvesternél különös megoldást találunk, mivel egyrészt halmozza a minőségjelzőket, másrészt felbontja az igenevet, tárgyasszerkezetté alakítva azt: *mirtikletlen es faytalan illetet vífeluiž*. A Károlyi-revíziók elődjük mellékmondatos megoldását, az 1908-ast kivételével nem követik, egyesek a görög alapján inkább az igeveves formát választják: Biblia1878: *élvén tobzódva*, RavaszÚsz.: *feslett életet élve*, Kecskeméthy pedig az elvont főneves fordítást alkalmazta: *dobzódó étellel*. A Káldi-átdolgozások ezzel szemben többnyire megmaradnak kiinduló szövegük fordításmódjánál: *buja/léha étellel*. Közülük csak az 1834-es igazodik a göröghöz: *buja életet űzvén*. Az újfordításokban az igeveves felállás mellett, a mellékmondatos is megjelenik. Az igenévvel való fordítás tehát mindmáig dominál e vers különleges grammatikai formáinak átültetésében, de a 16. sz. második felétől kezdve a mellékmondatos és elvont főneves átváltás, mint alternatív lehetőség szintén jelen van.

A tékozlás módjának kifejezésére a görögben az ἀσώτως 'züllötten' jelentésű szó szolgál, a Vulgatában pedig a *luxuriose* 'fényűzően' értelmű. A magyar szövegekben nagyon

tarka kép tárul elénk, sokféle, többé-kevésbé azonos fogalomkörbe tartozó, vagy éppen szinonim lexéma váltakozik bennük. Ezeket némi fantáziával akár egy fokozati skálán is elhelyezhetjük aszerint, milyen mértékben ítélik el a fiú magatartását. Erősen elítélők a testi bűnökre utaló megfogalmazások: ÉrsK.: *tefty faytalanfagban eelwen*; SylvUT.: *mirtikletlen ęs faytalan illetet vifelhuiþ* (ő ráadásul még azt is hozzáteszi előbb, hogy: *marhāiat gonofzul elkxlte*); Káldi: *buja étettel*; és talán még a JordK.: *gyenyerwřegghel eelwen*. Szigorúak azok is, akik az élvezetek hajszolására mutatnak rá: MünchK.: *ėluen bėlėndefvl* (a *belėndė* szavunk már a Schlāgli szójegyzékben 'fornicator' /kicsapongó/ jelentésben szerepelt); PestiNTest.: *elwen myėndenbewl kedweĀeryėnt*; HeltUT.: *tobzódářsal*; FélegyhāziUT.: *ėluen maga tartoztatlanul*. Végül a talán a legenyhébbek azok a megfogalmazások, ahol általánosan fogalmazva elsősorban a vagyon gondatlan kezelésére és elprédálására utalnak: KārBibl.: *nagy tékozlářřal ėlne*; MedgyesiPrėd.: *nagy tékozlářřal ėl vala*; KomāromiBibl.: *tėkozolva ėlvėn*; TorkosUT.: *ėlvėn tékozlářřsal*.

A *μετὰ πορνῶν* ~ *cum meretricibus*³⁰ lexémák jelentése 'parázna nő, kéjnök, szajha'. E fontos szövegelem, szintén a tékozlás körülményeit jellemzi, s fordítása eléggé változatosra sikeredett. Korszakunk kezdetén nyelvünkben már legalább két pontos megfelelője volt a görög/latin szónak, éspedig a *kurva* és a *parázna*. Mindkettő korán meg is jelenik előbbi a Pestinél, utóbbi az ÉrsK.-ben. Vetélkedésük a *parázna* javára dől el, e példázat fordításában, valószínűleg mivel kevésbé durva. A *kurva* ezt követően ugyanis már csak Káldi szövegében bukkan elő, a *parázna* viszont még ötször jelentkezik. A MünchK.-ből érdekes módon teljesen elmarad a szó fordítása, ezáltal enyhébb lesz a fiatalabb fiú elleni vád. A JordK. szerzője fordítástechnikai szempontból generalizálást hajtott végre, amikor az eredetileg szűkebb jelentésű szót a tágabb értelmű *gonosz*-szal helyettesítette (vö. Klaudy 1997: 121–8), melynek jelentése 'erkölcsileg romlott' (vö TESz.). Hasonló generalizálást végzett Heltai is a *fertelmes f3xméllyeckel* szókapcsolat alkalmazásával. A Károlyi-kiadások és -revíziók az alapszöveg *parázna* szavát mindmáig megőrizték. Káldi *kurva* lexémája viszont csak a legkorábbi átdolgozásban maradt meg, azt követően vagy kihagyják (lásd TárkányiÚSz.), vagy helyettesítik a *parázná*-val. Jól látható tehát, hogy míg korszakunkban a két nagyjából azonos jelentésű lexéma, ha nem is azonos arányban, de végig jelen volt, addig a későbbiekben a *kurva* – a jelentésében és stílusminőségében végbement változás okán – kiszorult a példázatfordításokból. A *parázna* ezzel szemben jelentését megtartva a választékos stílus elemévé vált, s ennek nyomán gyakorlatilag kizárta vetélytársa alkalmazását. Az időben legkésőbbi szövegek megoldásait elemezve még azt is megfigyelhetjük, hogy a vizsgált szó

fordításánál általánossá vált a lexikai felbontás művelete: RavaszÚSz., KáldiNV. és Biblia1990: *parázna nőekkel/nőkre*, Biblia1927: *parázna személyekkel*, Biblia1996: *rossz nőkre*.

1.6.2. Éhezik, meghal (i08, i14)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	KomáromiBibl..
ref. egység:	<i>fames valida</i> ¹⁴	<i>nagy éhség</i> ¹⁴	<i>λιμός ισχυρά</i> ¹⁴	<i>erős éhség</i> ¹⁴
VISSZATÉRÉS:	<i>famae pereō</i> ¹⁷	↑ <i>éhel halok-meg</i> ¹⁷	<i>λιμῶ ἀπόλλυμαι</i> ¹⁷	<i>éhel vefzek el</i> ¹⁷
PARAFRÁZIS:	<i>coepit egere</i> ¹⁴	<i>ῥῆξικλκxdni kezde</i> ¹⁴	<i>ῥξατο ὅστερεῖσθαι</i> ¹⁴	<i>megkezde fogatkozni</i> ¹⁴
	<i>mortuus erat</i> ^{24, 32} <i>perierat</i> ^{24, 32}	<i>meg-hólt vala</i> ^{24, 32} <i>el-vefzett vala</i> ^{24, 32}	<i>νεκρὸς ἦν</i> ^{24, 32} <i>ἦν ἀπολωλῶς</i> ^{24, 32}	<i>meg-hólt vala</i> ^{24, 32} <i>el-vefzett vala</i> ^{24, 32}

A nyíl arra utal, hogy a 17. vers kifejezése egyben antecedense a 24. és 32. versben megjelenő kifejezésnek. Ez ugyan nem közvetlen visszaútazás az antecedensre, de az általa elindított fogalmi sík vonzáskörébe a konkrét értelme révén mindenképpen bevonódik.

A 14. versben a *λιμός* ~ *famēs* 'éhség, éhínség' jelentésű szónak majdnem mindenki a legközelebbi magyar megfelelőjét szötte bele a szövegbe, pl.: MünchK.: *ehfeg*¹⁴; PestiNTest.: *ehfeg*¹⁴; KárBibl.: *éhség*¹⁴. Sylvester rokon értelmű elemet választott *ῥξksig*¹⁴. Heltai *drága/ság* szavát a korban szintén használták a forrásnyelvi szóval azonos jelentésben, főként Erdélyben (vö. SzT.). Talán képzettársítás eredményként jelenik meg ez a használat, lévén az éhínség együtt járt a gabona árának ugrásszerű emelkedésével. A szóhoz kapcsolódó nyomatékosító funkciójú jelző jelentése 'erős, hatalmas, pusztító erejű'. Ehhez hangulatban legjobban talán a Félégyházi által hozott *kemeni ehfeg*, illetve a Komáromi alkalmazta *erős éhség* hasonlít, a többiek által használt *nagy éhség* talán kevésbé expresszív, de a magyar nyelvhasználatban ez az elterjedtebb. Alakilag érdekes az *éhség* ~ *ehffeegh* szembenállás, melyből az utóbbi kivételnek vehető, hiszen csak a JordK.-ben fordul elő. Az írásmód mögött esetleg az állt, hogy a *h* nem ejtése a beszédben utat nyitott a *s* intervokális nyúlásának, már ha a betűkettőzés valóban hosszú hangot jelölt. Ennek a képzőelemnek a két magánhangzó közötti nyúlását mutatja még Heltainál a *drága/ság* szó írása.

A 17. versben megjelenő *λιμῶ* – *fame* szó, két azonos töből származó lexémával lett magyarítva: *éh* (8x) és *éhség* (4x), melyek okhatározói vonzatként megfelelő viszonyító elemeket kaptak: az esetek túlnyomó többségében *-vel* ragot, két helyen pedig *miatt* ~ *mýatta* névutót. A vonzat érdekessége, hogy olyan igékhez kapcsolódik, amelyekhez ma már nem vagy ritkán kapcsolódik: *elveszek/meghalok vmivel*, időközben tehát vonzatváltozás történt. A

változás láthatóan a 19. században ért a végéhez, a századelőn Szepessyéknél még felbukkan az *éhel halok meg*, azt követően azonban az *éhen halok/veszek* szókapcsolat dominál. A *-vel* rag kapcsolódása a néma *h*-ra végződő tő okán néhol igazán figyelemre méltó. A MünchK.-ben a ma is elfogadott írásmóddal lejegyezve látjuk: *èhhèl*, viszont a két következő kéziratos munkában *ehel* és *eehel* jelenik meg, talán nem jelölték a geminálódást, az ugyanis kevésbé valószínű, hogy az *é*-tőhöz a rag *-hel* variánsa társult volna (HB. *Åumtuchel*, *kegilmehel*, GyS.: *fcemehel*). A későbbiekben az *éhel* forma egészen általános lett. A rag nem hasonult formában kapcsolódik Károlyinál: *ehuel*, illetve Sylvesternél: *ehsiguel*. Sylvesternél ez általános jelenség (lásd még később: *barātimual*, *parāznākual*), de hogy valódi ejtés áll mögötte, vagy ez csupán írássajátosság, azon lehet vitatkozni (vö. Szathmári 1968: 104). Károlyinál már vagylagos jelenséggel van dolgunk, a példázatban inkább a hasonult alakok dominálnak nála (*tékozláffal*, *barátimmal*, *parāznackal*). Az ő *éhvel* főmája azonban az új kiadásokban is végig megjelenik, s csak Pethénél van elsőként hasonult alak. Ez esetleg ismét a Vizsolyi Biblia nyelvezetének a determináló hatását példázza, hiszen ugyanezen szövegek a többi helyen rendre hasonult alakokat írtak, ráadásul a hasonult forma a 17. században már minden valószínűség szerint normatívnak számított (vö. Szathmári i. m. 293).

A szó két előfordulása lehetőséget adott volna szinonimák váltakoztatására, de mivel ezt a pretextusok nem támogatták, csak kevesen élnek vele: SylvUT.: *ʃ3×ksig*¹⁴, *ehsiguel*¹⁷; HeltUT.: *drágafság*¹⁴, *ehel*¹⁷. Néhány szövegben az *éh* szó a *-ség* képzős származékával varilódik: MünchK.: *èhʃeg*¹⁴, *èhhèl*¹⁷; KárBibl.: *éhʃség*¹⁴, *ehuel*¹⁷.

A 14. vers parafrázisában az infinitívus a maga jelentéstartalma által kapcsolódik a megelőző elemek által képviselt síkhoz. Ez a szó egyébként meglehetősen szemléletes: *ὀστερεῖσθαι* 'nélkülözni, híján lenni valaminek, szűkölködni', *egere* 'szűkölködni, nyomorban élni'. Talán éppen ennek köszönhető, hogy aránylag sokféleképpen próbálták meg magyarítani: MünchK.: *naual'gania*, JordK.: *ehезny*, ÉrsK.: *zykeʃkedny*, SylvUT.: *ʃ3×kfīgben élni*, KárBibl.: *fogyátkozni*. A MünchK.-ben levő elemnek ekkor még valószínűleg megvolt a szláv *nevoľa*-ból származó 'ínség, szükség' értelme (vö. TESz.), s ezért használhatta a fordító; formai érdekessége a személyragozott volta. Az *éhezni* a vers korábbi részének eseményszálára fűződik fel az ott elindult jelentéssík újabb elemeként. A *fogyatkozik* szintén volt akkoriban 'ínség, szükség' jelentése (*fogyatkozást lát vmiben*). A *szűk* tőhöz az ige képzők két fajtája kapcsolódik. Az *-s* az ÉrsK.-ben egy régiesebb alakot hoz létre (*zykeʃkedny*), amely mára ebben a jelentésben már kevésbé gyakori, benne a kötőhangzó nem illeszkedik ajakműködés szerint. Az *-l* képző a ma is használatos formát deriválja, Pestinél

még a kötőhangzó labiális illeszkedése nélkül (*Äykelkedny*), később pedig illeszkedéssel (*(f)ükölködni*).

A 24. és 32. versekben vizsgált szópár különleges pozícióban van. Egyfelől ugyanis itt záródik a példázat legfontosabb gondolata, másfelől e szavak részét képezik egy – a halál és feltámadás, elveszés és megtalálás – gondolati párhuzam kifejezésének. Az elveszés és megtalálás motívum egyben visszacsatolás a Lukács 15. két megelőző parabolájára, Az elveszett juh és Az elveszett drachma példázatokra. A gondolati párhuzamok két ellentétpárra épülnek, s velük magyarázza az apa háznépének, miért rendez örömnépet tékozló fia hazatértén. A görög szövegben a párok első elemei a következő kifejezések: νεκρὸς ἦν (halott volt), ἦν ἀπολωλὼς (elveszett volt, elpusztult volt, halott volt). A latin ezek legközelebbi ekvivalenseit használja: *mortuus erat* (halott volt), *perierat* (elveszett volt, elpusztult volt, halott volt). Az ellentétpárok másik két tagja a következő: ἀνέζησεν ~ *revixit* (feléledt, életre kelt, feltámadt, megelevenedett), εὑρέθη ~ *inventus est* (megtaláltatott, megleletett). Mivel e párok két versben teljesen megismétlődnek, lehetővé válik, hogy szóhasználati összehasonlításokat végezzünk rajtuk a szövegen belül. Fordításukban már első ránézésre nagy következetességet tapasztalhatunk, a helyzet, amelyben megjelennek tudniillik nem nagyon engedi meg a változtatást. E szavak ismétlődése a szövegben ugyanis egy majdhogynem refrénszerűen visszatérő, a példázat két szakaszát lezáró mondaton belül valósul meg, amely mondat a példázatban kulcsfontosságú. Pozíciójával nyilván már a legkorábbi fordítók is tisztában voltak, s ez mindvégig nagyfokú kötöttséget jelenthetett a fordításban. A példázatot minden bizonnyal nagyon korán lefordították magyarra (12–13. sz.), és ennek a mondatnak már ekkor kialakulhatott, sőt többé-kevésbé rögzülhetett is a formája, amely aztán nagyjából azonos változatokban örökíthető át nemzedékről nemzedékre a szóbeliségben. Ettől a köztudatba beívódott formától pedig nemigen lehetett eltérni. Nem csoda hát, hogy magyarításában alig találunk különbséget. De lássuk a konkrét nyelvi adatokat:

$\text{νεκρὸς ἦν} \sim \text{mortuus erat}^{24, 32} \rightarrow \text{MünchK.: megholt vala (2x), JordK.: megh holt vala (2x), ÉrsK.: meg holt wala (2x), PestiNTest.: meg holt wala (2x), SylvUT.: meg holt vala (2x), HeltUT.: meg hólt vala (2x), FélégyháziUT.: meg holt vala (2x), KárBibl.: meg hólt vala (2x), Káldi: meg-hólt vala (2x), KomáromiBibl.: meg-hólt vala (2x), TorkosUT.: meghólt vala (2x).}$

$\text{ἀπολωλὼς} \sim \text{perierat}^{24, 32} \rightarrow \text{MünchK.: èl uèÄetuala (2x), JordK.: el vezet vala (2x), ÉrsK.: el wezxth wala (2x), PestiNTest.: el weÄet wala (2x), SylvUT.: elveßzett vala (2x),}$

HeltUT.: *Eluef3et vala* (2x), FélegyháziUT.: *el vef3xt vala* (2x), KárBibl.: *el vef3ett vala* (2x), Káldi: *el-vefzett vala* (2x), KomáromiBibl.: *el-vefzett vala* (2x), TorkosUT.: *elvefzett* (2x).

$\acute{\epsilon}\zeta\eta\sigma\epsilon\nu \sim revixit^{24, 32} \rightarrow$ MünchK.: *megèlèuènedet* (2x), JordK.: *megh eeledet* (2x), ÉrsK.: *meg elewenxdeek* (2x), PestiNTest.: *meg eledet* (2x), SylvUT.: *meg eleuenedèk* (2x), HeltUT.: *meg eleuenedet* (2x), FélegyháziUT.: *meg eleuendxt* (2x), KárBibl.: *fel támadott, megeleuenedet*, Káldi: *meg-elevenedett* (2x), KomáromiBibl.: *meg-elevenedett* (2x), TorkosUT.: *megelevnedett* (2x).

$\acute{\epsilon}\upsilon\rho\acute{\epsilon}\theta\eta \sim inventus est^{24, 32} \rightarrow$ MünchK.: *meqlèlèttètet* (2x), JordK.: *megh leeletet* (2x), ÉrsK.: *megh leletteteek* (2x), PestiNTest.: *meg talaltatot* (2x), SylvUT.: *meg lelettetèk* (2x), HeltUT.: *meg találtatot* (2x), FélegyháziUT.: *meg talaltatot* (2x), KárBibl.: *meg talaltatott* (2x), Káldi: *meg-találtatott* (2x), KomáromiBibl.: *meg-találtatott* (2x), TorkosUT.: *mehtaláltatott* (2x).

Látható, hogy az első és második ígét valamennyi munkában mindkétszer ugyanazon igékkel adták vissza: *megholt vala* és *elveszett vala* (összetett múlt idejű igék, de TorkosUT: *elveszett*). Utóbbinak vannak *ö-ző* alakváltozatai: ÉrsK.: *el wezxt h wala*, FélegyháziUT.: *el vef3xt vala*. A másik két szó közül az első átváltására legtöbbször az *megelevenedik* ige valamely múlt idejű alakját használták: TorkosUT.: *megelevnedett* (még MünchK., HeltUT., Káldi és Komáromi) $\sim$ SylvUT.: *meg eleuenedèk*. Itt is vannak *ö-ző* variánsok: FélegyháziUT.: *meg eleuendxt*, ÉrsK.: *meg elewenxdeek*. Ezeken kívül az *éled* jelenik meg két helyen (JordK. és PestiNTest.). A kétféle ige közül az *éled* csak a két korai szövegben él, a *megelevenedik* viszont a korai fordításokban is megvan, később pedig kizárólagos lett. Végül Károlyiék munkájában a *fel támadott* is felbukkan. Jellemző viszont, hogy a példázat záró mondatában, amely erősen hangsúlyos pozíciót foglal el, a *föltámadott*-tól ők is a hagyomány által szentesített és megszokott *megelevenedett*-hez térnek vissza. A mondat negyedik igéjének átváltásai hasonló eloszlást mutatnak az előbbihez. Itt is két magyar megfelelő variálódik fordításonként: *meqlèl* és *mehtalál*. Az előbbi a korai munkákra jellemző, majd eltűnik, az utóbbi pedig korai szórványos jelenléte után a későbbiekben dominánssá válik.

A szópárok átváltásának további sorsát erősen befolyásolta a tekintélyes fordítások gyakorlata, de az is tény, hogy bizonyos szavakat nem is nagyon lehetne másképp tolmácsolni ma sem. Gondolok itt elsősorban a $\nu\epsilon\kappa\rho\acute{o}\varsigma \ \acute{\eta}\nu \sim mortuus erat^{24, 32}$ és $\acute{\alpha}\pi\omicron\lambda\omega\lambda\acute{o}\varsigma \sim perierat^{24,32}$ szavakra, hiszen ezeket a *megholt*-on (később *meghalt*), és *elveszett*-en kívül nemigen tudnánk mással átváltani. Az $\acute{\epsilon}\upsilon\rho\acute{\epsilon}\theta\eta \sim inventus est^{24, 32}$ fordítása már sokkal inkább a hagyomány miatt alakult úgy, hogy többségében a *mehtaláltatott*-tal feleltetik meg, ennek

korábbi *megelel*, valamint az újabb *megkerül* ekvivalensei ugyanis szintén alkalmasak lettek volna a közvetítésére. Az *ἐζήσεν ~revixit*^{24, 32} sorsa sajátosan alakult. Mind Károlyi, mind Káldi másodszorra a *megelevenedett*-tel ülteti át. A revízókban azonban ezt a megoldást hamar elvetették, sőt a Vizsolyi Biblia kiadói közül már Tótfalusi is, s helyette leginkább a *fel/föltámadott*-at használják. Ez a Károlyi-átdolgozásokban az alapszövegtől nem teljesen független megoldás, mivel ott is megtalálható a 24. versben, de véleményem szerint legalább ennyire tudható be a feltámadással kapcsolatos egyházi tanítás szóhasználati hagyományának. S feltehetőleg ez utóbbi miatt változtatnak ugyanere a Káldi-revíziókban. Újabban más szinonimák is felbukkantak: *föléledt*, *életre kelt*, de ezek legfeljebb csak színesítik képet.

Az *ἀπολλῶς ~ pereō* igének van még egy előfordulása a példázatban, a 17. versben: *ἀπόλλυμαι ~ pereō*¹⁷ → MünchK.: *ēluēÅec*; JordK.: *halok megh*; ÉrsK.: *halok meg*; PestiNTes.: *weÅek el*; SylvUT.: *halok meg*; HeltUT.: *haloc meg*; FélegyháziUT.: *el vefzek*, KárBibl.: *haloc meg*; Káldi: *halok-meg*; KomáromiBibl.: *vefzek-el*; TorkosUT.: *vefzek el*. Az adatsorból kiderül, hogy a hagyomány által kevésbé kötött mondatban a fordítók jobban megengedték maguknak, hogy szinonimával éljenek, így az *elveszek* mellett gyakran megjelenik a *meghalok*.

1.6.3. Esznek (i09)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	KomáromiBibl..
ref. egység:	<i>manducabant</i> ¹⁶	<i>éfnék vala</i> ¹⁶	<i>ἔσθιον</i> ¹⁶	<i>efznék vala</i> ¹⁶
VISSZATÉRÉS:	<i>manducemus</i> ²³	<i>egy×nk</i> ²³	(<i>φαγόντες</i> ²³)	<i>evén</i> ²³
PARAFRÁZIS: Visszatérésekkel és részleges visszatérésekkel	<i>implere ventrem suum</i> ¹⁶ <i>epulemur</i> ²³ <i>epulari</i> ²⁴ <i>epularer</i> ²⁹ <i>epulari</i> ³² <i>gaudere</i> ³²	<i>a hasát be-tölteni</i> ¹⁶ <i>vígan lakjunk</i> ²³ <i>vígan lakni</i> ²⁴ <i>vígan laktam volna</i> ²⁹ <i>vígan lakni</i> ³² <i>xrvendezni</i> ³²	<i>χορτασθῆναι</i> ¹⁶ <i>φαγόντες</i> ²³ <i>εὐφρανθῶμεν</i> ²³ <i>εὐφραϊσεσθαι</i> ²⁴ <i>εὐφρανθῶ</i> ²⁹ <i>εὐφραϊσεσθαι</i> ³² <i>χαρῆναι</i> ³²	<i>a hasát betölteni</i> ¹⁶ <i>evén</i> ²³ <i>vigadgyunk</i> ²³ <i>vigadni</i> ²⁴ <i>vigadtam volna</i> ²⁹ <i>vigadnod</i> ³² <i>örülnöd</i> ³²

E jelentéslánc elemei nagyon változatosak. A témaszó konkrét visszatérésén túl, megjelennek szinonim szavak, kifejezések, konkrét vagy átvitt értelemben egyaránt. Ami összeköti őket, az a közös fogalomkör.

Az egység érdekessége mindenekelőtt két-két szinonimapár a 23. és 32. versben. Az első pár eltérő szerkesztésben jelenik meg a görögben és latinban. Az előbbiben egy aor. participium és egy aor. coniunctivusban levő ige szerkezetéből áll, ahol a kötőmód T/1. személye a felszólítás kifejezésére szolgáló ún. con. hortativus: *καὶ φαγόντες εὐφρανθῶμεν*. Erasmus megoldása a göröghöz áll közel: *sumptisque epulis laetemur*. A Vulgata viszont nem követi a görögöt, benne két imperativusban levő ige egymást erősítő

párosa jelenik meg: *manducemus et epulemur*. Ennek nyomán született a MünchK. megoldása: *egvnc t ge,erkegvnc*. A további latinon alapuló szövegek szerzői még ezzel sem elégedtek meg, és a két amúgy is erőteljes párost újabb elemekkel bővítették: JordK.: *egywnk ygywnk es lakozywnk*, ÉrsK.: *xgyxnk Es wygan lakozyonk* (hasonlóan Káldi is). Pesti és Sylvester hasonló módon fordított: *egjewnkees lakoÅÅwnk* illetve *lakiunk iol / es vigaggunk*. Az egyik elemet kihagyja a szövegből Félegyházi: *xruendx/3xnk*. A görögben levő struktúra magyarul leginkább egy határozói igenév és egy felszólító módú ige szerkezetével adható vissza. Ezzel magyarázható, hogy néhány szövegben éppen ez a megoldás köszön vissza: HeltUT.: *es xuén vigadgyünc*, KomáromiBibl.: *és evén vigadgyunk*, TorkosUT.: *es evén, vigan legyünk*. Károlyiék pedig a második elemet határozóvá alakítják át és egy jelzővel nyomatékosítják: *lakozzunc nagy vigafággal*. Az első elem fordításában mindannyiszor az *együnk* ige, illetve ennek igenévi változata az *evén* jelent meg. Mindkettőnek felbukkantak alakváltozatai: *együnk ~ xgyxnk*, *evén ~ xuén*. A személyrag is kétféle – zártabb és nyíltabb – variánsban szerepelt: *együnk~ xgyxnk*, *lakozywnk ~ lakozyonk*. Mind a tő, mind a toldalékok esetében megfigyelhető, hogy körülbelül a 16 sz. végéig váltakozó a variánsok használata, azt követően azonban a tőben csak az *e-ző* (Káldi, KomáromiBibl., TorkosUT.), toldalékban csak a felső nyelvváltságú változatok jelentkeznek (KárBibl., Káldi stb.), ami nyilván a toldalék formájának történeti alakulásával függ össze. A szópár másik eleme nagyobb változatosságot mutat, több szinonim lexéma által jelenítődik meg: *gyönyörködni* (MünchK.), *lakni~lakozni* (JordK., ÉrsK. Pesti, Károlyi és Káldi), *vigadni* (SylvUT. HeltUT., KomáromiBibl.), *vigan lenni* (TorkosUT.), *örvendezni* (FélegyháziUT.). Ez nyilván annak tudható be, hogy a fordítók az adott forrásnyelvi szó rokon magyar ekvivalensei közül válogattak. A tarkaság háttérében azonban részben az is állhat, hogy a Vulgata és Erasmus más-más szót használt, s ezek közül az *epulor* jelentését inkább a *lakik*, *lakozik* közvetíti, a *laetor*-ét pedig az *örvend*, *vigad*. Sylvesternél példának okáért szerintem nem véletlen, hogy épp a *vigaggunk* szerepel. A későbbi szövegekben szintén nagy változatosságot tapasztalhatunk, s meglepő módon még a Vizsolyi Biblia újabb kiadásában sincs egységes kép. Az Oppenheimeri Biblia még követi Károlyiék megoldását, de a váradi kiadás már változtat rajta: *egy×nc s' vigadgyunc*, s ezt követően a többi is: TótfalusiBibl. és PetheBibl.: *lakozzunk vigan*. Az első két revízió is változtat elődje szövegén: Biblia1878: *vigadozzunk lakozással*, Biblia1908: *együnk és vigadjunk*. Ugyanezt teszik Káldi első átdolgozói: SzepesyÚSz.: *együnk és vigan mülassunk*, TárkányiÚSz.: *együnk és vigadjunk*. A 20. századra végül mégis egységesül a kérdéses rész fordítása, mind a katolikus, mind a protestáns szövegekben: *együnk és vigadjunk*.

A 32. vers szinonimapárjának – *εὐφρανθῆναι δὲ καὶ χαρῆναι ~ epulari [laetari]* autem et *gaudere* – különlegessége a fordítói hagyományban van. Az ilyen típusú, sajátos stílusértékkel bíró, érzelmi hatást fokozó halmozásoknak, tudniillik kialakult a maga átváltási szokása, tradíciója. A kérdéssel az utóbbi időben többek között M. Nagy Ilona foglalkozott behatóbban több tanulmányában. Ezek egyikében (2003: 149–68) az itt találhatóhoz hasonló jelentésű szópárok is elemezve vannak. E tanulmányból is kiderül, hogy az ilyen lexémapárok nagy múltra tekintenek vissza, tradíciójuk a magyar egyházi nyelvben minden valószínűség szerint nagyon korán, még a szóbeliségben kialakult. Az egyházi használatban az orális használat során kritályosodtak ki, és írásos lejegyzésre már kicsiszolódott formájukban kerültek. S ettől fogva lényegében önálló életet éltek, formulává váltak, melyek a latin alapszövegektől kevésbé befolyásolva jelentek meg a fordításszövegekben, azokhoz csak a témában – az öröm kifejezésében – kapcsolódtak. A sokféle latin szinonimapárt a MünchK.-től fogva több századon át leginkább az *örül (örvend)* és *vigad*, ritkábban az *örül* és *örvend* lexémapárokkal váltották át. Lássuk ezek után a mi esetünket. Ez a klasszikus esettől (vö. uo. 152) annyiban tér el, hogy benne a gyakori *gaudeo* egy a párosításokban ritkábban résztvevő elemmel kerül össze a Vulgatában, az *epulor*-ral. Azonban mivel a görög *εὐφρανθῆναι*-nak a latin szövegben mindhárom korábbi alkalommal az *epulor* volt az ekvivalense, a következetesség itt is ennek használatát követelte meg. Erasmus latin szövegében azonban mindannyiszor a *laetor* jelenik meg az *epulor* helyén, így ő végül egy „megszokott” párost kapott: *gaudere et laetari*. Nézzük menyiben befolyásolta mindez a magyar fordítások szinonimavariációit: MünchK.: *ge,érkednÿc t vrvlnÿc*, JordK.: *lakoznom es ewrÔlnem*, ÉrsK.: *lakoznom Es wygadnom*, PestiNTest.: *laknod ees wigadnod*, SylvUT.: *vigann laknānk /es xruendenink*, HeltUT.: *xrueneded, es wigadnod*, FélegyháziUT.: „*yruendxznxd* pedig *es wigadnod*”, KárBibl.: *Vig keduel ... lenned, és %ruendezned*, Káldi: „*vígan lakni* pedig, és *xrvendezni*”; KomáromiBibl.: *Vigadnod és örülnöd*, TorkosUT.: *örülni és vigadni*. Az anyagból kiderül, hogy a dominánsnak vett *örül (örvend)* és *vigad* itt csak Heltainál bukkan fel először, igaz attól fogva kizárólagos lesz, legfeljebb némi változatosságot mutat. A kérdés tehát az, a korábbi fordítók itt a más esetben előszeretettel alkalmazott szinonimapárt miért nem tartották megfelelőnek. Ennek okát lehetne keresni a szokatlan latin lexémapárban, de, ahogy M. Nagy is kimutatta (i. m. 162), a kikristályosodott formula alkalmazását a forrásszövegben levő elemek nem nagyon befolyásolták. Ezért szerintem ugyanarról van itt szó, ami miatt a Vulgatában az *epulor*-t használták, nevezetesen, hogy a szópár első eleme ugyanazon funkcióban korábban már háromszor szerepelt a szövegben. A fordítók, ha

következetesek akartak maradni, itt is a korábban már alkalmazott szót kellett hozniuk, annál is inkább, mivel a forrás is ezt tette. A másik tag – a *gaudeo* – ekvivalensei viszont már a korai szövegekben is a szokásosnak tekinthető *örül* és *vigad* lexémák közül valók. A korszakot követő fordításokban szinte kizárólagosan a hagyomány által szentesített páros szerepel, csupán Szepesy szövegében látunk eltérést, de ez a munka nem is igen sorolható a hagyományos vonalhoz: „*Vigan vendégeskedni pedig és örvendezni*”.

A szövegösszefüggés szempontjából fontos momentum az, hogy kikre vonatkozik ez a két elvont cselekvés. A lakomázás cselekvéshordozóira az eredeti szövegekben csak általánosan történik utalás harmadik személyben levő igékkel, melyekhez infinitívusok társulnak: *εὐφρανθῆναι δὲ καὶ χαρῆναι ἔδει* ~ *epulari autem et gaudere oportebat*. Ez bár nem nevezi meg világosan ki mindenkire vonatkozik a szerkezet, de sejteni lehet, hogy az atya egész háznépére, tehát őrá magára, hazatért fiára és a szolgákra. Magyarra általában úgy ültették át, hogy vagy személytelen igét és infinitívust párosítottak: Káldi: „*vigan lakni pedig, és xrvendezni kell vala*”; TorkosUT.: *szükség örülni és vigadni*; vagy pedig az igenevet T/1. személyraggal látták el, ami így az egész háznépre utalt vissza: MünchK.: „*Kel vala kege,érkednȳc t vrvlnȳc*”; SylvUT.: „*Kell vala kedigleṭ ez / hoḡ vigan laknānk /es xruendenink*”. Néhány fordítás azonban eltérő utaló funkcióval ruházta fel az igét, más személybe téve azt, például az apára vonatkoztatták: JordK.: „*yllyk vala kedeg ennekem lakoznom es ewrÔlnem*”; ÉrsK.: „*zykfeegh wala lakoznom Es wygadnom*”. Még érdekesebb azonban az az eset, amikor az idősebb fiúra vonatkoztatják: PestiNTes.: „*laknod ees wigadnod kel wala*”; HeltUT.: „*Kel vala kedig xrueneded, es wigadnod*”; FélegyháziUT.: „*yruendxznxd pedig es wigadnod kel vala*”; KárBibl.: „*Vig keduel kell vala pedig te néked lenned*”; KomáromiBibl.: „*Vigadnod és örülnöd kell vala*”. Ez nem következik automatikusan a forrásszövegből, de teológiai szempontból nagyon is lényeges lehet a lakomázás szükségének az idősebb fiúra való vonatkoztatása. A példázat értelmezéseiben nagyon korán megjelenik, és mindmáig él ugyanis az a vonal, amely a példázat célközönségének a farizeusokat tartja, akik lenézve a bűnös népet nem vállaltak vele (asztal)közösséget (vö. Jeremias 1990: 94, Kozma 2002: 231). Annak hangsúlyozása tehát, hogy az idősebb fiúnak szükséges részt vennie a visszafogadási lakomán, a célközönség tagjait eddigi magatartásuk megváltoztatására szólítja fel. Egyébként az eredetiben található általános vonatkoztatás nem zárja ki az idősebb fiúra utalást sem, sőt személytelenségénél fogva hatóköre egyenesen mindenkire kiterjed.

A stílus változatossága szempontjából érdekes lehet a forrásokban ismétlődő elemek fordítása. Az *ἐσθίω* (*ἡσθιον¹⁶, φαγόντες²³*) ~ *mandūcō^{16,23}* 'eszik' kétszer szerepel a szövegben, és mindkét esetben többségében az *eszik* igével fordították, pl.: ÉrsK.: *eeznek¹⁶, xgyxnk²³*; HeltUT.: *éfnék¹⁶, xuén²³*. Változatos átültetést csupán két szövegben fedezhetünk fel: SylvUT.: *éfnék¹⁶, lakiunk iol²³*, és KárBibl.: *éfnec¹⁶, lakozzunc²³*.

A 'lakomázás, vigadozás' jelentésű *ἐὺφραίνω* ~ *epulor* négyszer bukkan fel a példázatban változatlanul (Lk 15,23.24.29.32). Nézzük, mit találunk az említett helyeken a magyar munkákban: MünchK.: *ge,erkeggvnc, ge,èrkednièc, gè,erkednèm, ge,èrkednvc*; JordK.: *lakozywnk, lakozny, megh eeltem vona, lakoznom*; ÉrsK.: *lakozyonk, lakozny, megh xttem wolna, lakoznom*; PestiNTest.: *lakoÅÅwnk, lakoÅnÿ, lakoÅnam, laknod*; SylvUT.: *vigagğunk, lakozni, vigaŕ lakoznām, vigann laknānk*; HeltUT.: *vigadgyüç, vigadni, vigadnām, vigadnod*; FélegyháziUT.: *xruendxſzxnk, xruendxzni, xruendxtem volna, yruendxznxd*; KárBibl.: *vigaſággal, vigan lakni, vigan laknām, Vig keduel lenned*; Káldi: *vigan lakjunk, vigan lakni, vigan laktam vólna, vigan lakni*; KomáromiBibl.: *vigadgyunk, vigadni, vigadtam vólna, Vigadnod*; TorkosUT.: *vigan legyünk, vigadni, vigadhattam vólna, vigadni*.

A változatosság láthatóan nem nagyon jellemző a fordításokra. Ugyan többféle lexéma és kifejezés jeleníti meg bennük a 'vigadozás, mulatozás' fogalmát, de nem egyenlő eloszlásban és arányban: *gyönyörködik* (a MünchK.-ben 4x), *örvendezik* (FélegyháziUT. 4x), *lak(oz)ik* (JordK. 3x, ÉrsK. 3x, PestiNTest. 4x, SylvUT. 1x – összesen 11x), *víg, vigad, vigan van* (SylvUT. 1x, HeltUT. 4x, KárBibl. 1x, KomáromiBibl. 4x, TorkosUT. 4x – összesen 14x), *vigan lakik* (SylvUT. 2x, KárBibl. 2x, Káldi 4x – összesen 8x), *víg kedvvel van* (KárBibl. 1x) *megél* (JordK. 1x), *megeszi* (ÉrsK. 1x). A MünchK., Pesti, Heltai, Félegyházi, Káldi, Komáromi Csipkés és Torkos, tehát a fordítók többsége a forrásszövegek mintáját követi, következetesen egyazon szóval, kifejezéssel élve. A két másik kódex a 29. versben hoz új elemet. Ennek oka az lehet, hogy ebben a versben más a szó vonatkozása, az idősebb fiú elmaradt lakomája az, egy konkrét étkezés (a gödölye elfogyasztása). Míg a másik három előfordulásnál a szavak referenciája az a bizonyos visszafogadási lakoma, általában vett vigadozás (táncsal, énekkel), amelynek ráadásul van egy átvitt, teológiai értelme is: az atya öröme a megtérő bűnösön, a bűnösökkel való asztalközösség, stb. Elképzelhető tehát, hogy a megkülönböztetés szándéka, vagy a cselekvés (étkezés) konkrétabb volta áll az eltérő szavak alkalmazása hátterében, amely elemek valóban konkrétabb cselekvést fejeznek ki: JordK.: *megh eeltem vona*; ÉrsK.: *megh xttem wolna*. Figyelemre méltó Sylvester ötletessége, aki

úgy színesíti szövegét, hogy előbb két különböző lexémát használ: *vigaggunk, lakozni*; majd ezeket összeszerkeszti: *vigann laknānk*. Károlyiék, amint láthatjuk mindenütt a *víg* szót használják.

Az újabb kiadások és revíziók még kevésbé variálgatnak, szinte kizárólagosan a *víg* szó valamely alakváltozatát, szerkezetes formáját hozzák. Ez elsősorban persze annak tulajdonítható, hogy követték az alapszövegük szóhasználatát, és annak, hogy ez esetben változatosságot az eredeti munkák sem követeltek meg. A protestáns vonalon semminemű újítással nem találkozunk, a *vígnak* csak azon változatai ismétlődnek náluk mind a mai napig, amik már korszakunkban is előfordultak. Csupán abban láthatunk valamiféle változást, hogy a *vigad* alak, amely a Vizsolyi Bibliában és újabb kiadásaiban nem található meg, vagy elvértve jelentkezik, a revíziókban mindvégig abszolút egyeduralkodó forma lett. A Káldi-revíziókra amellet, hogy a *vigad* náluk is többségben van, kezdettől fogva jellemző az újítás. A Káldi által használt lexémát például új szerkezetekbe építették bele: SzepesyÚSz.: – *vigan müllassunk, vigan vendégeskedni*; TárkányiÚSz.: – *vigan elkölthettem volna, vagy pedig teljesen új szavakat alkalmaztak: Biblia1927 – lakmározzam; KáldiNV. 1997: mulathassak. Az is feltűnő, hogy ezen újabb elemek felbukkanása leginkább a 29. verset érinti, s ez megerősítheti fentebbi vélekedésemet e vers igéjével kapcsolatban, sőt a újfordítások is ezt támogatják, hiszen épp ebben a versben hoznak más szót: Biblia1996: *vigadjunk, vigation, mulathassak, vigation*; Biblia1990: *vigadjunk, vigation, mulathassak, vigation*.*

A 16. versben található megfogalmazás eléggé elüt a jelentéssík többi elemétől. Már csak azzal is, hogy a részletnek a görögben két változata ismert: egy ige és egy infinitivusz kéttagú szerkezete (*ἐπεθύμει χορτασθῆναι* – kívánt jóllakni), illetve egy azonos szerkezet, de más jelentésű igenévvel, és kiegészítve egy az igenévnek alárendelt szintagmával (ER, TR *γερμίσαι, την κοιλίαν αυτου* – kívánta megtölteni az ő hasát). Az első variáns azonban sem a latin fordításban – *cupiebat implere ventrem suum* – sem korszakunk egyetlen magyar szövegében nem fordul elő, csakis a második. Ez egyrészt arra enged következtetni, hogy a görögre visszamenő magyarítások Erasmus munkájára, vagy az ennek alapján készült textus receptusra vezethetők vissza. De nyilván volt egy azonos korábbi görög változat is, amely alapján a Vulgata megfelelő variánsa készült, ami aztán forrása lett a korai szövegeknek és Káldi fordításának. Az első változat csak legújabb, a 20. század végén kiadott munkákban jelenik meg, e mögött pedig az áll, hogy az újabban használt pretextusok – a Nestle–Aland-féle kiadás és a Nova Vulgata (*et cupiebat saturari*) – szintén ezt preferálják: KáldiNV.1997: *Szeretett volna jóllakni*; Biblia1990: *szívesen jóllakott volna*. A görög és latin ige jelentése

'vágyakozik, kíván, óhajt', amit egészen a legújabb időkig egységesen a *kíván*-nal adtak vissza, s korszakunkban ennek grammatikai formája is nagyrészt egységes, pl.: *kívánnya vala*. Az infinitivuszi tárgy jelentését – 'megtölteni, kielégíteni, jóllakatni' – szintén közel egységesen fordítják: *be-/meg-tölteni*. Egyedül a JordK.-ben bukkan fel egy ezzel az adott kontextusban szinoním elem, a *megh elegheytenye*. Ennek érdekessége a személyjelezése, amely korai idők sajátossága (korábban MünchK.: *naual'gania*¹⁴, vö. A. Jászó 1992: 419–21). Ezenkívül benne az *-ít* képzőnek egy korai *–Āt* változata jelenik meg, ez az eredeti spiránsos forma vokalizálódása során létrejött diftongusus alak, a képző hangalaki fejlődésének egyik köztes fázisát mutatja. Az igenév tárgya a magyarban kétféle lexéma, a *has* (10 munkában) és a *gyomor* (2-ben) által van megjelenítve, és mindkettő az eredetinek pontosan megfelelő szó. Korszakunkban az előbbi dominanciája vitathatatlan, azt követően azonban részint a Vizsolyi Biblia hatására az utóbbi került túlsúlyba. A szerkezet grammatikai felépítésén sem nagyon változtatnak a fordítók. Nagyobb változtatást, a pontosságra való törekvés okán, ismét csak Sylvester végez, a szerkezetet három tagból álló összetett mondatná alakítja át, melyben az igenevet egy alárendelő tárgyi mellékmondat állítmányává igesíti, és beiktat számos az eredetiben nem szereplő elemet: *nem kiuān vala egebet hanem csak hoğ az malātāual txlthetnē be az × hafat*.

Nem közvetlenül, de áttételesen ehhez a referenciaegységhez kapcsolható a következő kifejezés is: *περισεύονται ἄρτων* – *abundant panibus*¹⁷ (bővelkedik kenyérben). A szintagma igei tagja rendkívüli változatosságban jelenik meg a magyar szövegekben. Mindegyik fordítás ugyanazt az igét használja, sőt ugyanazokkal a toldalékokat is kapcsolja hozzá, azonban az igealak fonetikai felépítésében alig találunk azonosságokat a 12 munkában. A *bővelkednek* ige az alábbi variánsokban realizálódott: MünchK.: *bvuvlkvdnēc* (hasonlóan még Medgyesi és Torkos; a *v*-s tőhöz kapcsolódó *-l* képző kötőhangzója, illetve a *-kōd(ik)* képző labialitás szempontjából illeszkedik) ~ JordK.: *bewelkwednek* és Káldi: *bévelkxdnek* (a tőnek a *é*-ző változatához illeszkedik a kötőhangzó, de nem illeszkedik a *-kxd(ik)*) ~ ÉrsK.: *bewelkednek* és PestiNTest.: *beuelkednek* (az *é*-ző tőváltozatához a kötőhangzó és a képző egyaránt illabiálisan illeszkedik) ~ HeltUT.: *bxuelkxdnec* (ismét *ő*-ző tőváltozat jelenik meg, amihez a kötőhangzó nem illeszkedik labiálisan, a képző igen) ~ KárBibl.: *b%uelkednec* és KomáromiBibl.: *bővelkednek* (az *ő*-ző tővariánshoz nincs labiális illeszkedés) ~ FélegyháziUT.: *be×xlkxdnek* (a tőnek itt talán egy diftongusos *v*- nélküli variánsa jelenik meg, labiálisan illeszkedő kötőhangzóval és képzővel). A *v*-nélküli tőforma szerepel Sylvesternél is: *b×xn*. Mindez nagyon jól érzékelteti, hogyan alakulhat egy-egy problémásabb szó

lejegyzése a különböző nyelvjárásokhoz kötődő szerzők által, ha hiányzik a dialektusok feletti normatív nyelvváltozat a maga szabályozó, egységesítő erejével. Egységesebb írásképet még a Vizsolyi Biblia újabb kiadásában sem találunk, pedig ott már a Károlyi-féle biblia normativitása bizonyára hatott valamelyest. Kétféle variáns szerepel bennük: *bxvelkednec* (OppenheimeriBibl., Tótfalusi) ~ *bxvxlkxdnec* (Váradi, PetheBibl.). De még a 20. század eleji revíziók is megoszlanak e változatok között: *bövölködik* (Biblia1908) ~ *bővelkedik* (KecskeméthyÚT.) Ezzel szemben például a Káldi-revíziókban a 19. sz. elejétől fogva a ma használatos (lásd újfordítások) *bővelkedik* variáns szerepel.

A *kenyér* szó az eredeti nyelveken pluralisban van, ez azonban a magyar változatok nem mindegyikében jut érvényre, az adott kontextusban ugyanis a többes szám semmit nem tesz hozzá az értelemhez, az egyes szám pedig semmit nem vesz el belőle: *bővelkednek kenyerekkel* ~ *kenyérrel*. Szokásos tövváltozata mellett a JordK.-ben egy *kynyer* variánsa is felbukkan. Az ige vonzataként a szó általában *-vel* ragot kapott (*bővelkedni vmivel*). A rag *v-*je kezdettől fogva írásban is hasonul az előtte álló mássalhangzóhoz, pl.: MünchK.: *ke,èrèckèl*, ÉrsK.: *kenyeerrel*. Torkos fordításában egy partitívuszi vonzatot látunk: *bövölködnek kenyérből*, ez azonban ismerve a többi munkát nem lehetett általánosan elterjedt. Az idők folyamán azonban vonzatváltozás történt: *bővelkedik vmiben*. Ennek első jelei a 19. század elején mutatkoztak meg a Káldi-revíziókban, a 20. századra azonban ez minden mást kiszorított.

1.6.4. Felkel

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	KomáromiBibl..
ref. egység:	<i>surgam</i> ¹⁸	<i>Fel-kelek</i> ¹⁸	<i>ἀναστὰς</i> ¹⁸	<i>fel-kelvén</i> ¹⁸
VISSZATÉRÉS:			<i>ἀναστὰς</i> ²⁰	<i>fel-kelvén</i> ²⁰
RÉSZLEGES VISSZATÉRÉS:	<i>surgens</i> ²⁰	<i>fel-kelvén</i> ²⁰		

A fordítások közti eltérés itt a forrásszövegek különbözőségére vezethető vissza, a görögben tudniillik mindkét esetben igenév (part.) szerepel, a latinban viszont előbb egy ige, majd egy participium. Ennélfogva a görögre visszamenő szövegekben egyszerű visszatéréssel van dolgunk, a latinból fordítottakban pedig részleges visszatéréssel, pl.: FélegyháziÚT.: *Felkeluen*¹⁸, *felkeluen*²⁰; KárBibl.: *Fel keluén*¹⁸, *Fel keluén*²⁰; Torkos: ÚT.: *Felkelvén*¹⁸, *felkelvén*²⁰; illetve MünchK.: *felkèlec*¹⁸, *fèl kèluē*²⁰; PestiNTest.: *fel kelek*¹⁸, *fel kelwen*²⁰; Káldi: *fel-kelek*¹⁸, *fel-kelvén*²⁰. Csak ketten térnek el a görög forrásban levő formáktól: SylvUT.: *fel*

*kelek*¹⁸, *fel kelui*²⁰; HeltUT.: *fel kelec*¹⁸, *fel keluén*²⁰. Bár az is elképzelhető, hogy éppenséggel a latin alapján alakították eképpen a lexémákat.

1.6.5. Megöl (i16)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	KomáromiBibl..
ref. egység:	<i>occidite</i> ²³	<i>xlyétek-meg</i> ²³	<i>θύσατε</i> ²³	<i>öllyétek-meg</i> ²³
VISSZATÉRÉSEK:	<i>occidit</i> ²⁷ <i>occidisti</i> ³⁰	<i>xlte-meg</i> ²⁷ <i>xlted-meg</i> ³⁰	<i>ἔθυσεν</i> ²⁷ <i>ἔθυσας</i> ³⁰	<i>meg-ölé</i> ²⁷ <i>meg-öletted</i> ³⁰

A *θύω* ~ *occīdō* (Lk 15,23.27.30) 'megöl, levág' értelmű lexémát többségében a göröghöz/latinhoz igazodva fordítják magyarra; mindahányszor vagy a *megöl*, vagy a *levág* szó ismétlődik, pl.: ÉrsK.: *xlyeetek megh*²³, *megh xlee*²⁷, *Meg ewlteth*³⁰; TorkosUT.: *vágjátok-le*²³, *levágatta*²⁷, *vágattad le*³⁰. Két munka mutat csupán némi változatosságot a fenti szavak kombinálásával: a JordK.: *wlyetek megh*²³, *vagatot megh*²⁷, *wlettel megh*³⁰; SylvUT.: *vāgiātok meg*²³, *meg xle*²⁷, *meg xlted*³⁰.

2. A névmások

2.1. A névmási birtokos jelzős szerkezetek

A Tékozló fiú példázatának eredeti görög és latin szövegében számos helyen találkozhatunk névmást tartalmazó birtokos szerkezetekkel. Ezekben a névmások, egyéb funkcióik mellett egyben a szövegösszefüggés megvalósításában is részt vesznek. Önálló tartalmuk nem lévén referenciájukat ugyanis általában egy korábban megnevezett személytől, dologtól kapják, ezzel lesznek korreferensek. A latinban és görögben az ilyen szerkezetek nagyon gyakoriak, mert e nyelvekre a birtokviszony ezen explicitása tipológiailag jellemző. Ennek megfelelően a példázatszöveg latin változatában a birtokos személyét rendszerint a birtokszó után álló birtokos névmás jelöli, a görögben pedig többnyire az ugyanilyen helyzetű birtokos, vagy személyes névmás. Mindkét grammatikai forma az eredeti mintával analóg módon is átültethető magyarra, mégpedig egy főnév és egy személyes névmási birtokos jelző összekapcsolásával. Az így kapott szintagmák nem idegenek nyelvünkől, a Történeti nyelvtan tanúsága szerint vizsgálatom kezdőpontjában, a kései ómagyar korban például igen gyakoriak voltak (vö. S. Hátori 1995: 381). Közismert azonban, hogy a birtokos személyének jelölésére a magyarban régtől fogva él egy másik forma, amikor birtokos személyjel segítségével utalunk rá (HB.: *feleym*, *Åumtuchel*). Ennélfogva a személyes névmási birtokos jelző, mivel használata bizonyos esetek kivételével fölösleges, korábban is és ma is általában törlődik (vö. Károly 1995: 796; Szikszainé 1999: 146–7, 153). A középmagyar kor elejére a személyes névmási birtokos jelzőnek, valóságos birtokviszony

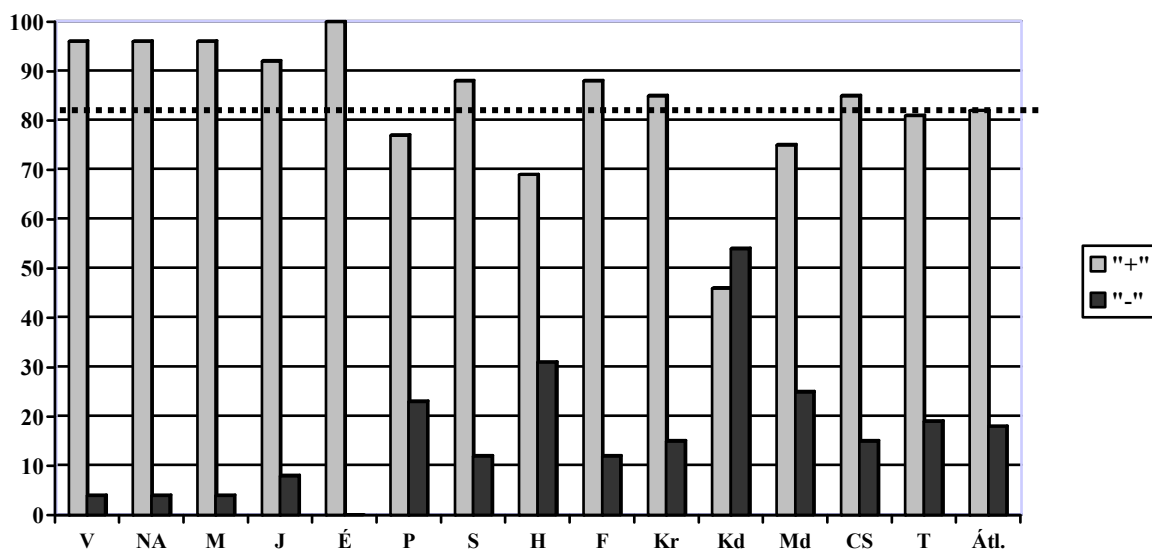
jelölő szerepe egyre inkább háttérbe szorult, helyébe a birtokviszonyt nyomósító, illetve a birtokos személyére visszautaló szerep lépett. Ennek eredményeképpen az implicit birtokos jelzős alakok száma, ami egyébként is jelentős volt, még inkább növekedett. Ezen előzmények után lássuk, mit találunk a példázat korai magyar fordításaiban.

Versenként haladva összegyűjtöttem a latin és görög a forrásszövegekben fellelhető összes birtokos névmásos szerkezetet és összevetettem a magyar fordításukkal. Begyűjtöttem azokat is, amelyek a magyar munkákban ezen felül bukkantak fel. Az adatokat táblázatba szedtem. Alább ennek az eredményeit láthatjuk összefoglalva (külön-külön lásd a 31–33. sz. függelékben), azt követően pedig egy ábrán érzékeltetem a mozgásokat (a „+” a névmási birt. jelző meglétét, a „–” annak hiányát jelöli).

A névmási birtokos jelzőt tartalmazó birtokos szerkezetek statisztikai táblázata:

	Vulgata	NA	M	J	É	P	S	H	F	Kr	Kd	Md	Cs	T	+	–
Σ	+	25	24	25	24	25	20	23	18	23	22	12	3	22	21	238
	–	1	1	1	2	0	6	3	8	3	4	14	1	4	5	51
%	+	96	96	96	92	100	77	88	69	88	85	46	75	85	81	82
	–	4	4	4	8	0	23	12	31	12	15	54	25	15	19	18

A névmás meglétének és hiányának arányait ábrázoló grafikon (a szaggatott vonal a névmási birt. jelzős szerkezetek átlagát mutatja):

Több helyen a fordításokban az eredetiben nem szereplő névmási birtokos jelzős szerkezetek is felbukkannak: $\pi\alpha\tau\rho\acute{\iota} \sim \textit{patri}^{12} \rightarrow \text{JordK.}: h\hat{O} \textit{ attyanak}$; $\text{SylvUT.}: az \times att\acute{a}nak$; $\text{TorkosUT.}: az \ddot{o} \textit{ attyának}$; $\mu\omicron\iota \sim \textit{mihi}^{12} \rightarrow \text{JordK.}, \text{PestiNTest.}: a\hat{A} \textit{ een re\hat{A}emet}$; $\tau\omicron\nu \beta\acute{\iota}\omicron\nu \sim \textit{substantiam}^{12} \rightarrow \text{SylvUT.}: az \times \textit{ilet\ddot{u}t}$; $\pi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha \sim \textit{omnibus}^{13} \rightarrow \text{JordK.}: az h\hat{O} \textit{ reezeeth}$; $\nu\epsilon\acute{\omega}\tau\epsilon\rho\omicron\varsigma \nu\acute{\iota}\omicron\varsigma \sim \textit{adulescentior filius}^{13} \rightarrow \text{KárBibl.}: az \% \textit{iffiabbic fia}$; $\epsilon\sigma\pi\lambda\alpha\gamma\chi\nu\acute{\iota}\sigma\theta\eta \sim \textit{misericordia motus est}^{20} \rightarrow \text{SylvUT.}: „meg esek az $\times \textit{f3xe rayta}$ ”; $\acute{o} \pi\alpha\tau\eta\rho \sim \textit{pater}^{22} \rightarrow \text{JordK.}: az h\hat{O} \textit{ attya}$, $\acute{E}rsK.}: az ew \textit{ attya}$, $\text{HeltUT.}: az \times \textit{ Attya}$, $\text{FélegyháziUT.}: az \times \textit{ attia}$, $\text{KárBibl.}: az \% \textit{ attya}$; $\text{„στολήν τήν πρώτην”} \sim \text{„stolam primam”}^{22} \rightarrow \text{KárBibl.}: „én f\% \textit{lt\%z\% ruhámat}$ ”; $\tau\acute{\omega}\nu \pi\alpha\acute{\iota}\delta\omega\nu \sim \textit{de servis}^{26} \rightarrow \text{JordK.}: h\hat{O} \textit{ zolgay kezzel}$, $\text{SylvUT.}: az \times \textit{f3olgāinak kxzzxle}$, $\acute{o} \sim \textit{ipse}^{31} \rightarrow \text{JordK.}: Az h\hat{O} \textit{ attya}$, $\acute{E}rsK.}: az ew \textit{ attya}$. Összességében a JordK.-ben 6, Sylvesternél és Károlynál 4, az ÉrsK.-ban 2, Pestinél, Heltainál, Félegyházinál, Medgyesinél és Torkosnál pedig egy-egy ilyen találtam.$

Az előbbi táblázat és ábra adatainak elemzése sok érdekes eredménnyel szolgált. Amennyiben például az egyes munkák összesített százalékarányait összevetjük az átlagos százalékaránnyal, szembetűnik, hogy: a/ a kódexekben az átlagot magasan túlszárnyalja, és a forrásszövegek arányaihoz közeli a névmásos birtokos szerkezetek mutatója; b/ a későbbi fordításokban a névmásos megoldások aránya folyamatosan csökkent (Pesti, Heltai, Káldi); c/ viszont e csökkenési tendencia nem egyenletes (Sylvester, Félegyházi, Károlyi, Komáromi Csipkés, Torkos). A kódexek viselkedése nem meglepő, sőt inkább természetesnek vehető, ha azok nyelvének fordításnyelv jellegére gondolunk. Nem véletlen tehát, hogy a kódex szövegében a személyes névmásoknak használata ennyire nagy mértékű. A latin hatását e téren mi sem érzékelteti jobban, mint az, hogy ezt a latintól eltanult szerkezetípust a kódexek (lásd pl. JordK.) akkor is alkalmazták, amikor azt az eredeti textus nem indokolta. Némileg meglepő viszont, hogy számos későbbi fordításban, köztük Károlyiék munkájában is, a kódexekét megközelítően magas a névmásos szerkezetek aránya, és hogy ilyeneket az eredeti szövegek ellenében ők alkalmaznak leginkább (lásd Sylvester, Károlyi). Ez részben magyarázható a fordítói hűséggel, mely az egész korra hol erőteljesebben, hol gyengébben, de jellemző, főként egy ilyen szakrális szöveg esetében. Ugyancsak ez irányban hathatott a latin-magyar fordítási gyakorlat által kialakított tradíció az egyes grammatikai formák átváltása tekintetében. Idővel azonban a mindennapi nyelvhasználattal összhangban és annak nyomására fokozatosan visszaszorulnak az explicit névmásos szerkezetek, és helyükbe

mindinkább az implicit formák lépnek. Ezt tükrözi Pesti, Heltai és Káldi szövege, amelyekben a személyes névmási birtokos jelzős szerkezetek száma nagyobb mértékben csökkent.

Az egyes esetek tételes elemzése során kiderült, hogy a vizsgált szerkezetek sorsa a különböző helyeken nem egyformán alakult: némelyek jobban ellenálltak az élőnyelvi forma alkalmazásának, míg másoknál a névmások nagyobb arányban törölődtek. Ez arra utalhat, hogy bizonyos versekben a névmás sajátos funkciót hordoz, – kiemel, nyomatékosít, azonosít –, ami kitételét indokoltá teszi. Főleg ott merülhet fel ennek gyanúja, ahol az explicit alakok aránya magas, sőt később is, egészen máig megjelennek a szövegfelszínen. Ilyenek a következők voltak: a) a névmások korszakunkban egyáltalán nem törölődtek: ἄγρους αὐτοῦ ~ *in villam suam*¹⁵ → TorkosUT.: *az ő mezejere*, πρὸς τὸν πατέρα μου ~ *patrem meum*¹⁸ → TorkosUT.: *az én atyámhoz*, πατήρ αὐτοῦ ~ *pater ipsius*²⁰ → TorkosUT.: *az ő attya*, ὁ υἱός μου ~ *filius meus*²⁴ → Káldi: *az én fiam*, ὁ υἱός σου ~ *filius tuus*³⁰ → TorkosUT.: *a' te fiad*, σου τὸν βίον ~ *substantiam suam*³⁰ → Káldi: *az x xrkségét*, ὁ ἀδελφός σου ~ *frater tuus*³² → KárBibl.: *az te atyádfia*; b) egy-egy szövegből törölődtek csupán: τοῦ πατρός μου ~ *patris mei*¹⁷ → KárBibl.: *Az én attyámnac*, de Káldi: *az atyám*, υἱός σου ~ *filius tuus*^{19,21} → Káldi: *te fiadnak*, de TorkosUT.: *fiadnak*, πρὸς τὸν πατέρα ἐαυτοῦ ~ *ad patrem suum*²⁰ → TorkosUT.: *az ő attyához*, de Káldi: *az attyához*, ὁ υἱός αὐτοῦ ~ *filius eius*²⁵ → FélegyháziUT.: *az x fia*, de PestiNTes.: *a nagyobbjék fja*, Ὁ ἀδελφός σου ~ *frater tuus*²⁷ → TorkosUT.: *a' te ötséd*, de Káldi: *Az xtséd*, πατήρ αὐτοῦ ~ *pater illius*²⁸ → TorkosUT.: *az ő attya*, de Káldi: *az attya*. Természetesen az előfordulás nagy aránya nem jelenti azt, hogy a névmásnak valóban volt speciális funkciója. Némileg árnyalhatja a képet, ha megnézzük ugyanezeket az eseteket a későbbi szövegekben. Persze nem feledhetjük, hogy a későbbi gyakorlat nem feltétlenül azonos a korábbival, nem magyarázhatja azt, de talán rávilágíthat, azokra a helyekre, ahol a névmás kitétele indokoltabb. Az elemzésből kiderült, hogy az implicit alakok száma mindössze négy esetben (24., 25., 30., 32. vers) múlja felül markánsan az expliciteket, két esetben (17. és 18. vers) majdnem kiegyenlített az arányuk, a többiben viszont az implicit formák vannak túlsúlyban. A képet még jobban pontosíthatjuk, ha tudatosítjuk, hogy a Vizsolyi Biblia újabb kiadásában a változtatások mértéke elenyésző, azaz ezek Károlyiék szövegéhez a lehető leghűségesebben ragaszkodtak. Ebből pedig az következik, hogy őket a megfelelő grammatikai forma megválasztásában a nagy előd szövege befolyásolta. E négy munka adatait levonva még nagyobb eltolódásokat kapunk az implicit alakok javára. Vizsgáljuk most meg azt a hat esetet, ahol a kitett névmásos megoldások

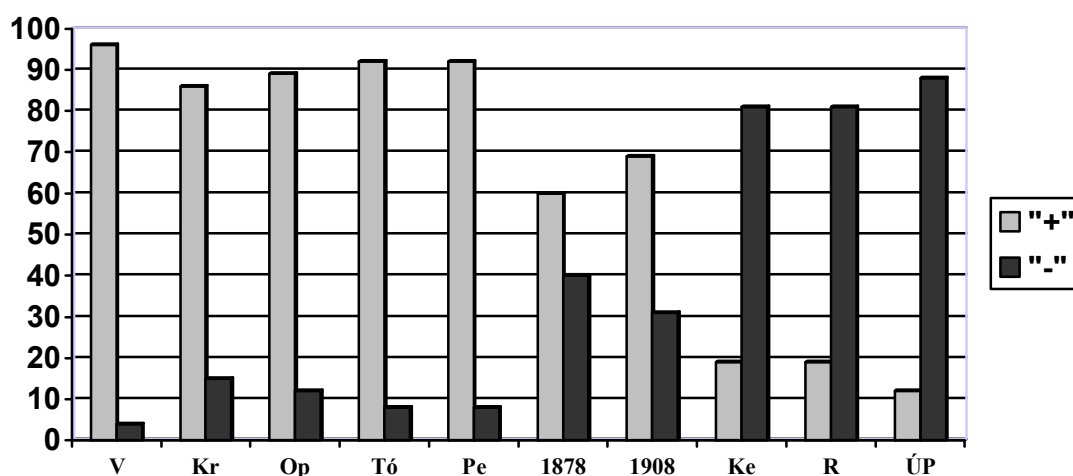
többségben vannak. Kiderül, hogy kettőben (17. és 18. vers) felekezeti megoszlást tapasztalhatunk: a protestáns fordításokban csak explicit, a katolikus munkákban csak implicit formák állnak. Ez ismét csak nem lehet az élő nyelv hatásának eredménye, sokkal inkább a példázat adott felekezeten belüli szöveghagyományának lecsapódása. Maradt tehát az előbb is emlegetett négy eset, amelyekben a névmások felszíni megjelenése valós funkciót hordozhat, mégpedig elsősorban egyfajta nyomatékosító funkciót. A 24.-ben esetben az atya a *én fiam* formával hangsúlyozhatja azt, hogy fiát teljesen visszafogadta, a 25.-ben talán a eseményszál változása, az új szereplő azonosítása teszi szükségessé a névmás kitételét, a 30.-ban az idősebb fiú nyomatékosíthatja *te fiad* szerkezettel elhatárolódását az öccsétől mondván, a *te fiad*, nekem nincs hozzá közöm; a 32.-ben pedig az atya hasonló formával reagál idősebb fia viselkedésére, a *te ötséd*-del kiemelve, hogy a fiatalabb fiú az ő testvére.

Az előbb utaltam rá, hogy bizonyos helyeken a névmások explicitása és implicitása felekezeti megoszlást mutat. Vajon mi állhat ennek hátterében? A problémát az alábbi kimutatások segítségével próbálom kibontani és elemezni (+ 'explicit névmás', - 'implicit névmás').

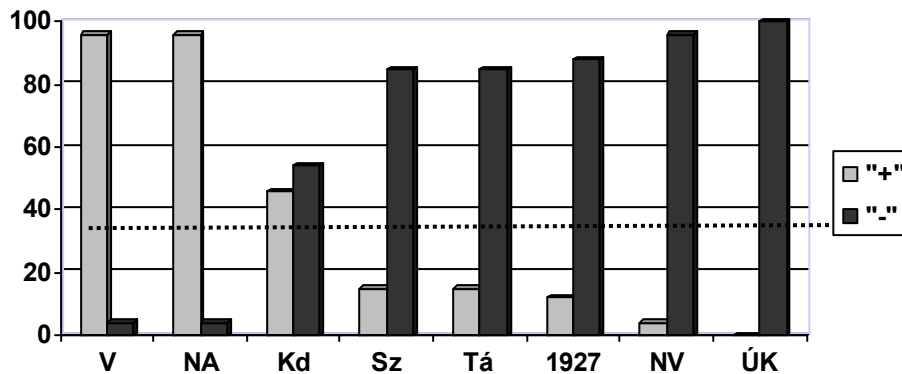
A revíziókat és újfordításokat áttekintő táblázat:

	V	Op	Tó	Pe	'78	'08	Ke	R	Sz	Tá	'27	NA	ÚK.	ÚP.
Σ	+	23	24	24	15	18	5	5	4	4	3	1	0	3
	-	3	2	2	10	8	21	21	22	22	23	25	24	21
%	+	88	92	92	60	69	19	19	15	15	12	4	0	12,5
	-	12	8	8	40	31	81	81	85	85	88	96	100	87,5

A Károlyi-revíziók és újabb kiadások százalékarányait összehasonlító ábra

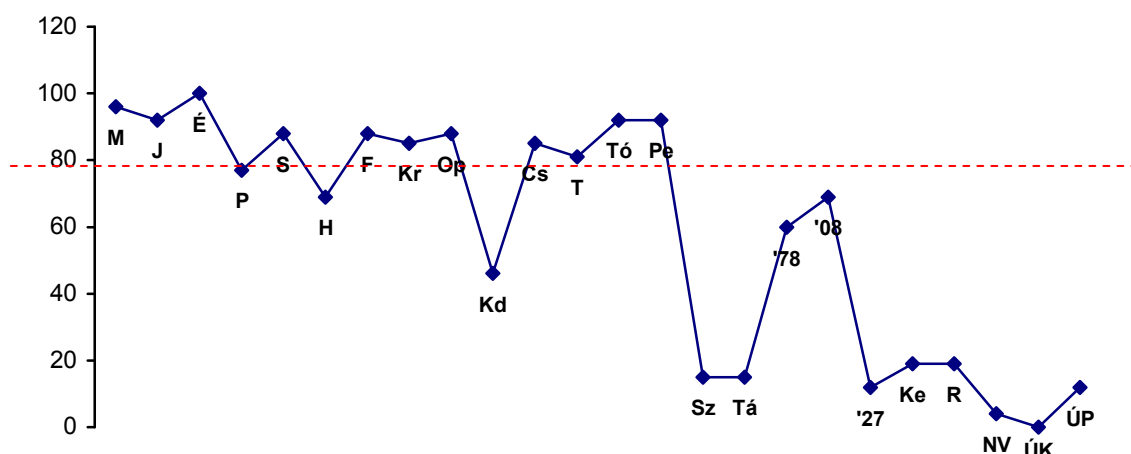
A Káldi-revíziók százalékarányait összehasonlító ábra

E táblázatból szintén kiolvasható néhány tendencia: a/ az újabb kiadások ragaszkodtak a Vizsolyi Biblia megoldásaihoz, sőt a névmásos szerkezetek alkalmazásának területén azt még túl is szárnyalták, b/ az átdolgozásokban viszont ezen szerkezetek aránya erősen csökkent, c/ e téren azonban különbség mutatkozik a Károlyi- és Káldi- revíziók között, mégpedig az utóbbiaknál a névmásos szerkezetek nagyobb mértékben szorultak vissza, és csökkenésük korábban kezdődött. A Károlyi-féle biblia újabb kiadásainak említett sajátossága természetesnek vehető, ha meggondoljuk, hogy ezek általában nem törekedtek nagyobb változtatásokra. Viszont, hogy e szerkezetek alkalmazása terén az eredeti szövegüket felülmúlták, valószínűleg annak tudható be, hogy az idegen forrásszövegtől még Károlyiéknál is kevésbé mertek eltérni. A revíziók viselkedése is természetszerű, hiszen ezek létrejöttének egyik fő oka épp az, hogy a nagy tekintélyű Bibliák korszerűbb nyelvezetben álljanak az olvasók elé. Jól látható viszont a két revíziócsoporthoz – katolikus és protestáns – eléggé jelentős eltérése a vizsgált jelenséggel kapcsolatban. A személyes névmási birtokos jelzős szerkezetek aránya, mint látjuk előbbieknél max. 15 százalék volt, és időben előrehaladva az arány folyamatosan csökkent, az utóbbiaknál ezzel szemben a csökkenési tendencia ellenére sem lett kisebb a mutató 19 százaléknál, a maximumérték pedig 69 százalék volt. Ha figyelembe vesszük, hogy a két csoport revideált szövegei nagyjából azonos korszakot ölelnek fel, sőt az egyes művek közel azonos időben születtek, és hogy a nyelvi fejlődés iránya az explicit formák csökkenése felé mutat (lásd az időbeli változást érzékeltető ábrát és a újfordítások mutatóit), akkor azt kell feltételeznünk, hogy a Káldi-revíziók közelebb állnak koruk élő nyelvállapotához, mint a Károlyi-átdolgozások. A kérdés most tehát az, mi állhat ez utóbbiak konzervatívabb viselkedése mögött. Több tényező is közrejátszhatott ebben: a Vizsolyi Biblia óriási tekintélye, e biblia szövegének rögződése köztudatban, a megőrzés és újítás közti viszony a bibliafordításban. A Káldi-revíziók viselkedése mögött természetesen szintén ott

állt az előd tekintélye, de ez nem volt olyan nagy súlyú, mint a Vizsolyi Bibliáé, szövege nem rögződött a köztudatban annyira, hogy akadálya lett volna bármiféle változtatásnak. Ráadásul Káldi szövegében már eleve az implicit formák voltak többségben, ami akár ösztönzőleg is hathatott, de semmiképpen sem gátlólag.

Az alábbi ábra összefoglalólag ábrázolja a példázat szövegében előforduló szem. névmási birt. jelzők arányát a kezdetektől napjainkig. Jól nyomon követhető rajta azok folyamatos csökkenése a megfigyelt ingadozásokkal együtt.

A kérdéskör lezárásaként és a következő jelenségkör vizsgálatához átvezetésképpen még két dologról szeretnék szólni: a példázatban megjelenő utaló szerepű birtokos személyragok valamint birtokos névmások alaki sajátosságairól.

A személyjel használata E/1.-ben egységesnek tekinthető, valemennyi előfordulásánál a ma is ismert *-m* jelet látjuk: *Atyám*^{11,18,21}, *marhám*³¹ (KárBibl.), *Fiam*³¹; *részem*¹², *mindenem*³¹ (HeltUT., Káldi), *jóságom*³¹ (ÉrsK.). Analogikusan viselkedik az E/2.-ű *-d* is: *atyád*²⁷, *marhádat*³⁰ (PestiNtest., HeltUT., KárBibl.), *fiadnak*^{18,21}; *parancsolatodat*²⁹, *iof3godat*³⁰ (FélegyháziUT.), *életedet*³⁰ (KomáromiBibl.).

Az E/3.-ben a személyjelek két változata jelenik meg: a magánhangzós és a *j*-vel bővült. A magánhangzós változatok megjelenő fővariánsai: a) az *-a*, valamint további toldalék előtt *-á* – *fia*¹¹, *jauait*¹³ (MedgyesiPréd.), *polgárához*¹⁵ (Káldi, KomáromiBibl.), *lakofához*¹⁵ (KárBibl.), *hasát*¹⁶, *gyomrát*¹⁶; b) *-é* – *kezebe*²², *örökségét*^{12,13,31} (Káldi), *reezeeth*¹³ (JordK.) c) *-i*, *-í* – *kezebe*²² (SylvUT.), *ileit*¹² (SylvUT.). A *j*-vel bővült változatok közül további toldalék előtt a hosszúmagánhangzós *-já*, *-jé* variánsok jelentkeznek: *marháját*¹³, *falujába*¹⁵, *rwhayat*²² (JordK.), *mezxiére*¹⁵ (HeltUT.), *mezejere*¹⁵ (TorkosUT.). Ingadozó használatra egy példát találtam: *maiorāba*¹⁵ (SylvUT.) ~ *majorjába*¹⁵ (Káldi). Érdekes még az *atya* szó személyjeles

alakjainak írása. A korszakban mindenki kiejtés szerinti írásmóddal jegyezte le: *attya*, *attyához*, *attyának*. Néhány munkában azonban lejegyzésbeli ingadozás jelenik meg: ÉrsK.: eu *atya*²⁰ ~ ew *attya*^{28,31}; HeltUT.: x *Atya*²⁰ ~ x *Attya*²⁸. A mai etimologikus lejegyzési mód csak az 19. század második felében bukkan fel a textusokban, és aztán válik kizárólagossá.

A birtoktöbbsesítő jel a példázatban döntően *-i* alakban jelenik meg függetlenül attól, hogy magánhangzó, vagy mássalhangzó áll előtte: *fiai*¹¹ (MünchK.), *jauait*¹³ (MedgyesiPréd), *mezeire*¹⁵, *szolgáinak*²², *béresi*¹⁷, *béresid*¹⁹, *baráttimmal*²⁹, *polgári*¹⁵ (SylvUT.), *paranczolatido*²⁹ (SylvUT.). Az egyszótagú szavakon azonban megjelenik az *-ai* változat is: *lábaiba(n)/-ra*²². Itt egyébként a plurais használata minden valószínűség szerint a forrászövegek hatására tartja magát korszakunk egészében, de ehhez hozzájárult, hogy akkoriban nagyon gyakori volt a páros testrészek többes számú használata. Ez a tendencia egészen a 20. század eléjig tartott, s csak azt követően lett általános az egyes számú használat. A korszakunkban látott tendenciák nagyfokú azonosságot mutatnak a kései ómagyar korra jellemzőekkel (vö. Korompay 1992a: 324–42). Változás ezt követően lényegében csak a már említett páros testrészek számjelölésében történt, valamint a birtoktöbbsesítő jelnek a mássalhangzóra végződő tövekhez való kapcsolódásában. A Károlyi-kiadások még őrzik a régies formát, pl.: *bérsid*¹⁹, *baráttimmal*²⁹, a 19. századi szövegekben viszont már az *-ei*, *-ai* változat szerepel, pl.: *béreseid*¹⁹, *baráttaimmal*²⁹.

Birtokos névmások csupán a 31. versben jelennek meg, de ott halmozottan: „καὶ πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστίν” – „et omnia mea tua sunt” → MünchK.: „t mēd aÅ èneim tieid”; JordK.: „es az *enymwk* mynndenek *tyedek*”; ÉrsK.: „Es mynden *Iozaagom tyeed*”; PestiNTest.: „ees mynndenek kÿk *enÿim tÿieÿd*”; SylvUT.: „es valami *ennekem* vaġon mind *tiēd*”; HeltUT.: „es *mindenem tiyed*”; FélegyháziUT.: „es mindenek aÅ meliek *enimxk, tieid*”; KárBibl.: „és minden *marhám tijēd*”; Káldi: *és mindenem tiéd*; KomáromiBibl.: „és mindenek a’ mellyek *enyimek, tieid*”; TorkosUT.: „és *valamim* vagyon, a’ *tied*”.

A 31. vers „omnia mea” ~ „πάντα τὰ ἐμὰ” névmási jelzős birtokos szerkezetében birtokos névmások az atyával korreferálnak és a birtok többségét is kifejezik. A magyar szövegekben viszont jóval változatosabb az utalás módja és a birtok számának a kifejezése. A korai szövegekben és néhány későbbiben is az eredetinek megfelelő birtokos névmások vannak: MünchK.: *èneim*; JordK.: *enymwk*; PestiNTest.: *enÿim*; FélegyháziUT.: *enimxk*; KomáromiBibl.: *enyimek*. Az eredeti formától némileg eltávolodnak azok a megoldások, ahol a birtokos névmás funkcióját átveszi egy főnevesült általános/határozatlan névmás birtokos személyjellel: HeltUT. és Káldi: *mindenem*; TorkosUT.: *valamim*; s

leginkább eltávolodtak azok, ahol egy betoldott névszóhoz tapadó birtokos személyjellel utalnak az atyára: ÉrsK.: „mynden *Iozagom*”; KárBibl.: „minden *marhám*”. Sylvester átalakította e részletet, a birtokosra határozóragos személyes névmással utal: „valami *ennekem* va^gon”. Az eredeti szövegekben megjelenő pluralis megőrzése főként a korai szövegekre jellemző: MünchK.: *mēd aÅ ēneim*; JordK.: „az *enymwk* myndenek” (a többes szám *-k* jelét alkalmazva); Félegyházinál és Komárominál mellékmondatos felállásban: „mindenek aÅ mellic *enimxk*”. Ez a szerkesztés van Pestinél is, feltételezhetően többes birtokra utaló névmással: *mýndenek kýk eným*. Feltételezhetően azért, mert az *ny* betűkombináció Pestinél többféle hangértékben szerepel: legtöbbször *ny* hangot jelöl (pl. *nyakara*, *kennyerrel*, *menýorÅag*), de néhol *ni* hangkapcsolatot (pl. *hýwatny*, *kerný*), és végül itt-ott feltehető a *nyi* hangérték is (pl. *mený*, *eným*). Az *eným*-nél az *-i* többesjel voltát támasztják alá a mondatban közvetlenül előtte és utána álló többes számban levő névmások, melyek vele azonos dologra vonatkoznak: *mýndenek kýk eným týieýd* (vö. ezzel szemben a Váradi Biblia: *minden a ‘ mi enyim tijéd*). A további szövegek a többes számot az ’összes’ jelentésű *minden* elemmel adták vissza: *minden jószágom*, *mindenem* stb. A korszak utáni tolmácsolatok ez utóbbi irányvonalat követik egészen napjainkig, egy kivétellel, de ez meg nyelvünkől eléggé idegen forma: SzepesýÚSz.: *mindeneim tiéd*.

A második birtokos névmás, a *σά – tua* átváltásaként valamenyien az E/2. birtokos névmást használják. Eltérések csupán az eredetiben megjelenő pluralis visszaadásában tapasztalhatók. Egyrészt abban, hogy a többes számot alakilag is kifejezik-e vagy sem, másrészt, hogy a szót a hiátustöltő mássalhangzót jelölve, vagy nem jelölve jegyzik le: *tieid/ týieýd* (MünchK., FélegyháziUT, KomáromiBibl./ PestiNTest.) ~ *tyedek* (JordK.) ~ *tied* (TorkosUT.), *tiyed* (HeltUT.), *tiéd* (ÉrsK., SylvUT., Káldi), *tijéd* (KárBibl.). A pluralis jelölésének kétféle módja valósult meg: a birtoktöbbsesítő jellel, mely természetesebb és gyakoribb, illetve *-k* többesjellel. A hiátustöltő *j* kiejtést tükröző lejegyzése nem túl gyakori a szövegekben – mindössze három helyen írták így a szót. Az *j* elmaradása inkább jellemző a korszakra, főként a 17. sz. második felét követően, amikortól fogva a *j*-s forma teljesen eltűnik a textusokból. Jól látható ez a Károlyi-kiadásokban, ahol az első kettőben még megmarad a Károlyiék által használt *tijéd* alak, de Tótfalusi majd Pethe már a *tiéd*-et hozza.

2.2. Az anaforikus névmások alaki vált(ak)ozása és állandósulása

A szövegek anaforikus névmásaira általában véve jellemző, hogy korszakunkban, de később is, többféle alakváltozatban bukkannak fel. Különösen igaz ez a személyes névmások ragos és névutós formáira.

Elsőként a tárgyragos alakokat tekintem át. A példázat 12. és 19. versében megjelenő acc.-ban álló $\mu\epsilon$ és *me* névmások magyar megfelelői: *engemet* (MünchK., ÉrsK., SylvUT., HeltUT., KárBibl., KomáromiBibl., TorkosUT.) ~ *engem* (Káldi), e két variáns váltakozik a JordK.-ben, Pestinél és Félegyházinál. A több versben előbukkanó accusativusi $\alpha\upsilon\tau\omicron\nu$ ~ *illum* ekvivalensei: *őt* (majd minden korabeli szövegben) ~ *űt* (JordK., SylvUT.). Bizonyos helyeken elvétve a velük szinonim *azt* jelenik meg (KárBibl. és MedgyesiPréd. 15. vers, MünchK. 27. vers). Sylvesternél pedig egyszer a *tighedet*²⁹ is látható, bár a pretextusban nem acc.-ban van a névmás ($\sigma\omicron\iota\sim tibi$). Mindezekből kiderül, hogy korszakunkban az E/1.-ben a ragos forma a gyakoribb, néha azonban ragos és ragtalan alak egymással váltakozik akár egy szövegen belül is. Az E/3.-ben viszont az elemisméltléses forma kizárólagos, s legfeljebb hangalaki változatot vannak, de azok is csupán a korszak elején. Összességében tehát a kései ómagyar korban jellemző tendenciák a középmagyar korban is fennmaradtak (vö. G. Varga 1992: 465–7), a tárgyragos és elemisméltléses alakokat továbbra is az emelkedett írásbeli nyelvhasználat részének tekinthetjük (ez főként a bibliafordításokra jellemző). Ez a tendencia – a szövegek tanúsága szerint – nagyjából a 19. sz. közepéig tartja magát, azt követően viszont csakis a *engem* és az *őt* alakok fordulnak elő.

A részeshatározó ragjával ellátott formák szintén gyakoriak a vizsgált textusokban. A 12. és 29. versben a $\mu\omicron\iota\sim mihi$ megfelelőjeként jelennek meg a következő névmások: *énnekem/énnekem* ~ *nékem/nekem*; a nyomatékos alak váltakozik a nyomaték nélkülivel Károlyinál és Komárominál. Az E/2.-ben ezzel analóg tendenciát tapasztalunk: $\sigma\omicron\iota\sim tibi$ ²⁹ → *teneked/tenéked* ~ *neked/néked*. Végül az E/3.-ben nagy tarkaságot láthatunk: *őneki* (MünchK.) ~ *űneki* (JordK., SylvUT.) ~ *neki/néki* (PestiNTest., Káldi, TorkosUT.). Az *őneki* és *neki/néki* váltakozik az ÉrsK.-ben (2:5 arányban), Heltainál (3:3), Félegyházinál (1:6). Az *őneki* a *neki/néki*-vel és a *nékie*-vel variálódik Károlyinál (1:2:1), Komárominál (1:4:1). Néhány versben ismét találkozhatunk szinonim megoldásokkal: $\alpha\upsilon\tau\omicron\iota\varsigma\sim illis$ ¹² → *őnekik/űnekik/nekik* ~ *azoknak* (SylvUT.) ~ *közzöttök* (KárBibl., TorkosUT), *köztök* (MedgyesiPréd.); $\alpha\upsilon\tau\tilde{\omega}\sim illi$ ³¹ → *őnekik/űnekik/nekik* ~ *annac* (MünchK.).

Az előbbihez hasonló tendenciát figyelhetünk meg a társhatározó-ragos személyes névmás esetében: *envelem* (JordK., ÉrsK., SylvUT., FélegyháziUT, KárBibl., KomáromiBibl., TorkosUT.) ~ *velem* (MünchK., PestiNTest., HeltUT., Káldi).

Egyéb ragos és/vagy névutós névmások alakváltozataira, olykor nem azonos versen belül, szintén akad példa: $\times\text{hossz}$ ^{20,27} (SylvUT.) ~ *hosszája*²⁰ (HeltUT., KárBibl., Káldi,

KomáromiBibl.); *én reám*¹² (KomáromiBibl.) ~ *reá*²² (TorkosUT.); *vnnv bèle*¹⁷ (MünchK.) ~ *ewnnen benne*¹⁷ (ÉrsK.) ~ *magában/ magába*¹⁷ (a többi munkában); MünchK.: *aÅoc kvÅÅvl*¹² (azonosan SylvUT., KomáromiBibl., TorkosUT.) ~ HeltUT.: *kic kxzzxl*¹² ~ ÉrsK.: *ew kezzwlxk*¹² ~ Káldi: *kxzzülxk*¹².

Az adatokból azt láthatjuk, hogy a nyomatékos alakok a korszakban többségben vannak, akárcsak a kései ómagyar kor hasonló szövegeiben (vö. G. Varga i. m. 463–4), s dominanciájukat erősíti a következő néhány a forrásszövegtől függetlenül beiktatott névmás: MünchK.: *vnèki*²², JordK.: *ennekem*³², SylvUT.: *× magāhoz*¹³, KárBibl.: *tenéked*³². De a 16. sz. végi és az azt követő munkákban egyre gyakoribb a két alak váltakozó, illetve a nyomaték nélküli forma kizárólagos használata. A további szövegek vizsgálata azt mutatta ki, hogy az utóbbi formák kizárólagossá váltak (leszámítva az *énnékem~nékem* váltakozást a Károlyi-kiadásokban, melyet azok az alapszöveg mintájára vittek tovább). Variánsok azonban így is akadtak. Sokáig él egymás mellett például a részesragos alak kétféle – egy hosszú- és egy rövidmagánhangzós – alternánsa, az előbbi dominanciája mellett: *nékem~nekem, néked~neked, néki~neki*. Ez kb. A 19. század közepéig tart (a protestáns bibliáknál a 20. sz. elejéig), majd a rövidmagánhangzós változat kiszorítja elődjét a fordításokból.

A fentebb már adatolt *közzül* névutó előfordulási gyakorisága és alaki színessége miatt külön is figyelemre méltó. Érdemesnek tartottam hát kigyűjteni az össze megjelenését: MünchK.: *kvÅÅvl*^{12,19,26}; JordK.: *kezzel*^{19,26}; ÉrsK.: *ew kezzwlxk*¹², *kezzul*²¹, *kxzzwl*^{19,26}; PestiNTest.: *keÅÅjl*¹⁹; SylvUT.: *kxzzxl*^{12,15,19}, *kxzzxle*²⁶; HeltUT.: *kxzzxl*^{12,19,26}; FélegyháziUT.: *kxf3xl*^{19,26}; KárBibl.: *k%zzól*²⁶; Káldi: *kxzzül*^{12,19,26}; KomáromiBibl.: *közzül*^{12,26}; Torkos UT.: *közzül*^{12,15,26}. Az anyag alapján úgy tűnik, korszakunkban két uralkodó variánsa volt a névutónak – a *közzöl/közzől* és a *közzül/közzül*. Ezek azonban eltérő időeloszlásban jelentkeznak. Az előbbi a kezdetektől a 16. sz. végéig bukkan fel a szövegekben, és sok egyéb alternánssal él együtt a nyelvhasználatban: *kezzel* ~ *kezzul/kezzwl/keÅÅjl* ~ *kxzzwl/kxzzxl*. Ezek néha egyazon szövegben váltakoznak (lásd ÉrsK.). A tarkaság a korai alaki, lejegyzési ingadozások továbbélése nyomán állt elő, esetleg a nyelvjárási sajátosságok tükröződése okán is (vö. Sebestyén 2002: 56). A másik különösen frekvenciált forma, a *közzül*, ugyan az ÉrsK.-ben jelenik meg először, de nyelvünkben jóval korábról – a Jókai-kódexből – adatolható (uo.). Kezdetben a példázat szövegeiben együtt él az említett variánsokkal, viszont a 16. sz. végétől teljesen kiszorítja őket. Az ezt követő időszakban a hosszú mássalhangzós alak sokáig dominál (lásd Károlyi-kiadások, SzepesyÚSz.). Majd a 19. század közepétől a textusokban terjed a rövid z-s forma. Érdekes viszont, hogy ismét

a megjelennek a hangalaki variánsok, amik hosszú időre eltűntek a szövegekből: Biblia1878: *közül*^{19,26}; TárkányiÚSz.: *közölük*¹², *közöl*²⁶; Biblia1908: *közül*^{19,26}. A kép aztán a 20. század elejétől egységesedik, egyedüli változatként csakis a *közül* jelentkezik.

20. versben megjelenő anaforikus határozószó/igekötő különböző szövegekben felbukkanó alakjában ugyancsak történeti dimenziókat fedezhetünk fel. A korai szövegekben megjelenő formák a határozószó fejlődésének azt a szakaszát mutatják, amikor megjelenik rajta egy-egy szekunder lativusrag: MünchK.: *èlèibè* (még PestiNTest.), JordK.: *eleyben* (még az ÉrsK.). Az átlános vélemény szerint ez azért következett be, mivel a primer ragos forma lativuszi határozói funkciója kezdett háttérbe szorulni, részben a igekötői vagy igekötői/határozószói funkció terjedésének következtében, mint a példázatban is több helyen: JordK.: *hozyatok elwwe*²², *elwwe hywa*²⁶; PestiNTest.: *hoÅÅatok elew*²³, *elew hywa*²⁶. Szükség volt ezért a lativuszi funkció megerősítésére egy újabb rag kapcsolásával. Egyes vélemények szerint viszont az *-i*, vagy az *-é* (Biblia1990: *elébe*) nem lativusrag, hanem birtokos személyjel, de az is elképzelhető, hogy mindkét funkciót beleértették (vö. D. Mátai 1992: 576, 582). Ehhez hasonló alakot később is láthatunk egyszer: SzepesyÚSz.: *elejébe*²⁰.

3. A kötőszók

A szövegvilág belső eseményei, helyzetei közti összefüggések, viszonylatok érzékeltetésében és felszíni jelzésében a kötőszóknak kétségtelen meghatározó szerepe van, kifejezik tudniillik az egymást követő szövegmondatok közötti szemantikai-logikai viszonyokat. Nyelvünkben a kötőszavaknak a vizsgált szerepben való megjelenése, illetve állományuknak kialakulása és bővülése nagyrészt éppen a fordításoknak köszönhető, s ebben elsősorban a latin mintáknak volt minden bizonnyal ösztönző hatása. Ehhez járult még, hogy a gondolkodás fokozatosan analitikus irányba tolódott el, ami kedvezett az összetett mondatok használatának és a kötőszók alkalmazásának (vö. Bárczi 1963: 175; 181). A szövegmondatok közötti relációk általában véve megfelelnek azoknak a tartalmi-logikai viszonyoknak, amiket a mellérendelésnél tapasztalhatunk. Ennek következménye vagy eredménye, hogy a szövegek mondatainak összekötésére nyelvünkben kezdettől fogva általában a mellérendelő kötőszavakat használjuk (vö. Károly 1995: 765, Szikszainé 1999: 190). Ritkábban alárendelő kötőszavak is betölthetik e funkciót. Sőt a szövegszerkesztés gyakorlata sajátos funkciót is kialakított, sajátos kötőszóhasználattal. Ez a szerep a szövegtovábbítás (az eseményfolytatás, az előzmény-kiegészítés). A szövegmondatok közti viszonyok érzékeltetése köztudottan nem követeli meg minden esetben azok felszíni jelölését, sőt vannak tipikusan kötőszótlan relációk, mint pl.: a kapcsolatos, következtető és magyarázó. Ennek megfelelően a kötőszó-

nélküliség ma is gyakori jelenség nyelvünkben, a korai időkben pedig, amikor a szerep és az állomány még csak kialakulóban volt, még jellemzőbb lehetett.

Az általam elemzett példázat latin textusában a szövegmondatok közötti kötéseket megvizsgálva azonnal látható, hogy a kapcsolatos kötőszók dominálnak benne (*et*, *-que*). Ez egy ilyen történetmesélésnél, ahol az események rendben, egymást folyamatosan kiegészítve sorakoznak, természetes, de azért nem jelenti azt, hogy e kötőszók minden esetben kapcsolatos viszonyt fejeznek ki. Mellettük a latinban gyakori még az *autem* kötőszó, amely általában ellentétes viszonyt fejez ki, de itt az általa kapcsolódó gondolatok között az ellentét nagyon enyhe, s így az *autem* sokszor inkább a mondanivaló továbbfűzését szolgálja. Bizonyos fokú szembenállást, azért valamennyi előfordulási helyén érzékelhetünk. Az egyéb kötőszók előfordulási aránya csekély. Mindössze két helyen van a latinban *at* ellentétes kötőszót, amelyet többnyire éles szembenállás esetén alkalmaznak. Ennek megfelelően mindkettő egy kiélezett vita során a beszédpartnerek váltásakor, az érvek ütköztetésekor bukkan fel: a 29. és 31. versekben. Ugyanezen vitában bukkan fel egy másik éles ellentétet jelölő kötőszó, a *sed*. Az idősebb fiú állítja vele szembe az atya kétféle bánásmódját. Végül a 28. versben következtető funkciójú kötőelemet is láthatunk: *ergo*. Ez az atya logikus reakcióját emeli ki válaszként az idősebb fiú viselkedésére.

A görög szövegben döntően kétféle kötőszó váltakozik: *καί*, *δὲ*, és nagyjából azonos számban fordulnak elő. Mindkettőről általában véve elmondható, hogy funkcióban nagyon gazdagok különösen az előbbiről, amely a legváltozatosabb viszonyok jelölőjeként bukkan fel az Újszövetség szövegében (vö. Szabó M. 1997: 105–6; Tarjányi 1988: 108–14). De az utóbbi is sokféle szerepet betölthet, igaz többnyire ellentétes relációk kifejezője. A két forrásszöveg kötőelemeit egymásra vetítve (lásd a táblázatot a 36. sz. függelékben) megállapíthatjuk, a *καί*-nak legtöbbször az *et* az ekvivalense. A *δὲ* megfeleltetése viszont gazdag, leggyakrabban *autem*-mel váltják át, de áll helyette *et*, *at*, *sed*, *-que*, sőt *ergo* is. E kötőszó tehát az ellenétes szerepen túl egyéb funkciókban is fellép. Több esetben valószínű, hogy az *δὲ* ~ *et* megfelelés a szövegtovábbító funkcióra utal.

Milyen megfelelések vannak a forrásnyelvi és a fordításokban található viszonyító elemek között? Ennek a kérdésnek a megválaszolására elvégzek két összevetést. Előbb áttekintem, mivel váltották fel fordítóink az idegen kötőelemeket:

- *et* → MünchK.: *t* (és 7x), *Es* (1x); JordK.: *Es* (8x); ÉrsK.: *Es* (8x), PestINTest.: *Ees* (10x), *ø* (1x); Káldi: *Es* (8x);

- *-que* → MünchK.: *t* (1), *Es* (1); JordK.: *Es* (1), *ø* (1); ÉrsK.: *Es* (2), PestiNTest.: *Ees* (2); Káldi: *Es* (2);
- *autem* → MünchK.: *ke* (1); JordK.: *azert* (2), *azert* (1), *ø* (1), *kedegh* (1); ÉrsK.: *Es* (2), *de maga* (3) *ø* (1x), PestiNTest.: *aÅert* (1), *de maga* (1), *kegyg* (4); Káldi: *pedig* (6);
- *at* → MünchK.: *Es* (2); JordK.: *kedegh* (1), *ø* (1); ÉrsK.: *Es* (2); PestiNTest.: *Ees* (1); Káldi: *pedig* (2);
- *sed* → MünchK.: *dè* (1); ÉrsK.: *De* (1); Káldi: *De* (1);
- *ergo* → MünchK.: *aÅert ke* (1); JordK.: *de* (1); PestiNTest.: *aÅert* (1); Káldi: *azért* (1);
- *καὶ* → SylvUT.: *Es* (5); HeltUT.: *Es* (3), *az okaért* (2), *annac okaért* (1), *kic* (1), *kedig* (1), *ø* (1x), FélegyháziUT.: *Es* (6); KárBibl.: *Es* (6), *pedig* (1), *azért* (1); MedgyesiPréd.: *Es* (3), *pedig* (1); KomáromiBibl.: *Es* (7); TorkosUT.: *Es* (7);
- *δὲ* (továbbfűző funkcióban, latin *et*, *-que*) → SylvUT.: *Es* (4); HeltUT.: *kedig* (4); FélegyháziUT.: *Es* (1), *pedig* (3); KárBibl.: *annac okaért* (1), *pedig* (3); MedgyesiPréd.: *annak okaért* (1), *pedig* (1); KomáromiBibl.: *pedig* (3); TorkosUT.: *pedig* (2), *de* (1);
- *δὲ* (ellentétes funkcióban, latin *autem*) → SylvUT.: *kedigle* (5), *kedig* (1); HeltUT.: *kedig* (6); FélegyháziUT.: *pedig* (6), KárBibl.: *Es* (2), *pedig* (4); KomáromiBibl.: *pedig* (6); TorkosUT.: *pedig* (5), *mind az által* (1); (latin *at*) → SylvUT.: *Es* (2); HeltUT.: *kedig* (2); FélegyháziUT.: *pedig* (2); KárBibl.: *pedig* (2); KomáromiBibl.: *pedig* (2); TorkosUT.: *pedig* (2); (latin *sed*) → SylvUT.: *De*, HeltUT.: *de*, FélegyháziUT.: *pedig*, KárBibl.: *pedig*, KomáromiBibl.: *pedig*, TorkosUT.: *pedig*;
- *δὲ* (következtető funkcióban, latin *ergo*) → SylvUT.: *annak okairt*, HeltUT.: *annac okaért*, FélegyháziUT.: *pedig*;
- *ὅτι* → HeltUT.:, FélegyháziUT.:, KárBibl.:, KomáromiBibl.:, TorkosUT.: *Mert*.
- *ø* → általában mindenki *ø*, eltérések: JordK.: *ezert*¹⁸, FélegyháziUT.:, KárBibl.: és KomáromiBibl.: *Es*¹⁹

Ezután lássuk, az egyes magyar kötőszavak mely idegen kötőelemek helyett állnak (zárójelben az lekötöttségük százaléka):

Es, t → <i>et</i> (45 %), <i>-que</i> (8%), <i>autem</i> (1,8%), <i>at</i> (4,5%), <i>καὶ</i> (33,9%), <i>δὲ</i> (7,3%), <i>ø</i> (2,7%);	kedig, pedig stb. → <i>autem</i> (14,6%), <i>at</i> (3,6%), <i>καὶ</i> (3,6%), <i>δὲ</i> (78%),
De → <i>sed</i> (42%), <i>ergo</i> (16%), <i>δὲ</i> (42%); de maga → <i>autem</i> (100%)	aÅert ke → <i>ergo</i> (100%) azért → <i>autem</i> (50%), <i>ergo</i> (34%), <i>καὶ</i> (16%),
Az okaért → <i>καὶ</i> (100%); annak okaért → <i>δὲ</i> (80%), <i>καὶ</i> (20%),	mind az által → <i>δὲ</i> (100%);

<i>Mert</i> → ὅτι (100%);	$\emptyset \rightarrow \emptyset$ (83%), <i>et</i> (8,5%), <i>autem</i> (8,5%), <i>kic</i> → καὶ (100%)
---------------------------	--

Az adatok szerint az *et*, a *sed*, az *ergo* és a *-que* átváltása kezdettől fogva következetesen, ugyanazzal a kötőszóval történt (utóbbinál a JordK.-et leszámítva). Az *autem* vonatkozásában a *kedegh* és alakváltozatai domináltak, ezt követi számban a *de maga*; mindkettő az eredetivel azonos szerepű kötőszó. Az *at* esetében a szintén ellentétes funkciójú *kedegh*, *pedig* kisebbségben van az *és*-sel szemben. Ennek oka lehet, hogy az *és* olykor ellentétes funkcióban is megjelenhet, illetve, hogy a történet ezeken a pontokon megengedte a továbbfűző funkciójú kapcsolatos kötőszók alkalmazását. A latin–magyar összevetés egyrészt azt mutatja, hogy a latin kötőszók következetes megfeleltetése már első bibliafordításunkban megvolt, és ez nagyjából az egész korszakban így maradt. Az is kiderült, hogy az idő előrehaladtával a MünchK.-ben megmutatkozó gyakorlattól több vonatkozásban is elmozdulások történtek. Megjelentek új kötőszók: *de maga*, *azért*, változások álltak be a latin–magyar ekvivalencián belül (lásd az ÉrsK. és a JordK. *autem*, *at*, *ergo* fordításait). A JordK. eredetisége még abban is megmutatkozik, hogy a továbbfűző-szembeállító szerepben sajátos kötőszót használ: *autem* → *azert*. A görög kötőszavak átváltása a funkciógazdagságuk miatt meglehetősen színes, igaz mind a καὶ, mind a δὲ visszaadásában vannak domináns magyar elemek: előbbinél az *és*, utóbbinál a *pedig*. A kötőszók párhuzamos használata is felfedezhető néhány esetben. Főként az *és*, valamint a *pedig* ilyen alkalmazása gyakori, mégpedig többnyire a továbbfűző funkcióban, sokszor analogikusan a fent említett *et* ~ δὲ megfeleléssel. Ezen kívül esetlegesen előfordul még más párhuzamos alkalmazás is. A 15. versben eseményfolytató szerepben *es* ~ $\emptyset$, *és* ~ *az okaért*, utóbbi ismétlődik a 18.-ban. A 28.-ban *de* és *azert* váltakozik, a 30.-ban *de* és *pedig*. A 17.-ben és a 20.-ban rendkívüli tarkaságot láthatunk, az *autem* helyén, amely az eredetiben szembeállító, esetleg szembeállító-továbbfűző funkciót lát el, a magyar munkákban sokféle kötőszó áll: *ke*· (*kedig* 'pedig')~ *azert* ~ *es* ~ *de maga*; illetve *ke*·, *kegyg* ~ *azert* ~ *de maga*. Hasonlóan gazdag a καὶ megfeleltetése továbbvivő funkcióban a 24. versben: *annak okaért* ~ *es* ~ *azért*. Az egyes kötőszavak funkciója többnyire megegyezik A magyar nyelv történeti nyelvtana által megállapított szerepekkel (vö. Papp 1995: 720–46, Károly 1995: 769–85). Az *és* a *pedig* funkcióban gazdagok, hiszen a kapcsolatos, illetve szembeállító viszony kifejezése mellett megjelennek szembeállító-továbbfűző és ellentétes-továbbfűző relációban is. Az *azért* a következtető viszony kifejezésén túl, a JordK.-ben továbbfűző funkcióban jelentkezik még. A *de* ellentétes viszonyt jelöl a 30. versben, ellentétes-továbbfűzőt a JordK. a 28.-ban. A *de*

maga az *autem* ekvivalenseként szembeállító és/vagy továbbvivő szerepet tölt be, ugyanígy a *mind az által* Torkos munkájában. Az ÉrsK.-ben egy esetben még erősebben érzhető a *de maga* megszorító ellentétes viszonyra utaló szerepe is: *De maga mykoron meeghlen tawoly wolna megh lata ewtet az eu atya. Az az okaért, annak okaért* itt szövegtovábbító funkciójú kötőszavak, az *aért ke* következményes. A *mert* szerepe nagyon közel áll a magyarázó kötéshez. A *Kic* vonatkozó névmási kötőszó egyedül Heltainál fordul elő, a görög *καί* helyén, úgy teremt kapcsolatot a két mondat között, hogy visszaül az előző mondatban szereplő fiúkra. Implicit kötéssel elsősorban kapcsolatos és továbbfűző viszony megjelenítésénél találkozunk.

Most áttérek a példázat kötőszavainak időbeli analízisére, megvizsgálva, hogyan alakul az állományuk, milyen elemek lépnek be és lépnek ki belőle, mely elemek játszanak domináns szerepet, stb. A kidomborodó tendenciák azonban óvatosan kezelendők, mivel az egyes fordítók nem azonos módon tagolták a szöveget, így egy-egy kötőszó hol megjelenik a kimutatásban, mivel szövegmondatokat kapcsol, hol meg nem, mivel aktuálisan tagmondatkapcsolóvá vált.

Az egyes kötőszavak számát, arányát fordításenként bemutató táblázat:

Ford.	Köztérhasználati szabályzat										
	t, és	kedig, pedig	de	de maga	aért ke-	sz azért	a az okaért	v annak okaért	A Mind az által	k mert	o
M	12	6	1		1						1
J	9	2	1			4					3
É	14		1	3							2
P	13	4		1		2					2
S	12	6	1					1			1
H	2	13	1				2	2		1	2
F	9	13								1	1
Kr	9	12						1		1	1
Kd	10	7	1			1					1
Md	4	3						1			
Cs	9	13								1	1
T	7	10	1						1	1	1
Σ	110	89	7	4	1	7	2	5	1	5	16
Átlag	9,6	8,09	0,63	0,36	0,09	0,63	0,18	0,45	0,09	0,45	1,45
Előford. %	44	36	2,8	1,6	0,4	2,8	0,8	2	0,4	2	6,4
Kódex	59,3	13	5	5	1,6	6,7	0	0	0	0	10
1550 e. %	58,8	17,6	2,9	3,9	0,98	5,8	0	0,98	0	0	8,8
1550 u. %	28,1	53,5	1,4	0	0	0	2,8	4,2	0	4,2	5,6
1600 u. %	41	45	2,7	0	0	1,3	0	2,7	1,3	2,7	4,1

Megjegyzések a táblázathoz:

- **Átlag** = az adott kötőszó összes előfordulása osztva a fordítások számával (nem számítva ide Medgyesi töredékfordítását);
- **Előford. %** = valamennyi kötőelem összes előfordulási száma osztva az adott kötőszó össz előfordulásával;

- **kódex %** = az előbbi művelet a kódexekre alkalmazva;
- **1550 e. %** = az előbbi művelet az 1550 előtti időre alkalmazva;
- **1550 u. %** = az előbbi művelet az 1550 és 1600 közötti időre alkalmazva;
- **1600 u. %** = az előbbi művelet a 1600 utáni időre alkalmazva;

A táblázat adataiból sok mindent kiolvashatunk a kötőszók példázatbeli történetére vonatkozólag. Mindenekelőtt jól látható az első két oszlopban hozott kapcsolóelemek dominanciája mind az egyes munkákban, mind koronként, mind egészében véve. Ez alapján véve természetes, egy ilyen történet szövegmondatai között ugyanis éppen az általuk képviselt kapcsolatos és eseményfolytató reláció van túlsúlyban. Összevetve az adatokat a Történeti nyelvtan táblázataival (vö. Károly 1995: 778–81), azonban elég markáns eltéréseket láthatunk. Az *és* aránya a kódexekben a TNyt.-ben kimutatottnál jóval magasabb (nálam 59,3 %, ott 24,9 %), a *pedig*-nél viszont – ha kisebb mértékben is – fordított a helyzet (nálam 13 %, ott 16,7 %). A későbbi időkben fokozatos eltolódás következik be a *pedig* javára. Abból a bizonyos továbbfűző funkcióból a *pedig* egyre inkább kiszorítja az *és*-t (az 1500 u. arányt Heltai egyedisége zavarja meg), miközben alaki változáson is átesik (lásd alább). A korszak végére a két kötőszó aránya majdnem kiegyenlítődik. A harmadik helyen az előbbiektől jóval lemaradva a $\emptyset$ kötőszó áll. Az implicit kötés, mint már korábban volt róla szó, szintén természetes jelensége nyelvünknek. Az alapján, hogy vannak tipikusan elkötőszótlanodó tartalmi-logikai viszonyok, több $\emptyset$ kötőszós esetet vártam volna mind általában véve, mind egyenként. A TNyt. adatai is ezt jelezték előre, mikor a kódexekben található bibliai történeteknél a $\emptyset$ kötőszók 21,9 %-os előfordulási arányát mutatták ki, s habár ebben a nem folytatásos szövegmondatok adatai is benne vannak, a különbség mindenképpen túl nagy. Sőt időben előre haladva az implicit kötés százalékos aránya a példázatszövegekben folyamatosan csökkent. Magyarázatot adni erre nehéz, talán gondolhatunk arra, hogy a fordítók hűen kívánták tükrözni a forrásszövegben fellelhető relációkat, és megfeleltetni az ott található kötőelemeket (ezt igazolni látszik az a tény, hogy az implicit kötés az estek többségében azonos forrásnyelvi kötést helyettesít a fordításokban). Az is elképzelhető, hogy meg akarták őrizni az elbeszélés természetes, az élőbeszédhez közeli stílusát, megtartva a sok *és*-t és *pedig*-et. A *de* kötőszó az előbbiekhöz hasonlóan majdnem mindig megtalálható a fordításokban, ugyanakkor aránya végig alacsony marad, ráadásul fokozatos csökkenést mutat a kódexek viszonylag magas előfordulási számához képest. A további kötőszók mindegyike használat tekintetében időszaki kötöttségeket mutat. A *de maga*, *aÅert ke* (*kedig* 'pedig')- csak a korai munkákban fordul elő, helyüket vagy a *pedig* veszi át, vagy valamilyen addig nem szereplő kötőszó: *annak okaért*, *mind az által*. Az *azért*, többségében szintén csak a korai munkákban szerepel, s ez is jobbra annak tudható be, hogy a JordK. fordítója és Pesti

Gábor ezt a kötőszót nemcsak következtető, hanem továbbfűző funkcióban is használta. A későbbi fordításokból ezzel szemben vagy hiányzik, mert kiszorítja az *annak okaért*, vagy megvan ugyan, de nem szövegmondatokat, hanem tagmondatokat kapcsol. Az *annak okaért* egyébiránt az 1500-as évek közepétől jelentkezik, teljesen új jelenség, többnyire az *és*, ritkábban a *pedig*, vagy az *azért* helyett áll. Vele egy időben bukkan fel a *mert*, de ez a kötőszó csak szövegmondat-kapcsolóként új szövegekben, tagmondatkapcsolóként kezdetől fogva jelen van. A fordításokban teljesen egyedi használatú kötőszavak is felbukkannak, melyeket mások egyáltalán nem használnak, Heltainál ilyen az *az okaért*, Torkosnál a *mind az által*.

Avégett, hogy képet kapjak a kötőszóállomány további alakulásáról, elvégeztem néhány elemzést a rendelkezésemre álló későbbi példázatfordítások szövegén.

Az egyes kötőszavak számát, arányát a revíziókban, újfordításokban bemutató táblázat:

	és, s	pedig	is	de	tehát, hát	ezért azért	azonban	annak okaért	az-(u)tán	erre	mire	mert	ø
1878	5	10	1		1		2	1					2
1908	7	8			1	1		1	2	1		1	1
Ke	7	6		4	1					1		1	1
R	1	4			1		1		1		1		12
Sz	6	8		2		1				1		1	3
Tá	11	6			1					1			1
1927	8	6			1					1			4
NV		1	1	2		1	3			3			12
Kat	2			1		1				5			21
Prot	2	3		1			2			1	1		11
Σ	49	52	2	10	6	4	8	2	3	14	2	3	68
%	22	23	0,8	4	2,5	1,6	3,5	0,8	1,3	6,2	0,8	1,3	30
19. sz. %	34,3	37,5	1,5	3,1	3,1	0	3,1	1,5	0	3,1	0	1,5	9,3
20. sz. I. %	34,3	31,2	0	6,2	4,6	1,5	0	1,5	3,1	4,6	0	3,1	9,3
20. sz. II. %	5,2	8,4	1	4,2	1	2,1	5,2	0	1	9,4	2,1	0	58,9
Újford. %	7,8	5,8	0	3,9	0	1,9	3,9	0	0	11,7	1,9	0	62,7

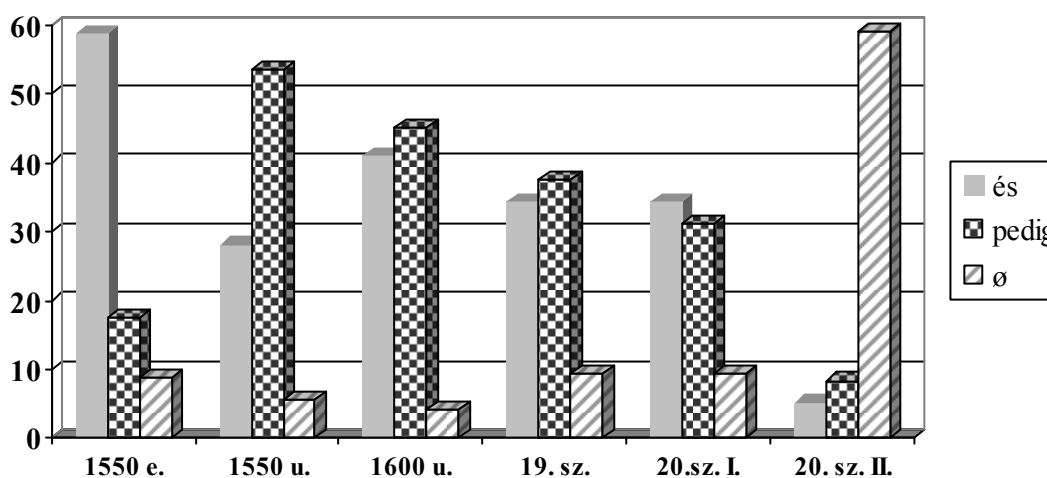
Megjegyzések a táblázathoz:

- % = az adott kötőszó összes előfordulása osztva valamennyi kötőszó összes előfordulási számával;
- 19. sz. % = az előbbi művelet a 19. századi munkákra alkalmazva;
- 20. sz. I. % = az előbbi művelet a 20. századi első felében készült munkákra alkalmazva;
- 20. sz. II. % = az előbbi művelet a 20. századi második felében készült munkákra alkalmazva;
- Újford. % = az előbbi művelet az újfordításokra alkalmazva.

A táblázatban számba vett kötőszavakat két csoportra oszthatjuk: az egyikbe kerülnek a tovább élők (*és*, *pedig*, *de*, *azért*, *mert*, *annakokaért*, *ø*) a másikba az újonnan felbukkanók (*is*, *tehát*, *hát*, *azonban*, *azután*, *erre*, *mire*, *ezért*). Az első csoport tagjai közül arányukat tekintve az első három helyen ugyanazok állnak, mint korábban. Elmozdulásokat viszont tapasztalhatunk. Az *és* és *pedig* egymáshoz való aránya továbbra is nagyjából kiegyenlített marad, de pozíciójukból kezdetben fokozatosan, majd a 20. sz. második felétől radikálisan

veszítenek. Ennek magyarázata elsősorban az lehet, hogy a kapcsolatos és továbbfűző reláció, mint már többször említettem, tipikusan elköötőszótlanodó. Ennek igazolását a táblázat maga kínálja, ha megfigyeljük az implicit kötések arányának növekedését. Ez az *és* és *pedig* térvesztésével teljesen párhuzamba állítható, hiszen kezdetben fokozatos, később ugrásszerű emelkedést mutat.

Az egész változási folyamatot szemléltetendő az alábbi ábrán vizuálisan is ábrázolom a példázatfordításokban domináló a három kötőszó egyenkénti és egymáshoz viszonyított mozgását az időben.

Az első csoport többi kötőszava továbbra is csak nagyon alacsony arányban jelentkezik, közülük némelyek erősen visszaszorulnak, vagy teljesen eltűnnek (*annakokaért*). Az újonnan megjelenők előfordulása szintén alacsony, de némely közülük aktívabban van jelen a szövegekben (*azonban, erre*).

Az összevetések és táblázatos kimutatások elvégzése után megállapítható, hogy a magyar fordítások a kötés terén általában véve megegyeznek a forrásukkal. Bizonyos esetekben elszakadtak ugyan az eredeti megoldástól, más típusú kötést használtak, átformálva ezzel némileg a szövegmondatok tartalmi-logikai viszonyait, de megmaradtak a példázat fő logikai vonalvezetése mellett. Az idegen–magyar kötőszó-megfeleltetések terén pedig a vizsgált korszakban elég nagyfokú stabilitást tapasztalhattunk, amely stabilitás természetesen nem abszolút, hanem változási folyamatokat is magában rejt. E mozgások azonban nem csupán a kötőelemek állományát és egymáshoz való viszonyát érintették, hanem olykor a kötőszók alakját is. Ennek legmarkánsabb példája a *pedig* változása. Legkorábbi formája a

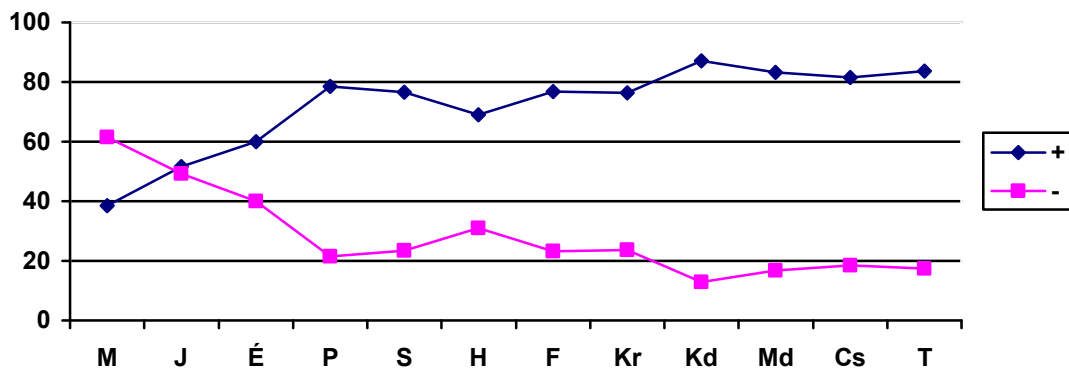
MünchK-beli *ke* , ami feltehetőleg *kedig*-et rövidített, s mely a vizsgált példázatban csakis ebben a formájában jelenik meg (vö. Juhász 1992: 806). A második kódexben már egy alaki variánssal találkozunk: *kedegh*, mely mögött egy *kedeg~kedég* hangzás lehet. Pestinél aztán egy újabb változat bukkan fel, a *kegyg* (olvasata valószínűleg *kegig*, de a *kegyig* sem zárható ki; vö. PestiNTest.: *gythtwen*¹³). Egyszerre két alternánst láthatunk Sylvester szövegében – *kedigleþ* és *kedig* –, de nyomatékositott alak gyakoribb (a példázaton belüli arányuk 6:1). Heltainál viszont az utóbbi, a *kedig*, az egyeduralkodó. Őt követően azonban változik a kép. A 16. század közepéig sokféle változatban élő és előforduló kötőszó ugyanis használati egységesüléssel ment át: az elsőként a század fordulóján, elején adatolt, a *kedig*-ből elhasonulással létrejött *pedig* minden munkában – napjainkig bezáróan – kizárólagossá vált.

4. A névelők

A névelők azáltal, hogy képesek kifejezni a határozottság – határozatlanság, ismertség – nem ismertség kontrasztját, megkülönböztetni a korreferens lexémák első és további előfordulását, fontos kohéziós funkcióval bírnak. A határozatlan névelő referenciális utasításként a szövegben később megjelenő elemre, a határozott névelő pedig az előzetes közlésre utal (vö. Kocsány 1996: 158). Történeti szempontból nézve a kategóriát ismert, hogy a névelő ómagyarkor folyamán alakult ki, és a kor vége felé használata fokozatosan terjedt, korábban viszont a névelőtlenség volt természetes. Születésében a külső és belső nyelvi szükségszerűség – a határozottság kategóriájának kiterjedése, a határozottság és határozatlanság elkülönítésének kommunikációs igénye –, valamint a latin minta hatása (a szövegben az ismert és ismeretlen elkülönítésének gyakorlata) egyszerre érvényesült (vö. Gallassy 2003: 570–1). Használatuk a szövegben nem véletlenszerű, hanem szabályosságokat mutat: az első említéskor a még határozatlan fogalom többnyire határozatlan névelős, vagy névelő nélküli, újabb megjelenésekor pedig határozott névelős (vö. Szikszainé 1999: 141). Ugyanilyen törvényszerűségek érvényesülnek a névelő elmaradására vonatkozólag (lásd Kugler 2000: 285–6). A mi példázatunkban a névelőhasználatot részben befolyásolja még a görög forrásszöveg is, mivel e nyelvben szintén létezik a névelő kategóriája, valamint az, hogy nyelvünkben a határozottság és határozatlanság jelölésének más eszközei is vannak. Ezek után lássuk a konkrét tényeket. A következő táblázat a névelős (+) és névelőtlen (-) formák számát és arányát foglalja össze az egyes fordításokban, az ábra pedig láthatóvá teszi az időbeli mozgásokat:

	M	J	É	P	S	H	F	Kr	Kd	Md	Cs	T
--	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	---

+	19	29	33	44	46	38	43	42	48	15	44	46
-	33	27	22	12	14	17	13	13	7	3	10	9
+ %	38,4	51,7	60	78,5	76,6	69	76,7	76,3	87,2	83,3	81,4	83,6
- %	61,6	49,3	40	21,5	23,4	31	23,3	23,7	12,8	16,7	18,6	17,4

A táblázat adataiból és az ábráról leolvashatjuk, hogy a névelős formák száma az idő előrehaladtával fokozatosan növekedett. A kódexek korában a mozgás elég nagyléptékű volt, de a névelős alakok aránya így is csak a legutolsóban éri el a 60 %-ot. A humanistáknál és a 16. századi protestáns fordításokban már 75% fölötti, az 1600 után készült szövegekben pedig a 80% -ot is meghaladja. Nagyobb mértékű ugrást két ponton figyelhetünk meg: előbb az első két kódex mutatói között, később pedig az ÉrsK. és Pesti munkája között. Az átlagtól való eltérést egyedül Heltainál regisztrálhatunk. Az első ponton a nagy változás oka a MünchK.-nek a többi fordítástól való tetemes időbeli távolsága lehet. A névelők kialakulása, a mutató névmástól való funkcionális elkülönülése, mint fõnt említettem, épp az ómagyarkorban ment végbe. És bár kódex e korszaknak a kései szakaszában keletkezett, születése idején a névelős formák alkalmazása még inkább csak terjedőben lehetett, használatukat és annak szabályait a nyelvszokás még nem rögzítette, sőt sok esetben még nem is vált egyértelműen el bennük a mutató névmási és névelői szerep (vö. Károly 1995: 804; 1987: 471). Ily módon a MünchK.-ben fellelhető példázatszöveg bizonyos fokig köztes helyet foglal el nyelvünk korábbi és későbbi állapota között. E köztes helyzete folytán a névelő nélküliség még uralkodik benne, de a névelős formák száma is jelentős, sőt vannak olyan helyek, ahol a névelőhasználat többé-kevésbé szabályozottnak tekinthető. A második ugráspont a 16. századi kéziratos munkák és az első nyomtatvány között van. Ezek majdnem azonos időben születtek, mégis eltérő szemlélet jellemzi őket. A kódexek nyelvi anyagát egyrészt a latin hagyományain kialakult és nevelkedett fordításnyelv gyakorlata alakítja. Másrészt érezhető rajta, hogy a névelőhasználat az ómagyarkor és középmagyar kor fordulóján is még eléggé kiforratlan volt. Az első nyomtatott példázatszöveg szerzője, Pesti Gábor ezzel szemben, kiművelt fordító és nyelvünk

jó ismerője volt, akinek fordítását, sokan méltatták már természetességéért. Ez nem jelenti azt, hogy ő a korábbi hagyományoktól teljesen függetleníteni tudta magát, csak azt, hogy a nyelvünkben végbement és az élő nyelvszokás által bevett változásokat jobban be tudta építeni munkájába. Véleményem szerint részben ennek köszönhető, hogy a névelős formák nála jóval nagyobb számban jelennek meg, mint a csupán néhány évvel korábban született kódexben.

A példázatot mondatonként végigelemezve, sorra kigyűjtve a névelős és névelő nélküli lexémákat, világosan kitűnt a kódexek emlegetett markáns névelőtlensége – 14 olyan eset van, ahol csak a kódexekben nincs névelő (természetesen nem tévesztendő szem elől, hogy ezek másolatban maradtak ránk) –, de az is kiderült, hogy korszakunkban vannak abszolút vagy közel teljesen névelős alakok, és vannak abszolút, vagy majdnem egészében névelő nélküliek. Mivel a névelővel ellátottság a diagramm szerint folyamatosan nő, elsőként azok az esetek érdekeltek, ahol a névelők mégis elmaradtak. Mindjárt a 13. versben találtam egy ilyet: „ἀπεδήμησεν εἰς χώραν μακράν” ~ „profectus est in regionem longinquam” → MünchK.: „èlèrèdet Çarandoclanì mèÇÇè valo orÇagba”; JordK.: „wttra meene, vendeegh orzagban”; ÉrsK.: és KomáromiBibl.: „el mene mezze walo orzagban”; PestiNTest.: és SylvUT.: „el mene meÅÅe walo tartomanba”; FélegyháziUT.: „elmene meŷze leux tartomaniban”; KárBibl.: és MedgyesiPréd.: „meŷŷze méne idegen tartománba”; Káldi: „méne távúl-valo tarományba”. Az itt megjelenő szó először fordul elő a szövegben, az adott szituációban és az adott jelzőkkel bővítve önmagában is határozatlan. Mindezek együtt eredményezik, hogy mindvégig névelő nélkül szerepelhet. A két újfordítás viszont a névelős formát hozza: Biblia1996: „element egy távoli országba”, Biblia1990: „elköltözött egy távoli vidékre”. A második abszolút névelő nélküli eset 19. és 21. vers ismétlődő mondatában található: „κληθῆναι υἱός σου” ~ „vocari filius tuus” → JordK.: „hywathny the ffyadnak” (ugyanígy a fordítások egyik részében), „hoğ te fiadnak hiuattaffam” (ugyanígy a munkák másik csoportjában). A görög forrásban a lexéma névelő nélküli, sőt a mai fordításokban is („hogy fiadnak nevezzenek”). Véleményem szerint a határozott névelő elmaradása itt a szó jelentéstartalmával függ össze, mert az önmagában is határozott. Határozottá teszi az a körülmény, hogy a szöveg fő témájának típusára, egy csoport képviselőjére, a fiúság megtestesítőjére vonatkozik.

Két helyen a szövegben halmozásnál lép fel névelőtlenség, mégpedig többnyire a halmozott elemek másodikánál. Lk 15,22: „καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας” ~ „date anulum in manum eius et calciamenta in pedes”. A

görögben mindkét kifejezés határozott névelős, a latinban pedig a szituáció és a birtokos névmás teszi őket határozottá. A magyar szövegek egy része mindkét halmozott kifejezést névelő nélkül hozza: MünchK.: „aggatoc v nêki gîrvt v kèÅebè / t farut v labaiba” (még a JordK. és Pesti), másik részük mindkettőt névelővel szerepelteti: ÉrsK.: „adyatok gywrwt az ew wyaban Es farwt az ew labaaban” (még Károlyi, Káldi és Torkos), harmadik részüknél csak az első névelős: HeltUT.: „adgyatoc gyxrt az x kezébe, es farut labaiba” (még Sylvester, Félegyházi és Komáromi Csipkés). A névelők teljes hiánya az említett munkákban azok koraiságával hozható összefüggésbe, a második kifejezés névelőtlensége pedig talán a halmozás következménye. Erre enged következtetni az is, hogy a névelőn kívül a birtokos jelzői szerepű személyes névmás sem ismétlődik náluk. Támogatni látszik ezt még a 25. vers halmozásos esete: „ἤκουσεν συμφωνίας καὶ χορῶν” ~ „audivit symphoniam et chorum” → JordK.: „halla az nagy zenghefth es tanczolaft”; FélegyháziUT.: és KomáromiBibl.: „halla az eneklefxket es tanczolaftokat”. A többi fordításban egyébként mindkét lexéma névelős, pl.: KárBibl.: „hallá az énekléft és az vigadozáft”, kivétel az a két munka ahol, az ige alanyi ragozása határozatlanságra utal, ezért a névelők elmaradnak: ÉrsK.: *halla wygafagot Es fyp zot*; SylvUT.: *fipolāft es tānczolāft halla*.

Több helyen érdekes kapcsolatot vélek felfedezni a névelőhasználat és a birtokos személyjelezés között. Vegyük sorra ezeket! Lk 15,13: „διασκορπίσεν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ” ~ „dissipavit substantiam suam” → névelősek: JordK.: „el tekozlya mynd az hÔ yozagat” (még Sylvester, Félegyházi, Káldi, Komáromi Csipkés), névelőtlen: MünchK.: „eltekoÅlotta v iauat”, TorkosUT.: „eltékozolta jószágát” (még az ÉrsK., Pesti, Heltai). Lk 15,16: „cupiebat implere ventrem suum” → névelősek: PestiNTest.: „keuannÿa wala meg tewltenÿ aÅ ew hafat” (még Sylvester, Félegyházi, Károlyi, Káldi, Medgyesi, Komáromi Csipkés), névelő nélküli: MünchK.: „keu#,a vala v hafat bétvltèni”, HeltUT.: „kéuánya vala be txlteni hafát” (még a JordK, ÉrsK., Torkos). Lk 15,20: „ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ” ~ „cecidit supra collum eius” → névelőtlenek: MünchK.: „ēfec v ,akara”, PestiNTest.: „nyakara effek” (még a JordK.és Heltai), névelősek: Káldi: „a’ nyakára esék” (plussz a fennmaradó szövegek). Lk 15,29: „οὐδέποτε ἐντολήν σου παρῆλθον” ~ „nunquam mandatum tuum praeterii” → névelő nélküli: MünchK.: „sonha te par#qolatodat èlnem mulattam” (még Károlyi, Káldi, Komáromi Csipkés munkái), névelős: JordK.: „foha az te paranczolatodat el nem mwlat” (plussz a többi fordítás). Lk 15,29: „μετὰ τῶν φίλων μου εὐφρανθῶ” ~ „cum amicis meis epularer” → névelőtlen: MünchK.: „hog èn baratémal gè,erkednèm” (még a JordK., Pesti, Káldi), névelős: „megh xttem wolna az een baratymmal” (plussz a többi

fordítás). A bemutatott anyagban nagy a bizonytalanság, az egyes fordításokon belül hol névelős, hol névelőtlen formát találunk. Ez szerintem részben annak a számlájára írható, hogy „a birtokos személyjel a határozottság morfémaszintű jelölője”, ezért a vele ellátott főnevek előtt ingadozó volt a névelőhasználat, és ma is az (vö. Kugler 2000: 285).

Névelőtlen főnevek gyakran bukkannak fel azokon a helyeken, ahol a főnév deiktikus szerepű mutató névmással bővül, mivel a névmás a maga rámutató jellegével egyébként is határozottá, ismertté teszi a személyt, dolgot. Az alábbi példaanyagból láthatjuk, hogy a névelő nélküiség ebben a grammatikai szituációban elég nagy arányú, és nem csupán a kódexekre, illetőleg a korai szövegekre terjed ki. Lk 15,24: οὗτος ὁ υἱός μου ~ *hic filius meus* → névelőtlen formák: MünchK.: *è Ā en fiam* (ugyanígy a másik két kódexben, valamint Pestinél, Sylvesternél és Károlyinál), névelős formák: HeltUT. (és a fennmaradó munkák is): *ez az én fiam*. Lk 15,30: ὁ υἱός σου οὗτος ~ *filius tuus hic* → névelős alakok: FélegyháziUT. (valamint Káldi, Komáromi Csipkés és Torkos): *ez az te fiad*, névelő nélküliek: MünchK.: *è te fiad* (hasonlóan a többi munka). Lk 15,32: ὁ ἀδελφός σου οὗτος ~ *frater tuus hic* → névelőtlen esetek: JordK. (ÉrsK., SylvUT.): *ez the atyadffya*, a forrásszöveg alapján ugyancsak névelőtlen szerintem a MünchK.: *a te at'adfia*, a többi munkában viszont névelős formák vannak, pl. PestiNTest.: *eĀ, a te attjādffja*, Káldi: *ez a' te xtséd*.

A névelőtlenség eseteivel szemben állnak az abszolút, vagy majdnem mindig névelős megoldások. Ezekből jóval több van, mint az előbbiekből. A döntően névelős alakok közül számomra a legérdekesebbnek azok tűntek, amelyek a kódexekben szintén megjelentek, ezért ezeket külön is analízálom. Mint az várható volt, ilyenek pontosan ott jelentkeznek, ahol egy korábban megnevezett dolog, ismételten felbukkan a szövegben, és szükséges a kettő közti azonosság jelzése. Az alábbiakban sorra bemutatom ezeket, a magyar anyagból azonban csak néhány jellemző példát idézek. Előrebocsátom viszont, hogy a kódexekben az *az*-nak mutató névmási, esetleg névelői-mutatónévmási funkciója is elképzelhető, főként, ha a szó a latinban szintén ilyen névmással van bővítve. Lk 15,12: ὁ νεώτερος αὐτῶν ~ *adulescentior ex illis* → MünchK.: *aĀoc kvĀĀvl aĀ ifiab*; TorkosUT.: *azok közzül az ifjabbik*. Lk 15,14: κατὰ τὴν χώραν ~ *in regione illa* → JordK.: *az tartomanban*; FélegyháziUT.: *az tartomani fzerent*; KárBibl.: *abban az tartománban*. Lk 15,16: οἱ χοῖροι ~ *porci* → ÉrsK.: *az dyznok*; HeltUT.: *à difznóc*; KárBibl.: *az difznóc*. Lk 15,21: ὁ υἱός ~ *filius* → MünchK.: *a fīu*; Káldi: *a' fia*. Lk 15,22: ὁ πατήρ ~ *pater* → JordK.: *az hĀ attya*; KomáromiBibl.: *az attya*. Lk 15,25: ὁ υἱός αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος ~ *filius eius senior* → ÉrsK.: *az ew nagyobyk fya*; TorkosUT.: *Az ő*

öregjebb fia. Lk 15,27: Ὁ ἀδελφός σου ~ *frater tuus* → JordK.: *Az the atyadffya*; HeltUT.: *A te xtfed*, de névelőtlen a MünchK.-ben: *Te aʼadfia*; ὁ πατήρ σου ~ *pater tuus* → ÉrsK.: *az te attyad*; Káldi: *az atyád*; a MünchK.-ben itt is névelőtlen: *te aʼad*. Lk 15,28: ὁ δὲ πατήρ ~ *pater illius* → JordK.: *az hŌ attya*; FélegyháziUT.: *Az x attia*; de a MünchK.: *p aʼʼa*.

Több helyen a határozott névelő használatának háttérében a szituációból fakadó határozottság áll, a deixis révén az adott helyzetben korábbi elmités nélkül is azonosítható a dolog. Lk 15,16: ἐκ τῶν κερατίων ~ *de siliquis* → MünchK.: *aʼ malatacbol*; KárBibl.: *az mosléckal*; KomáromiBibl.: *aʼ korpákból*, itt mondat felépítése alapján a kódexeknél a mutatónévmási funkció is elképzelhető: MünchK.: „*aʼ malatacbol kikèt aʼ diĀnoc ēÇn^c vala*”. Lk 15,25: ἐν ἀγρῶ ~ *in agro* → MünchK.: *aʼ mèĀvn*; PestiNTest.: *a meĀewn*; KárBibl.: *az mez%n*; ἤγγισεν τῇ οἰκίᾳ ~ *adpropinquaret domui* → MünchK.: *aʼ haĀhoĀ kvĀèleitènè*; PestiNTest.: *a haĀhoĀ kewĀelgetne*; KomáromiBibl.: *közelgetett volna aʼ házhoz*. Lk 15,30: μετὰ πορνῶν ~ *cum meretricibus* → JordK.: *az gonozokkal*; HeltUT.: *à fertelmes řxméllyeckel*; Káldi: *aʼ kurvákkal*. Ugyancsak a határozott névelő kitételét követelte meg az a határozottság, az általános ismertségből származott, s amelynél a névelőnek ún. prezentáló funkciója volt (vö. Gallasy 2003: 570). Ennek példája szövegünkben a Lk 15,18.-ban és 21.-ben található ἤμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν ~ *peccavi in caelum* kifejezés, amelynek magyar fordításában a MünchK. és ÉrsK. kivételével mindenütt névelős formát találunk, pl.: JordK.: *veethkeztem az menyorzagh ell*”; FélegyháziUT.: *vetkxzt... az eghben*; TorkosUT.: *vétkeztem az ég ellen*. Mivel az *ég*, *mennyország* szavak referenciája közismert volt, már első előfordulásakor állhatott mellettük határozott névelő.

Nagyon érdekesen alakult a szövegben a *hizlalt borjú* kifejezés névelőzése a 23., 27. és 30. versekben: τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν ~ *vitulum saginatum*. A magyar megoldásokat három csoportra oszthatjuk: a) névelő nélküliek: MünchK.: „*kvuèr boriut vltèlmeg vnèki*”; JordK.: „*kwwer twlʼʼkot wlettel megh hŌneky*”; b) névelősek: ÉrsK.: „*Meg ewlteth neky az kxweer twlkoth*”; PestiNTest.: „*meg ewltet neký aĀ hýĀlalt borýwt*”; Káldi: „*aʼ hizlalt borjút xlted-meg néki*” (a 30. versben még Sylvester és Torkos); c) a határozottságot egyéb eszközzel jelölik: HeltUT.: „*meg xlted x nèki amà hizlalt boriut*”; KárBibl.: „*meg %letted % néki amaz hizlalt tulkoť*” (még Sylvester, Félegyházi, Komáromi Csipkés és Torkos). Az itt szereplő kifejezés már első előfordulásakor is egyértelműen határozott, mert egyetlen egyedre vonatkozik, amely a példázatban az adott szituációban minden jelenlevő számára pontosan ismert, és amelyre deiktikus utalás történik. A görögben ennek megfelelően határozott névelőt

találunk, és ennek jelölői a magyarban a határozott névelők (deiktikus, esetleg prezentáló funkcióban), valamint a mutató névmások. A két kódex névelőtlensége a koraiságukkal magyarázható. Az ÉrsK. névelőivel kapcsolatban pedig, éppen a deixis miatt, felmerülhet a gyanú, hogy ezek mutató névmások, vagy névelő-mutató névmások. Ehhez hasonló szituációval van dolgunk a 22. versben: „ἐξενέγκατε στολήν τὴν πρώτην” ~ „proferte *stolam primam*”. A magyar fordítások most két típusba sorolhatók: a) névelősök – „hozyatok *ky az yelesb rwhat*” (még a MünchK., JordK., Pesti, Káldi); b) mutató névmást alkalmazók – KomáromiBibl.: „Hozzátok-ki *amaz első ruhát*” (és a fennmaradó munkák). Itt is a rámutató funkció jelentkezik, amely a kódexenél megintcsak felveti az *az* elem névmási voltát, vagy névelői-mutatónévmási kettősségét.

A névelősség és névelőtlenség legfontosabb eseteinek számbavétele után végül még egy jelenségről kell beszélnem, az első és későbbi előfordulás megkülönböztetésének módjairól, ebben ugyanis a névelőknek nagy szerepe van. A TNYt. tanúsága szerint (Károly 1995: 808–9) az elkülönítés módozatai már a kódexek korában megvoltak, s már ekkor a névelőknek volt benne döntő súlya. A Tékozló fiú példázatának általam vizsgált szövegében szintén találunk e jelenségre néhány példát. Ez a szövegkezdő mondatban bukkan elő. A szöveg első mondatában lép be a történetbe az atya és a két fiú, és ennek megfelelően határozatlanok. A forrásszövegben az apa határozatlanságát az Ἀνθρωπός ~ *Homo* általános jelentésű szavakon túl, a τις ~ *quidam* határozatlan névmás is kifejezi. A fordításokban kétféle eszköz megjelenését tapasztaltuk ebben a funkcióban: valamely határozatlan névmást: MünchK.: *eg neminèmv* èmbern^c; ÉrsK.-ben: *nemynemx embernek*; FélegyházinálUT.: *Nemel’ embernek*; vagy az *egy* számnévből/határozatlan névmásból szófajváltással keletkezett határozatlan névelőt, pl.: KárBibl.: *Egy embernek* (+ a többi szöveg). A két nyelvi eszköz időbeni eloszlása jól tükrözi a határozatlanság kifejezésében végbement történeti fejlődésvonalat. Eszerint bár a határozatlan névelő létezésével az ómagyar korban már biztosan számolhatunk, a határozatlanság kifejezésére ekkoriban még inkább a névmásokat használták. Ezen általános tendenciát jelen esetben a latin szöveg még inkább felerősíti. Nem véletlen tehát, hogy kódexeinkben határozatlan névmást találunk. Ezek közül a MünchK.-beli és a JordK.-beli külön is figyelmet érdemel, bennük ugyanis az *egy*-nek még a határozatlan névmási funkcióját vélem felfedezni, ’egy bizonyos, egynémely’ jelentésben (vö. D. Máta 2003: 421, 639). Az elsőnél egy összetett névmás nyomatékosító előtagja lehet az *egy*. E kódexben egyébként az *eg neminèmv valaki* kifejezés a szövegkezdő egy tipikus formulája lehetett, tudniillik számos bibliai történet kezdődik így benne. S ugyanezen példák teszik valószínűvé azt is, hogy a

kódex fordítója az *eg neminèmv*-t kötötte le a latin *quidam*, *quaedam*, stb. határozatlan névmások fordítására: *Homo quidam erat dives* → *Vala eg neminèmv kaÅdag èmber* (75 rb), *Et erat quidam mandicus* → *t vala eg neminèmv koldos* (75 rb), *Vidua autem quaedam erat* → *Vala ke· eg neminèmv vÅuèg* (76 va), *Homo quidam nobilis abiit...* → *Eg neminèmv nemes èmber mene...* (77 vb). A JordK. esetében nem elképzelhetetlen, hogy már névelővel van dolgunk, de mivel a latin alapszöveg egyértelműen a névmási funkciót támogatja, talán inkább olyan névelőről beszélhetünk, amelyben még erősen érződik a névmási származás és jelentés. A későbbi munkák közül Félegyházinál látunk határozatlan névmást, ami két dologra utalhat: a görög szöveghez való szoros ragaszkodásra, és/vagy a szövegkezdő határozatlanságot kifejező névmás~névelő variánsok középmagyarkori továbbélésére és vetélkedésére. Mindenesetre a határozatlan névelő hamar egyeduralkodóvá vált a szövegekben. Az első versben megjelenő ember későbbi azonosításában viszont a határozott névelőknek jut szerep. Az apa másodszori előfordulása ugyanebben a versben jelenik meg, a szöveg második mondatában. A magyar munkák többsége, a három kódexet leszámítva, az ismertséget, az első mondatban szereplő személlyel való azonosságot határozott névelővel fejezi ki, pl.: PestiNTest.: *aÅ attyanak*; KárBibl.: *az attyanac*.

A fiúk nyelvtani határozatlanságát az első mondatban minden munkában névelő nélküliség jelzi, az adott nyelvtani helyzetben ugyanis a magyarban nem állhat névelő, pl.: JordK.: *vala ket ffya*, TorkosUT.: *két fia vala*. Másodszori előfordulásukkor minden szöveg szerzője/fordítója határozott névelővel látja el az őket jelölő lexémákat, pl.: Lk 15,12 – ÉrsK.: *az yfyabyk ew kezzwlxk*; MedgyesiPréd.: *az ifjabbik*; Lk 15,25 – ÉrsK.: *az ew nagyobyk fya*; Káldi: *Az x időfbik fia*.

A 13. versben jelenik meg elsőként az a hely ahová a fiatalabb fiú elköltözött. Főntebb már tárgyaltam, hogy a fogalom határozatlanságára itt a szövegkörnyezet és a jelzők utalnak, ezért a fordítók nem jelölik azt külön névelővel. A második és a további ismétlődéseknél viszont szabályosan határozott névelővel látják el, pl.: Lk 15,14 – HeltUT.: „*abban à tartományban*”; Lk 15,15 – PestiNTest.: „*ot a tartomanba*”; Káldi: „*annak a' tartománynak*”. A 15. versben jelenik meg színen e távoli ország egy lakója, ezért jelölőjét az ismeretlenségnek, határozatlanságnak megfelelően határozatlan névelővel hozzák a szövegek, pl.: JordK.: *egy palogarhoz*; KárBibl.: *egy lakofához*. A határozatlanságot más eszközzel jelölte a MünchK.: „*az orÅág bëli polgar eggichèÅ*” és Sylvester: „*polgäri kxzzxl éggikhez*”. A szó a forrásokban és a fordítások többségében nem jelenik meg újra, de két fordításban megismétlődik éspedig szabályosan, határozott névelővel: Lk 15,15 – PestiNTest.: *a polgar*; SylvUT.: *az polgär*. Hasonló a 26. versben megjelenő szolgál fordítása. Itt a határozatlanságot

a határozatlan névmási funkcióban levő *egy* fejezi ki: *ἓνα τῶν παιδῶν ~ unum de servis* → MünchK.: *eggèt a- Çolgac kvÅÅv!*; KárBibl.: *éggyet az f3ólgác k%zzól*. Másodszor a szolga egyedül Sylvesternél bukkan fel – lévén az eredetiebn nincs ott –, és ő szabályosan ellátja határozott névelővel: *az f3olga*.

5. A szövegeken belüli időszervezés

A szöveg időszerkezetének alakulása és alakítása a szövegösszefüggés megvalósulásának és megvalósításának egyik fontos színtere. Ennek során a szerző felszíni jelzéseket alkalmaz a szövegvilág belső eseményei és helyzetei közti időbeli viszonylatok érzékeltetésére, valamint az egyes cselekvések, állapotok idejének a diskurzus idejéhez képest való meghatározására. Az időszervezés stratégiája nagyrészt feltárható és nyomon követhető, ha megvizsgáljuk eszközeinek a használatát. Ennek megfelelően az alábbiakban elemezni kívánom a példázat szövegének időszerkezetét alakító és kialakító tényezőket: az igeidőket és -aspektusokat, az alárendelő összetett mondatok sajátos időviszonyait, a kötőszókat, az időhatározókat, stb. (Az időszervezés elveiről és eszközeiről vö. Beaugrande–Dressler 2000: 104–7, Kiefer 1992: 40–55).

A tékozló fiú parabola az időszervezés szemszögéből nézve lényegében egy a múltban megtörtént/megtörténhetett eseménysorozat elbeszélése. A szövegvilág külső és belső ideje ennek a ténynek megfelelően szövídik az egyes nyelvekben rendelkezésre álló eszközök segítségével.

5.1. Az igeidők szerepe az időszervezésben

Az időviszonyok érzékeltetésében az igeidőknek kétségtelenül fontos szerepe van, viszonyítják a cselekvés idejét a diskurzus idejéhez képest, de a belső időszerkezet létrehozásában is részt vesznek. Az általuk teremtett időviszonyok ábrázolását a latin szöveg szerzője és fordítója által alkalmazott többféle igeidő, -mód, -actió feltárására és jellemzésére építem. Teszem ezt egyrészt abból a tényből kiindulva, hogy a fordítások jó része a latinra épül, a legkorábbiak mindenképp, másrészt pedig abból, hogy a latin nyelvből a fordítói-literátusi gyakorlat során a magyar írásbeliségbe átszüremkedet eljárások hatása nem állt meg latin forrásszövegű munkáknál. A görög alapszövegű munkák megoldásai ez után és ehhez viszonyítva kerülnek tárgyalásra.

Az igeidők alapján a parabola időszerkezetében több idősíkot tudunk elkülöníteni. A fő idősík múltbeli eseménysorozatról lévén szó a latinban az erre a célra szokásosan alkalmazott praesens perfectumban (befejezett jelen) vezetődik pl.: *habuit*¹¹, *divisit*¹², *peccavi*¹⁸, *venit*²⁰,

*dixit*²², *revixit*²⁴, *praeterivi*²⁹, *devoravit*³⁰ stb. Ez az igeidő ugyanis, amelyet funkciója miatt perfectum historicumnak is neveznek, olyan múltbeli cselekvéseket jelöl, melynek nincs vonatkozása a jelenre. A latin alapján készült magyar fordításokban kétféle igealakkal váltották ezt át: a) elbeszélő múlttal (mert ez a magyar igealak, akárcsak a praes. perf. a jelennel kapcsolatban nem álló, múltban befejeződött cselekvés, történés kifejezésére szolgált vö. Sárosi 2003: 152–4): MünchK.: *valanac*¹¹, |*g oÇta*¹², *ivuv*²⁰, *mōda*²²; JordK.: *vala*¹¹, *el oztha*¹², *yewee*²⁰, *monda*²²; ÉrsK.: *wala*¹¹, *meg ozta*¹², *yxwe*²⁰, *monda*²²; PestiNTest.: *wala*¹¹, *el mene*²⁰, *meg oÅta*¹², *monda*²²; Káldi: *vala*¹¹, *el-ofztá*¹², *el-méne*²⁰, *monda*²²; b) -t jeles múlttal: MünchK.: *bînhvttēm*¹⁸, |*g èlèuènedet*²⁴, *èlnem mulattam*²⁹, *bè,èlte*³⁰; JordK.: *veethkeztem*¹⁸ *megh eelede*²⁴, *el nem mwlat*²⁹, *megh emeztette*³⁰; ÉrsK.: *Wethkeztem*¹⁸, *megh nem zegtem*²⁹, *el kewltxtte*³⁰; PestiNTest.: *wetkeÅtem*¹⁸, *meg eledet*²⁴, *el nem mulattam*²⁹, *fel lakta*³⁰; Káldi: *vétkeztem*¹⁸, *meg-elevenedet*²⁴, *által hágtam*²⁹, *meg-eméftette*³⁰.

E két magyar forma eloszlása/váltakozása nem véletlenszerű. A -t jeles múlt idővel ugyanis szinte kizárólagosan az egyenes idézetekben, a közvetlen megnyilatkozásokban találkozunk, elbeszélő múlttal pedig a narrációban. Erre a fordítói/literátusi gyakorlat során kikristályosodott és a magyar fordításokban általánosan elterjedt szabályosságra már Bárczi (1963: 165) is rámutatott: „az élőbeszédet utánzó szövegben mindenütt befejezett múlt van, [...] az elbeszélő részben viszont mindenütt elbeszélő, történeti múlt.” Az említett szabályosság terén két munka mutat csupán ingadozásokat. A MünchK.-ben több helyen találunk az elbeszélő részekben -t jeles múltat: *èlèrèdet*¹³ (profectus est), *èltekoÅlotta*¹³ (dissipavit), *lv*¹⁴ (facta est), *vvtv*²⁷ (recepit), egyenes beszédben pedig elbeszélő múltat: *ivuv*²⁷ (venit), *vlvmeg*²⁷ (occidit). Ez utóbbi jelenség még erőteljesebben mutatkozik meg az ÉrsK.-ben, ahol elbeszélő múlt egyenes beszéden hétszer fordul elő: *megh elewenxdek*^{24,32} (revixit), *megh leletteteek*^{24,32} (inventus est), *meg yewwe*²⁷ (venit), *megh xlee*²⁷ (occidit), *Weewe*²⁷ (recepit). A -t jeles múltnak ez a megszaporodása a MünchK.-ben egyes vélemények szerint az élő nyelv hatásának tulajdonítható (vö. Sárosi 2003: 367–8). Az elbeszélő múlt tekintetében pedig ezen történeti múltnak a közelmúltat jelölő szerepére gyanakodhatunk, itt ugyanis ténylegesen a közelmúlt eseményeiről beszélnek a szereplők (E. Abaffy 1983: 147–9). Viszont az sem elképzelhetetlen, hogy a Bárczi által leírt szabályosság azért nem nyilvánul meg náluk következetesen, mert vagy gyakorlatlanabb fordítók voltak, vagy, mert a szabály alkalmazásának praxisa e kódexek születése idején még csak kialakulóban, terjedőben volt. Azt mindenesetre konstatálhatjuk, hogy a későbbi munkákban ez a gyakorlat már következetesen érvényesül.

A görögben ugyanezen igék többségében a szintén az elbeszélésekben, a történetelmondásokban megszokott alakban, az ún. aoristos historicusban vannak ($\delta\iota\epsilon\lambda\epsilon\nu^{12}$, $\epsilon\tilde{\iota}\pi\epsilon\nu^{21,22}$), néhány pedig az ugyancsak e célra használatos praesens historicumban ($\eta\kappa\epsilon\iota^{27}$), illetve egy-két folyamatosságot feltételező, vagy mondást kifejező ige praeteritumban ($\epsilon\tilde{\iota}\chi\epsilon\nu^{11}$, $\epsilon\pi\nu\nu\theta\acute{\alpha}\nu\epsilon\tau\omicron^{26}$). A görögön alapuló fordításokban szinte teljes mértékben ugyanazokkal az igealakokkal találkozunk, mint fentebb, sőt ezek eloszlása és aránya is majdnem tökéletesen egyező az előbbiekkal: a) elbeszélő múlt: SylvUT.: *vala*¹¹, *mene*²⁰, *meg of3tā*¹² *monda*²²; HeltUT.: *vala*¹¹, *méne*²⁰, *meg of3ta*¹², *monda*²²; KárBibl.: *vala*¹¹, *meg of3ta*¹², *el méne*²⁰, *monda*²²; KomáromiBibl.: *vala*¹¹, *el-méne*²⁰, *meg-ofztá*¹², *monda*²²; TorkosUT.: *vala*¹¹, *elméne*²⁰, *elofztá*¹², *monda*²²; b) *t*-jeles múlt (a 18., 24., 29., 30. versek): SylvUT.: *vitkeztem*, *meg eleuenedék* [!], *meg nem f3egtem*, *fel lakta*; HeltUT.: *Vétkxf3tem*, *meg eleuenedet*, *meg nem f3ektem*, *fel lacta*; FélegyháziUT.: *vetkx3tem*, *meg eleuenedxt*, *által n...* *mentem*, *meg emeztette*; KáBibl.: *vézkeztem*, *fel támadott*, *meg nem rontottam*, *k%lt%tte el*; KomáromiBibl.: *vétkeztem*, *meg-elevenedet*, *által nem hágtam*, *meg-emé3ztette*; TorkosUT.: *vétkeztem*, *megelevenedett*, *által nem léptem*, *költötte-el*. Ennek a feltűnő azonosságnak több magyarázata lehet, de legfőképp szerintem mégis az, hogy a literátusi/fordítói gyakorlat során kikristályosodott formák, nemcsak az egyes latin igealakokhoz rendelődtek hozzá, hanem az egyes szövegtípusokhoz is, meghatározván az abban előfordulható igealakok körét és azok felhasználási módját. Az iskoláik alatt a magyar deákok elsajátították ezeket, és ez akarva akaratlanul befolyásolta őket a megfelelő szövegtípusok magyarítása közben. Az igehasználat szabályosságai terén is vannak persze kivételek. Sylvester munkájában elbeszélő múlt van a 24., 27. 32. versek igéin, ahol rendszerint *-t* jeles múlt áll. Ebben az ÉrsK.-szel mutat majdnem teljes párhuzamosságot (lásd fent): *meg eleuenedék*, *es meg leletteték*, *ixue meg*, *meg xle*. Sylvesternek a kódexekkel való hasonlóságát már többen kimutatták, elképzelhető, hogy itt is ezzel van dolgunk (azonos hely, azonos igék, és csak e két munkában), de természetesen ez a kódexektől független fordítás is lehet. Párhuzamos kivételeket találunk még a következő versekben: Lk 15,27 (elbeszélő múlt *-t* jeles helyett) – SylvUT.: *meg xle*; HeltUT.: *meg xlé*; FélegyháziUT.: *meg vaga*; KomáromiBibl.: *meg-ölé*; Lk 15,28 ($\emptyset$ +*vala* elbeszélő múlt helyett) – SylvUT.: *kéri vala*; FélegyháziUT.: *keri vala*; TorkosUT.: *kéri vala*. Sajátosan egyéni eltérések: Lk 15,13 (a *-t* jeles múlt a történeti múlt helyén) – TorkosUT.: *eltékozolta*; Lk 15,27 (felt. mód múlt idő egyszerű múlt helyett) – SylvUT.: *ixtt volna*; HeltUT.: *fogatta volna*.

A fő idősíkkal párhuzamosan zajló múltbeli mellékeseményeket a latin külön igeidővel, praeteritum imperfectummal (folyamatos múlt) jelöli. Ez az igeidő olyan cselekvésre vagy állapotra utal, amely a múltban nem zárult le. Alkalmazható a főidősík eseményeinek, cselekvéseinek háttérben álló tartós lelkiállapotok, érzések, szükségletek kifejezésére, mint a jelen példázatban a: *cupiebat*¹⁶, *nolebat*²⁸, *oportebat*³². Használható a múltban huzamosan tartó, vagy szokásos cselekvések megjelenítésére: *manducabant*¹⁶, *dabat*¹⁶, *erat*²⁵ (in agro). A praeteritum imperfectumnak a magyar fordítói gyakorlatban szintén megvolt a maga ekvivalense. Ez az esetek döntő többségében a befejezetlen ill. a folyamatos múlt kifejezésére használatos összetett *ø+vala* alak volt: MünchK.: *keu#_a vala*¹⁶, *éçn^c vala*¹⁶, *aggauala*¹⁶, *vala*²⁵ (a' mèÅvn), *kel vala*³²; JordK.: *eeznek vala*¹⁶, *aggya vala*¹⁶, *vala*²⁵ (a' mezen), *nem akar vala*²⁸, *yllyk vala*³²; ÉrsK.: *kewanya wala*¹⁶, *eeznek wala*¹⁶, *adya wala*¹⁶, *wala*²⁵ (Az mezx_n), *nem akar wala*²⁸, *zykfeegh wala*³²; PestiNTest.: *keuannya wala*¹⁶, *eÅnek wala*¹⁶, *agya wala*¹⁶, *vala*²⁵ (a meÅewn), *nem akar vala*²⁸, *kel wala*³²; Káldi: *kivánnya vala*¹⁶, *éfn_{nek} vala*¹⁶, *nem adgya vala*¹⁶, *vala*²⁵ (a' mezn), *kell vala*³². A praeteritum imperfectum fordításában kikristályosodott gyakorlattól csupán egy igénél térnek el többen: *nolebat*²⁸. Elképzelhetőnek tartom, hogy itt az előző tagmondat igéjének, általában véve pedig a fő idősíkot képviselő igealakok hatásának tulajdonítható, hogy fordítóink figyelmen kívül hagyták a latin összetett mondaton belüli időváltást (praesens → praeteritum): *indignatus est* → *nolebat*; MünchK.: *Méltatlankodéc* → *nem akara*; Káldi: *Bofzfzonkodék* → *nem akara*; holott a *nem akar vala* lenne a szabályos. A JordK. szerzője pedig a 16. versben a szabályos alak helyett jelen idejű formát hozott: *cupiebat* → *kyvannya* (szabályosan *kyvannya vala* lenne). Ha ezt tudatosan tette, akkor talán az igealak tartós-folyamatos aspektusát használta fel, arra alapozva, hogy a kontextus a benne foglalt cselekvést egyértelműen a múltba helyezi. De az sem kizárt, hogy egyszerűen tévedésből, másolói vétségéből maradt el a *vala* az ige mellől. (A praet. imp. alkalmazási köréről és átváltásáról vö. E. Abaffy 1983: 124–32.) A görög csoport szövegeiben e versek igéi az említett szabályosságnak megfelelő alakokban állnak, mivel a görög pretextusban is rendre praeteritum imperfectumok vannak: SylvUT.: *kiuān vala*¹⁶, *éfn_{nek} vala*¹⁶, *agga vala*¹⁶; *vala*²⁵, *be fem akar vala* (menni)²⁸, *kell vala*³²; HeltUT.: *kéuānya vala*¹⁶, *éfn_{nek} vala*¹⁶, *adgya vala*¹⁶, *vala*²⁵, *kel vala*³²; FélegyháziUT.: *keuannia vala*¹⁶, *eznek vala*¹⁶, *ad vala*¹⁶; *vala*²⁵, *kel vala*³²; KárBibl.: *keuānya vala*¹⁶, *éfn_{nek} vala*¹⁶, *adgya vala*¹⁶, *vala*²⁵, *kell vala*³²; MedgyesiPréd.: *kivánja-vala*¹⁶, *efzn_{nek} vala*¹⁶, *adja vala*¹⁶; KomáromiBibl.: *kivānya vala*¹⁶, *efzn_{nek} vala*¹⁶, *adgya vala*¹⁶, *vala*²⁵, *kell vala*³²; TorkosUT.: *kivānya vala*¹⁶, *efzn_{nek} vala*¹⁶. Kivételként e csoportnál is 28. vers igéje áll, amely Sylvesterét kivéve minden

munkában *nem akar* formában jelentkezik (lásd Heltai, Félegyházi, Károlyi, Komáromi Csipkés, Torkos szövegét). Korábban nem látott eltéréseket látunk még Torkosnál: *adá*¹⁶, *szükség*³². Az elsőnél idősíkot vált a fordító, a harmadik tagmondatban visszatérve a fő idővonalra: „Es kívánja vala hasát meg tölteni a' bürökkel, mellyet *efznek vala* a' dífnók; de lenki nem *adá* neki”. A 32. vers igeidejének átformálása viszont tartalmi módosulást is okoz, és elképzelhető, hogy ez is motiválta. Így ugyanis a megtérés feletti öröm és vigadozás nem a múlt szükséglete lesz, mint a többiekénél, hanem tartós, a jelenben is érvényes elvárás: „Mind az által *szükség* örülni és vigadni; mert ez a' te ötséd meg holt vala; de megelevenedett; elveszett vala, de megtaláltatott.”

A régies összetett igealak – a $\emptyset$ +*vala* – korszakunk után még sokáig megmaradt, s csak a 19. századi munkákból tűnt el, felcserélődve a ma is használatos *-t* jeles múlttal: *kívánta, ettek, adott*; esetleg az első igénél felt. mód múlt idővel: *óhajtotta/megtöltötte volna*. Az általános tendenciától azonban némely szövegek eltérnek: TárkányiÚSz.: *kíváná, falának, ada* (elb. múlt); Biblia1927: *adának* (elb. múlt); Biblia1908: *kívánja vala, ád* ($\emptyset$ +*vala*, és elb. múlt), amit szerintem az archaizálás, a régies nyelvezet megőrzésének szándéka okozott.

Ha már az igealakoknál tartunk, érdemes megnézni a *kíván* és az *ad* igék kijelentő mód határozott ragozásának *-ja* ragos formáit az írásbeli rögzítés szemszögéből. A *j*-vel kezdődő rag mindkét esetben mássalhangzóhoz kapcsolódott, s összeolvadásuk eredménye korszakunk kezdetétől fogva általában megfelelő palatális hang lett a kiejtésben (vö. E. Abaffy 1992a: 192), itt pedig az intervokalikus helyzetben egy-egy megnyúlt *nny* és *ggy*. A létrejött hangok írásmódjában világosan elkülöníthető kétféle írásmód (nem feltétlenül tudatos) alkalmazása. A legkorábbi két kódexre a kiejtés tükrözése jellemző: MünchK.: *keu#,a vala, aggauala*; JordK.: *kyvannya, aggya vala*. Ezen a nyomon halad még Pesti és Heltai, valamint a *kíván* ige írásában Félegyházi, Károlyi, Káldi és Komáromi Csipkés. A harmadik kódex ezzel szemben az *adja* esetében az etimológia elvét érvényesíti, és talán a *kívánja*-nál is: *kewanya wala, adya wala*, akárcsak Medgyesi: *kivanja vala, adja vala*, illetve Torkos: *kívánja vala*. A két írásmód sajátos keveredése mutatkozik meg viszont az *adgya vala* lejegyzésben (Heltai, Károlyi, Káldi és Komáromi Csipkés), hiszen egyrészt etimologikusan megőrzi a tövégi *d*-t, ugyanakkor az összeolvadás nyomán módosult formájában mutatja a módjelet. Minden bizonnyal csak írásban létezett ez a forma, ejtése *ggy* vagy *gy* lehetett (vö. A. Molnár 2000a: 13; 2000b: 28). Károlyi írásmódja – *kívánnya* és *adgya* – a két első új kiadásban még megmarad, de aztán már a szóelemző lejegyzés érvényesül, pl: TótfalusiBibl., Pethe Bibl.: *kívánja vala, adja vala*. Újabban főként az óhajtást, kívánságot stb. kifejező igék esetében terjed a feltételes mód használata. Ennek háttérében részben az áll, hogy ezek az igék a görögben is feltételes

jelentésűek, mivel a bennük foglalt kívánság, óhaj teljesülése nem bizonyos: RavaszÚSz.: „Szívesen megtöltötte volna”; Biblia1927: *szerette volna*; Biblia1996: *Örült volna*; Biblia1990: „szívesen jóllakott volna”.

A példázat fő idősíkjához képest a múltban történt eseményeket, állapotokat, praeteritum perfectummal fejezi ki a latin: „*mortuus erat et revixit, perierat et inventus est*”^{24,32}. A megfelelő alakban (praet. perf. és praes. perf.) levő igék társításával a szövegalkotó képes megvilágítani, hogy a fiú múltjában fennálló állapotok véglegesen lezáródtak, s helyükbe új állapotok léptek. A magyar munkákban e két idősíki megkülönböztetését a következőképpen oldották meg. Az ÉrsK. fordítója a fő idővonalba tartozó igéket elbeszélő múltba teszi (azok ui. a latinban praesens perfectumban vannak), a másik síki igéi pedig összetett múlt idejű *-t+vala* alakban állnak, mivel ennek volt a régmúltat, a múltbeli cselekvések közül a korábbi megjelenítő szerepe: *megh holt wala* Es *megh elewenxdek el wezxt wala* Es *megh leletteteek*^{24,32}. A többieknél a praesens perfectum fordításának a Bárczi által vázolt szabálya jelentkezik, amikor is egyenes beszédben azt *-t* jeles múltal feleltetik meg, mellékidőt pedig régmúlttal juttatják kifejezésre: MünchK.: *megh holt wala* es *megh eeledet; el vezet wala* es *megh leeleter*^{24,32}; JordK.: *megh holt wala* es *megh eeledet; el vezet wala* es *megh leeleter*^{24,32}; PestiNTes.: *meg holt wala ees meg eledet, el weÅet wala ees meg talaltatot*^{24,32}; Káldi: *meg-hólt wala* és *meg-elevenedet; el-vefzett wala* és *meg-találtatot*^{24,32}. A görögön alapuló textusok ezen igéknél sem térnek el az előbbiektől, mindenütt a *-t+vala* formát találjuk náluk is, amely lényegében pontos megfelelője a forrásban található szekezetének (*νεκρὸς ἦν, ἦν ἀπολωλὼς*): SylvUT.: „*meg holt wala / es meg eleuenedek / el vefzett wala / es meg lelettetek*”; HeltUT.: „*meghólt wala, es meg eleuenedet, Elvefzet wala, es meg találtatot*”; FélegyháziUT.: „*meg holt wala, es meg eleuenedxt: es el vefzxt wala, es meg talaltatot*”; KárBibl.: „*meg hólt wala* és *fel támadott, el vefzett wala* és *meg talaltatot*”; KomáromiBibl.: „*meg-hólt wala, és meg-elevenedet; és el-vefzett wala, és meg-találtatot*”; TorkosUT.: „*meg hólt wala; de megelevenedet; elveszett wala, de megtaláltatot*”. Torkosnál a 24. versben *elveszett* mellől elmarad a *vala* segédige, ez lehet tévedés, de akár előremutató változási jelenség is.

A példázat néhány igéje jelen időben van. Egy ilyen történet-elbeszélés során a praesens használatának is megvannak a lehetőségei, de ezek jóval korlátozottabbak a múltéinál. Leginkább közvetlen megnyilatkozásokban, monológokban, dialógusokban fordulhat elő, mivel ezek a szövegvilág belső idejének aktuális jelenében folynak, és az aktuális jelen eseményeire vonatkoznak. A latinban praesens imperfectumot pontosan ilyen

szövegrészletekben találunk: *contingit*¹², *abundant*¹⁷, *pereo*¹⁷, *servio*²⁹, *sum*^{19,21}, *es*³¹. A magyar munkákban ugyanígy: MünchK.: *illèt*¹², *bvuvlkvdnèc*¹⁷, *èluèÀec*¹⁷, *vagoc*^{19,21}, *Çolgaloc*²⁹, *vag*³¹; JordK.: *yllet*¹², *bewelkwdnek*¹⁷, *halok meg*¹⁷, *vagyok*^{19,21}, *zolgalok*²⁹, *vagy*³¹; ÉrsK.: *yllet*¹², *bewelkednek*¹⁷, *halok meg*¹⁷, *wağok*^{19,21}, *zolgalok*²⁹, *wagy*³¹; PestiNTest.: *beuelkednek*¹⁷, *weÀek el*¹⁷, *wagjok*^{19,21}, *Åolgalok*²⁹, *wagy*³¹; Káldi: *illet*¹², *bévelkxdnek*¹⁷, *halok-meg*¹⁷, *vagyok*^{19,21}, *şzolgálok*²⁹, *vagy*³¹. Mivel a görögben ezek ugyancsak praesens imperfectum vannak, jelen időt találunk a többi magyar szövegben is: SylvUT.: *vagon b×x† keñerek*¹⁷, *halok meg*¹⁷, *vağok*^{19,21}, *şzolgállak*²⁹, *vağ*³¹; HeltUT.: *b×uelkxdnek*¹⁷, *haloc meg*¹⁷; *vagyok*^{19,21}, *şzolgáloc*²⁹, *vagy*³¹; FélegyháziUT.: *be×xlkxdnek*¹⁷, *el veşzek*¹⁷, *vagiok*^{19,21}, *şzolgalok*²⁹, *vağ*³¹; KárBibl.: *b%uelkednek*¹⁷, *haloc meg*¹⁷, *şzolgáloc*²⁹, *vagyoc*^{19,21}, *vagy*³¹; MedgyesiPréd.: *b×vxlkxdnek*¹⁷, *veşzek-el*¹⁷; KomáromiBibl.: *bövelkednek*¹⁷, *veşzek-el*¹⁷; *vagyok*^{19,21}, *şzolgálok*²⁹, *vagy*³¹; TorkosUT.: *bövölködnek*¹⁷, *veşzek el*¹⁷, *vagyok*^{19,21}, *şzolgálok*²⁹, *vagy*³¹.

A jelen idő használatának természetes terepei a felszólítások, s ezekből szövegünkben több is akad. A praesens imperfectum coniunctivuszi alakjával találkozhatunk a 23. versben két verbumán: *manducemus*, *epulemur*. Magyar megfelelői szintén felszólító módban vannak, de a görög forrásuáknál lévén, a pretextusban az első szó participium, gyakran határozó igenév és ige párosa jelenik meg (a másik szó viszont – a görög conniunctivus hortativusnak megfelelően – náluk is felszólító módú): MünchK.: *egvnc*, *ge,erkeggvnc*; JordK.: *egywnk* *ygywnk* [!], *lakozywnk*; ÉrsK.: *xgyxnk*, *lakozyonk*; PestiNTest.: *egjēwnk*, *lakoÅÅwnk*; SylvUT.: *lakiunk*, *vigaggunk*; HeltUT.: *xuén* [!] *vigadgyüç*; FélegyháziUT.: *xruendxşxnk*; KárBibl.: *lakozzunc*; Káldi: *egy×nk*, *lakjunk*; KomáromiBibl.: *evén* [!] *vigadgyunk*; TorkosUT.: *evén*[!] *vigan legyünk*. A szövegben az imperatívusz is megjelenik (görögben, latinban egyaránt) néhány versben: a fiú szólítja fel az atyát: *da*¹², *fac*¹⁹, az atya utasítja a szolgákat: *proferte*²², *induite*²², *date*²², *adducite*²³, *occidite*²³. A magyarban ugyanígy: MünchK.: *aggad|g*¹², *tég*¹⁹, *hoÅiatoc*²², *vltvÅtèşşetècmeğ*²², *aggatoc*²², *hoÅiatoc*²³, *vl'etec|g*²³; JordK.: *ad ky*¹², *teegy*¹⁹, *hozyatok*²², *ewtezteşşetek ffeł*²², *aggyatok*²², *hozyatok*²³, *wllyetek megh*²³; ÉrsK.: *ad megh*¹², *teegy*¹⁹, *hozyatok*²², *xltezteşşetek fxi*²², *adyatok*²², *hozyatok*²³, *xlyeetek megh*²³; PestiNTest.: *atkj*¹², *tarch*¹⁹, *hoÅÅatok kj*²², *ewlteÅteşşetek feł*²², *agjyatok*²², *hoÅÅatok elew*²³, *ewllyetek meg*²³; Káldi: *add-ki*¹²; *tég*¹⁹, *hozzátok-elx*²², *xltxzteşşetek-feł*²², *adgyatok*²², *hozzátok-elx*²³, *xllyetek-meg*²³; SylvUT.: *add ki*¹², *tig*¹⁹, *hozzātok ki*²², *xltxzteşşitek feł*²², *aggatok*²², *vigitek el*²³, *vāgiātok meg*²³; HeltUT.: *ad meg*¹², *ted*¹⁹, *Hozzātoc elx*²², *xlteşşzteşşetec feł*²², *adgyatoc*²², *elx hozuán*[!]²³, *xllyetec meg*²³; FélegyháziUT.: *ad meg*¹²,

*teğ*¹⁹, *Hof3atok ki*²², *xltxzteffetek fel*²², *adgatok*²², *el hozuan[!]*²³, *vagiatok meg*²³; KárBibl.: *Add ki*¹², *tégy*¹⁹, *hozzátoc el*²², *%lt%zteffetec fel*²², *adgyátoc*²², *el% hozuán[!]*²³, *%llyétec meg*²³; MedgyesiPréd.: *add-ki*¹², KomáromiBibl.: *add-ki*¹², *tégy*¹⁹, *hozzátok-ki*²², *öltöztefsétek-fel*²², *adgyatok*²², *elő-hozván[!]*²³, *öllyétek meg*²³; TorkosUT.: *addki*¹², *tégy*¹⁹, *hozzátok ki*²², *adjátok reá*²², *adjatok*²², *elő hozván[!]*²³, *vágiátok-le*²³.

A felszólító módú igealakok tárgyalása módot ad arra, hogy kitérjek helyesírási kérdésekre. Bizonyos igék esetében az imperatívusz lejegyzése nem okozott semmiféle problémát, s kezdettől fogva egységes képet mutat. Ilyen az *eszik* és társai írásmódja, melyben a rövid- vagy hosszúmagánhangzós tőhöz -gy módjel kapcsolódott, pl.: JordK.: *egywnk*, *ygywnk*²³; SylvUT.: *vigitek*²³; TorkosUT.: *legyünk*²³; Káldi: *tégy*¹⁹. Ugyancsak egységes a mgh. + *t* végű ige felszólító módjának írása a 22. versben, hosszú *ss*-el hangzóközi helyzetben, pl.: MünchK.: *vltvÅtèffetècmeg*; FélegyháziUT.: *xltxzteffetek fel*; KomáromiBibl.: *öltöztefsétek-fel*. Szinte kivétel nélkül egyformán jegyzik le az egyetlen *l* végű ige megfelelő alakját, hosszú *lly*-el, pl.: MünchK.: *vll'etec*|g; HeltUT.: *xll'yétec meg*; KomáromiBibl.: *öllyétek-meg*, amelynek hangértéke kezdetben hosszú *ly* és *j* egyaránt lehetett, később már inkább a teljes hasonulás eredményeképpen létrejött -*jj*-vel számolhatunk. A 16. századtól az *ly* hang használata tudniillik a nyelvterület nagy részén fokozatosan visszaszorult, s a középmagyar kor végére, az újmagyar kor elejére a köznyelvből el is tűnt, s csak bizonyos nyelvjárásokban őrződött meg. Vagyis annak esélye, hogy az *lly* ugyanilyen hangot jelöl elvileg az idő előrehaladtával csökken.

A *z* végű igék imperatívuszánál kétféle írásmódot látunk. A kódexekben (másolatokban) kvázi etimologikus lejegyzést találunk, pl.: JordK.: *hozyatok*^{22,23}, *lakozywnk*²³. A nyomtatványoknál a kiejtés-szerintiség a hasonulás jelölését jelenti, pl.: PestiNTest.: *hoÅÅatok elew*²³, *lakoÅÅwnk*²³; KárBibl.: *hozzátoc el*²², *lakozzunc*²³. Félegyházinál bizonytalan lehetne a következő szavak olvasata: *Hof3atok*²², *xruendxř3xnk*²³. Az ő példázatszövegének több szava azonban valószínűsíti az *sz* betű *z* hangértékét (*mef3eire*¹⁵, *kef3eb...*²², *kxř3elite*²⁵), a korabeli szövegekben látottak pedig e hang hosszú volta mellett szólnak.

A legtarkább a *d* végű igék lejegyzési módja. Akárcsak a kijelentő mód határozott ragozásban a *j*-vel kezdődő todalékos szavak írásának gyakorlatában, itt is háromféle írás jutott érvényre: a) a kiejtés szerinti a korai szövegekben, pl.: MünchK.: *aggatoc*²², *ge,erkeggvnc*²³; JordK.: *aggyatok*²²; PestiNTest.: *agv'atok[!]*²²; b) az etimologikus, pl.: ÉrsK.: *adyatok*²²; TorkosUT.: *adjátok reá*²², *adjatok*²²; c) a másodlagos etimologizálás eredményeként létrejött *dgy*-s forma, pl.: HeltUT.: *adgyatoc*²², *vigadgyũc*²³; KárBibl.:

*adgyátoc*²²; KomáromiBibl.: *vigadgyunk*²³. Határozott ragozásban módjel nélküli alakok jelennek megpedig többféle formában: rövid *-d*-vel írják: JordK. – *ad ky*; ÉrsK. – *ad megh*; HeltUT. – *ad meg*; FélegyháziUT. – *àd meg*, hosszú *-d*-t írnak a fennmaradó munkákban, pl.: SylvUT. – *add ki*. A rövid mássalhangzós írásmód mögött a hosszúság jelölésének még ki nem alakult szabályát sejtethetjük, esetleg mássalhangzó-rövidülést feltételezhetünk. Pesti lejegyzése mögött pedig a kiejtés követését sejtethetjük: *atkÿ* (*dd+k=tk* zöngétlenedés és rövidülés). Korszakunk végére felismerhető az egységesülés, kizárólagossá a szóelemző és hosszúmásallhangzós írás vált.

Összegzőképpen azt mondhatom, hogy bár az egyes alakok írásmódjában a korban elég nagy tarkaság volt tapasztalható, az egyes szövegeken belül mégis következetes lejegyzést láthattunk. A kiejtés elvének következetes érvényesítése jobbára a korai szövegekre volt jellemző. Látható ugyanakkor, hogy ezekben a jel és a tövégi mássalhangzó összeolvadása már egyértelműen hosszú mássalhangzót eredményezett (az intervokális pozíció hatására), ami azért a korábbi időben, sőt még ekkoriban sem volt általános (vö. A. Molnár 2000a: 11–12; 2000b: 25–27). A ma is alkalmazott etimológiai elv elég korán megjelent, de korszakunkra általában nem volt jellemző, alkalmazását tekintve nagyok az eltérések az egyes igecsoportok között. A korszak legkésőbbi szövegében viszont következetesen a szóelemzés elve jutott érvényre, ami talán lejegyzési mód egységesülésének jele.

A jelen idejű igékhez visszatérve, egy szabálytalan jelen időt fedezhetünk fel JordK.-ben, mivel múlt idejű igét fordítanak vele: *dissipavit*¹³ – *el tekozlya*. Ez ugyan elég szokatlan alakítása a szöveg belső idejének, hiszen múlt idők sorozatán belül, elbeszélő részben és az eredeti textus múlt ideje ellenében használt jelen időt a fordító, de azért nem lehetetlen (vö. elbeszélő jelen). Viszont elképzelhető, hogy az ipszilon csupán másolási hibaként került a szóba, abból kiemelve ugyanis az eredetinek szabályosan megfelelő elbeszélő múltat kapnánk: *tekozla*. E mellett szólhat az a tény, hogy a szöveg 32 praesens perfectumát ez egyedüli eset kivételével a kódex fordítója mindig szabályosan váltotta át.

Az ilyen típusú szövegekben jövő idő is általában csak az egyenes idézetekben fordul elő. Ez itt sincs másképp, futurumot csak a 18. vers három igéjén fedezhetünk fel: *surgam*, *ibo*, *dicam*, ahol is a tékozló fiú magába szállva monológban épp azt fejt ki, mit szándékozik tenni a közeljövőben. A futurum imperfectummal a latin elsősorban a jövőben kezdődő cselekvéseket jelöli. Ezt a latin igeidőt magyarra régen is, ma is leginkább jelen idővel szokták fordítani: MünchK.: *felkèlec*, *èlmegec*, *mōdoc*; JordK.: *ffel kelwk*, *el megyek*, *mondom*; ÉrsK.: *Fxl kelek*, *el megyek*, *mondom*; PestiNTest.: *fel kelek*, *el megyek*, *mondom*;

Káldi: *Fel-kelek, megyek, mondom*. A görög forrást követő munkák egy részében ugyanilyen forma áll, lévén, hogy az eredetiben szintén futurumban vannak az igék: SylvUT.: *fel kelek, el megek, mondom*; HeltUT.: *felkelec, mégyec, mondom*; a későbbiekben viszont a másik görög változat hatására igenévvvel kombinálódnak az igék: FélegyháziUT.: *felkeluen, el megiek, mondom*, KárBibl.: *Fel keluén, el mégyec, mondom*; KomáromiBibl.: *felkelvén, el-mégyek, mondok*; TorkosUT.: *felkelvén, elmégyek, mondom*.

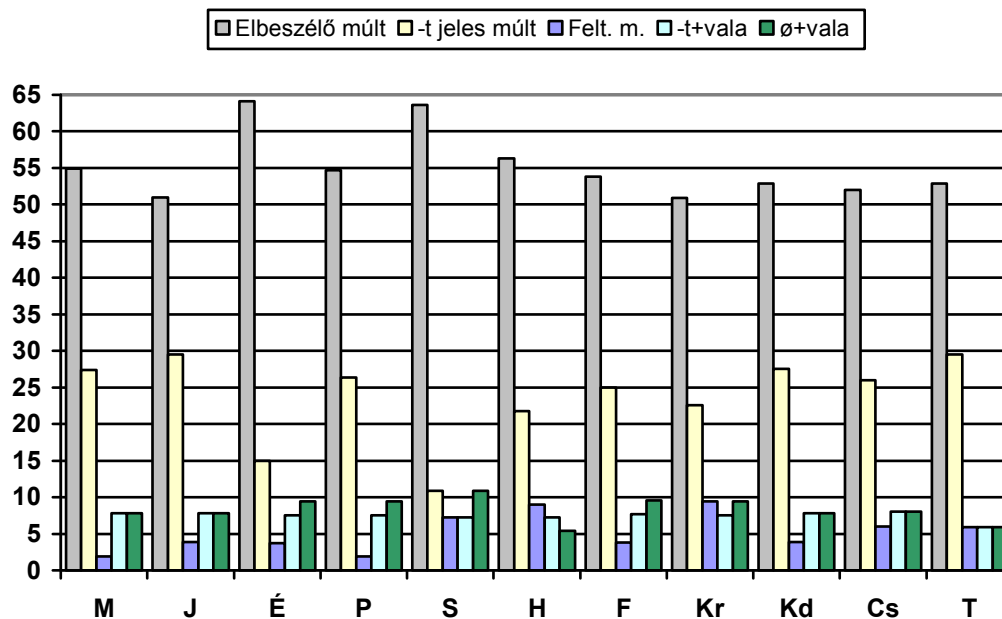
Az igeidőkkel kapcsolatban még két problémakört szeretnék érinteni: egyrészt átfogóan bemutatni a különféle múlt idők használatának arányait, és annak változásait, másrészt a múlt idő kifejezőeszközeinek alaki sajátosságait, és ezek variabilitását, mozgását az időben.

Az első feladat elvégzéséhez ismét a táblázatos és grafikonos feldolgozást láttam a legcélszerűbbnek. A táblázat rubrikáiban megjelenik az egyes múlt idők előfordulási száma és az összes múlt időhöz viszonyított százalékos aránya az egyes fordításokban.

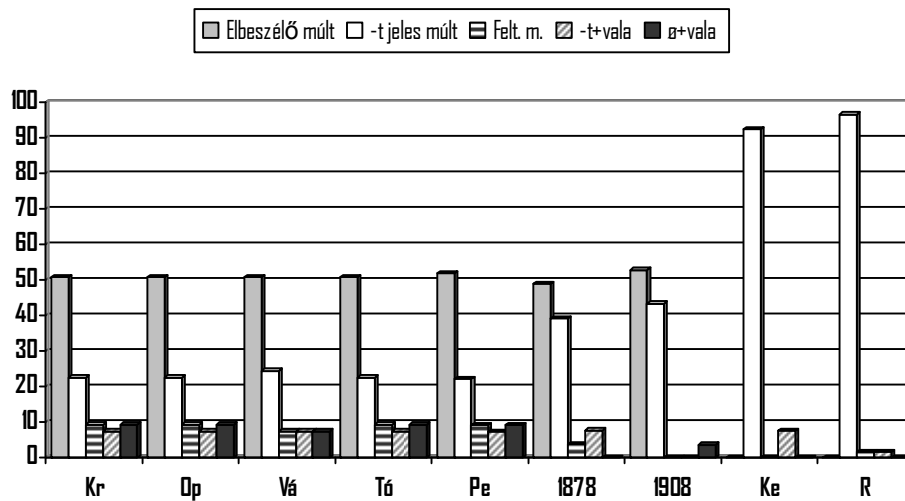
	elbeszélő múlt db – %	-t jeles múlt db – %	$\emptyset$ +vala db – %	-t+vala db – %	felt. m. múlt db – %
MünchK.	28 – 54,9	14 – 27,4	4 – 7,8	4 – 7,8	1 – 1,9
JordK.	26 – 51	15 – 29,5	4 – 7,8	4 – 7,8	2 – 3,9
ÉrsK.	34 – 64,1	8 – 15	5 – 9,4	4 – 7,5	2 – 3,7
PestiNTest.	29 – 54,7	14 – 26,4	5 – 9,4	4 – 7,5	1 – 1,9
SylvUT.	35 – 63,6	6 – 10,9	6 – 10,9	4 – 7,2	4 – 7,2
HeltUT.	31 – 56,3	12 – 21,8	3 – 5,4	4 – 7,2	5 – 9
FélegyháziUT.	28 – 53,8	13 – 25	5 – 9,6	4 – 7,7	2 – 3,8
KárBibl.	27 – 50,9	12 – 22,6	5 – 9,4	4 – 7,5	5 – 9,4
Káldi	27 – 52,9	14 – 27,5	4 – 7,8	4 – 7,8	2 – 3,9
KomáromiBibl.	26 – 52	13 – 26	4 – 8	4 – 8	3 – 6
TorkosUT.	27 – 52,9	15 – 29,5	3 – 5,9	3 – 5,9	3 – 5,9
Oppenheimeri	27 – 50,9	12 – 22,6	5 – 9,4	4 – 7,5	5 – 9,4
Várad Bibl.	27 – 50,9	13 – 24,5	4 – 7,5	4 – 7,5	4 – 7,5
TótfalusiBibl.	27 – 50,9	12 – 22,6	5 – 9,4	4 – 7,5	5 – 9,4
PetheBibl.	28 – 51,8	12 – 22,2	5 – 9,2	4 – 7,4	5 – 9,2
Biblia1878	25 – 49	20 – 39,2	0	4 – 7,8	2 – 3,9
Biblia1908	28 – 52,8	23 – 43,4	2 – 3,7	0	0
Kecskeméthy	0	48 – 92,3	0	4 – 7,7*	0
RavaszÚSz.	0				
SzepesyÚSz.	36 – 70,6	7 – 13,7	3 – 5,9	3 – 5,9	2 – 3,9
TárkányiÚSz.	27 – 50,9	21 – 39,6	0	4 – 7,5	1 – 1,9
Biblia1927	23 – 45,1	23 – 45,1	0	4 – 7,8	1 – 1,9
KáldiNV.	0	54 – 98,1	0	0	1 – 1,9
Biblia1996	0	55 – 93,2	0	2 – 3,4*	2 – 3,4
Biblia1990	0	55 – 98,2	0	0	1 – 1,8

* -t+volt

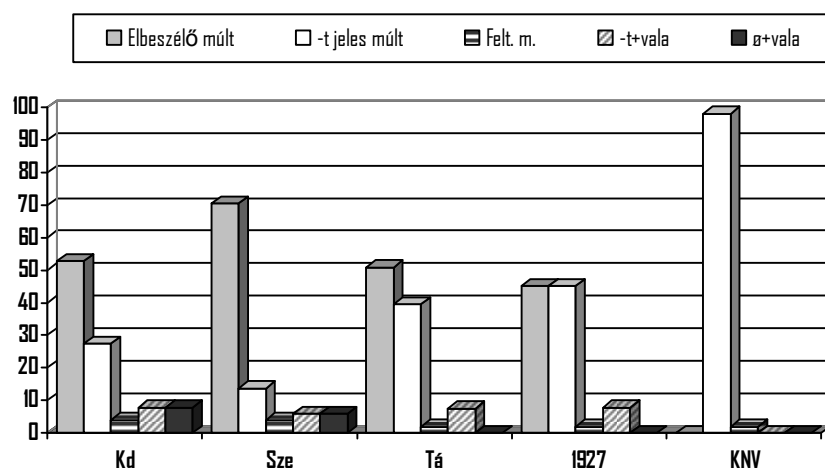
A múlt idők egymáshoz viszonyított aránya korszakunk szövegeiben

A múlt idők egymáshoz viszonyított aránya a Vizsolyi Biblia nyomvonalán

A múlt idők egymáshoz viszonyított aránya Káldi nyomvonalán

A számszerű adatok, és az ábrákon kirajzolódó arányok segítségével több megállapítást is tehetünk. Az már első látásra feltűnik, hogy az egyes múlt idők megterheltsége jelentős eltéréseket mutat, mind korszakunkban, mind a későbbiekben. Az általam vizsgált időszakban a legfrekvenciáltabb kétségtelenül az elbeszélő múlt, ennek kb. fele a *-t* jeles múlt aránya, a többi forma pedig ritkának mondható. Az szintén jól látható, hogy az egyes múltak alkalmazása az egész korszakban nagyon kiegyenlített: az elb. múlt előfordulási száma munkánként 26–29 között mozog, a *-t* jelesé 12–15, a *ø+vala* pedig 3–5 között, *-t+vala* pedig általában négyszer jelenik meg. Amennyiben ezeket egymáshoz viszonyítjuk, kiderül, hogy az részben közelít ahhoz, amit E. Abaffy a történeti grammatikában (1992b: 163) a kódexekre vonatkozóan kimutatott (zárójelben): *-á/-é* 55,2% (56%); *-t(t)* 23,8% (28%), *ø+vala* 8,3% (13%), *-t+vala* 7,3% (3%). A mutatók még inkább azonosak lennének, ha a számításból kivennénk a többitől nagyon elütő arányokkal bíró két munkát (ÉrsK., SylvUT.), illetve a feltételes mód múlt időket. Az ÉrsK.-ben és Sylvesternél jóval magasabb az elbeszélő múlt aránya és kisebb a *-t* jelesé, mint a korszak átlaga. Ez főként annak tudható be, hogy náluk nem érvényesül olyan mértékben a két múltnak a már a kódexek korától jellemző tendenciózus megoszlása (vö. E. Abaffy i. m. 154–5), amiről már korábban szóltam, s ami a többiekénél kimutatható. A feltételes mód múlt idő alkalmazása a többi múlt idejű formával szemben erősebben ingadozik, munkánként 1–5 között mozog. Ennek hátterében két jelenséget vélek felfedezni: a) a szintetikus (igeneves szerkezet) időviszonyítás helyébe analitikus (időhatározói mellékmondat) lép több fordítónál a 13. és 17. versben, s ezekben a *consecutio temporum* szabályának megfelelően használják az igealakot; b) az előbbivel azonos szabálynak alárendelve, vagy vele analogikusan váltják fel néhányan a felt. mód jelent feltételes mód múlttal a 25. és 29. versben. A *-t+vala* feltűnően nagy aránya – a történeti grammatikában kimutatotthoz képest – azzal magyarázható, hogy a vizsgált példázatban az átlagosnál

gyakoribb az a fajta idegen múlt, melynek fordítására lekötődött. Ezeket a speciális körülményeket is számításba véve tehát azt mondhatjuk, hogy az egyes múlt idők használatának a kódexek korára jellemző aránya többé-kevésbé az egész vizsgált időszakban megmaradt (természetesen ez ebben a formában elsősorban az ilyen jellegű fordításirodalomra lehet igaz).

A későbbi időszak szövegeit megvizsgálva azt láthatjuk, hogy a korszakunkban megmutatkozó arányok nagyon sokáig alig változtak. Az elbeszélő múlt használatának aránya egészen a 20. sz. elejéig 50% közelében maradt, s nemcsak az újabb kiadásokban, melyek nemigen törekedtek nagyobb módosításokra, de a revíziókban is. Ezzel szemben viszont már a 19. századi revíziókban majdnem duplájára 40% körülire nő a *-t* jeles múlt aránya, mégpedig kimutathatóan a feltételes mód múlt idő, illetve a *ø+vala* rovására, mely ekkor tűnik el teljesen a szövegekből. A folyamat természetesen nem mentes az ingadozásoktól, hiszen például a *ø+vala* részben felbukkan még az 1908-as revízióban és Szepesyék szövegében. Sőt nagy meglepetésemre az utóbbiban a történeti múlt aránya a maga 70,6%-val minden addigit felülmúlt, ráadásul leginkább a *-t* jeles rovására. Míg tehát 19. századtól épphogy ennek a növekedése az általános, Szepesyék még a meglevők egy részét is elbeszélő múlttal cserélték fel Káldi szövegében. Összességében az igeidők használatában a bibliafordítások meglehetősen konzervatívan viselkedtek, megőrizve sokáig olyan formákat, amelyeken a beszélt nyelv már rég túlhaladt. A múlt század azonban e téren is újat hozott. A szentírás tolmácsolásában és bibliarevízióban végbemenő szemléletváltásnak, a nyelvi modernizálás térhódításának eredményeképpen ugyanis a 20. század második harmadától, és főképpen a 70-es éveitől kezdve éles cezúrát húzhatunk a múlt idők példázatbeli megjelenésének történetében: az összes archaikus igealak eltűnik a szövegekből, valamennyi helyébe a ma megszokott *-t* jeles forma lép, legfeljebb néhány feltételes mód múlt idő tarkítja a képet.

A használati szokások után tekintsük át a múlt idők alaki jelölőit és azok esetleges változását. Az elbeszélő múlt jele a példázatban szinte kizárólag E/3. személyben jelentkezik, s a következő változatokban bukkan fel: *-á/-é* (*-ø*), *-a/-e* (*-ö*). Az *-á/-é* ezen belül a határozott ragozáshoz kötődik, szabályozottan kapcsolódva veláris és palatális hangrendű igékhez, pl.: Káldi: *el-ofztá*¹², *el-tékozlá*¹³, *adá*¹⁵, *meg-látá*²⁰, *meg-tsókolá*²⁰; *küldé*¹⁵, *meg-kérdé*²⁶, *kezdé*²⁸; KomáromiBibl: *meg-ölé*²⁷. Az *-a/-e* pedig az általános ragozás sajátja, az előbbiből rövidülve meg. Feltehetőleg szövegeinkben már kezdettől fogva rövid ez az alak, mivel a rövidülés a kései ómagyar korra már nagyrészt lezajlott, pl.: KárBibl.: *támadá*¹⁴, *akara*²⁸; Káldi: *hiva*²⁶, *kezde*¹⁴, *el-méne*²⁰; HeltUT.: *ixue*²⁰, *kxzelgete*²⁵. A *-i* az *-é*-nek bizonyos nyelvjárásokban

megjelenő hangváltozata, csak egy példa van rá, és pedig Sylvester munkájából T/3.-ben: *kezdinek*²⁴.

Az -ő és -ő feltehetőleg az előbbi elől képzett változatokból labializálódott variáns, mely palatális labiális magánhangzót tartalmazó tövekhez kapcsolódott. Nálunk csak a MünchK.-ben tűnik föl néhányszor, hol általános, hol határozott ragozásban: *eggefvlv*¹⁵, *ivuv*²⁷, *vlvmeg*²⁷. Ugyancsak -ő-t látunk a *lesz* ige elbeszélő múltjában több fordításban, pl: FélegyháziUT.: *l×n*¹⁴; Sylvesternél ennek zártabb variánsa bukkan fel: *l×n*¹⁴, a JordK.-ben pedig egy -é-s variáns: *leen*¹⁴. Az ikes ragozásban szintén -é jelet figyelhetünk meg, pl.: SylvUT.: *meg eleuenedek*^{24,32}, *meg lelettetek*^{24,32}, *meg haraguek*²⁸; KárBibl: *meg tudakozéc*²⁶, *Meg haragodéc*²⁸; KomáromiBibl: *ragafzkodék*¹⁵, *Meg-haraguvék*²⁸.

Az elbeszélő múlt jelének használata, leszámítva az egy-két korai szövegben megjelenő változatot, teljesen következetes, és szabályos volt az egész korszakban, sőt azt követően is egészen e múlt idő eltűnéséig. A későbbi szövegekben már csupán egy furcsa formát találtam Szepesýék szövegében: *halló* a pengő hangzást, és lejtőjárást²⁵. Ugyan az -ó jeles elbeszélő múlt része volt rendszernek már az ómagyar korban, de ilyen kései előfordulása ritkaság, elképzelhető azonban hogy sajtóhibával állunk szemben. Nagyon érdekes még a *mond* ige történeti múltjának alakja. Ez a példázatban az idéző mondatokban jelenik meg, és szabályosan határozott ragozásban van, melynek E/3.-ben hosszú -á a jele. Ennek ellenére bár a korszakunk szövegiben nem következetes a magánhangzók hosszúságának jelölése, mégis több-kevesebb biztonsággal azt mondhatom, hogy rajtuk ez a jel a rövid -a. Ennek bizonyítéka az, hogy még azokban a szövegekben sem írják sehol (12., 17., 21., 22., 27., 29. és 31. versek) hosszúnak, ahol egyébként, ha nem is teljes következetességgel, de jelölik az elb. múlt jelének hosszúságát: JordK.: *monda*, de *megh apolaa*²⁰, *halaa*²⁵; SylvUT: *monda*, de *meg of3tā*¹², *meg lātā*²⁰; KárBibl.: *monda*, de *meg látā*²⁰, *meg f3aná*²⁰; sőt azokban sem, ahol mindig jelölik: Káldi: *monda*, de *el-ofztā*¹², *meg-tsókolā*²⁰, KomáromiBibl.: *monda*, de *meg-fzánā*²⁰, *meg-tudakozā*²⁶. Ez a tendencia folytatódik a korszakunk utáni szövegekben is. A *mondá* elsőként és egyedülként Tárkányinál jelenik meg.

A múlt idő -t-jének viselkedését szintén érdemes megvizsgálni. Miután kigyűjtöttem az összes szöveg valamennyi ilyen igéjét, kiderült, hogy alakjuk és kapcsolódásuk figyelembevételével szinte nyomon lehet követni rajtuk a jel morfológiai fejlődésének menetét. A kiinduló állapotnak azt tekinthetjük, amikor az szóvégen és szóbelsejében egyaránt rövid volt. Mivel azonban mássalhangzó után a jel történetében mindig rövid volt a

-t, számunkra inkább a szóvégi magánhangzót követő és az intervokális pozíció lesz érdekes. A jel a fejlődésfolyamatának első stádiumán korszakunk kezdetén már nagyrészt túl

lehetett (vö. E. Abaffy 1992b: 130), mert szóbeliséjében hangzóközi helyzetben rövid alakot egyet sem találtam, ott csakis hosszú időjel fordult elő valamennyi munkában: MünchK.: *èltekòÁlotta*¹³, *vvtv*²⁷; JordK.: *mwlat*²⁹, *megh emeztette*³⁰; ÉrsK.: *megh xttem*²⁹, *kewltxtte*³⁰; FélegyháziUT: *megemeztette*³⁰; KárBibl.: *rontottam*²⁹, *k%lt%tte el*³⁰; Káldi: *meg-eméftette*³⁰; KomáromiBibl.: *meg-eméftette*³⁰; és TorkosUT.: *költötte-el*³⁰. A második lépcsőfokra viszont korszakunkban lép fel a jel. Jól mutatja ezt, ha megfigyeljük melyik munkában milyen számban jelenik meg rövid, illetve hosszú időjel a szóvégi magánhangzó utáni pozícióban: MünchK.-ben rövid 10 esetben (pl.: *èlèrèdet*¹³, *megèlèuènedet*²⁴), hosszú 0; a JordK.-ben rövid 10 (pl.: *el vezet*^{24,32}, *megh leeletet*^{24,32}), hosszú 0; az ÉrsK.-ben rövid 4 (pl.: *el tekozloth*¹⁴, *el wezxtth*^{24,32}), hosszú 0; Pestinél rövid 9 (pl.: *meg emeÅtet*¹⁴, *meg talaltatot*^{24,32}), hosszú 0; Sylvesternél rövid 0, hosszú 6 (pl.: *takarijtott*¹³, *elvefzett*^{24,32}); Heltainál rövid 11 (pl.: *egybe gyxytet*¹³, *elkxltet*¹⁴), hosszú 0; Félegyházinál rövid 9 (pl.: *elkxltxt*¹⁴, *meg talaltatot*^{24,32}), hosszú 0; Károlyinál rövid 1 (*k%zelgetet*²⁵), hosszú 8 (pl.: *el tékozlott*¹⁴, *fel támadott*^{24,32}); Káldinál rövid 0, hosszú 10 (pl.: *megeméftett*¹⁴, *meg-elevenedet*^{24,32}); Komárominál rövid 1 (*meg-elevenedet*³²), hosszú 9 (pl.: *el-vefzett*^{24,32}, *közelgetett*²⁵); Torkosnál rövid 1 (*fzállot*¹⁷), hosszú 10 (pl.: *megelevnedett*, *elvefzett*^{24,32}). Az adatokból látható, hogy szóvégi helyzetben kezdetben csak rövid időjel volt. Sylvester munkájában viszont már csakis hosszú fordult elő, ugyanakkor Heltainál és Félegyházinál megint csakis rövid. Ezt követően aztán döntően, vagy kizárólagosan hosszú az időjel. A 16. század folyamán tehát egy hosszabb átmeneti periódust követően, amikor váltakozó volt, hogy rövid vagy hosszú, esetleg vegyes időjelet használtak, fokozatosan terjedt az intervokalikus helyzetben geminálódott időjel analogikus szóvégi alkalmazása. A példázat szövegeinek tanúsága szerint az ingadozó használat egyre csökkenő tendenciát mutatva ugyan, még azt követően is sokáig fennmaradt (lásd Komáromi és Torkos szövegét). Az egész folyamat háttérében az állhat, hogy az ősmagyar korban, kezdetben legalább is valószínűleg nem voltak hosszú mássalhangzók, s ezek később – pl. intervokalikus helyzetben való nyúlás eredményeképpen –, jöttek létre (vö. A Molnár 2000: 29). Az múlt idő jele is rövid lehetett kezdetben minden pozícióban, majd magánhangzók közötti helyzetben megnyúlt, és innen terjedt el szóvégére. A rövid írásmódot fenntarthatta esetleg az tény, hogy a latinban nem voltak szóvégi pozícióban hosszú mássalhangzók, s fordítóink (vagy a másolók), akik a latin grammatikán nevelkedtek, ennek hatása alatt a magyar szövegekben is kerülhették ezeket (vö. A. Molnár 2003: 115).

Némileg speciális a *jön* esete, hiszen a rövid szóvégi időjel lehet egy hosszú töbelseji magánhangzó létének a következménye is, a nyúlás pedig részben ennek megrövidülését

kompenzáló, részben az intervokális helyzeteknek köszönhető eredmény: MünchK.: *ivt*³⁰; JordK.: *yewt*^{27,30}; ÉrsK.: *meg yet*³⁰; PestiNTest.: *meg iewt*^{27,30}; SylvUT.: *meg ixt*³⁰; HeltUT.: *meg ixt (meg)*^{27,30}, FélegyháziUT.: *meg ixt*²⁷, *ixt meg*³⁰, KárBibl.: *i%tt meg*²⁷, Káldi: *(meg) jxtt-meg*^{27,30}, KomáromiBibl.: *(meg-) jött-meg*^{27,30}, TokrosUT.: *megjött*^{27,30}. Még ha figyelembe vesszük is a helyesírási következetlenségek lehetőségét, akkor is világosan megmutatkozik a párhuzam a jel fentebb vázolt történetével, azaz rövid időjel azokban a szövegekben jelentkezik, ahol ennek dominanciája az egész textusra jellemző, és azokban láthatunk itt hosszú *-t*-t, ahol az egyébként is jellemző. A *jön* tövének alaki fejlődése így paralel zajlott a hozzá kapcsolódó toldalék változásával (persze ebben egyéb toldalékolás is szerepet játszhatott: *jőne – jönne, jőni – jönni* stb.).

5.2. Az összetett mondatok időviszonyai

Az igeidőkhöz kapcsolódik a latinban az idő szervezésnek egy általános szabálya a **consecutio temporum**. Ez az összetett mondatokban érvényesülő szabály, megszabja a coniunctivusos mellékmondatok igei állítmányainak idejét, amely a főmondat verbumának idejétől és tagmondatok időbeli relációjától függ. A consecutio temporum a példázat latin textusának legtöbb ilyen mellékmondatában következetesen érvényesül.

A/ „Et *postquam* omnia consummasset, *facta est* fames valida in regione illa”¹⁴. A főmondat igéje perfectum historicum (*facta est*), ennek megfelelően az időhatározói mellékmondat állítmánya con. praeteritum perfectumban van (*consummavisset*), ami kifejezi, hogy a mellékmondat cselekvése a főmondaténál előbb zajlott. A magyar fordításokban a consecutio temporum átváltásának is kialakult a maga gyakorlata, ami ez esetben azt jelenti, hogy, ha a főmondat igéjének elbeszélő múltban kell állnia (a perf. historicum miatt), akkor mellékmondatának, előidejű cselekvésről lévén szó, feltételes mód múlt időben (vö. Haader 1995: 579). S amint látni fogjuk ez így van valamennyi munkában (a rövideg kedvéért a továbbiakban a példamondatot egészében csak egy fordításból idézem, a többiből csupán az igéket közlöm): JordK.: „Es mykoron myndeneket *meg emeztet vona, leen* nagy ehfeegh az tartomanban”; ÉrsK.: *el tekozloth wolna, lxn*; PestiNTest.: *meg emeÅtet wolna, lewn*; Káldi: *megemézfztett vólna, lxn*. A MünchK.-ben a *-t* jeles múlt feltehetőleg az élő nyelv hatása (lásd fentebb): *lg emēÇtetuolna lvt*. A görögre épülő fordításokban kivétel nélkül ugyanez a helyzet, noha a pretextusban a mellékmondatos szerkesztés helyett egy mondattömörítő struktúrát – gen. absolutus – láthatunk: „*δαπανήσαντος δὲ αὐτοῦ πάντα ἐγένετο λιμὸς ἰσχυρὰ κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην*”. Ez, mivel lényegében egy időhatározói

mellékmondatot sűrít, legegyszerűbben ugyanilyen funkciójú mellékmondatlalt volt fordítható (vö. Szabó M. 1997: 104, Tarjányi 1988: 14) : SylvUT.: *el kxltxtt voln, lxn*; HeltUT.: *elkxltet vólna, lxn*; FélegyháziUT.: *elkxltxt volna, lxn*; KárBibl.: *el tékozlott vólna, támada*; MedgyesiPréd.: *el-fogyatot volna, támada*; KomáromiBibl.: *el-költött vólna, lön*; TorkosUT.: *megeméztett vólna, lön*. Az azonban már nem teljesen evidens, hogy a participiumot feltételes móddal kell fordítani. S hogy mégis mindenkinél ezt találunk, nagy valószínűséggel a latinos grammatikai iskolázottság, és a tradíció következménye, amely láthatóan egészen a 19. század közepéig éreztetette hatását (a tekintélyes fordítások nyelvezete által még fel is erősítve), pl.: PetheBibl.: „Minekutánna pedig mindeneket *el-tékozlott vólna*”; SzepesyÚSz.: „Minekutánna pedig mindeneket *megeméztett vólna*”. Azt követően azonban eltűnik ez a nyelvtani sajátosság, a feltéles módot kijelentő váltja, pl.: Biblia1878: „Mikor pedig mindenét *elköltötte*”; TárkányiÚSz.: „És miután mindent *megeméztett*”.

B/ A következő két összetett mondatban némileg módosul a képlet. A főmondat igéje itt is perfectum historicum, a mellékmondat igéje viszont a maga coniunctivus praeteritum imperfectumával, a mellékmondat és főmondat cselekményének egyidejűségére utal. A magyar szövegekben a latin időviszonyítás hatása úgy jelentkezik, hogy a főmondat múlt idejét, a mellékmondatban feltételes mód jelen idő követi, mint a con. praet. imp. magyar megfelelője (vö. Haader 1995: 577). „Cum autem adhuc *longe esset, vidit illum pater ipsius*”²⁰ → MünchK.: „Mikor ke· meg mèÇÇè *volna lata vtèt v at’f’a*”; JordK.: „*tavoly vona, lathwan* [!] hÔtet hÔ attya, yrgalmaßagra *yndwla hÔ raytta*”; ÉrsK.: *tawoly wolna megh lata*; PestiNTest.: *tawol wolna, meg lata*; Káldi: *távúl vólna, meg-látá*. „Et cum *veniret et adpropinquaret domui, audivit symphoniam et chorum*”²⁵ → MünchK.: „*t micor haÅa ivnv t a· haÅhoÅ kvÅèleitènè halla a· hangoflatot t a· kart*”; JordK.: *megh yewnee, kwzelghethne, hallaa*, ÉrsK.: *yxne, kxzelgethne, halla*; PestiNTest.: *haÅa iewne, kewÅelgetne, halla*; Káldi: *meg-jőne, kxzelgetne, hallá*. Az első mondat esetében a görögben ismét egy független gen. abs.-i szerkezettel álunk szemben, amit a fordítók az 14. vershez hasonlóan – mellékmondatlalt – ültettek át, mégpedig és a latinos igehasználati szabályoknak megfelelően: „ἐτι δὲ αὐτοῦ μακρὰν ἀπέχοντος εἶδεν αὐτὸν ὁ πατήρ αὐτοῦ” – SylvUT.: *tāuul volna meg lātā*; HeltUT.: *tāuul vólna, látá*; FélegyháziUT.: *tauol volna, lata*; KárBibl.: *tāuól vólna, meg látá*; KomáromiBibl.: *távól vólna, meg-látá*; TorkosUT.: *távól vólna, meglátá*. A második mondatban a görögben egy participium graphicum szerepel a latin első igéjének helyén. Imperfectuma egyidejűségi viszonyt fejez ki a mondat állítmányával. A magyar szövegekben a határozói igenevek ennek nyomán jelennek meg, legszorosabb átváltását pedig

Félegyházinál láthatjuk: FélegyháziUT.: *eli~~x~~uen k~~x~~zelite, halla* (a görögből következő igenév után elbeszélő múlt). A többi fordításban viszont újra felbukkannak a latinos formát utánzó feltételes módú igealakok: KárBibl.: *iöuen k%zelgetet volna, hallá*; KomáromiBibl.: *jövéen közelgetett volna, hallá*; TorkosUT.: *megjövén közelgetne, hallá*, (a feltételes módok ideje azonban itt is variálódik). Még jobban tarkítják a képet a következő megoldások: SylvUT.: *meg i~~x~~nne, k~~x~~zelghetett volna, halla* (feltételes mód jelen és múlt idő), HeltUT.: *meg i~~x~~t volna, k~~x~~zelgete, es hallá* (feltételes és kijelentő mód múlt idő).

C/ Ugyancsak egyidejűség van a következő célhatározói mellékmondat és főmondatának igéje között: „Et *misit* illum in villam suam, ut *pasceret* porcos”¹⁵. A magyarban itt is a B/ pontban vázolt gyakorlat jut érvényre mindenütt (vö. Haader 1995: 657): a főmondatban elbeszélő múlt áll, a másikban feltételes mód jelen idő. MünchK.: „t èrèÇte vtèt v faluiaba hog vri~~Å~~ne di~~Å~~nocat”; JordK.: *kylde el, ewryzne*. ÉrsK.: *el kewldee, xryzny* [!]; PestiNTest.: *kylde, ewry~~Å~~ne*; SylvUT.: *boczātā, xrizne*; HeltUT.: *k~~x~~lde, xrizne*; FélegyháziUT.: *k~~x~~lde, legeltetni*[!]; KárBibl.: *el kóldé, legeltetne*; Káldi: *küldé, őrizné*, MedgyesiPréd.: *elk~~x~~ldé, xrizné*; KomáromiBibl.: *elküldé, legeltetné*; TorkosUT.: *elkülde, őrinzé*. A görögben itt megjelenő célhatározói szerepű infinitívust – „καὶ ἔπειμην αὐτὸν εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ βόσκειν χοίρους” – lehetett volna ugyanilyen formában átváltani (lásd FélegyháziUT.), de a mellékmondatos fordítás szokásosabb szerkesztésnek látszik, s emögött megintcsak sejthető valamiféle tradíció, praxis befolyása. Ebből és a megelőző példákból számomra az tűnik ki, hogy a latin mondattani/időviszonyítási szabályok, akár a latinos fordítási gyakorlat, akár a szöveghagyomány okán jobban megkötötték a fordítókat, mint a görög mondatokéi.

D/ „Et nunquam *dedisti* mihi hedum ut cum amicis meis *epularer*”²⁹. A latin mondat állítmányai ugyanazon alakokban vannak, mint a megelőzőben, a fordítások azonban megoszlanak abban, hogy a mellékmondat igéjét jelenbe vagy múltba teszik. Feltételes mód jelen időt találunk: a MünchK.-ben: „t fonha nē *attal* ènnèkem keqke ollot hog èn barátémal gè,erkednēm”; PestiNTest.: *attal, lako~~Å~~nam*. SylvUT.: *adāl, lakoznām*; HeltUT.: *adtāl, vigadnām*; Károlyinál: *adtāl, laknām*. Feltételes mód múlt idő van viszont: a JordK.-ben: *attaal, megh eeltem vona*; az ÉrsK.-ben: *adtal, megh xtem wolna*; FélegyháziUT.: *attal, xruendxtem volna*; Káldinál: *adtāl, laktam volna*; KomáromiBibl.: *adtāl, vigadtam volna*; TorkosUT.: *adtāl, vigadhattam volna*. A kialakult gyakorlat alapján itt a jelen idejű feltételes mód lenne szabályosabb (vö. Galuska 1992: 316), de mivel maga az igealak praeteritumban van, és a múltra vonatkozó lehetőséget fejez ki, az egyes fordítók a feltételes mód múlt idejű

formát joggal érezhették megfelelőnek. A feltételes mód egyébként a görög igealakból és mondattani szabályokból is következik, hiszen abban is coniunctivus van: „καὶ ἐμοὶ οὐδέποτε ἔδωκας ἔριφον ἵνα μετὰ τῶν φίλων μου εὐφρανθῶ”.

Az összetett mondatok időviszonyainak elemzéséhez hozzátartozik az ilyen funkciót betöltő mondatkapcsoló **kötőszók** vizsgálata is. Az időhatározói alárendeléseknél találkozhatunk sajátosan időre vonatkozó kötőszókkal: *postquam*^{14,30}, *cum*^{20,25}. A latin mondatokban az előbbi előidejűséget fejez ki, az utóbbi pedig egyidejűséget. A magyar nyelvben az előidejűség egyik tipikus kötőszava a *miután* és annak szerkezetes *minek utánna* formája volt (a kettő közül korszkunkban az utóbbi a gyakoribb): MünchK.: *miutan*¹⁴, *mi utan*³⁰; JordK.: *mynek vtanna*³⁰; ÉrsK.: *mynek wtanna*³⁰, PestiNTest.: *mýnek wtánna*^{14,30}, SylvUT.: *minek utānna*¹⁴, *mihelen*³⁰; HeltUT.: *Minec vtánna*¹⁴; KárBibl.: *Minec vtánna*^{14,30}, Káldi: és Medgyesi: Préd.: *minek-utánna*^{14,30}. Az előidejűség másik gyakori kötőszava a *mikor(on)* szintén felbukkant: JordK. és ÉrsK.: *mykoron*¹⁴, FélegyháziUT.: *Mikor*^{14,30}, KomáromiBibl.: *mikor*^{14,30}; TorkosUT.: *mikor*¹⁴. Két munkában ugyanezen funkciót egy ellentétes kötőszó és a *hogy* időviszonyító értékű kötőszó párosa tölti be: HeltUT.: *De hogy*³⁰; TorkosUT.: *Még pedig hogy*³⁰. Akik latinból fordítottak, láthatóan mindkét esetben a forrásszövegnek megfelelően ültették át a mondatokat és bennük a kötőszókat. Akik viszont a görögre mentek vissza, azok, mivel ott gen. abs. szerepel, a szerkezet tagmondatszintre emelésével és kötőszó beiktatásával átalakították a 14. verset. A másik versben ők is szabályosan ültették át a mondatot, hiszen a görögben is összetett mondat van, ὅτε³⁰ kötőszóval kapcsolva. A JordK.-ben ötször előforduló *ottan* elem szintén kapcsolatba hozható az időviszonyítással. Az ómagyar korban ez gyakorta funkcionált mint érintkező előidejűséget kifejező utalószó időhatározói összetett mondatokban. A kódexekben egy kivételével idéző mondatok részeként jelenik meg: „Es *ottan* monda hōneky az hō ffya”²¹; „M”da *ottan* az hō attya hō zolgaynak”²²; „Monda hōneky *ottan*”²⁷; „Az hō attya *ottan* monda hōneky”³¹; „*Ottan* azért azt megh bozzwlwan, nem akar vala be menny”²⁸. A Vulgátában ezek helyén szövegekben részben ellentétes *autem* és *at* kötőszókat találunk. A magyar lexéma azonban véleményem szerint inkább a megelőző mondatok cselekvése és jelen mondat cselekvése, történése közötti szoros időbeli viszonyt, gyors rákövetkezést fejezi ki. Talán azokhoz az elemekhez hasonló értelmet hordoz, amit az új protestáns fordításban látunk ugyanezekben a versekben: „A fiú *ekkor* így szólt hozzá”²¹; „*Mire* a szolga így felelt”²⁷; „*Ekkor* az megharagudott és nem akart bemenni”²⁸.

Az egyidejűség kötőszavai közül a leggyakoribb nyelvünkben *mikor(on)* volt, nem véletlenül dominál tehát ez a vizsgált szövegekben: MünchK.: *Mikor*²⁰, *micor*²⁵; JordK.: *mykoron*^{20,25}; ÉrsK.: *mykoron*^{20,25}; PestiNTest.: *mykoron*^{20,25}; SylvUT.: *mikor*²⁰, *mikoro*²⁵; HeltUT.: *mikor*^{20,25}; és FélegyháziUT.: *mikor*²⁰; KárBibl.: *Mikoron*²⁰, *mikor*²⁵; Káldi: *mikor*²⁰; KomáromiBibl.: és TorkosUT.: *mikor*^{20,25}. Ennek rövid és nyomatékos alakváltozata szövegeink tanúsága szerint a 16. században élt egymás mellett, és váltakozott fordításonként, de olykor egyazon munkán belül is. Azt követően a *mikor* kizárólagossá vált. Káldinál a 25. versben a *midön* is előbukkan, Félegyházi pedig a ugyanebben a versben kapcsolatos és-t használ. E két vers fordítása hasonló képet mutat, az előbbihez. A latin forrású munkák magyarítása szabályosan követi az eredetit, a másik csoporté viszont csak a 25. vers esetében teszi ezt (ὡς kötőszó), mivel a 20.-ban a görögben participium van (ἀπέχοντος).

A szövegvilág belső eseményei, helyzetei közti időbeli összefüggések, illetve viszonylatok érzékeltetésében egyéb kötőszóknak szintén lehet szerepe. A példázatban előforduló kötések döntő hányadukban a kapcsolatosak, szövegtovábbítók: *καὶ* : *et* kötőszóval. Ez azon túl, hogy kifejezi a tagmondatok, szövegmondatok logikai kapcsolódását, időviszonyító szerepet is ellát(hat) jelezve a cselekvések időbeni egymásutániságát. Erre álljon itt néhány példa: „Ταχὺ ἐξενέγκατε στολὴν τὴν πρώτην καὶ ἐνδύσατε αὐτόν, καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ...” ~ „Cito proferte stolam primam *et* induite illum *et* date anulum in manum eius...”²²; JordK.: „hamar hozzatok elwwe az elfe rwhayat, *es* ewtezteffetek ffel hÔtet, *es* aggyatok gyrÔt hÔ wyaban...”; KárBibl.: „hozzátoc el% amaz én f% %lt%z% ruhámat, *és* %lt%zteffetec fel %tet, *és* adgyátoc gyór%t az % kezébe...”; Káldi: „Hamar hozzátok-elő a’ leg-jobb ruhát, *és* ôltxztefsétek-fel ôtet, *és* adgyatok gyűrôt a’ kezébe...” Máskor viszont a kötőszó egyidejűségre utalhat, pl.: „καὶ ἐπεθύμει χορτασθῆναι ἐκ τῶν κερατίων... καὶ οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ” ~ „Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis ... *et* nemo illi dabat”¹⁶; JordK.: „*Es* kyvannya hÔ hafaath megh eleghytenye az zyrokbol, ... *es* fenky hÔneky nem aggya vala”; KárBibl.: „*És* kívánnya vala a’ hasát bé-tölteni a’ malátával, ... *és* senki nem adgya vala néki”; Káldi: „*És* kívánnya vala a’ hafát bé-tölteni a’ malátával, ... *és* fenki nem adgya vala néki”.

5.3. Az igenevek időviszonyító szerepe

Az időhatározók ugyancsak nagymértékben járulnak hozzá a szöveg időszerkezetének alakulásához. Közülük a példázat szövegében különösen fontos szerepet kaptak az igenevek.

A participium időviszonytő funkciója közismert, s a példázatban több helyen találkozunk is vele. Először a 13. versben szerepel egy ablativus absolutus részeként. Ebben a mondattömörítő sajátos szerkezetben a participium alakja megjeleníti a benne kifejezett cselekvés és a mondat állítmányában megvalósuló cselekvés időbeli viszonyát. Jelen esetben a participium passzív perfectuma előidejűsége utal („*congregatis omnibus... profectus est*”¹³). E versnél a görögben is participiumot találunk, ennek megfelelően alkalmaztak a magyar fordítások jórészt határozói igenevet, ez az igenév ugyanis nagyon korán lekötődött a időhatározói viszonyt kifejező participium visszadására (vö. D. Máta 2003: 208, 634; Lengyel 2000: 238–40). Példaként helyszűkében a legjellemzőbb megoldásokat idézem, a többi az adott versnél megtalálható. Nestle–Aland: „συναγαγὼν πάντα... ἀπεδήμησεν” ~ „Vulgata: *congregatis omnibus... peregre profectus est*”¹³ → a) az időviszonyt határozói igenévvel fejezik ki, pl.: MünchK.: „mēdenēkēt *egbè gvituèn... èlèrèdet*; Káldi: egybe-gyűjtven mindeneket... mefzfe mēne”; b) két mellérendelő mondat egymásutániságával, pl.: JordK.: „*egybe gyeytee mynd az hÔ reezeeth, es wttra meene*”; TorkosUT.: „mindeneket *őfzve takarita... elmēne*”; c) időhatározói alárendelő mondattal, pl.: SylvUT.: „*mikoroŕ mindeneket × magāhoz takarijtott volna vidikbe mēne*”; KárBibl.: „*mikor mindeneket egybe takart volna... mefzfe mēne*”. A Károlyi-féle biblia újabb kiadói az alárendeléses formát kivétel nélkül megtartották, pl.: Váradi Bibl. 1661: „*mikor mindeneket x/fzve-rakott volna... mefzfe mēne*”; TótfalusiBibl. 1685: „*mikor mindeneket egybetakart volna..., mefzfe mēne*”. Ugyanezen biblia revíziókban az igenévhez való visszatérést tapasztalhatjuk, a legutolsó kivétellel, pl.: Biblia1908: „*összeszedvén mindenét, messze vidékre költözék*”; de RavaszÚSz. 1971: „*összeszedte mindenét, messze tartományba költözött*”. A Káldi-revíziók szintén a legutóbbit kivéve, ragaszkodnak alapszövegük és egyben a Vulgata megoldásához, pl.: Biblia1927: „*összeszedvén mindenét..., messze országba költözék*”; de KáldiNV.: „*összeszedte mindenét, elment*”. A két újfordításban a mellérendelő forma jelenik meg: Biblia1996: „*összeszedte mindenét, és elment*”; Biblia1990: „*összeszedett mindent, elköltözött*”. A latin/görög igeneves formát tehát kb. a magyar munkák fele követte. A többiek viszont az igenevet igével váltják fel, és a szerkezetet tagmondatszintre emelik.

A participium passzív perfectumát láthatjuk még a 17. és 28. versben, ahol ezek ugyancsak előidejűséget fejeznek ki: *reversus dixit*¹⁷; *egressus coepit*²⁸. S mivel a görögben itt szintén előidejűsége utaló part. aor. van (ἐλθὼν¹⁷, ἐξελθὼν²⁸), joggal számíthatunk a magyar textusokban is igenévre. A 17. versben több helyen valóban ezt találjuk, pl.:

MünchK.: „vvnv bèle *fordoluan* mōda”; Káldi: „Magába *térvén* pedig, monda”. Ezúttal is megjelennek azonban a mellé- és alárendelő mondatos megoldások, pl.: PestiNTest.: „magaba *teere ees* monda”; HeltUT.: „*Midxn* kedig magába *tért vólna*, monda”; KárBibl.: „*mikoron* magába *tért vólna*, monda”. A Vizsolyi Biblia újabb kiadásai itt sem hoznak újat, pl.: PetheBibl. 1794: „*Mikoron* pedig magába *tért vólna*, monda”; az átdolgozások viszont egy kivétellel a görög/latin textus megoldását követik: Biblia1878: „Akkor magába *szállván*, monda”; de Biblia1908: „*Mikor* aztán magába *szállt*, monda”. A Káldi-átdolgozások közül csak a legújabbban van más forma, mint az alapszövegben, és ez egyben a újfordítások megoldásával azonos: KáldiNV. 1997: „Ekkor magába *szállt*, és azt mondta”; Biblia1996: „magába *szállt*: ...– mondta–”; Biblia1990: „magába *szállt és ezt mondta*”.

Hiányzik viszont az alárendelés a 28.-versből: a) határozói igenév – MünchK.: „*ki ivuen* keÅde kèrni vtèt”; KárBibl.: „*ki ménuén*: kéré %tet”; Káldi: „*ki-jővén*, kezdé kérni ötet”; b) mellérendelés – SylvUT.: „*ki mine* az × att’a / *es* kiri vala ×tet”. Károlyiék megoldásán a két legújabb átdolgozás változtat csak, a Káldi-én pedig az 1997-es átdolgozás, mindegyikben mellérendelést alkalmaznak, pl.: RavaszÚSz. 1971: „*Atyja ment ki* hozzá és kérlelte”; KáldiNV.: „az apja *kijött, és kérlelte*”. Hasonló formát találunk az újfordításokban is: Biblia1996.: „*kijött, és kérlelte*”; Biblia1990: „*kijött, és kérlelte*”. Összességében a 17. versben kb. fele-fele arányban vannak az igeneves és tagmondatos megoldások, a 28.-ban azonban a szintetikus forma dominál, és csak újabban terjed az analitikus.

A fennmaradó esetekben a participium aktív imperfectuma tűnik fel: *surgens venit*²⁰, *adcurrentes cecidit*²⁰; *respondens dixit*²⁹. Ezekben a mondatokban az igenév szabályosan egyidejűsége utalna. Ez azonban véleményem szerint tisztán csak a 29. versben valósul meg, ha egyáltalán az igenév itt időviszonyjelölő funkciót tölt be (elképzeltető ugyanis egyfajta célhatározói, módhatározói szerep is, vö. *feleletképpen, feleletként* ezt mondta). A 20.-ban az igenév és ige párosa viszont sokkal inkább cselekvések egymásutániságát, mint egyidejűségét jelöli. A görögben világosan utalnak előidejűsége az itt levő participium aoristosok: *ἀναστὰς*²⁰, *δραμών*²⁰. A 29.-ben pedig egy egyidejű és magától értetődő cselekvést kifejező part. graphicum áll: *ἀποκριθεὶς εἶπεν*. A magyar szövegekben ezek helyén is többnyire határozói igenév áll. A 20. versben korszakunkban kizárólagos az igenév, pl.: JordK.: „*ffel kelwen*, yewee ... es eleyben *fwthwan* nyakara eÑÑeek”²⁰; KárBibl.: „*Fel keluén* azért el méne ... hozzáia *futuán* eÑéc az % nyakára”²⁰; Káldi: „*fel-kelvén* el-méne ... hozzája *futván* a’ nyakára esék”²⁰. A Károlyi-revíziók és új kiadások, valamint a Káldi-átdolgozások megtartják alapszövegeik megoldását, aminek nagyrészt az lehet az oka, hogy az eredeti szövegekben is

igenevek vannak. Csak a legkésőbbi munkában találunk más mondatformákat, illetve még az újfordításokban: RavaszÚSz. 1971: „*Fölkerekedett és hazament... Oda futott, a nyakába borult*”; KáldiNV. 1997: „*Föl is kerekedett, és elment... Eléje sietett, a nyakába borult*”; Biblia1996.: „*útra kelt és visszatért ... Eléje sietett, a nyakába borult*”; Biblia1990: „*útra kelve[!] el is ment ... elébe futott, nyakába borult*”. A 29. versben is dominálnak az igenevek, pl.: JordK.: „*felewen monda*; Kár: Bibl.: *feleluén monda*”; Káldi: „*felevén, monda*”. A Vizsolyi Biblia nyomán született munkák ugyancsak igenevet hoznak, kivéve a legutóbbit: RavaszÚSz. 1971: „*de ő így válaszolt atyjának*”. A Káldi-revíziók közül is csak az utolsó változtat elődje megoldásán: KáldiNV. 1997: „*Ő azonban ezt mondta apjának*”. Végül a két újfordítás: Biblia1996.: „*De ő szemére vetette apjának*”; Biblia1990: „*Ő azonban ezt mondta*”. Az igenév elmaradásának oka itt az idegen szövegsajátosság kerülésének szándéka is lehetett.

A példázatban több olyan hely van, ahol a görög szöveg és a Vulgata időszervezése eltér egymástól. Jellemző esetek például a következők: *δαπανήσαντος* → *consummasset*¹⁴; *πορευθείς* → *abiit*¹⁵; *ἀναστὰς* → *surgam*¹⁸; *ἀπέχοντος* → *longe esset*²⁰; *ἐρχόμενος* → *veniret*²⁵; *προσκαλεσάμενος* → *vocavit*²⁶, itt a görögben igenév a latinban pedig ige áll: Érdekes lesz tehát megvizsgálni, milyen megoldást választottak ezekben a versekben fordítóink. Vajon megoszlanak-e aszerint, hogy ki melyik nyelvből fordított?

A 14. versben a görögben gen. abs. forma áll, aminek részeként az aor. participium, időviszonyító funkciót tölt be, előidejűséget mutat. E szerkezetet a latinba átültetve megváltozott úgy, hogy az előidejűségre időhatározói mellékmondatral utaltak. Ehhez a participiumot igésítették (*δαπανήσαντος* → *consummasset*), és beiktattak egy időviszonyító kötőszót (*postquam*). Ennek nyomán a Vulgata alapján született munkákban időhatározói alárendelő tagmondatot találunk, pl.: MünchK.: „*miutan mēdenekēt |g emēÇtetuolna*”; Káldi: „*És minek-utánna mindeneket megeméÇztett volna*”. Látnunk kell azonban, hogy a többi magyar munka annak ellenére, hogy a görögben participium van, úgyszintén mellékmondatos megoldást alkalmazott, pl.: SylvUT.: „*Es minek utánna mindeneket gonofzul el kxltxtt*”; KárBibl.: „*Minec vtánna pedig mindeneket el tékozlott volna*”. Ennek oka többek között az lehet, hogy e speciális szerepű görög szerkezetet így tudták a legjobban magyarra átváltani és persze számolhatunk a latin grammatika, illetve a korábbi fordítások hatásával is.

A 15. vers aor. participiuma a görög szövegben megintcsak előidejűségre utal, amit a latinban mellérendeléssel oldottak meg, igésítve az igenevet (*πορευθείς* → *abiit*) és mellérendelő kötőszót beiktatva (*et*). A magyar munkák e kétféle lehetőség közül választottak, mégpedig nagyrészt alapszövegüknek megfelelően, pl.: KárBibl.: „*Es elménuén adá magát*

annac az tartománnac egy lakofához”; Káldi: „*És el-méne, és annak a’ tartománynak egy polgárához adá magát*”. Kivétel az ÉrsK. és Heltai, mivel előbbinél igenév, utóbbinál a mellérendelés van, míg valószínűsíthető forrásukban épp fordítva. Az előző versben látott képlet ismétlődik meg a 18.-ban: görögben aor. part., a latinban mellérendelés szerepel az előidejűség kifejezésére, a magyar munkák pedig e kettő között oszlanak meg, pl.: KárBibl.: „*Fel keluén el mégyec az én atyámhoz*”, Káldi: „*Fel-kelek, és az én atyámhoz megyek*”. Viszont Sylvester és Heltai megoldása nem azonos a forrásukéval, hanem a latinban is látottal analóg.

A görög textus 20. versében megint egy gen. abs. részét képező participiumot láthatunk, mely imperfectumban van, azaz egyidejűsége utal. A latin fordító ezt is időhatározói alárendelő mondatná alakította át, s őt a korai magyarítások és Káldi ebben követték (Káldi: „*Mikor pedig még távúl volna*”). A többi munkában pedig a 14. versnél már kifejtett okok miatt tehették ugyanezt, pl.: KárBibl.: „*Mikoron pedig még táuól volna*”. A későbbi szövegek a legutóbbi időkig ugyanezt a megoldást alkalmazták, a 19. századtól annyi módosítással, hogy a latinos coniunctivusi igealaknak megfelelő felt. mód múlt időt kij. mód múltra cserélték, pl.: Biblia 1908: „*Mikor pedig még távol volt*”; Biblia1990: *Még távol volt*.

A 25. és 26. versekben a görög ismét participiummal él, ami az elsőben egyidejűséget, a másodikban előidejűséget fejez ki. A latin szövegben e viszonyokat tagmondatok egymásutániságával érzékeltetik. A fordítások itt is e két megoldás között váltakoznak: KárBibl.: „*mikor háza i%uén k%zelgetet volna az házhoz*”²⁵; „*eggyet az f%zolgác k%zzól el% f%zólituán, meg tudakozéc*”²⁶; Káldi: „*midőn meg-j%ne, és a’ házhoz k%zelgetne*”²⁵; „*híva egyet a’ f%zolgác-k%zzúl*”²⁶. De a latinnal és nem a göröggel analóg analitikus szerkesztést láthatunk Sylvesternél, Heltainál és Torkosnál.

Összefoglalásul az igenevekkel kapcsolatos eredményeket táblázatokba foglaltam. Az első táblázatban azok a versek vannak feldolgozva, amelyekben mindkét forrásszöveg igenevet hozott. A másodikban pedig azok, amelyekben a görög igenevet, a latin pedig igét használt.

	Lk 15,13	Lk 15,17	Lk 15,20	Lk 15,20	Lk 15,28	Lk 15,29
Nestle-Aland	part. + acc. συναγαγὼν πάντα	part. ἐλθὼν	part. ἀναστὰς	part. δραμὼν	part. ἐξελεθὼν	part. ἀποκριθεὶς
Vulgata	abl. abs. congregatis omnibus	part. reversus	part. Surgens	part. adcurrans	part. egressus	part. respondens
MünchK. 1466	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév
JordK. 1516	mellérend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév

ÉrsK. 1531	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	mellérend. Mondat	hat. igenév	hat. igenév
PestiNTest. 1536	hat. igenév	mellérend. mondat	hat. igenév	mellérend. Mondat	hat. igenév	mellérend. mondat
SylvUT. 1541	mellérend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	mellérend. mondat	hat. igenév
HeltUT. 1562	alárend. mondat	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	mellérend. mondat
FélegyháziUT. 1586	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév
KárBibl. 1590	alárend. mondat	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév
Káldi 1626	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév
MedgyesiPréd. 1658	Aláren. mondat	alárend. mondat	-----	-----	-----	-----
KomáromiBibl. 1675	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév
TorkosUT. 1736	mellérend. mondat	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév
Károlyi-féle biblia kiadásai	alárend. mondat	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév
Károlyi-revíziók	hat. ign. 3x mellérend. mond. 1x	hat. ign. 3x alárend. mond. 1x	hat. ign. 3x mellérend. mond. 1x	hat. ign. 3x mellérend. mond. 1x	hat. ign. 2x mellérend. mond. 2x	hat. ign. 3x --- 1x
Káldi-revíziók	hat. ign. 3x mellérend. mond. 1x	hat. ign. 3x mellérend. mond. 1x	hat. ign. 3x mellérend. mond. 1x	hat. ign. 3x mellérend. mond. 1x	hat. ign. 3x mellérend. mond. 1x	hat. ign. 3x --- 1x
Biblia1996.	mellérend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. Mondat	mellérend. Mondat	mellérend. mondat	-----
Biblia1990	mellérend. mondat	mellérend. mondat	hat. igenév	mellérend. Mondat	mellérend. mondat	-----

E táblázat alapján máris levonhatunk bizonyos következtetéseket. Először is, annak következtében, hogy mindkét forrásban a cselekvések közti időviszonyokat participiumok segítségével fejezték ki, a vizsgált munkákban ugyanezen funkcióban általában igeneveket találunk (az esetek 76 %-ában). A források egyöntetűsége ellenére azonban a magyar fordítások nem feltétlenül ragaszkodtak az igeneves szerkezetekhez. A megfelelő időviszonyok kifejezésére a szerzők többféle lehetőséggel éltek, ami azt mutatja, hogy a fordítók számára több mód is adott volt az időviszony érzékeltetésére. Míg a kódexekben egyértelműen a szintetikus (igeneves) megoldás uralkodik (MünchK. 100%, JordK. és ÉrsK. 6-ból 5 esetben), addig a XVI. század harmincas éveitől fogva érezhető az analitikus formák számának terjedése (PestiNTest. és HeltUT. 50%, SylvUT., KárBibl. és TorkosUT. 33%). A nyelvtörténeti fejlődés iránya, a későbbi munkák (revíziók, újfordítások) tanúsága szerint is, az analitikus megoldások dominanciája felé mutat (a legújabb átdolgozásokban és az újfordításokban 100%). Az is kiderül a táblázatból, hogy Félegyházi, Káldi és Komáromi Csipkés munkája a felvázolt fejlődésvonaltól eltér, náluk kizárólag szintetikus megoldásokat láthatunk. Az egyes esetekben elég nagy különbségeket tapasztalhatunk a szintetikus és

analitikus formák aránya terén: a 13.-ban ez 6:6, a 17.-ben 7:6, a 20.-ban 11:0 illetve 9:2, a 28.-ban 10:1 és végül a 9:2.

Az elmondottakból kiderül, hogy vizsgálódásunk kezdőpontjában az igeneves, szintetikus megoldás volt az elterjedtebb, ma viszont inkább analitikus uralkodik. Ezt megerősíti Károly Sándor (1956a: 221–2) és Klaudy Kinga (1997: 75–6) is, előbbi a kódexeink, utóbbi napjaink fordítói gyakorlatáról szólva. Károly (uo. 220–1) a változás első jeleit már a JordK.-nél felismerni vélte. Ennél a példázatnál ez nem mutatkozik meg, bár kétségtelen, hogy a JordK.-nek a 13. versben, és az ÉrsK.-nek a 20.-ban alkalmazott eljárása, a modern fordításokéval egyező. Jelentősebb változást itt Pestinél figyelhetünk meg először, ezt követően pedig Sylvesternél, Heltainál és Károlyiéknál stb. egyre inkább elszaporodnak az analitikus megoldások. Ez nagyjából egybeesik nyelvünk történeti fejlődésvonalával. Bárczi Géza szerint „a megelőzőleg túlnyomórészt szintetikus, tömörítő gondolkodásmód az analízis irányában módosul, s ennek megfelelőleg a mondat szerkesztésben is szaporodnak az analitikus megoldások” (1963: 180). A korai magyaráítások igeneves alakjai tehát koruk szintetikus tendenciáját tükrözik, amelyet számos más tényező is erősít(het)ett. Ezzel ellentétben a nyelvtörténeti fejlődés, amelynek iránya a szintetikus formák visszaszorulása felé mutatott, más fordítóknál (Pesti, Sylvester, Heltai, Károlyi, Torkos) az analitikus formák számának szaporodását eredményezte. Látnunk kell azonban azt is, hogy Félegyházi, Káldit és Komáromi Csipkést a nyelvfejlődésnek ez az iránya esetünkben nem befolyásolta. Mi több, Komáromi Csipkés, a maga fordításában, amely egyes vélemények szerint egy Károlyi-revízió, Károlyiék újításait elvetette, és visszatért az igenevek használatához. Vajon mi állhat ennek hátterében? Esetünkben nyilván szintén több tényezővel számolhatunk: fordítói hűség, az idegen grammatikai formák átültetésének kialakult gyakorlata. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy bár az analitikus megoldások a korban valóban terjednek, ez nem jelentette a kizárólagosságukat, és azt sem, hogy teljesen kiszorították volna az igeneveket, ezt ez utóbbiak aránya egészében és versenkénti eloszlásban is megerősíti. Az igenevek továbbra használatban maradtak (Bárczi 1963: 286) és a fordítók számára alternatívaként éltek a latin igenevek átültetésére.

	Lk 15,14	Lk 15,15	Lk 15,18	Lk 15,20	Lk 15,25	Lk 15,26
Nestle-Aland	gen. abs. δαπανήσαντος	part. πορευθεῖς	part. ἀναστὰς	gen. abs. ἀπέχοντος	part. ἐρχόμενος	part. προσκαλεσάμενος
Vulgata	alárend. mondat <i>consummasset</i>	mellérend. mondat <i>abiit</i>	mellérend. mondat <i>surgam</i>	alárend. mondat <i>longe esset</i>	mellérendelés <i>veniret</i>	mellérend. mondat <i>vocavit</i>
MünchK. 1466	alárend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. Mondat	alárend. Mondat	mellérendelés	mellérend. mondat

JordK. 1516	alárend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. Mondat	alárend. Mondat	mellérendelés	mellérend. mondat
ÉrsK. 1531	alárend. mondat	hat. igenév	mellérend. Mondat	alárend. Mondat	mellérendelés	mellérend. mondat
PestiNTest. 1536	alárend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. Mondat	alárend. Mondat	mellérendelés	mellérend. mondat
SylvUT. 1541	alárend. mondat	-----	mellérend. Mondat	alárend. Mondat	mellérendelés	mellérend. mondat
HeltUT. 1562	alárend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. Mondat	alárend. Mondat	mellérendelés	hat. igenév
FélegyháziUT. 1586	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	alárend. Mondat	hat. igenév	hat. igenév
KárBibl. 1590	alárend. mondat	mellérend. mondat	hat. igenév	alárend. Mondat	hat. igenév	hat. igenév
Káldi 1626	alárend. mondat	hat. igenév	mellérend. Mondat	alárend. Mondat	mellérendelés	mellérend. mondat
MedgyesiPréd. 1658	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	-----	-----	-----
KomáromiBibl. 1675	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	alárend. Mondat	hat. igenév	hat. igenév
TorkosUT. 1736	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	alárend. Mondat	hat. igenév	mellérend. mondat
Károlyi-féle biblia kiadásai	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	alárend. Mondat	hat. igenév	hat. igenév
Károlyi-revíziók	alárend. mondat	hat. ig. 3x ---- 1 x	hat. ig. 3x mellérend. mond. 1x	alárend. mond. 4x	hat. ign. 2x hat. ragos főnév 2x	hat. igenév 3x mellérend. mond. 1x
Káldi-revíziók	alárend. mondat	hat. ig. 3x mellérend. mond. 1 x	mellérend. mondat.	alárend. mond. 3x ----- 1x	hat. ign. 3x hat. ragos főnév 1x	hat. igenév 2x mellérend. mond. 2x
Biblia1996.	alárend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. Mondat	-----	hat. ragos főnév	mellérend. mondat
Biblia1990	alárend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. Mondat	alárend. Mondat	hat. ragos főnév	mellérend. mondat

E táblázat – mely a forrásokban eltérő megoldások magyarításait veszi számba – legfontosabb következtetései az alábbiakban foglalhatók össze. Az előbb említett ellentétes hatások itt is érvényesültek. A fordítások jól elkülönülnek egymástól a latin vagy görög pretextusuk alapján, s ennek lehetőségét a nyelvünkben párhuzamosan élő szintetikus és analitikus formák megléte biztosította. Pesti, Sylvester és Heltai munkái korábbi viselkedésükkel szemben, most a kódexek megoldásaival nagyfokú egyezést mutatnak, holott elsődlegesen nem a Vulgatából fordítottak. Rájuk főtebb pontosan az volt a jellemző, hogy a kódexek gyakorlatától többé-kevésbé eltértek, nagyobb teret engedve az élőnyelvi formáknak. Láthatjuk viszont, hogy a kódexek itt éppen a beszélt nyelvhez közeli analitikus megoldásokat alkalmazzák, mivel a Vulgatában is ezek vannak. Pesti, Sylvester és Heltai a latinnal és a kódexekkel egyező mellékmondatos megoldásai ezért lehetnek: egyrészt ezektől független transzformációk, amiket a korábban emlegetett tényezők motiváltak, másrészt elképzelhető, hogy a Vulgata/Erasmus latin textusát mégis intenzívebben felhasználták fordításuk

forrásaként, mint gondolnánk. Emellett többen kimutatták már Pesti és Sylvester kapcsolatát bizonyos kódexekkel (vö. Károly 1956b: 260–8), az érvek sorából így ezek hatása sem hagyható ki.

A revíziók viselkedéséről mindkét táblázat alapján azt mondhatjuk, hogy a Káldi-féle biblia átdolgozásai egészen a legutóbbi időkig megőrizték kiinduló szövegük grammatikai formáit, vagyis az igeneveket döntően igenévvvel fordították. Vizsolyi Biblia revideált változataiban is többségben vannak az igeneves megoldások, ami Károlyiékhoz képest a 13. és 17. versben visszalépést jelent az analitikus formák alkalmazása terén. A legújabb, a 20. század második felében született szövegekben az analitikus megoldások dominanciája szinte abszolút.

Végezetül még egy érdekesség az igenevek fordításával kapcsolatban. A 13. versben, ahol az igeneves szerkezetek mondatszintre emelése időhatározói mellékmondat által történt, az így kialakított mondat igéje szinte kivétel nélkül a *consecutio temporum* korábban vázolt szabályának megfelelő alakot kapott, mintha egy *coniunctivus perfectum*-ban levő igét magyarázták volna. A latin mondattani és időviszonyítási szabályok tehát ott is érvényre jutottak, ahol azt a forrásszöveg nem indokolta, ami megint ezeknek a literátusi gyakorlatba való erős beivódottságát igazolja. Ennek hatása egyébként nemcsak az igenevek átváltásakor érvényesült, hiszen ezt láthattuk fentebb a 25. vers egyik igéjének magyaráztásakor. A 30. vers fordításakor Károlyiék ugyanilyen változtatásokat végeztek. Míg a latin a mellékmondat igéje itt *praesens perfectum*-ban volt (*venit*³⁰), a görögben pedig *aoristos ind.*-ban (*ἦλθεν*³⁰), addig Károlyiék úgy fordították, mintha ez is *con. praeteritum perfectum*-ban lenne *meg i%tt vólna*³⁰. Ez a megoldás szintén a *consecutio temporum* szabályára emlékeztet, ahol a *perfecta actio* a mellékmondat cselekvésének előidejűségét emeli ki, csak hogy mindezt a forrásoktól függetlenül alakítják így: „*Minec vtánna* pedig ez te fiad *meg i%tt vólna*, ki minden te marhádat az paráznackal k%lt%tte el, *meg %letted %* néki amaz hizlalt tulkot”.

5.4. Időt jelölő lexémák, szerkezetek

is találkozhatunk két helyen a példázat szövegében: a *καὶ μετ’ὅν πολλὰς ἡμέρας ~ non post multos dies*¹³ (egy *praepositiō*t és időt kifejező főnevet tartalmazó szerkezet), a *τοσαῦτα ἔτη ~ tot annis*²⁹ (*pronomén* és *substantívum* kapcsolódása). A fordítók igyekeztek hűen tükröztetni ezek értelmét a magyar nyelv megfelelő eszközeit felhasználva. Az elsónél a többség csupán annyi változtatást tett, hogy az előljárót névutóra cseréte: MünchK.: *nē foc napoc utan*; PestiNTest.: *Ees nem fok napok wtan*; SylvUT.: *nem fok napnak utāna*,

KárBibl.: *Nem fok napoc vtán*; Káldi: *nem fok napok-után*. Többen igenevet, igenévi névutót használnak: JordK.: „nem fok ydw *be telwen*”; ÉrsK.: „nem fok nap *el mwłwan*”; HeltUT.: „Nem fok nap *múlua*”; FélegyháziUT.: „Es n... fok *xdx muluan*”; TorkosUT.: „Es nem sok napok *múlván*”. Ezek részben mutatják azt a folyamatot is, ahogy némely igenév névutóvá vált az időt jelölő lexémákkal való gyakori együttállása következményeként. A két kódexben az igekötő megléte még inkább az igenév időhatározói szerepére utal, önálló jelentéssel. A nyomtatványokban viszont – a *múlva*, *múlván* esetében – már inkább a névutói szerep dominál, mely az ómagyar korban alakult ki, s ekkorra már minden bizonnyal megerősödött. A 29. versben az időre részben az *ἔτη ~ annis* ’év’ jelentésű szóval utalnak, melyet minden munkában az *esztendő* lexémával adtak vissza. E patinás elemet a későbbi szövegek alkotói is megtartották, egyedüli kivételként az új katolikus fordítás használja a köznapibb *év* szót. A ma rendelkezésre álló két lexéma közti választást bizonyára itt a bibliai szöveg emelkedettsége szabályozza, mely a választékosabb szó alkalmazását írja elő. A *τοσαῦτα ἔτη ~ tot annis*²⁹ szerkezet visszaadásánál talán az ablativusi alakot hozó szövegek követik szorosabban az eredeti formát: JordK.: *menee eztendwthÔl foghwa*; ÉrsK.: *mynne eztendxtwl fogwa*; SylvUT.: *enñe eřztendxtxl fogua*; KárBibl.: *enni eřztend%t%l fogua*; KomáromiBibl.: *ennyi eřztendõtöl fogva*; TorkosUT.: *ennyi eřztendõtöl fogva*. A *fogva* szintén névutói funkcióban jelenik meg. A többi fordítás a szolgálat idejét eltérő szemszögből megközelítve ülteti át magyarra, különféle határozóragot (tartam- illetve végpontjelölőt) kapcsolva a főnévhez: MünchK.: *ènnè èÇtèndvcbèn*; PestiNTest.: *ennÿ eĀtendeÿg*; HeltUT.: *ennye eřztendeig*, FélegyháziUT.: *enni eztendxkig*; Káldi: *ennyi eřztendeig*.

Mindkét eset érdekessége, hogy az eredeti szövegekben az időt jelölő lexémák a jelzőikkel való egyeztetés alapján szabályosan pluralisban állnak, de a magyarban a többes szám nem indokolt. A 13. versben a magyar munkák jó része mégis követi eredetijét a többes szám használatában: MünchK., PestiNTest., KárBibl.: *foc napoc* (ugyanígy még Káldi, Medgyesi, Komáromi Csipkés és Torkos). A nyelvünkben szabályosabb alakot öten alkalmaznak: JordK.: *fok ydw* (még Félegyházi), ÉrsK.: *fok nap* (még Sylvester és Heltai). Ez az egyeztetésbeli ingadozás a kódexek korában épp a fordításirodalomban volt gyakori jelenség (vö. S. Hámori 1995: 354–5), de az idegen mintára kialakult gyakorlat a későbbi időkben is fenntartotta az értelmi egyeztetés használatát, sőt a Károlyi-kiadások részben ennek hatására nem változtatnak elődjük megoldásán. A revíziók viszont már igen. Hasonlóan a Káldi-átdolgozások közül a legkorábbi hagyja meg a pluralist, a többi egyes számot használ.

A második esetben a pluralis a magyar szövegekben, nyelvünk szabályainak megfelelően, singularisra változott, két kivétellel: az egyik épp a legkorábbi kódex, melynél ilyen szabálytalanságot már korábban is láttunk: *ènnè èÇtèndvcbèn*, a másik Félegyházi Tamás munkája, akinél már többször tapasztalhattuk az idegen formához való szoros ragaszkodást: *enni eztendxkig*.

A dologszám problematika részint talán abban gyökerezik, hogy az ilyen típusú egyeztetésnek milyen volt a korabeli megítélése. Az feltételezhető, hogy a MünchK. alkotója, abban az időszakban, mikor egységes nyelvi norma nem létezett, talán gyakorlatlanságból, talán a szent nyelv tiszteletétől befolyásolva engedett az idegen mintának. És lehetséges, hogy épp a fordításirodalom hatására lett e jelenség értékelése ambivalens a vizsgált időszak nyelvtanaiban. Míg ugyanis Sylvester a nyelvünk szabálya elleni vétésnek tekinti az ilyen esetben alkalmazott többes számot, addig Szenci Molnár a *Grammaticájában* mind az egyes, mind a többes számot elfogadhatónak tartja (vö. Szathmári 1968: 97, 195). A kérdés a 17. sz. közepén még lezáratlan lehetett, erre utal, hogy az ekkor született munkákban hol egyes, hol többes számot látunk. Később viszont fokozatosan egységesült a forma megítélése a singularis javára.

Előfordulnak a példázatban időhatározószók is: *οὐκέτι* ~ *iam*^{19,21}, *ἔτι* ~ *adhuc*²⁰, *οὐδέποτε* ~ *nunquam*²⁹, *πάντοτε* ~ *semper*³¹. Az első a bekövetkezett állapot tartósságára, a második egy pillanatnyi állapotra utal, az utóbbiak pedig a bizonyos cselekvések, állapotok állandóságát mutatják. A magyar munkákban ezeket a velük egyenértékű határozószók helyettesítik: MünchK.: *émar* (2x), *meg, fonha* (2x), *mēdènha*; JordK.: *ymar, ymaran, meegh, foha* (2x), *myndenkoron*; ÉrsK.: *ymmar, immar, meeghlen, foha* (2x), *myndenkoron*; PestiNTest.: *immar* (2x), *meeg, foha* (2x), *mýndenkoron*; SylvUT.: *Immāra*†, *ennek utānna, meg, foha* (2x), *mindenkoro*†, HeltUT.: *touábba* (2x), *foha* (2x), *mindenkor*; FélegyháziUT.: *txbbe* (2x), *foha* (2x), *mindenkor*; KárBibl.: *immár* (2x), *foha* (2x), *mindenkor*; Káldi: *már* (2x), *foha* (2x), *mindenkor*; KomáromiBibl.: *többé* (2x), *foha* (2x), *mindenkor*, TorkosUT.: *ø* (2x), *még, soha* (2x), *mindenkor*. E példasoron belül felfedezhetünk bizonyos időbeli mozgásokat. A szóhasználat tekintetében például megfigyelhetjük, hogy az *οὐκέτι* ~ *iam*^{19,21} fordításában a korszak kezdetén az *immár(an)* uralkodik, azt követően azonban mellette megjelennek más elemek is: *továbbá, ennek utānna, többé, már*. A későbbi szövegekben Károlyiék és Káldi nyomán az *immár* és a *már* dominál, mellettük csak elvétve bukkan fel még a *többé*. Az egyes szavak alakja az idővel szintén módosul. A *immáran, mindenkoron* a korai szövegekben még előfordul, de később csak egyszerűbb *immár, mindenkor* alakjaikkal

találkozunk. A *sonha* alak csupán a legkorábbi kódexben szerepel, tovább már kizárólagosan *soha* formában van jelen. A *mēdēnha* -*ha* eleme teljesen átadja a helyét a -*kor* ragnak: *mindenkor*.

5.5. Az igeaspektus szerepe az időviszonyításban

Az idővel kapcsolatban szólnom kell még az igeaspektusokról is. Az igeszemlélet, amely meghatározza a mondatok belső időviszonyait, és kijelöli a bennük megjelenő cselekvések, események időhatárait, fontos szerepet játszik a szövegek belső időszerkezetének alakulásában és alakításában (vö. Baugrande–Dressler 2000: 104–6). A kétféle aspektus, az imperfectum és perfectum, közül sokak véleménye szerint a vizsgált területen leginkább az utóbbinak van szerepe, mert ez képes az események időbeli előrehaladásának, sorrendiségének kifejezésére (vö. Wacha 1978: 21–23), a perfectumban levő igéknek ugyanis „megvan az a képességük, hogy önmagukban, minden időhatározó nélkül is jelezni tudják az események egymásutániságát” (Kiefer 1992: 48). A nem folyamatos és folyamatos aspektus különbségét ma jobbra valamely határ általi korlátozottság meglétében vagy hiányában látják a kutatók (vö. Lengyel 2000: 82). Az igekötők perfektiváló szerepével foglalkozva újabban Szili Katalin (2001: 265) ekként határozta meg a perfektivitást: „a perfektivitás, a határolókkal megadott „célok” elérése a cselekvések, történések oly módon történő befejezése avagy megszünte, hogy azzal egyszersmind új minőségek, új állapotok jönnek létre”. Ugyanitt összefoglalva korábbi véleményeket a perfektivitást összekapcsolta a befejezettség/célhozérés/eredményesség fogalmaival. A perfektív aspektust hordozója lehet maga az ige jelentése, külső határolóként jelentkezhetsz valamely vonzat (pl. tárgyi), azonban a perfektiváló funkció nyelvünkben leginkább mégis az igekötőkhöz kapcsolható.

A magyarban az igekötők befejezettséget jelölő szerepe nagyon hamar kialakult, éppen ezért nélkülözhetetlenné váltak az eredeti szövegek perfectumban levő igéinek átváltására. Tekintsük most át az igekötős formákat abból a szempontból, hogy bennük az igekötők játszanak-e perfektiváló szerepet. Ehhez segítségül hívtam az erről szóló bőséges szakirodalmat, ahol az igekötők funkciói részletesen vizsgálták: J. Soltész Katalin (1959); Jean Perrot (1966); Kiefer Ferenc (1983: 146–69); D. Máta Mária (1992: 662–93); Szili Katalin (2001: 262–82).

Az összes előforduló igekötő közül a *meg* és *el* a leggyakoribb, az összes eset 92 százalékában vannak jelen. A közülük a legfrekvenciáltabb a *meg*. A kutatók nagyrészt megegyeznek abban, hogy perfektiváló szerepe nagyon korán megjelent, s bár sokféle

funkcióját szokták megkülönböztetni, e szerepek mellett az esetek többségében a perfektiválás is jelentkezik, amennyiben a befejezettség/célhoz érés/eredményre jutás érzete párosul velük, s főként, ha az ige múlt időben van, és tárgyi vonzattal is bír. A szakirodalomban található sokféle csoportosítást ezért leegyszerűsíttem, és az időviszonyok szempontjából számomra fontos perfektivitás erőssége, egyértelműsége alapján két kategóriába sorolom a *meg* igekötős igéket. Az elsőt azok az igék alkotják, ahol a *meg* funkciója az egyes árnyalatoktól eltekintve többé-kevésbé perfektív, vagy perfektív-rezultatív (amelyik ige több szövegben is szerepel, mai írásmóddal van átírva, amelyik csak egy munkában van meg, annál az írásmódot megtartottam, és a forrást is megjelöltem): *megosztá*¹² *marháját*, *megh xlelee ewtet*²⁰ (ÉrsK.), *megcsokolá*²⁰ *ötet*, *megapolá*²⁰ *ötet*, *megholt vala*^{24,32}, *megelevenedék*^{24,32}, *megéledet*^{24,32}, *megtaláltatott*^{24,32}, *megleletteté*^{24,32}, *meg szólita egyet*²⁶ (TorkosUT.), *megkérdé*²⁶, *megtudakozék*²⁶, *megjött*^{27,30}, *megölé*^{27,30} *a tulkot*, *meg vaga amaz hizlaltatot tulkot*^{27,30} (FélegyháziUT.), *megemésztette*³⁰ *a marháját*. Ide sorolom még az előbbi igék következő alakváltozatait: hátravetett igekötővel – *jött meg*²⁷, *érkezett meg*²⁷, *tulkot öl meg*^{27,30}, *kwwer thwlköt vagatot megh*²⁷ (JordK.); közbeékelődéssel – *parancsolatodat meg nem szegtem*²⁹, *parantfolatodat meg nem rontottam*²⁹ (KárBibl.), feltételes mód jelen és múlt időben – *megjőne*²⁵, *megjött volna*²⁵, *mindeneket megemésztett volna*¹⁴, *kyth een megh xttem volna*²⁹ (ÉrsK.), *ghedelyeth megh eeltem vona*²⁹ (JordK.). A második csoportba kerülnek azok az igealakok, amelyekben az igekötő funkciója egyéb mellett perfektívnek is tekinthető, vagy nagyon közel áll ahhoz: *megkezde*¹⁴ *szűkölködni*, *meqlátá*²⁰ *ötet*, *megszáná*²⁰ *ötet*, *meg keşeryle*²⁰ (PestiNTest.), *meg esék az x f3xe rayta*²⁰ (SylvUT.), *megharag(u)vék*²⁸.

Az *el* funkciói közül a perfektiválás, ha nem is olyan markáns, mint a *meg*-nél, azért arányaiban jelentős volt a vizsgált korban. J. Soltész szerint a távolodás és nem-láthatóvá válás jelentésárnyalatot kifejező funkciójú *el*-nél alakult ki leginkább a perfektív funkció, mert ennél jelentkezik a célhoz érés, az eredményesség mozzanata (1959: 65), főként, ha megfelelő határozóval, tárggyal párosultak, és múlt idejű igékhez járultak. Ilyenek a mi esetünkben is szép számmal akadnak: *elosztá*¹² *marháját*, *elméne*^{13,15}, *èlèrèdet*¹³ (MünchK.), *elmegyek*¹⁸, *eltékozlá*¹³ *marháját*, *az x marhāiat elkxlte*¹³, (SylvUT.); *az ew yozagath el kewltxtte*³⁰ (ÉrsK.), *elküldé*¹⁵ *ötet*, *elveszek*¹⁷, *elveszett vala*^{24,32}. Ugyancsak ide sorolandók: *veszek el*¹⁷, *marháját költötte el*³⁰, *mindeneket el-fogyatot volna*¹⁴ (MedgyesiPréd.), *mindent elköltött volna*¹⁴, *parancsolatodat el nem mulattam*²⁹.

Egyéb igekötők csupán elvétve jelentkeznek a szövegekben. Perfektív szerepet a következő esetekben véltem felfedezni: KárBibl.: *feltámadott*²⁴, többen: *felkelek*¹⁸, többen: *fellakta*³⁰ *marháját*, MünchK.: *benyelte*³⁰ *iauat*, TorkosUT.: *levágatta*²⁷ *ama tulkot*, *kiméne*²⁸.

Több esetben az igekötői funkció, főként a korai szövegekben, még kialakulóban van, s nem választható szét teljesen a határozószói szereptől. Az igekötőként funkcionálás mellett szólhat az ige előtti pozíció és a perfektiválás, a határozószói mivoltot erősíti viszont az analitikus szerkesztés, a kétszótagos alak, a latívuszrag megléte és az irányjelölés. A korszak vége felé az igekötői szerep megerősödhetett. A következő esetekről van szó: JordK.: *egybe gyűjté*¹³ az *hō reezeeth*, KárBibl.: *mindeneket egybe takart vólna*¹³, HeltUT.: *egybe gyűjtet vólna*¹³ *mindeneket*, TorkosUT.: *mindeneket öszve takaríta*¹³, SylvUT.: *hozzá álla*¹⁵, JordK.: *elwwe hywa*²⁶ *egyet*, PestiNTes.: *elew hýwa*²⁶ *egyet*, FélegyháziUT.: *által nem mentem*²⁹, Káldi: és KomáromiBibl.: *parancsolatodat által nem hágtam*²⁹, TorkosUT.: *parancsolatodat által nem léptem*²⁹.

Az igekötők használatának fokozatos terjedését jól mutatja, hogy a legkorábbi kódexből, kódexekből több esetben még hiányoznak, a későbbi munkákból viszont már nem, pl.: ἀπέχοντος ~ *vidit*²⁰ → MünchK.: *lata*, JordK.: *lathwan*, ÉrsK.: *megh lata*, KárBibl.: *meg látá*, Káldi: *meg-látá*; *interrogavit*²⁶ → MünchK.: *kèrde*, JordK.: *megh kerdee*, ÉrsK.: *megh kerde*, KárBibl.: *meg tudakozéc*, Káldi: *meg-kérdé*; ἡλθεν ~ *venit*³⁰ → MünchK.: *ivt*, ÉrsK.: *meg yet*, KárBibl.: *meg i%tt vólna*, Káldi: *meg-jxtt*; ἐξενέγκατε ~ *proferte*²² → MünchK.: *hoĀiatoc*, a többiekénél pedig: *hozzátok-elő/ elwwe/ ki*; φέρετε ~ *adducite*²³ → MünchK.: *hoĀiatoc*, JordK.: *hozyatok*, a többiekénél viszont: *hozzátok-elő/be ~ elő-hozván*.

Az igekötőket fordítóink a határozói igenevekben kifejezett időviszonyok erősítésére, árnyalására is felhasználták, főként, amikor az igenévvel előidejűsége kívántak utalni: a 13. versben *egybegyűjtván*, a 15. versben *elmenván*, a 23.-ban *előhozván*, a 26-ban *előszólítván*, *előhíván*, 28.-ban *kimenvén*, *kijővén* stb.

Az igekötők helyesírása korszakunkban meglehetősen változatos volt. A MünchK.-re általában az egybeírás jellemző akár megelőzi az igekötő az igéjét, akár követi azt: *èltekoĀlotta*, *felkèlec*, *me glèlèttètet*, *bēmēni*, *aggad|g*, *vltèlmeg*; viszont míg az utóbbi esetben mindig egybeíródik az igével, az előbbiben kb. fele arányban különírás is jelentkezik (egybe/külön arány = 16/7): *|g oÇta*, *|g emēÇtetuolna*, *èl uèĀètuala*, *|g èlèuènedet*. A kódex ingadozó írásmódja jól tettenérhető az ismétlődő igéken: *me glèuènedet*, *èluèÇet vala* ↔ *|g èlèuènedet*, *èl uèĀètuala*. A másik két kódexet és Pesti munkáját az igekötők minden helyzetben való következetes különírása jellemzi, mindössze egy ellenpélda van, Pestinél az *atkj*. Sylvester szövegében is a különírás dominál, de több a kivétel: *elkxltę*, *megczokolā*, *elvefzett vala* ↔ *el vefzett vala*. Heltainál már nagyobb arányú ingadozás mutatkozik, a különírás ugyan nála is uralkodik, de kizárólagosan csak az igét követő igekötők írásánál: *Ad*

meg, xlyétec meg, xltefztefsétec fel; a megelőzők esetében viszont a külön-/egybeírás aránya eléri 20/8: *El méne, be txlteni, meg apola, Eluefzet vala, Kimenuén, Felkelec, meg hólt vala ↔ meghólt vala*. Félegyházinál ugyanez a helyzet: *ad meg, Hofzatok ki, xltxzteffetek fel; el vefzek, meg talaltatot, ki ixuen, elmene, elkxltxt, Felkeluen, elixuen* (az arány nála 23/7). A Vizsolyi Bibliában következetes különírást találunk, Káldi munkájában pedig kizárólagos kötőjeles kapcsolást: KárBibl.: *Add ki, %lt%zteffétec fel, i%tt meg, meg of3ta, el tékozlá, Felkeluén, be menni*; Káldi: *add-ki, halok-meg, xltxztefsétek-fel, el-ofztá, meg-elevenedett, Felkelek, ki-jxvén, xlte-meg, meg-jxtt*. Medgyesi rövid szövegrészletében ugyancsak a kötőjeles írást alkalmazza, de korántsem olyan következetességgel, mint Káldi. A kilenc igekötős alakból ugyanis öt kötőjeles: *add-ki, el-fogyatot, vefzek-el, el-tékozlá, el-menvén*; három egybeírt: *megofztá, elkxldé, megtxlteni*; egy pedig különírt: *meg kezde*. Komáromi munkájában Káldihoz hasonlóan következetesen alkalmazott kötőjeles kapcsolást találunk, mindössze három kivétel van benne: *megkezde, elküldé, kimenvén*. Torkos a maga textusában általában egybeírja az elől álló igekötőket, de 5 esetben különírást látunk: *meg tölteni, elő hozván, meg f3ólita, meg eméftettvólna, meg hólt vala ↔ meghólt vala*. A hátul álló igekötőket hol különírja: *érkezett meg, hozzátok ki, vefzek el, vágattad le*, hol kötőjellel: *vágjátok-le, költötte-el*, hol pedig egybe: *addki*. Mindez azt mutatja, hogy egységes kapcsolási mód egész korszakunkra nézve nem alakult ki, az egyes lehetőségek nemcsak szövegenként, de szövegeken belül is variálódnak. A kiegyenlítődés csírái a korszak vége felé talán felfedezhetők, gondolok itt a kötőjeles és egybeírt formák terjedésére az ige előtti, valamint a kötőjeles és különírt alakok terjedésére az ige utáni pozícióban. Ezt megerősítik a 17. századi Károlyi-kiadások, és a két 18. századi szöveg, melyekre döntően e megoldások, vagy ezek valamelyike jellemző. A 19. századi textusokban azonban már kizárólagosan a ma is alkalmazott írásmód jelenik meg.

6. A szövegeken belüli térszervezés

A parabola térrelációit, mint a kohézió fontos elemét módszertani szempontból az időviszonyoktól külön választva tárgyalom, jóllehet a szövegben természetesen egymással összefonódva szerveződnek. Az újabb magyar szövegtani munkák a szövegek topológiáját illetően nagyjából azonos álláspontot képviselnek, arra nézve, hogy az elemi térvonatkozásokat a magyar nyelv elemi nyelvi egységekkel ki tudja fejezni, s ez nyilván korábban sem volt másképpen. Annak megítélésében azonban, hogy melyek volnának ezek az egységek, már némileg különböző véleményeket találunk. A korábbi grammatikák e téren nagyrészt a helyhatározókkal számoltak (Tompá 1961–62: 175–84), újabban viszont számos

egyéb térjelölő eszköz létét vetették fel és igazolták a kutatók. A mondatbeli térviszonyokat taglalva Pete István (1991: 313) nyolcféle kifejezőeszköz-csoportot sorol fel, a szövegbeli térjelölésről szólva Tolcsvai Nagy Gábor hatfélét említi (1999: 154–65, 2001: 139–40). A két csoportosítás számos ponton fedi egymást egyaránt térjelölő eszközként jelölve meg: a) a ragos és névutós helyhatározókat, b) a helyhatározószókat, c) a térvonatkozással bíró lexikális elemeket: főneveket, mellékneveket, d) az irányjelölő igekötőket, Pete ezeken kívül ide számítja még a e) helyhatározói és bizonyos jelzői mellékmondatokat, Tolcsvai pedig kiemelt szerepet szán még f) a személyes névmásoknak és g) az igéknek, főképpen a mozgásigéknek (utóbbiakról lásd még Fillmore 1966: 219–27, Kiefer 1983: 182–84). Ezen térstruktúra-szervező eszközök közül, a dolgozat kereteit nem kívánván túlságosan szétfeszíteni, az első három csoportra koncentrálok.

6.1. Térjelölő lexikális elemek

Az események háttérének, közegének térbeli jelölésében sok esetben a lexikális egységeknek van elsődleges szerepe. Ezek nem feltétlenül kell, hogy helyhatározók legyenek. Wacha Balázs egyik tanulmányban (1989: 246) kimutatta például, hogy az igei állítmány más mondatrészeket is helyjelölővé tehet: alanyt, tárgyat. Pete István pedig térbeli jelentésű jelzőkről is beszél (i. m. 313). A 11. versben például az *embernek* jelzőn, és a *fia* alanyon kívül semmilyen más térvonatkozást nem találunk, viszont létezésüknek, még ha az elképzelt is, előfeltétele valamely térbeli elhelyezkedés, lakóhely. Ez a közelebbről meg nem határozott tér a történet nagy részének háttére. A 17. versben megjelenő – KárBibl.: *Az én atyámnac melly foc bęrefi b%uelkednec kenyerreckel?* – mondatban a *bęrefek* terét úgy tűnik a birtokos jelző jelöli ki, ez pedig az atya háza, gazdasága. Természetesen mindezen térviszonyok felismeréséhez a szövegelőzmény és az általános világismeret is hozzájárul.

Más esetekben a lexikális egységek helyhatározóként funkcionálva jelölik ki az események terét: KárBibl.: *az tartománban*¹⁴, *az mez%n*²⁵, vagy a térben történő helyváltoztatások irányát: KárBibl.: *tartománba*¹³, *egy polgárához*¹⁵, *az én atyámhoz*¹⁸, *az házhoz*²⁵. Ezeknél a tövek jelentése a maga térvonatkozásával nagyban hozzájárul a térviszonyok reprezentálásához, a tulajdonságaival, dimenzióival. A példázatban több ilyent fedezhettünk fel.

A távoli tartomány (i06)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	KomáromiBibl..
--	---------	-------	--------------	----------------

ref. egység:	<i>in regionem longinquam</i> ¹³	távúl- <i>valo tartományba</i> ¹³	<i>εἰς χώραν μακρὰν</i> ¹³	mezőre való <i>tartományba</i> ¹³
VISSZATÉRÉS: anaforikus elemmel	<i>in regione illa</i> ¹⁴ <i>regionis illius</i> ¹⁵	<i>abban a' tartományban</i> ¹⁴ <i>annak a' tartománna</i> ¹⁵	<i>τὴν χώραν ἐκείνην</i> ¹⁴ <i>τῆς χώρας ἐκείνης</i> ¹⁵	<i>abban a' tartományban</i> ¹⁴ <i>annak a' tartománynak</i> ¹⁵
SZÓMÁS: Határozószó	<i>ibi</i> ¹³ <i>hic</i> ¹⁷	<i>ott</i> ¹³ <i>itt</i> ¹⁷	<i>ἐκεῖ</i> ¹³ <i>ᾧδε</i> ¹⁷	<i>ott</i> ¹³ –

Mint azt a táblázatban Komáromi munkája is mutatja, a vidékre visszautaló második helyhatározószót elhagyhatták a fordítók: „λιμῶ ᾧδε ἀπόλλυμαι” ~ „*hic* famae pereō”¹⁷ → HeltUT.:, KárBibl.: és MedgyesiPréd.: „ehel haloc meg”, FélegyháziUT.:, KomáromiBibl.: és TorkosUT.: „éhel vefzek-el”. E kis eltérésnél érdekesebb magának a fogalomszónak a fordítása, amely a forrásszövegekben három ízben is visszatér változatlanul: *χώρα* ~ *regio* (Lk 15,13. 14.15). A fordításokban a következő kép tárul elénk: MünchK.: *orÅág* (3x), JordK.: *ország, tartoman* (2x), ÉrsK.: *orzagh* (3x), PestiNTes.: *tartoman* (3x), SylvUT.: *tartomān* (3x), HeltUT.: *fxld, tartomány* (2x), FélegyháziUT.: *tartomani* (3x), KárBibl.: *tartomán* (3x), Káldi: *tartomány* (3x), MedgyesiPréd.: *tartomány* (3x), KomáromiBibl.: *tartomány* (3x), TorkosUT.: *föld, tartomány* (2x). A változatosság szemszögéből nézve a szövegeket háromban fedezhetünk fel szinonima-variálódást: a JordK.-ben az *ország* és *taromány*, Heltainál és Torkosnál a *föld* és *tartomány* szavak váltakozását. A többieknél vagy csak az *ország*, vagy csak a *tartomány* szerepel. A Vizsolyi Biblia újabb kiadásai megtartják annak megoldását, a revíziók azonban némileg színesítik a képet: Biblia1878: *földre, tartomány* (2x), Biblia1908: *vidék* (3x), KecskeméthyÚT: *ország* (3x), RavaszÚsz: *tartomány* (3x). A Káldi-féle biblia átdolgozói közül a koraiak követik elődjük fordítását, a későbbiek viszont újítanak és variálnak: SzepesyÚsz.: *tartomány* (3x), TárkányiÚsz.: *tartomány* (3x), Biblia1927: *ország* (2x), *föld*, KáldiNV. 1997: *ország, vidék, ottani*. A újfordítások újat már nem hoznak: Biblia1996: *ország* (2x), *ottani*, Biblia1990: *vidék* (3x). A vizsgált görög/latin szó magyarítása nagyon érdekesen alakult az idők folyamán. A kódexekben uralkodik az *ország*, ami feltehetőleg ekkor még a ’királyság, vkinek az uralma alatt álló terület’ jelentésben volt általános, de már ekkoriban megjelenik mellette a *tartomány*, ez azután teljesen kiszorítja elődjét. Ez a tendencia nem kis mértékben a tekintélyes fordításoknak köszönhetően folytatódik egészen a 20. századig. Ekkor a revíziókban kezd tükröződni nyelvünkben az adott jelentésmezőben az idők során végbement változás, amely a *tartomány* használatának rovására más elemek előretöréséhez vezet: a

korábban már látott *föld*, a *vidék*, és az újjáéledő, jelentésében megújuló *ország*. Közülük utóbbi kettő ma általánosan elterjedtnek mondható a példázat fordításaiban.

A 15. versben megjelenő helyjelölő lexémák – *τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ*, *in villam suam* – fordítására háromféle szót használnak fordítóink s közel kiegyenlített arányban. Mindhárom kódexben a *falu* szerepel, és hozzájuk csatlakozik még Pesti munkája. A Sylvesternél megjelenő *major* később Káldi szövegében bukkan még fel. A *mező* Heltai művében jelenik meg elsőként, ettől kezdve viszont uralkodik a textusokban. Az eredeti szavak magyarázatot adhatnak erre az eloszlásra. A görögben levő *ἀγρός* elsősorban ’földet, mezőt’ jelent, és ezt adták vissza pontosan, akik a *mező*-vel fordítottak. A latin *villa* pedig mindenekelőtt vidéki gazdaságot, majorságot, tágabb értelemben falut, telepet jelenthetett. Ennek nyomán haladtak a Vulgata tolmácsolói. Hogy Sylvesternél ugyancsak *major*-t találunk, az lehet Erasmus latin szövegének, esetleg a Vulgatának, vagy akár latinon alapuló magyar kódexeknek a hatása. De maga a görög szó sem zárja ki ezt az értelmezést, azt itt szereplő többes számú formának ugyanis metonimikusan kialakult a ’tanya, major, falu’ jelentése. A szó fordításának további alakulása a következőképpen alakult: a Károlyi-biblia újabb kiadásai megtartották a *mező* szót, ugyanígy a revíziók is, kivéve Kecskeméthy Istvánt, mert ő a másik ekvivalenst, a *föld*-et használja. Káldi megoldását csak a Tárkányi követte, Szepesýék a *mező*-t részesítették előnyben, a két 20. századi munka a *tanya* szóval váltja fel Káldi *major*-ját, ami egyben a Vulgatának is megfelel. Az új katolikus fordítás ezt a megoldást megtartja, a protestáns viszont a saját hagyományaiban kikristályosodott *mező*-t lecseréli a *föld*-re.

A 16. versben a Vulgata *in domo*-ja nyomán néhány szövegben megjelenik egy hol kérdésre felelő helyhatározóragos főnév: MünchK.: *haÅaban* (ÉrsK., Káldi), JordK.: *hazanal* (SylvUT.), de Pestinél: *haÅaba*. Ez a görögben nincs meg, így az erre visszamenő munkákból hiányzik.

A 18. és 21. ismétlődő versrészletek igei vonzataként megjelenő *οὐρανὸν* – *caelum* szavak a példázat kontextusában aktuálisan az Isten lakóhelyét jelölik. Ugyanennek jelölésére nyelvünkben régóta a *menny(ország)* és az *ég* szavak vannak lekötve, nem csoda hát, ha a mi szövegeinkben is ezek szerepelnek: *menny* (MünchK., SylvUT., HeltUT.) ~ *mennyország* (JordK., PestiNTest.) ~ *ég* (a többi munka). Az is megfigyelhető azonban, hogy az adott versben a korai szövegekben, kb. a 16. század közepéig a *menny(ország)* volt gyakoribb, azt követően viszont az *ég* lett kizárólagos egészen napjainkig. Ez az időbeli megoszlás természetesen nem jelenti azt, hogy az Isten lakóhelye jelentésből az *ég* kiszorította volna riválisát, hiszen ma is mindkettőt használhatjuk annak jelölésére. Inkább arról van szó, hogy a

biblia egyes szövegekörnyezeteiben a nyelvhasználó/fordító, melyiket tartotta helyénvalónak. Erre vonatkozólag egy kis kitekintést is végeztem a mai fordítások anyagában, és azt láttam, hogy bennük a két szó közül egyes versekben hol az egyik, hol a másik jelenik meg, de arra is volt néhány példa, hogy váltakoznak ugyanazon versen belül (szemléltetésül néhány részlet a 35. sz. függelékben látható). Ez alapján úgy látom, hogy ma is mindkét szó egyaránt betöltheti/né az adott szerepet, s hogy éppen melyiket használják, az egyszer szabad választás eredménye, máskor meg a hagyomány következménye (attól függően melyikre kötött egy-egy szöveg a hagyomány által).

Az ἡμαρτον–*peccavi*^{18,21} állítmány másik határozói vonzata eltérő módon van kódolva görög és latin szövegben. A görögben egy személyes névmás és egy előjáró kapcsolatával (ἐνώπιόν σου), melynek legközelebbi magyar ekvivalense a *(te) előtted*. A latinban pedig prepozícióként használt adverbium és személyes névmás párosával (*coram te*). Az adverbiumi tartalomnak megfelelő fordítást egyedül az ÉrsK-ben láthatunk. : *te zynednek elxte*, a többiek inkább az előjárói minőséget vették figyelembe, és névmás+névutó kombinációjával adták vissza: MünchK.: *te elvttèd* (JordK.). Ez utóbbit alkalmazza a szintén latinból fordító Pesti is. A *te ellened* elsőként Sylvesternél jelenik meg, majd Károlynál, Káldinál és Torkosnál látjuk ismét. Az *ellen* névutó, az eredeti kifejezésnek az átvitt, értelemszerű jelentését közvetlenebb módon adja vissza elődjénél. Emellett mintegy rímelt az előbbi szerkezet névutójára: *ég ellen*. Talán ez okok miatt van, hogy a két elem közül ez bizonyult időtállóknak, persze ehhez nyilván hozzájárult még Károlyi és Káldi munkájának tekintélye.

A 25. vers első helyhatározójának átváltása jórészt egységesen a *mező* lexéma felhasználásával zajlott, mely szó egyébként az eredetiben levő szavak legközelebbi ekvivalense. Fonetikai felépítésére nézve többnyire a ma is használatos *mezőn* formában szerepel a példázatfordításokban, csupán a JordK.-ben találkozunk más variánszal: *mezen*. És bár a szónak valóban van egy *meze-* töv változata, elképzelhető, hogy itt kimaradt a *w* írásjel, vagyis a szerző eredetileg *mezewn*-t akart írni (vö. PestiNTest.: *meÅewn*²⁵). A *mező* a későbbi szövegekben is uralkodik, másféle lexémát összességében csak Torkosnál láthatunk: *fzántó földön*. A második helyhatározót, az οἰκία – *domui* szót, a magyar szövegekben rendszerint *ház* lexémával ültették át.

A lexikális egységekre visszautaló deiktikus határozószói mutató névmások, azoktól referenciát nyerve, szintén részt vesznek az elhelyezésben és irányadásban: ἐκεῖ–*ibi*¹³, ὧδε–*hic*¹⁷, ἐκεῖνην–*illa*¹⁴, ἐκεῖνης–*illius*¹⁵. A primér ragos *ott* (a tartományban)¹³ és *itt* (a mezőn, ebben a tartományban)¹⁷ esetében a korai szövegekben az eredeti rövid locativusrag

jelenik még meg: *ot*¹³ (MüncK., JordK., ÉrsK., PestiNtest., HeltUT.), *it*¹⁷ (MüncK., ÉrsK., PestiNtest.), *eet*¹⁷ (JordK.). Ezek hangzóközi helyzetben geminálódhattak, pl.: JordK.: *ottan*²¹. Majd analogikusan megjelentek szóvégen is, pl.: SylvUt.: *itt*¹⁷, KárBibl.: *ott*¹³, Káldi: *ott*¹³, *itt*¹⁷. A kétféle forma egy ideig egymás mellett élhetett, de idővel a hosszú alak vált általánossá. És bár a szövegek hangjelölése e téren nem mindig mérvadó, hiszen a rövid írásmód mögött is lehetett hosszú ejtés, de a fejlődési tendencia azért jól leolvasható, hiszen kezdetben szinte csak rövid, a korszak vége felé pedig kizárólag hosszú alakok sorakoznak. Mellettük megjelennek még szekunder raggal ellátott névmások is: *abban* (a tartományban)¹⁴, *annak* (a tartománynak)¹⁵.

A helyviszonyt egy két helyen határozószók fejezik ki. A 20. vers helyjelölő adverbiumának (*μακρὰν*–*longe*) tartalmát két rokon értelmű szó által adták vissza: *messze* és *távol*, de az előbbi korszakunkban csupán a MüncK.-ben bukkan elő, és később is mindössze háromszor. A *távol* alakilag számos variánsban jelenik meg: *tavoly* (JordK., ÉrsK.) ~ *tawol* (PestiNtest., Félegyházi, Torkos) ~ *távól* (KárBibl., Komáromi) ~ *tāuul* (SylvUT., HeltUT.) ~ *távúl* (Káldi). Ez a tarkaság láthatóan egész korszakunkra jellemző, nincs kitüntetett alak, sem egységesülési tendencia. Ilyeneket még a javított kiadásokban sem találunk. A revíziókban viszont már a *távol* az egyedüli forma.

A *haza* elem megítélése többféle lehet a következő szerekezetekben: MüncK.: *haÅa ivnv*²⁵, a JordK.: *haza kwzelghethne*²⁵, *haza yewt*^{27,30}; az ÉrsK.: *haza kxzelghethne*²⁵, PestiNtest.: *haÅa iewne*²⁵ és KárBibl.: *háza i%uén*. Főként a legkorábbi időkben elképzelhető, hogy ez a *ház* főnév *-a* latívuszragos alakja, de az sem kizárt, hogy már a ragszilárdulással létrejött a *haza* helyhatározószóval van dolgunk, sőt az ige/igenév előtti pozíció az ebből kifejlődött igekötői mivoltot is felveti, vagy legalábbis (a különírás miatt) a kettős határozószói-igekötői szerepet. Az idő előrehaladtával az utóbbi két értelmezés valószínűsége nő. Ma az egybeírás okán már egyértelmű az igekötői szerep: Biblia1908: *hazajövéen*, KecskeméthyÚT., RavaszÚSz.: *hazajövet*, KáldiNV.: *hazatérőben*, Biblia 1975: *hazajövet*.

6.2. A helyhatározóragok

A különböző helyviszonyok (lokatívuszi, latívuszi) kifejezésére a fenti lexémák általában valamilyen grammatikai viszonyító elemmel párosultak, leggyakrabban egy-egy helyhatározóraggal. Ezek közül különösen érdekesen alakult a *-ba/-be* és *-ban/-ben* kapcsolata.

A *-ba,-be* és *-ban,-ben* funkcióját tekintve az ómagyar korban már jórészt elkülönült, előbbi a *hol?* kérdésre, utóbbi a *hová?* kérdésre felelő helyviszonyra utalt. Ezek következetes

használata azonban a kódexek korában még nem volt általános: sőt inkább jellemző, hogy a szövegekben kisebb-nagyobb mértékben keveredett a raghasználat, de olyanok is voltak, melyek dominánsan vagy az egyik, vagy a másik ragot alkalmazták (vö. Korompay 1992b: 388–9, 398–9). A funkciók megoszlásának további sorsát jellemezhetik azok az elvek, amik az ezt követő időszak grammatikáiban találunk. Ezeket összefoglalva a következőt állapítottam meg: a nyelvtanok írói valamennyien – Sylvester, Szenci Molnár, Komáromi Csipkés, Misztótfalusi Kis – a két rag funkciójának elkülönítése mellett állnak ki, az azonban már más kérdés, hogy munkáikban ez mennyire érvényesül (vö. Szathmári 1968: 131, 187, 296, 369, 374). Ezek után lássuk, mit tapasztalunk a példázat szövegeiben!

A MünchK.-ben a ragok illatípuszi és inesszípuszi funkciója teljesen elkülönült: „èlèrèdet Çarandoclanì mèÇÇè valo orÇagba”¹³; „èrèÇte vtèt v faluiaba”¹⁵; „aggatoc v nèki gîrvt v kèÅebè / t farut v labaiba”²²; „lvt nag èhfèg aÅorÇagban”¹⁴; „bvuvlkvdnèc ke,èrèckèl èn at’am haÅaban”¹⁷. Sylvester a saját elveihez híven ugyancsak szabályosan használja a két toldalékot: „mene meßze valo tartomānba”¹³; „az × maiorāba boczātā”¹⁵; „aggyatok ġ×rt az × kezibe / es farut lābaiba”²²; „nağ f3×ksig l×n az tartomānban”¹⁴. A JordK.-ben kizárólagosan a *-ban* jelenik meg mindkét funkcióban, pl.: JordK.: „wttra meene, vendeegh orzagban”¹³; „kylde el hÔtet hÔ faluyaban”¹⁵; „Ennen magaban terwen”¹⁷; „aggyatok gyrÔt hÔ wyaban, es farwth hÔ labayban”²². Ugyanez elmondható az ÉrsK.-ről is, de ott egy esetben a *-ba* is megjelenik, mégpedig Hová? kérdésre felelő helyviszonynál: „el kewldee ewtet az ew falwyaba”¹⁵. Pestinél az ezekkel ellentétes típus jut felszínre, amelyben minden funkcióban a *-ba/-be* van: „el mene meÅÅe walo tartomanba”¹³; „kylde ewtet aÅ ew falwÿaba”¹⁵; „lewn aÅ tartomanba nagy ehfeg”¹⁴; „ÅerÅewdek egy polgarhoÅ ot a tartomanba”¹⁵. A használati tarkaság olykor más lexémakategóriába – az igekötő/határozószók területére – is átkerül: συναγαγὼν – *congregatis*¹³ → JordK.: *egybe gveytee* (még hasonlóan a legtöbb szövegben), de MedgyesiPréd.: mindeneket *egyben rakot volna*; δραμὼν – *adcurrrens*²⁰ → MünchK.: *èlèibè futuan* (még PestiNTest., Várad Bibl.), de JordK.: *eleyben fwthwan* (l. még ÉrsK.).

Ezek alapján az mondhatjuk, hogy a példázat korai szövegeiben a két rag használata azoknak a tendenciáknak a nyomán alakult, amiket történeti grammatikában Korompay is feljegyzett, sőt ezek tendenciák nem csak a kódexekre, hanem a velük nagyjából egy időben született a nyomtatványokra is kiterjedtek. Az egyes típusok viselkedésének magyarázatát pedig szintén ugyanazokban a tényezőkben találhatjuk meg, mint a kései ómagyar korban. A két rag következetes elkülönülését elősegíthette a formális nyelvhasználaton, a nyelvi tudatosságon kívül, például még a latin és görög elöljárószók eléggé elkülönült használata: az

in + accusativus illetve *εἰς* + accusativus a 13., 15., 17., 22. versekben elsősorban *hová?* kérdésre felelő helyviszonyt fejez ki, az *in* + ablativus a 14. és 17. versben pedig *hol?* kérdésre felelőt. Máskor viszont épp a forrásszöveg okozhatott az ingadozó raghasználatot. A 13. versben az *in* + acc. (*in regionem*) mellett bizonyos szövegvariánsokban *in* + abl. (*in regione*) jelentkezik, ami önmagában is oka lehet például, hogy egyes latinra visszamenő szövegeken, hol az egyik (MünchK.: orÇağba), hol a másik (ÉrsK.: orzagban) jelenik meg. Hogy a két rag funkciója Pestinél a *-ba* ragban összpontosult, az nagyrészt a ragok alaki fejlődésének következtében is kialakult ingadozó nyelvhasználatnak tudható be, melyet elősegített, hogy a kontextus minden esetben egyértelműsítette a helyviszony fajtáját. A beszélt nyelvben bizonyára jóval nagyobb arányú volt a *-ba* átnyúlása a *-ban* területére, mint az az írott emlékek alapján tapasztalható. S ez a beszéltnyelvi jelenség, emelkedett norma hiányában, az írott nyelvhasználatra is kiterjedt. Ezzel ellentétes irányt képviselnek azok a munkák, amelyekben a *-ban* lép át a *-ba* funkcionális sávjába. A két rag ingadozó használata itt esetleg egyfajta hiperkorrekciót jelezhet.

A további szövegeket is megvizsgálva megállapíthatom, hogy a korai időkben tapasztalt használati tarkaság nagymértékben visszaszorult. Ugyan találhatunk még néhány helyen keveredő toldalékolást: FélegyháziUT.: „*elme ne meſze leux tartomaniban*”¹³; MedgyesiPréd.: „*mene idegen tartományban*”¹³; FélegyháziUT.: „*y magaban teruen*”¹⁷; MedgyesiPréd.: „*mikor magában ſzállot-volna*”¹⁷; KomáromiBibl.: „*Magában térvén*”¹⁷; de ezekben a szövegekben is jobbra elkülönül a két rag funkciója, a többiben pedig teljesen következetesen elválik. Az utóbbiak száma pedig a 16. század közepét követően mindinkább megnő. A korábban jellemző ingadozás, keveredés az írott nyelvben fokozatosan háttérbe szorult, mivel – amint azt a nyelvtanok is tanúsítják –, kialakult, és megszilárdult a két rag alkalmazásának szabálya.

Az inesszívuszi *-ban* a 17. versben az adesszívuszi *-nál* raggal váltakozik ugyanazon a lexémán, maga a szituáció azonban inkább belső helyviszonyra utal: MünchK.: „*menè berèfec bvuvlkvdnèc ke,èrèckèl èn at’am haÅaban*” (még az ÉrsK. és Káldi), de a JordK.: az „*en atyam hazanal*”; SylvUT.: „*az en at’āmnak hāzānāl*”. A váltakozás később is jellemző marad: SzepesýÚSz.: „*atyámnak házánál*”; TárkányiÚSz.: „*atyám házában*”.

A 20. versben az *ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ* – *cecidit* [*~ER ruit*] *supra* [*~super, ~ER in*] *collum eius* szerkezetet fordításában az idők folyamán majdnem egymással párhuzamosan változott az ige és annak helyhatározói vonzata. Korszakunkban általában a *nyakára esék* formában fordították. A vizsgált időszak végén Torkos Andrásnál már

felbukkan az *esék* alternatívája a *borula* (hacsak ez nem Erasmus *ruit*-jának hatására született), de a főnéven még marad a régi rag: *nyakára*. Az 1878-as és 1908-as Károlyi-revíziókban megjelenik az új ragvonzat: *nyakába*, de az igék még váltakoznak: *borúlt ~ esék*. Az ezt követő protestáns szövegekben pedig már a *nyakába borula/borult* fordul csak elő. A Káldi-revíziókban viszont kezdettől fogva ez utóbbi dominált. Korszakunkban tehát az *esék* volt a szókapcsolat megszokott eleme. A két ige szabad váltakozása, együttélése valamikor korszakunk végén kezdődhetett, és vetélkedésük a 19. század második felére valószínűleg véget is ért a *borul* győzelmével. Ezzel párhuzamosan zajlott a vonzatok felcserélődése (vonzatváltozás), előbb mindkét ige a *vmire* határozót vonzotta, aztán pedig a *vmibe*-t.

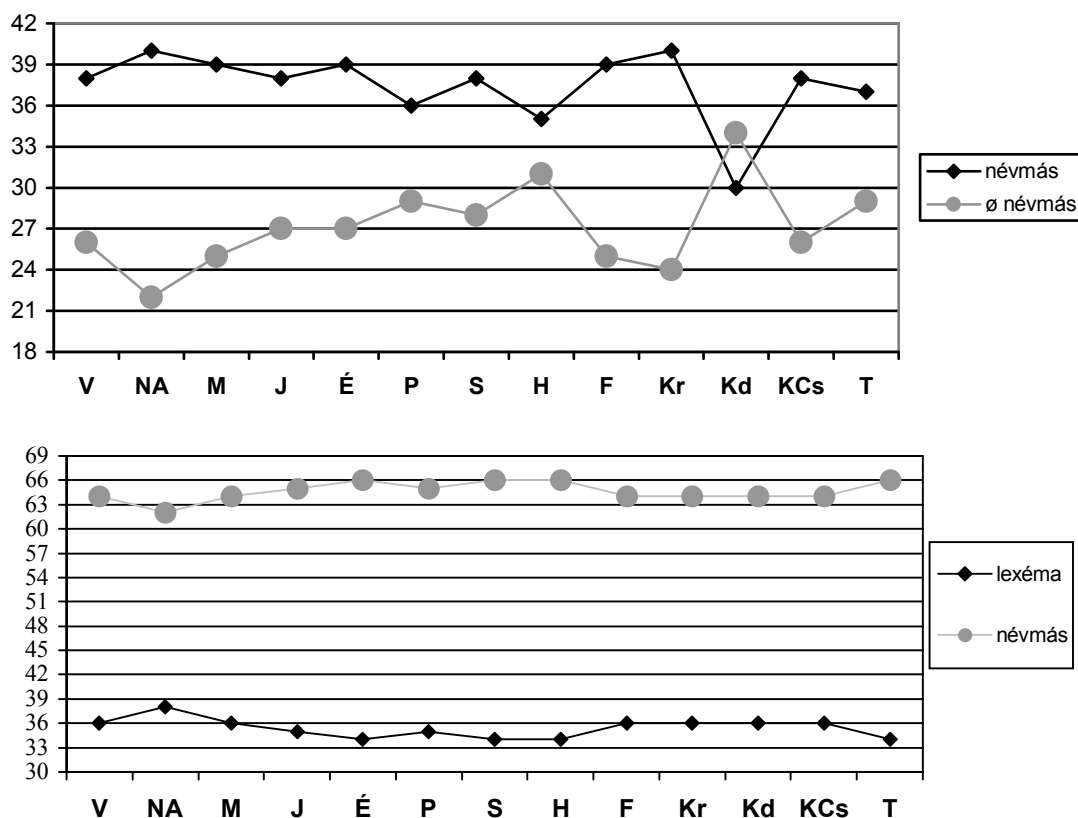
A fenti ragok mellett korszakunkban kisebb-nagyobb gyakorisággal az alábbiak jelennek meg még: a) Hol? kérdésre felelő helyviszonyt kifejezve – a szuperesszívuszi *-n* (valamennyi szövegben: vala a *mezőn*²⁵); b) Hová? kérdésre felelő helyviszonyt kifejezve – a szublatívuszi *-re* (HeltUT.: „méne meſſſze *fxldre*”¹³; TorkosUT.: „meszsze *földre* elméne”¹³; a nyomtatványok többségében: elküldé ötet az ő *mezejére*¹⁵); allatívuszi *-hoz* (a legtöbb szövegben: fogá magát/ adá magát/ álla egy *polgárához*¹⁵; mindegyik szövegben: elmegyek az én *atyámhoz*¹⁸, jöve/méne az ő *attyához*²⁰; a legtöbb textusban: közlegetett a *házhoz*²⁵). Félegyházinál a 14. versben a határozóragok helyett névutó jelzi a helyviszonyt: „az tartomani *ſzerent*”¹⁴. A 20. századi szövegeknél ugyanebben a versben aránylag nagy számban fordul elő a szuperesszívuszi ragja, pl.: Biblia1908: *azon a vidéken*; Biblia1927: *azon a földön*. Ezekben az esetekben a raghasználatot döntően a szövegben megjelenő lexéma irányította, pontosabban annak toldalékolási szokása, disztribúciója.

Sajátosan alakult a 18. és 21. versek helyviszonyait jelölő *elç* – *in* előljárószó átváltása, mely acc.-szal párosul, általában kétféleképpen lehet lefordítani: ragos alakkal – *vmiben*, vagy névutós formában – *vmi ellen*. A magyar szövegekben pontosan e kétféle megoldás jelenik meg: MünchK.: *me,bèn* (ÉrsK., Félegyházi), JordK.: *menyorzagh ellen* (még így a többi fordítás és a későbbi munkák mindegyike). A kétféle vonzat csak a korszak kezdetén lehetett egyenrangú variánsa egymásnak. Az ekkor tapasztalható vonzatváltakozás valószínűleg egyben jele egy folyamatban levő vonzatváltozásnak, a 16. század első harmadától fogva ugyanis már a *vétkezik vmi ellen* lesz az uralkodó kapcsolat. E változás feltehetőleg az adott szókapcsolatra terjedt ki (esetleg más kifejezésekre is), mivel a *vétkezik*-nek ma is van *-ban/-ben* ragos vonzata: *vétkeztem szóban, gondolatban* stb.

7. A stílus ökonómiája

Ezen alcím alatt a nyelvi takarékoság lehetőségeiről és módjairól kívánok szólni. Ez a jelenség jobbra azokat az eszközöket érinti, amelyekről eddig is szó volt. Takarékos stíluson tudniillik a tartalmas lexémák helyettesítését értem a velük korreferens üres szavakkal vagy testetlen elemekkel (vö. Károly 1995: 815). Az ökonómia mutatói: egyrészt a lexémák és anaforikus névmási elemek, másrészt a pozitív névmások és $\emptyset$ névmások száma, és szövegbeli aránya. Mivel a különböző szövegek eltérő számú szövegmondatból állnak, a stílus ökonómiája a szövegmondatok számához viszonyított arány alapján nem vethető össze, és a benne végbement változások nem mutathatóak ki. Így az összehasonlítás elvégzésére a következő módszert választottam: az egy szövegben számbavett összes elemet tekintem 100 %-nak, és ehhez viszonyítom az egyes elemcsoportokat (az elemcsoport százalékos aránya $\Sigma = x/y \cdot 100$, ahol x – az elemcsoport elemeinek száma az adott szövegben, y – az összes elem száma). A számítások eredményeit alább összefoglaló jelleggel táblázatba szedem, majd a változásokat ábra segítségével teszem követhetőbbé. A táblázat rubrikáiban levő két szám közül a felső a megnevezett elemcsoport előfordulási számát mutatja az adott fordításban, alatta az elemcsoport elemszámának az összelemszámhoz viszonyított százalékos aránya következik. Az anaforikus névmás megnevezésén a testes és testetlen névmásokat egyesítettem.

	V	NA	M	J	É	P	S	H	F	Kr	Kd	KCs	T
Korreferens lexéma db. – %	66 36	65 38	65 36	67 35	65 34	67 35	66 34	63 34	64 36	64 36	64 36	65 36	62 34
Anaforikus névmás db. – %	117 64	107 62	118 64	127 65	124 66	126 65	126 66	120 66	114 64	115 64	114 64	118 64	118 66
Pozitív névmás db. – %	70 38	69 40	72 39	74 38	73 39	69 36	73 38	64 35	69 39	75 40	54 30	69 38	67 37
$\emptyset$ névmás db. – %	47 26	38 22	46 25	53 27	51 27	57 29	53 28	56 31	45 25	43 24	60 34	49 26	51 29
Össz-elemszám	184	172	183	194	189	193	192	183	178	179	178	183	180

A táblázat adatai és a mozgások grafikus ábrázolásai alapján az alábbi tendenciák érvényre jutását konstatálhatjuk. Az összesített elemszám érdekessége, hogy a JordK., az ÉrsK., Pesti és Sylvester szövegében ez jóval magasabb a forrásszövegekénél. Ez a növekmény a névmások számánál jelentkezik, vagyis e fordítások pótlólagos anaforikus utalásokkal a szövegösszefüggést bizonyos mértékig túlbiztosították. A kódexek esetében ennek egyik oka lehet, hogy a szöveget felolvasásra is szánták, és így kívánták biztosítani a jobb követhetőséget, Pestit és Sylvestert pedig akár az erasmusi elv, a világosságra való törekvés sarkallhatta erre. A lexémák és névmások egy szövegen belüli aránya mindvégig közel azonos a forrásokban kimutatott arányokkal, és az idők folyamán csak elenyésző mértékben változik. Az eredeti szövegek e téren tehát nem nagy mozgásteret engedtek a fordítóknak. A testes és testetlen névmások aránya ezzel szemben csak néhány munkában közelít a forrásszövegekéhez, és itt az időben előrehaladva markánsabb mozgásokat is tapasztalhatunk. A kódexek mutatói az eredetiekhez hasonlóak, sőt nagyjából azonosak azzal az aránnyal, amit a TNyt.-ben hozott adatokon végzett számításokkal kaptam (Károly 1995: 816, MünchK.: 38% / 18%; JordK.: 44% / 22%). A későbbi munkákban viszont fokozatos eltolódást láthatunk a testetlen névmások javára (lásd: Pesti, Heltai és Káldi szövegeit). Ez megfelel nyelvünk törvényeinek, hiszen a változatlan alany, a személyes névmási birtokos

jelző az esetek nagy részében szabályosan törlődik. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a fordítások többségében a kitett névmások aránya a $\emptyset$ névmásokénál jóval nagyobb, csak Káldinál kerülnek az utóbbiaknak némileg fölénybe. Végül a két forma egymáshoz való viszonya nagyfokú hasonlóságot mutat az explicit és implicit személyes névmási birtokos jelzők fentebb vázolt eloszlásával. Mindezek arra engednek következtetni, hogy a stílus ökonómiája terén a fordítások jobbra forrásszövegüket követik, attól néhányan térnek csupán el, és ők is elsősorban ott, ahol az elő nyelvszokás a névmások törlésére „kényszerítette” őket, másodsorban ott, ahol valamilyen oknál fogva az összefüggést a szövegfelszínen névmások betoldásával még jobban láthatóvá kívánták tenni.

ÖSSZEGZÉS

A fordítások versenkénti összevetése, és az egyes jelenségek tüzetes elemzése során történeti szempontból alapvetően a következő tendenciákat figyeltem meg: a) a korszak eleji nagyobb arányú változatosság, variabilitás után korszakunk vége felé jelentkeznek az állandósulás jelei, esetleg az állandósulás nagyrészt meg is valósul; b) a variabilitás egész korszakunkat jellemzi, és az állandósulás csak később valósul meg; c) a változatosság kezdettől fogva mindmáig jellemző; d) a korai szövegekben megjelenő elemek, struktúrák mindmáig változatlanul megmaradtak, legfeljebb kisebb fokú ingadozást tapasztalhatunk. E tendenciák a nyelv minden szintjén megjelennek, azaz fonetikai, morfológiai, lexikai, szintaktikai és textológiai jelenségekre egyaránt kiterjednek, de megmutatkoznak például a helyesírás terén is.

Az már első látásra kiderült, hogy az egyes fordítások sokban hasonlítanak egymásra (holott néha részben eltérő forrásból dolgoztak, és eltérő időben jöttek világra), számos vonatkozásban ugyanakkor különböznek egymástól (még ha egyazon forrás nyomán, és nagyjából azonos időben születtek is). Az azonosság és különbözőség mögött okok sokasága áll, melyeket nagyrészt két tényező köré szoktak csoportosítani – a nyelv és a fordító –, vagy ahogy Albert Sándor (vö. 2003: 96) nevezi őket: a kompetencia-szintű és a performancia-szintű tényezők köré. Egyfelől tehát jelen van a nyelv: a forrásnyelv, mint kiindulópont, és a célnyelv mint a lehetőségek – elemek, szerkesztési minták, szinonimák és változatok – tára; másfelől a fordító mint nyelvhasználó a maga összetett determináltságával, aki alkotó munkája közben a nyelv kínálta lehetőségek közül válogat. Összegzésemben a teljesség igénye nélkül megpróbálom számba venni és röviden feltárni, kifejteni mindazokat a hatóerőket, mozgatórugókat, amelyek a két fő tényező köré csoportosulva a példázatfordítások nyelvi anyagát alakították, mozgatták, állandósították, konzerválták, örökítették, s amelyek a dolgozatom gerincében megjelenő jelenségvizsgálatok során tapasztalt folyamatok oki hátterét szolgáltatták. Két hatóerőt – a fordítói elvet és a szóbeli-írásbeli hagyományt – előzetesen a bevezető részben már tárgyaltam, ezért ezekre itt külön már nem térek ki, de más hatásmechanizmusokkal kapcsolatban alább érintőlegesen még előkerülnek.

Az első tényező, mely a magyar szövegek nyelvi anyagát formálta, a forrásnyelv a rá jellemző tipológiai sajátosságokkal, szerkesztési és elem- és formahasználati szokásokkal valóságtagolással stb. Az már a bevezetőből kiderült, hogy a magyar szövegek nem egy

eredetire vezethetők vissza. A különböző nyelvek és a különböző forrásszöveg-változatok pedig a különféle jelenségek szintjén egyenesen vezet(het)tek eltérő fordításokhoz, a közös eredeti pedig azonosságokhoz. Ugyanakkor számos esetben azt tapasztaltuk, hogy eltérő forrású magyarítások azonos megoldásokat alkalmaztak, noha az egyes eredeti elemek, struktúrák más-más magyarítást kívántak volna. Ennek oka részben lehet az a hagyományozódás, amiről a bevezetőben beszéltem.

Az egyes szövegek egymásra hatására több esetben a pusztán gyanúnál valószínűbb alapunk van. Sokszor maguk az alkotók utalnak rá, hogy felhasználtak korábbi fordításokat. Károlyi például ezt írja munkája Elxliaro beszédében: „Az kic ez elxtt valami réftt fordítottac Bibliában, azokatis nem utáltuc meg, hanem meg tekintettxc”. Ő Konkrétan Heltait és Méliuszt említi (vö. Ballagi 1864: 44), de újabban az Érdy- és a Jordánszky-kódex ismeretét is valószínűsítik (vö. Dienes 1990: 51–69). Heltaitól tudjuk, jól ismerte Sylvester fordítását, az Új Testamentuma ajánlásában ugyanis ezt írja róla: „Silvester János a'jambor, jó és hasznos munkát ttxt, ki az elxtt Sygedben az Uj Testamentumot ki nyomtatta. De mi fogyatkozás lxtt légyen abban, azt az isten-félx Kersztények megtudják itélni, egy más mellé tartván e két munkát, az xvét és a miénket”. Horváth János pedig Komjáti, Pesti és Bencédi Székely fordításával mutatott ki nála kapcsolatot (1957: 373).

A különböző szakmunkák még számos egyéb viszonyt tártak fel. Szerecz Imre több kódex szövegét összehasonlítva rávilágított például, hogy a MünchK., az ÉrsK. és a JordK. egyezései nem lehetnek véletlenek (1916: 48). Károly Sándor a MünchK. és JordK., valamint az utóbbinak Pesti és Sylvester munkájával való kapcsolatát látta igazolódni kutatásai során (1956b: 266–7). Balázs János (1958: 259) Sylvesterről kijelenti, hogy „Ismerte és használta a korábbi magyar munkákat is: MünchK., JordK., Pesti, Komjáthy stb.” Káldiról úgy tartják, hogy a bibliáját csak a Vulgata felhasználásával, fordításával készítette. Ballagi véleménye szerint azonban „bár maga [ti. Káldi] sehol sem említi, de már annál fogva is, hogy az egész roppant munkát állítólag 15 hónap alatt végezte el, lehetetlen, hogy meglévő fordításokat ne használt legyen”. Kimutatni azonban csak egyet tudott, Heltai bibliáját (i. m. 44, 66). A Vizsolyi Biblia és Komáromi Csipkés munkájának kapcsolata egészen nyilvánvaló, hiszen utóbbi a maga szövegét egyenesen egy Károlyi-kiadásba írta bele, olyanformán, hogy a nem tetsző szavakat kihúzta, vagy a szórendet megváltoztatta odahúzott vonalakkal és számokkal, s a maga javított szövegét a sorok közé írta be ott, ahol a változtatás ezt szükségessé tette (Ezt a példányt a marosvásárhelyi Teleki Könyvtár őrzi). Emiatt egyes vélemények szerint „csak fenntartással nevezhető önálló, az eredeti nyelvekből készült fordításnak, mert sokkal inkább az, aminek készült is: a Károlyi fordításának az eredeti szöveg alapján készült átdolgozása,

revideálása” (vö. Musnai 1940: 154). Végül Félegyházi és Komáromi Csipkés példázatfordításának esetleges kapcsolatát jómagam vettem fel egy korábbi írásomban (2003: 69–70). Mindezek ismeretében bizonyos megfogalmazások, elemek, formák visszaköszönte és öröklődése olykor-olykor nem csupán az azonos forrásszövegnek vagy a nyelv kínálta lehetőségek közül való spontán azonos választásoknak tudható be, hanem a megelőző tolmácsolatok alkalmas megoldásainak újbóli felhasználásának is.

Ha már a forrásnyelvnél, forrásszövegnél tartunk, mindenképpen számolnunk kell még egy másféle tradícióval, éspedig azzal az irodalmi-fordítási gyakorlattal, mely az idegen, elsősorban latin szövegek magyarításának százados gyakorlata során alakult ki, ívódott bele a literátusok nyelvezetébe, és hagyományozódott hosszú időn keresztül a deákság és az írástudók körében. A folyamat háttérében jórészt a latin nyelv iránti tisztelet állt. A latin kiemelkedő presztízse, fölénye a vulgáris nyelvekkel szemben számos forrásból fakadt, többek között épp a biblia nyelveként való megjelenéséből. Ennek lecsapódása kezdetben nem lehetett más, mint a fordítás során a latin minta hűséges utánzása, végső eredményként pedig egy a különféle latin grammatikai formák átültetésére kialakított elem-, forma-, és sablonkészlet létrejötte (vö. Horváth 1931/1988: 261–4; 1976: 82; Károly 1956a: 222). Ebből fakad kódexeink nyelvének fordításnyelv jellege, melyről stílusukat analizálva Szabó Zoltán is beszél (1998: 45–6). Ezen megfeleléseket a fordítói praxis állandósította, konzerválta, a latin szövegek átültetésében használatukat előmozdította. A hagyomány hatása alatt ezeket a megoldásokat az ilyen szövegekhez hozzátartozónak, hozzáillőnek vélhették, alkalmazásukat bizonyos mértékig normakövetelményként foghatták fel, olyannyira, hogy az idegen szövegtől függetlenül is mind sűrűbben kezdték alkalmazni őket. Mindennek nyomán az általam vizsgált szövegekben több esetben láthattuk, hogy a latin mintát követő magyar elem, alak, szerkezet stb. a szövegekben rendre megjelenik, egymástól több évszázad távolságban született fordításokban változatlanul szerepel. Sőt azt is megfigyelhettük, hogy ezen ekvivalensek néha ott is felbukkannak, ahol azt a latin szöveg nem indokolná, több esetben pedig felülírták a görög forrásban levő elemet, formát, struktúrát. A nagy tekintélyű fordítások szövegének a köztudatba bekerülése ezek egy részét még jóval korszakunk után is megőrizte, egyfajta régies-biblikus ízt kölcsönözve a kései bibliáknak.

A humanizmus és a reformáció változást hozott a forráshoz való viszony terén. Nemcsak abban újult meg náluk a fordítói praxis, hogy a görög szövegre helyeződött át a hangsúly, hanem abban is, hogy a formahű helyett a tartalomhű fordítás került előtérbe. A fordulatot segítette a latin és magyar egymáshoz mért presztízisében való eltolódás. E fokozatos egyenjogúsodási folyamat első állomása talán éppen az volt, amikor tömegével

jelentek meg a latin szövegek magyar fordításai. E magyar nyelvű írásbeliség strukturáltabbá tette a korabeli műveltséget, beékelődve a felsőbbrendű latin és alsóbbrendű vulgáris nyelvű réteg közé. Emelkedett tartalma és a latin források háttére presztízst kölcsönzött neki. És bár hazai nyelv e két rétege között hasonló elkülönülés volt, mint a latin és magyar között, a kölcsönhatások lehetősége köztük nagyobb, amire szükség is volt, hiszen amikor az írott irodalom az emelkedettebb tartalmakhoz nyelvezetben, stílusban, formában a latin minta követése által idomulni akart, az elemeket ehhez többnyire saját magából – a beszélt nyelvből – merítette, termelte ki. (A kölcsönhatásról vö. Horváth 1976: 82–83.) A humanizmus és a reformáció e kiegyenlítődést a határozottabb anyanyelvi tudattal vitte előbbre, párhuzamosan a fordítói gondolkodás gyökeres megújulásával, mely egyszerre változtatott a latinhoz és a forrásszöveghez fűződő viszonyon. E területen jól jellemzi közgondolkodás változását egyik fordítónk, Medgyesi Pál fejtegetése a *Dialogus politico-ecclesiasticus* című munkája előszavában: „mi az mi nyelv×nket az Deák nyelvhez szoktuk mérni [...] Tsak ne sajnálnók a’ fészket, nem a’ Deák nyelvben, hanem magában fel-keresni, vinnénk minden ki-fejezéseket, ki-mondásokat, az kxzxnséges szokott Magyarai szóllásokra, meg-tudakozván szorgalmatosan, mint szokták az jó Magyar emberek a’ fele dolgot ki-mondani: sokkal Magyarabbúl szólhatnánk és írhatnánk.” (Bártfa, 1650; idézi Horváth 1976: 162). A forrásnyelv megváltozása, az értelem szerinti fordítás elvének előtérbe kerülése és a magyar nyelv presztízisének emelkedése együttesen oldhatta a fordítói-literátusi gyakorlat kényszerét, és hozott létre a korábbiaktól eltérő megoldásokat a példázat magyarítása során.

A forrásszöveg kilétének megállapítása minden fordítás megítélésénél elengedhetetlen. Az általam vizsgált szövegeknél ez még a legegyszerűsebb eseteken is csak közelítően lehetséges. Közismert ugyanis, hogy mind a latin, mind a görög eredeti több variánsban élt, sőt ma is többféle kritikai kiadás áll a fordítók rendelkezésére. Az egyes változatok között, mint az vizsgált anyagban tapasztalhattuk is, kisebb-nagyobb eltérések vannak, melyek eltérő fordítást eredményezhettek. Ez a helyzet befolyásolhatja például az egyes kódexek és Káldi szövegének összevetését, melyeknek egyaránt a Vulgata a forrása. Ráadásul nem is mindig kizárólag a Vulgatára vezethetők vissza, Balázs János és Hadrovics László például a Huszita Biblia esetében bizonyos német bibliafordítások felhasználásáról beszél (vö. Balázs 1987a: 113, Hadrovics 1994). Az is köztudott, hogy Pesti munkája Erasmusnak a latin, Sylvesteré pedig a görög szövegére megy vissza. A kutatók viszont Pestinél nagyon valószínűnek tartják a Vulgata figyelembe vételét, és természetesen Erasmus görög szövegváltozatának szem előtt tartását. Sylvester közlése: „Vy Testamentū magar íelwen mell’et az Gxrxg, ęs Diak nelwbxl vyonnan fordytank”, és a szakirodalom álláspontja: „Erasmusnak inkább a görög szövegéből

fordított, de emellett a latin textusát is felhasználta [...] Követte még a Vulgatát is, valamint Valla jegyzeteit” (Balázs 1958: 249–50) ugyanakkor szélesebb alapokra helyezi a forrásszöveg kérdését. Az elemzés során magam azt tapasztaltam, hogy hol Erasmus görögjéhez állt közelebb, hol meg mintha a latinhoz idomult volna, vagy éppen Vulgata használata fel. Hasonló állapítható meg Heltaiék és Károlyiék szövegéről. Ők elsőrenden valamely görög szövegvariánsból fordítottak, de a Vulgatabeli textus mintája szintén jelentkezik náluk, és esetenként más latin vagy egyéb nyelvű textusok. Erről maguk is vallanak a munkáik előszavában: „Úgy követtük [ti. Heltaiék] a Zsidó Bibliát, hogy előttünk volt a közdeák Biblia is, előttünk voltak több deák bibliák is”; „Követtünk [ti. Károlyiék] e fordításban sok jámbor tudósembereket, kik a zsidóból, [...] fordították a Bibliát [...] a vulgata editiót is és emellett sok magyarázó doktorokat.” (idézi Bottyán 1982: 44, 54). Az egyéb „deák bibliák” és „jámbor tudósemberek” kiléte nem teljesen tisztázott, de Heltaiék vonatkozásában Bézát szokták emlegetni, a Vizsolyi Bibliával kapcsolatban pedig ugyanő mellett a domonkosrendi Pagninus Santes latin fordítását, Franciscus Vatablus magyarázó jegyzeteit, Tremellius és Junius heidelbergi tanárok latin bibliáját (Horváth 1957: 319, 373).

Félegyháziról, Komáromi Csipkésről és Torkosról bizonyosan csak azt mondhatjuk, hogy görögből fordítottak, de nagy valószínűséggel ismerték a Vulgatát, és talán egyéb a korban használatban levő kiadványokat.

A forrásszöveg kezelésével kapcsolatban korábban említettem, hogy a szakrális jelleg, párosulva a latin nyelv tekintélyével a szabadabb kezelést akadályoz(hat)ta, szorosabb tolmácsolást követelve meg, ami egyben a fordításban az állandóság előidézője lehetett. Ennek számos példája mutatható ki a magyar fordításirodalomban, pl.: miatyánk, credo, üdvözlég, nyolc boldogság fordítások. A kérdés azonban ennél összetettebb. Horváth János (1931/1988: 83–7) és Tarnai Andor (1984: 229–39, 273–6) külön foglalkoztak e problémával, amikor a XV–XVI. századi nyelvemlékeket elemezve kimutatták, hogy a különbség van a rögzültebb, olykor formulaszerű szent szövegek, és a „tanítás szabadabb műfajainak” számító szövegek átültetése között, előbbire a szó szerinti fordítás, utóbbira az „akkomodáció” jellemző. Mindketten felhívták a figyelmet egy magyarosító jellegű folyamatra, amely a latinizmusok fokozatos visszaszorulását eredményezte. Tarnai ezt szoros összefüggésbe hozta a literátus réteggel és annak az idegen szövegek tolmácsolásában és fordításában alkalmazott, sajátos szakmai nyelvezetével, amit a szerző a „literátus réteg csoportnyelve”-ként emleget. E nyelv állandó kapcsolatban állt a csoporton kívüliek beszélt nyelvével, és az élő nyelv által folyamatosan csiszolódva közeledett ahhoz, majd pedig bekerült az írott nyelvbe, és „modernizálta” azt. Lényegében mindkettő egyetért abban, hogy a „tanítás szabadabb

műfajainak”: a prédikációknak, legendáknak, példáknak az átültetésénél megvolt a lehetőség a forrásszövegek kötetlenebb kezelésére, s ez nem csupán lehetőség, de elvárás is volt. Tarnai ezt részben a bibliai szövegekre ugyancsak kiterjesztette. Így ír: „az átdolgozó azzal a szándékkal is vehette kezébe a tollat, hogy az írásban rögzített magyar szöveget javítsa, ami ... nem jelenthetett mást, mint közelebb hozni az írásos tradíciót a szóbeli igehirdetés ott és akkoriban dívó szokásához” (i. m. 238). Véleményem szerint a tékozló fiú példázata a népszerűségénél, ismertségénél, tanító és erkölcsjobbító jellegénél fogva igen közel áll a „szabad műfajokhoz”, valószínűleg a szóbeliségben is élt és terjedt, az igehirdetés során sokszor elhangzott. Ennek okán elképzelhető talán, hogy ha nem is nyílt (szabadon változtatható), de legalább is részben félig zárt vagy félig nyílt szöveggént kezelhették, ami szintén elősegíthette, hogy a világosság, az áttekinthetőség, a jobb érthetőség kedvéért, az idő előrehaladtával az élő nyelvhez idomulva bizonyos változtatásokat végezzenek rajta a fordítás során.

Alapvető hatóerő a fordítások létrejöttében a célnyelv, amelynek elem, forma és szabálykészletét felhasználva a fordító létrehozza a célnyelvi szöveget. Míg a forrásszöveg nyelve változatlan marad, hiszen a létrehozott szöveg végérvényesen rögzítette benne megjelenő elemkészletét, grammatikai formáit, struktúráit, addig a célnyelv egyik legfontosabb tulajdonsága a vizsgált anyag alapján a dinamizmusa. Az általam áttekintett jó háromszáz év alatt is a magyar nyelv szüntelen mozgásban volt. Dinamizmusa azonban nem csak a diakroniában mutatkozott meg, hanem a szinkroniában is. Szinonim variánsok a nyelv minden rétegében állandóan jelen voltak, és a nyelvhasználó számára választási lehetőséget kínáltak. Mindez az analizált fordítások vonatkozásában azt jelentette, hogy nyelvünk nemcsak nagyobb időtávlatokban segítette elő vagy kényszerítette ki eltérő megoldások létrejöttét, hanem a nagyjából azonos időben keletkezett szövegekben is változatosságot hozhatott. Mindennek számos tanújelét láthattuk. Ugyanakkor a nyelv másik alapvető tulajdonsága az állandósága. A változás köztudomásúlag nem egyszerre érinti a nyelv egészét, a különböző részrendszerei nem azonos sebességgel változnak, és nem is feltétlenül kell, hogy egy-egy elem, jelenség megváltozzék. Így a példázat sok része hosszú időn át változatlan maradhatott, vagy egyáltalán nem változott.

A változatosság, állandóság, változás, állandósulás folyamata sok vonatkozásban összefügg nyelvünk standardizálódásának problematikájával. A korai időszakokban több szinten tapasztalt tarkaság minden bizonnyal köszönhető annak is, hogy nyelvünknek még nem alakult ki a többi nyelvváltozat fölé emelkedő standard változata, és a különböző fordítók jobban engedtek a saját dialektusuk belső normájának. Ez akkor is igaz, ha írott szövegről

lévén szó, bizonyára szabályozottabb, a beszélt nyelvtől némileg eltávolodott nyelvhasználatról van szó. A szabályozottság és az élő nyelvtől való távolság az írott mivolton túl a fordításjellegből szintén adódott, abból, hogy egy nagy presztízzsel bíró nyelv szakrális szövegének átültetései voltak. Az a literátusi gyakorlat, amiről fentebb szóltam, lehetett az első egységes normakezdemény, ami a különböző szövegeket kezdte egységesre csiszolni: „a hazai latintanítás és latinból való fordítás, szójegyzékkészítés meg nyelvtanítás közben lassan-lassan kezdtek kiformálódni bizonyos szabványok, amelyek egyre következetesebb alkalmazása nagymértékben segítette irodalmi nyelvünk egységesülését” – vallja Balázs János (1987a: 379). A humanizmus és a reformáció anyanyelv-orientáltsága, a nyomtatott könyvek sokaságának megjelenése, a deákság nagymértékű egymásközi levelezése aztán fokozatosan alakítja a nyelvi ízlést, főként az írott nyelv vonatkozásában. Normáról mai értelemben természetesen nem beszélhetünk, hiszen, ahogy Deme is rámutat: „az nem kötelező erejű, valószínűleg nem is elég nagy tekintélyű még; a hozzá való alkalmazkodás talán nem is valamilyen tudatos törekvés eredménye; a norma talán még nem is hat igazán, inkább csak ragad” (1959: 84–5). A példázatszövegeknél ez a normaegységesülés leglátványosabban talán a fonetikai szinten mutatkozik meg: az *i*-zés kerülésében, a szavak, toldalékok fonetikai variánsainak valamely változatban való kiegyenlítődésében, a *-val/-vel* rag *v*-jének hasonulásában, stb. A Vizsolyi Biblia hatása ezen a téren általánosan elismert, esetünkben az újabb kiadások és korai revíziók vonatkozásában egészen nyilvánvaló. A felvilágosodás és a reformkor idején lezajlott normaalkító törekvések hatása pedig világosan felismerhető a 19. és 20. századi bibliák szövegén.

A fordítók mint nyelvhasználók a maguk sokszoros meghatározottságával szintén alapvető tényezők voltak a példázatfordítások és azok nyelvezete alakításának, alakulásának. A fentebb tárgyalt hatóerők működése is már ab ovo rajtuk keresztül nyilvánult meg, hisz legyen szó akár fordítói elvekről, forrásnyelvhez, forrásszöveghez való viszonyulásról, szöveg hagyományról, literátusi praxistról, szinkrón nyelvállapotról stb., ezek mind általuk kódolódtak bele az egyes textusokba. Az eddig felvonultatott, a fordítást befolyásoló erők köre természetesen ennél jóval szélesebb – gondoljunk csak az eltérő fordítói képességekre, jártasságokra, anyanyelvi tudatra, nyelvérzékre, stílusérzékre, célközönségre, felekezeti hovatartozásra stb. Mindezek együtt erőteljesen determinál(hat)ták a létrejövő fordításokat, s különbségeik még akkor is eltérően alakíthatták a szövegek nyelvi anyagát, minden bizonnyal „akik a bibliát írták, mind a maguk koruk nyelvén írtak a maguk kortársainak” (Mészöly 1922: 84).

Jól tetten érhető az eltérő fordító képességek, készségek, meghatározottságok szöveg-, nyelvezet-, stílusalakító és ezeket változtató fontossága az egyes szövegekről alkotott elemzői véleményekben. „A Jordánszky-kódex [...] latinhoz való viszonya más, mint a Münchener-kódexé, pontosabban ragaszkodik a latinhoz ott, ahol az eltérést a könnyebben érthetőség, szemléletesség stb. nem indokolja, de nem tapad hozzá akkor, ha az előbbi szempontok megkívánják a változtatást, esetleg bővítést. A szinonimák használatában is leleményesebb.” (Károly 1956a: 268). Horváth János véleménye szerint Pesti Gábor „Újtestamentuma tömör, formás, sőt mondhatni választékos magyarságú. Latin szerkezetektől függetlenebb a középkori, sőt némely későbbi szentírásfordítókénál [...], takarékosan, az előbeszéd természetes nyomatékával szól” (1957: 109). Sylvester munkájáról viszont ezt írja: „Hozzá képest [ti. Pestihez] Sylvester fesztelenebb, az előbeszéd formáihoz közelebb álló, bátran pongyola [...] Keveset bíz az olvasóra, igyekszik biztosítani, ha bonyolultan is, a szöveg érthetőségét. Mintha átlagosabb „íróolvasóra” gondolna, mint Pesti [...] Azt mondhatni, hogy az idegen mondattannak és szólásmódnak kevésbé enged, mint pl. Károlyi Gáspár. Elbeszélő részletei azonban latinosabb képűek, mert mellékmondataiban többnyire követi a latin igemódok példáját [...] Fejtegető szakaszainak stílusát a megértetés szándéka olykor körülményessé, szörszálhasogató jellegűvé teszi” (i. m. 153–4). Heltaiék bár munkájuk elején az értelem szerinti fordítást deklarálták, időnként, mint azt mi is tapasztalhattuk az elemzés során, szóról szóra fordítanak, nem riadva vissza az idegenszerűségektől (vö. Ballagi 1864: 62). Károlyiék szövegét pedig, noha ők is a magyaros és tartalomhű fordítás mellett tesznek hitet, bizonyos kettősség jellemzi: „A Vizsolyi Biblia szó szerinti fordításaiban az írott nyelv jelenik meg. A választott szinonima itt esetenként kevéssé szemléletes, a latinos szerkesztésmód vagy a túlzottan tömör kifejezés miatt a mondat olykor nehézkes. A lapszéli jegyzetekben viszont a beszélt nyelvnek a mindennapi életet is feltáró szókincse, gördülékeny és világos mondatszerkesztése jelenik meg.” (Dienes 1990: 64).

Káldi fordítása nem „minden rendbéli ember”-nek szól. A katolikus egyház álláspontját követte, miszerint nem szükséges, hogy mindenki olvassa a bibliát, elég ha az „igaz tanítók” ismerik, és ők ismertetik a közemberekkel. Fordítása így ezen kevesekhez szól. Nála szintén észrevehető bizonyos kettősség. Ballagi felhívja a figyelmet arra, hogy Káldi a bibliája kéziratos változatában sokkal szabadabban fordít, több helyen „bátran” eltér a latintól, a nyomtatott változatban viszont ugyanezek a helyek a latin szövegéhez erőse(bb)en ragaszkodik. A megírás és kinyomtatás között eltelt időszakban tehát úgy mond „megnyírbálta a maga vadhajításait” (i. m. 63). Ugyanakkor azt is tapasztalhattuk, hogy sok vonatkozásban szinte korát meghaladóan friss a nyelvezete, a szóhasználata.

Komáromi Csipkés fordításáról az az általános vélemény, hogy stílusa és nyelvezete sajátos. „Fordítása az eredeti betűjéhez ragaszkodó, inkább anyag-, mint alakhű, jobban adja a szót, mint annak lelkét és sokszor a héber [és bizonyára a görög] esze és szavajárása szerint beszélteti a magyar bibliát”- írja róla Bottyán János (1982: 72). És valóban a göröghöz való szoros ragaszkodás nyomait lépten-nyomon felfedezhetjük nála, akárcsak Félegyházi Tamásnál. Ez a viselkedésük nem teljesen meglepő, ha tisztában vagyunk vele, hogy mindketten magasan képzett, az eredeti nyelveket kiválóan ismerő teológus-fordítók voltak, akik munkájuk során tudós, teológiai alapon megalapozott tolmácsolásra törekedtek.

A fordító felekezeti hovatartozása nem csak azt határozta meg, hogy mely forrásszövegből – latinból vagy görögből – fordítottak, hanem azt is, hogy mely szöveghagyomány nyomát követték, milyen tanításbeli, értelmezésbeli tradícióra támaszkodtak. Az újabb kiadások és revíziók gyakorlata pedig arra enged következtetni, hogy a felekezetiesség azt is befolyásolta, mennyiben engedtek az egyes fordítók a modernizáló törekvéseknek. Ezek egyazon felekezeten belül kiegyenlítődést, hagyományozódást, felekezetek között pedig elkülönülést eredményezhettek a magyarításban.

Az itt bemutatott hatóerők változó mértékben ösztönözhatték az egyes fordítókat az adott elem, forma, szerkezet kiválasztására. Az elméletben elkülönített tényezők a fordítás folyamatában jórészt összefonódtak, együttesen jelentkeztek, hatásaik egymást erősítették, vagy ellenkezőleg gyengítették, szétválasztásuk nem is mindenkor lehetséges. Jelenlétük sem tekinthető általában véve konstansnak. Vannak olyanok, amelyek időtől függetlenek, mint a fordítói készségek, a szöveghagyományozódás. Más tényezők inkább korhoz kötöttek: például a formahű fordítás, a latin nyelv erős befolyása a korai időszakokra jellemző, a tartalomhű tolmácsolás és az élő nyelv befolyásának erősödése pedig a későbbi időkre. Megint mások változó jellegűt mutatnak az időben – a forrásszövegek kiválasztása, s vele összefüggésben forrásnyelv; a felekezeti eloszlás –, vagy éppenséggel folyamatosan módosulnak: a célnyelv, a magyar elemkészlete, szabályrendszere, használati szokása. S olyan tényező ugyancsak akad, mely időben erősödő tendenciát mutat, ilyen például az egységesülő nyelvi norma.

Lezárásként már csak két dolgot tennék hozzá az eddigiekhez. Egyrészt a elemzés során tett megállapítások elsőrenden a vizsgált példázatfordítások nyelvi anyagára vonatkoznak, s ha alkalmanként jeleznek is valamiféle átfogóbb tendenciát, folyamatot – főként más kutatások eredményeivel összhangban –, általánosításuk csak kiterjedtebb vizsgálódások után lenne lehetséges. Másrészt a nyelvi anyag elemzése a fentiekkel koránt sem tekinthető lezártnak, csak a szövegösszefüggés-vizsgálat terén is számos új jelenség

volna kutatható, de a már analizált eszközök estében szintén felmerülhetnek újabb szempontok.

SUMMARY

The Bible has been translated into Hungarian several times since the Middle Ages. That is the reason why philology and especially the historical linguistics has always focussed attention on these translations of the Bible. They can be excellent source documents considering both the synchronic and diachronic aspects.

In my work I used the translations of one of the best known parables of the New Testament, 'The Prodigal Son'. I studied the changing and consolidating processes in the Hungarian language and usage by the means of examining these resources. It was essential to collate the translations thoroughly with the original Greek and Latin ones in order to explore the represented state of the language of the texts included in this in-depth study, to take notes of the changing potentialities, reveal their realization from time to time and trace their status. I also tried to explain these processes as far as possible.

Before the analysis I enclosed the full version of the parable and every examined translation and resource in individual verses are also included.

During the analysis I focussed on the context (cohesion) because it can provide wide-ranging possibilities for the examination. In the main part of my essay I analysed its means. In addition, where it was necessary I carried out phonetic, morphological, lexicological examination and I studied their syntax, too. Examining the cohesive means I adopted two different approaches. For the synchronic type of my analysis I used the method worked out by Petőfi S. János published in the books of *Officina Textologica*, whereas for the historical analysis the method of Károly Sándor (1995: 759–834) was used.

One of the ways of the comparison was to associate the antecedents and the elements related to their age of the Greek and Latin source texts with the solutions of the given translations. These were processed in charts. Then based on the results I tried to highlight the characteristic tendencies being either identical or different. I also tried to show the changing and consolidating trends. The same was done with other elements of cohesion: pronouns, articles, conjunctions, elements for expressing time and space. I characterized the diversity of the style at the referential parts. The economics of the style is also included in my essay.

In the introductory part and in the summary I listed all the factors that could influence the translators during their work: the principles of the translators, the text tradition, the practice of translation, the knowledge of previous translations, the religious affiliation, the target audience, the sacral feature of the text to be translated, the competence of the translators etc.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Bibliák és egyéb források:

1. Augustinus Merk 1933. *Novum Testamentum graece, apparatu critico instructum*. Pontifici Instituti Biblici. Rome. The tenth edition, 1984.
2. BaranyaiTF = Baranyai Pál. Az tékozló fiúról. 1545. *RMKT. XVI. századbeli magyar költők művei. I. köt.* Közzétette: Szilády Áron. Budapest, 1880.
3. Beythe András 1595. *Fives kxn×v*. Németújvár. Új kiadás: Budapest, 2006.
4. Biblia1878. = *Új Testamentom*. Fordította Károlyi Gáspár. Átdolgozta: Győry Vilmos–Menyhárt János–Filó Lajos. Kiadja A Brit és Külföldi Biblia-Társulat. Budapest.
5. Biblia1908. = *Új Testamentom*. Fordította Károlyi Gáspár. Kiadja A Brit és Külföldi Biblia-Társulat. Újabb kiadás. Budapest, 1915.
6. Biblia1927. = *Újszövetségi Szentírás*. Fordította Káldi György. Átdolgozta a Szent István-Társulat Szentírás-bizottsága. Budapest.
7. Biblia1990. = *Biblia*. Kiadja a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Budapest.
8. Biblia1996. = *A Biblia, Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*. Szent István Társulat. Budapest.
9. BökényiTF. = Bökényi János. A tékozló fiú. *Régi magyar drámai emlékek. XVIII. század. 1/1. Protestáns iskoladrámák*. Budapest, 1989. 418–35.
10. ÉrsK. = *Érsekújvári Kódex*. [1529–1531.] Közzéteszi Volf György. Budapest, 1888. (Nytár. IX. 11–3).
11. FélegyháziUT. = *AZ MI VRONC IESVS CHRISTVSNAC Vy Testamentoma...* Ford. Félegyházi Tamás. Debrecen, 1586.
12. HeltUT. = *A JESVS Christvsnak wy testamentoma...* [Ford. Heltai Gáspár és munkatársai.] Kolozsvár, 1562. Kiadva még: RMNy. 186
13. JordK. = *Jordánszky-kódex*. [1516–1519.] Hasonmás kiadás: Budapest, 1984. Kiadva még: RMNy. V. 581–3.
14. KecskeméthyÚT. 1931 = *Új Testamentom, azaz a mi Urunk Jézus Krisztusnak Új Szövetsége*. Magyar nyelvre fordította Károlyi Gáspár. A bevett hellén szöveggel egybevetette és átdolgozta Kecskeméthy István. Kiadja a Skót Nemzeti Biblia-Társulat, Budapest és S.G.M. London.
15. Káldi. = *Szent Biblia*. Ford. Káldi György. Bécs, 1626. Hasonmás kiadás: Budapest, 2002.

16. KáldiNV. 1997. = *Ó- és Újszövetségi Szentírás*. A Káldi féle szentírásfordítás nyelvében megújítva, javítva a Neovulgáta alapján. Szent Jeromos Bibliatársulat. Budapest.
17. KárBibl. = *Szent Biblia*. Ford. Károlyi Gáspár. Vizsoly, 1590. Hasonmás kiadás: Budapest, 1981.
18. KomáromiBibl. = *Magyar Biblia*. Ford. Komáromi Csipkés György. Leyden, 1685/1718. Faksimile: Debrecen, 2000.
19. KulcsK. = *Kulcsár-kódex*. 1539. Közzéteszi Haader Lea és Papp Zsuzsanna. Budapest, 1999.
20. MedgyesiPréd. = Medgyesi Pál: *Ketseg torkabol kihatlo lelkek*. Sárospatak, 1658.
21. MünchK. = *A Müncheneri Kódex*. 1466-ból. Közzéteszi Nyíri Antal. Budapest, 1971. Kiadva még: RMNy 3.; Nytár. 1.
22. NA27 = *Novum Testamentum Graece*. Aland, Barbara–Aland, Kurt–Karavidopoulos, Johannes–Martini, Carlo M.–Metzger, Bruce M. (eds.). 27th ed. Deutsche Bibelgesellschaft. Stuttgart, 1993.
23. Oppenheimi Bibl. = *Szent Biblia*. Ford. Károlyi Gáspár. Kiadva Szenci Molnár Albert által. Oppenheim, 1612.
24. PestiNTest. = *Nouum Testamentum...* Ford. Pesti Gábor. Bécs, 1536. Hasonmás kiadás: Budapest, 2002.
25. PetheBibl. = *Szent Biblia*. Fordította Károlyi Gáspár. Kinyomtatott Pethe Ferenc által. Utrecht, 1794.
26. RavaszÚsz. = *Az Újszövetség*. Fordította Ravasz László. Ligonier, Pennsylvania, U.S.A. 1971.
27. SylvUT. = *Vy Testamentū magyar nélwen...* Ford. Sylvester János. Sárvár-Újsziget, 1541. Hasonmás kiadás: Budapest, 1960.
28. SzentmártoniTF. = Szentmártoni Bodó János. Az tékozlo fiunak historiaia. 1628. *Régi magyar költők tára. XVII. Század 4. Az unitáriusok költészete*. Szerk.: Stoll Béla. Budapest, 1967.
29. SzepesyÚSz. = *Szent Irás, vagyis az Új Szövetségnek Szent Könyvei magyarul Káldi György után*. [A latin és görög eredetik figyelembevételével átdolgozták] Szepesy Ignácz felügyelete alatt. Pozsony, 1834.
30. TárkányiÚSz. = *Az Új Szövetség szent könyvei... Káldi György fordítása nyomán*. Átdolgozva Tárkányi B. József által. Eger, 1865.

31. TorkosUT. = *A' mi urunk J3sus Kristusnak Uj Testamentoma*. Ford. Torkos Andr3s. Wittenberg, 1736.
32. T3tfalusiBibl.= *Szent Biblia*. Fordította K3rolyi G3sp3r. Kinyomtatta M. T3tfalusi Kis Mikl3s. Amszterdam, 1685. Fakszimile: Budapest, 1989.
33. TR = Textus Receptus. Base text is Stephens 1550, with variants of Scrivener 1894. (<http://unbound.biola.edu/>; www.ceit.sk/wwwisis/biblia.htm).
Stephens = Robert Estienne, *Novum Testamentum Græce*. 3rd ed. Lutetiæ, 1550;
Scrivener = *Novum Testamentum: textus Stephanici...* F. H. A. Scrivener. 1894.
Editio Quarta, ab Eberhard Nestle Correcta. London, 1906.
34. UBS 4 = *The Greek New Testament*. Aland, Barbara–Aland, Kurt–Karavidopoulos, Johannes–Martini, Carlo M.–Metzger, Bruce M. (eds.) Fourth Revised Edition. United Bible Societies. Stuttgart. 1994.
35. Vulgata. = *Biblia Sacra*. Iuxta Vulgata versionem. Rec. Robertus Weber. Stuttgart, 1975.
36. WH = *The New Testament in the Original Greek*. B. F. Westcott and F. J. A. Hort (eds.). New York, 1881. (l3l3helye:
www.biblegateway.com/passage/?search=Luke%2015%20;&version=68).
37. Juh3sz Gyula: *A t3k3zl3 fi3*.
www.lib.jgytf.u-szeged.hu/altalanos_informaciok/nevadonk/tekozlo.html.
38. G3rgey G3bor: *A t3k3zl3 fi3 novell3ja*. [ww.szepi.hu/irodalom/vers/tvers/tv_209.html](http://www.szepi.hu/irodalom/vers/tvers/tv_209.html).

2. Sz3t3rak, sz3jegyzekek, lexikonok:

1. Bartal Antal (szerk.) 1901. *A magyarorsz3gi latins3g sz3t3ra*. Budapest. 3j kiad3s: Budapest, 1983.
2. BesztSzj. = *A besztercei sz3szedet*. 1395 k. Szerk. Fin3ly Henrik. Budapest, 1892.
3. Cal.= Ambrosii Calepini *Dictionarivm decem lingvarvm*. Lvgdvni, 1585. Kiadva: *Calepius latin–magyar sz3t3ra 1585-b3l*. Sajt3 al3 rendezte Melich J3nos. Budapest, 1912.
4. Czegl3dy S3ndor–Hamar Istv3n–K3llay K3lm3n (szerk.) 1931. *Bibliai lexikon*. Budapest.
5. CzF. = *A magyar nyelv sz3t3ra*. Czuczor Gergely–Fogarasi J3nos (szerk.). Budapest, 1870. 3j kiad3s: Miskolc, Ny3regyh3za, 1999.
6. 3Ksz. = *Magyar 3rtelmez3 k3zisz3t3r*. M3sodik, 3tdolgozott kiad3s. Pusztai Ferenc (f3szerk.). Budapest, 2003.

7. Farkas Vilmos 1982. *Görög eredetű latin elemek a magyar szókincsben*. Budapest.
8. Finály Henrik 1884. *A latin nyelv szótára*. CD-ROOM. Budapest, 1991.
9. Gl. = Berrár Jolán–Károly Sándor (szerk.) 1984. *Régi magyar glosszárium*. Budapest.
10. GyöngySzt. = *Gyöngyösi szótártöredék*. 1560 k. Közrebocsátotta: Melich János. Budapest, 1898.
11. Györkösy Alajos 2001. *Latin–magyar szótár*. 4. átdolgozott kiadás. Budapest.
12. Haag, Herbert 1989. *Bibliai lexikon*. Budapest.
13. Incze Dániel–Herepi Gergely 1852. *Az Újtestamentum; a' szentírás fejtegető és gyakorlati magyarázata*. Kolozsvár.
14. Kereszty Zoltán 1998. „Nézzétek a mező liliomait...” Bibliai növények a hit és a tudomány fényében. Budapest.
15. Kiss Sándor 1990. *Újszövetségi görög–magyar szómagyarázat*. Budapest.
16. MA. = Szenci Molnár Albert. *Dictionarium Latinoungaricum*. Nürnberg, 1604. Közzéteszi: Imre Mihály–Köszeghy Péter. Budapest, 1990.
17. NySz. = *Magyar Nyelvtörténeti Szótár I–III*. Szarvas Gábor–Simonyi Zsigmond (szerk.). Budapest, 1890–1893.
18. Nyíri Antal 1993. *A Müncheneri Kódex magyar–latin szótára*. Budapest.
19. *Pallas Lexikon*. XV. köt. Budapest, 1897.
20. PestiNom = Pesti Gábor. *Nomenclatura sex linguarum...* Bécs, 1538. Hasonmás kiadás: Budapest, 1922.
21. PPB. = Pápai Páriz Ferenc. *Dictionarium Latino-Hungaricum [...] locupelatum intentione ac labore Petri Bod. I–II*. Cibinii, 1767. Hasonmás kiadás: Budapest, 1995.
22. SchlSzj. = Schlägli Szójegyzék. 1405 körül. Kiadva: Molnár József–Simon Györgyi: Magyar nyelvemlékek. Budapest, 1976.
23. SermDom. = *Sermones Dominicales I–II*. Bevezetéssel és szótárral ellátta: Szilády Áron. Budapest, 1910.
24. Soltész Ferenc–Szinnyei Endre (szerk.) 1857. *Görög–magyar szótár*. Sárospatak. Hasonmás kiadás: Budapest, 1973.
25. SzófSz. = Bárczi Géza 1941. *Magyar szófejtő szótár*. Budapest. Új kiadás: Budapest, 1991.
26. TESz. = Benkő Loránd (főszerk.) 1967–1984. *A magyar nyelv történeti–etimológiai szótára*. 1–4. Budapest.
27. Varga Zsigmond J. (szerk.) 1992. *Görög–magyar szótár az Újszövetségi iratokhoz*. Budapest.

28. Vass László é. n. *Terminológiai szótár*. www.jgytf.u-szeged.hu/~vass/abv0000.htm

3. Válogatott irodalom:

1. A. Jászó Anna 1992. Az igenevek. In: *TNyt. II/1.* 411–54.
2. Albert Sándor 2003. *Fordítás és filozófia*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
3. A. Molnár Ferenc 2000a. Két régi magyar ima az oltáriszentségről. A Laskai Sorok és párhuzamos szövege a Thewrewk-kódexben. *Nyelvtudományi Értekezések 148.*
4. A. Molnár Ferenc 2000b. A felszólító mód jelének történetéhez. *Magyar Nyelvjárások XXXVIII.* Hoffmann I.–Kiss T.–Nyirkos I. (szerk.). Debrecen 2000.
5. A. Molnár Ferenc 2003. Magyar nyelvtörténet. *Magyar Nyelvjárások XLIII.* Hoffmann I.–Kiss T.–Nyirkos I. (szerk.). Debrecen 2003.
6. Ballagi Mór 1864. A magyar bibliafordítások körül. *Nyelvtudományi Közlemények*, 38–72, 161–189.
7. Balázs János 1958. *Sylvester János és kora*. Budapest.
8. Balázs János 1987a. *Hermész nyomában*. Budapest.
9. Balázs János 1987b. Mikor kezdték a Bibliát nyelvünkre lefordítani? *Magyar Nyelv*, 403–10.
10. Balogh Judit 2000. A névszóragozás. In: *MGr.* 183–208.
11. Bárczi Géza 1963. *A magyar nyelv életrajza*. Budapest.
12. Bárczi Géza 1975. A biblia új, teljes magyar fordítása. *Vigilia*, 752–4
13. Beaugrande, Robert de–Dressler, Wolfgang 2000. *Bevezetés a szövegnyelvészetbe* Corvina, Budapest.
14. Békési Andor 1943. *Felemás Biblia*. Budapest.
15. Benkő Loránd 1998. *A történeti nyelvtudomány alapjai*. Budapest.
16. Benyik György 2003. A tékozló fiú parabolája. *Vigilia*, 172–80.
17. B. Lőrinczy Éva 1978. Az új magyar protestáns bibliafordítás néhány nyelvi-stilisztikai problémája. *Magyar Nyelv*, 390–8.
18. Bottyán János 1982. *A magyar biblia évszázadai*. Budapest.
19. Bottyánfy Éva 1997. A bocsát ige szinoimikája korai bibliafordításainkban. *Magyar Nyelv*, 28–43.
20. Bynon, Theodora 1997. *Történeti nyelvészet*. Budapest.
21. Crystal, David 2003. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest.
22. Deme László 1959. A XVI. század végi nyelvi norma kérdéséhez. *Nyelvtudományi Értekezések 20*. Budapest.

23. Demján Adalbert 2003a. Félegyházi Tamás és Komáromi Csipkés György bibliafordításának kapcsolatáról. *Magyar Nyelv*, 69–70.
24. Demján Adalbert 2003b. A latin és görög igenevek fordításáról régi bibliai szövegeinkben. *Magyar Nyelvjárások XLI*. Szerk.: Hoffmann István – Kis Tamás. Debrecen, 83–92.
25. Demján Adalbert 2005. Egy bibliai reália átváltásának a magyar fordításokban mutatkozó gyakorlatáról. *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis*. Nova Series Tom. XXXII. Sectio linguistica hungarica. Szerk.: Zimányi Árpád. Eger, 159–168.
26. Dienes Erzsébet 1990. A Vizsolyi Biblia kéziratos fordítási előzményeiről. In: Barcza József (szerk.): *Emlékkönyv a Vizsolyi Biblia megjelenésének 400. évfordulójára*. Budapest, 51–69.
27. D. Mátai Mária 1992. Az igekötők. In: *TNyt. II/1*. 662–695.
28. D. Mátai Mária 2003. Szófajttörténet. In: *MNYtört.* 204–232, 393–429, 632–62.
29. Dobi Edit 2002. *Kétlépcsős szövegmondat reprezentáció szemiotikai textológiai keretben*. Debrecen,
30. E. Abaffy Erzsébet 1983. Latin hatás a XV–XVI. századi magyar igeragozásban. In: Balázs János (szerk.): *Areális nyelvészeti tanulmányok*. Budapest.
31. E. Abaffy Erzsébet 1989. Szókészleti és grammatikai szinonimák a XV.-XVI. századi párhuzamos szövegeinkben. *Magyar Nyelv*, 20–58.
32. E. Abaffy Erzsébet 1992a. Az igei személyragozás. In: *TNyt. II.1*. 184–237.
33. E. Abaffy Erzsébet 1992b. Az igemód- és igeidőrendszer. In: *TNyt. II/1*. 120–83.
34. E. Abaffy Erzsébet 2003. Hangtörténet. In: *MNYtört.* 106–28, 301–51, 596–609.
35. Fillmore, Charles 1966. Deictic Categories in the Semantics of come. *Foundations of Language*. 219–227
36. Friedenthal, Rudolf 1973. *Luther élete és kora*. Budapest.
37. Gallasy Magdolna 2003. Szövegtörténet. In: *MNYtört.* 561–76.
38. Galuska Imre 1992. A Vizsolyi Biblia nyelve. *Magyar Nyelv*, 191–205, 314–26.
39. G. Varga Györgyi 1992. A névmások. In: *TNyt. II/1*. 455–569.
40. Haader Lea 1995. Az alárendelő szerkezetek: A melléknévi, számnévi, határozói és határozószói szerkezetek. In: *TNyt. II/2*. 506–665.
41. Haader Lea 2000. Az alárendelő összetett mondatok. In: *MGr.* 472–530.
42. Haader Lea 2001. Mikrodiakrónia és változásvozság (az összetett mondatokban). *Magyar Nyelvőr*, 354–71.
43. Haader Lea 2003. Az összetett mondat. In: *MNYtört.* 500–560; 677–694.

44. Haader Lea 2006. A középmagyar kor. In: Kiefer Ferenc (főszerk.). *Magyar nyelv*. Budapest.
45. Hadrovics László 1994. A magyar Huszita Biblia német és cseh rokonsága. *Ny tududományi Értekezések 138*. Budapest.
46. Haliday, Michael 1964. The linguistic study of literary texts. In: Lunt (ed.): *Proceedings of the ninth international congress of linguistics*. Mouton, 302-307.
47. Halliday M.–Hasan R. 1976. *Cohesion in Englis*. London.
48. Hegedűs Zoltán–Sutyinszki Enikő 1998. „Isten vala az Ige” *A János -evangélium magyar fordításának kérdései*. Szeged
49. Horváth János 1931. *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. Budapest. Fakszimile: Budapest, 1988.
50. Horváth János 1957. *A reformáció jegyében*. Budapest.
51. Horváth János 1976. *A magyar irodalom fejlődéstörténete*. Budapest.
52. Jeremias, Joachim 1990. *Jézus példázatai*. Budapest.
53. J. Soltész Katalin 1959. *Az ősi magyar igekötők*. Bp.
54. Juhász Dezső 1992. A köztöszök. In: *TNyt. II/1*. 772–814.
55. Károly Sándor 1956a. Igenévrendszerünk a kódexirodalom első szakaszában. *Ny tudományi Értekezések 10. sz.*: 221–2.
56. Károly Sándor 1956b. A Jordánszky-kódex viszonya más bibliafordításokhoz. *Nyelvtudományi Közlemények*, 260–8.
57. Károly Sándor 1970. *Általános és magyar jelentéstan*. Budapest.
58. Károly Sándor 1987. A Szabács viadala szöveggrammatikai jellemzői. *Magyar Nyelv*, 469–73.
59. Károly Sándor 1995. Szöveggrammatika. In: *TNyt. II/2*. 789–834.
60. Kelber, Werner H. 1983. *The Oral and the Written Gospel: The Hermeneutics of Speaking and Writing in the Synoptic Tradition, Mark, Paul, and Q*, Philadelphia.
61. Keszler Borbála 2004. *Írásjeltan. Az írásjelhasználat szabályai, problémái és története*. Budapest.
62. Kiefer Ferenc 1983. *Az előfeltevések elmélete*. Budapest.
63. Kiefer Ferenc 1992. A szöveg időszerkezetéről. *Szemiotikai szövegtan 4*. Szeged.
64. Klaudy Kinga 1997. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest.
65. Kniezsa István 1959. *A magyar helyesírás története*. Budapest.
66. Kocsány Piroska 1996. Szövegnyelvészet és szövegtan. In: Szathmári István (szerk.): *Hol tart ma a stilisztika?* Budapest.

67. Kocsány Piroska 2005. A szövegtan leírása, folozófiája és gyakorlata. In: Petőfi S. János (szerk.): Adalékok a magyar nyelvészet szövegtani diszkurzusához. *Officina Textologica 11*. Debrecen, 9–53.
68. Korompay Klára 1992a. A névszójelezés. In: *TNyt. II/1*. 321–54.
69. Korompay Klára 1992b. A névszóragozás. In: *TNyt. II/1*. 355–410.
70. Korompay Klára 2003. Helyesírás-történet. In: *MNytört.* 281–300; 579–594.
71. Korompay Klára 2006. Az ómagyar kor. In: Kiefer Ferenc (főszerk.). *Magyar nyelv*. Budapest.
72. Kozma Zsolt 2002. *Jézus Krisztus példázatai*. Budapest.
73. Kugler Nóra 2000. A névelő. A mondatszók. Az alany. In: *MGr.* 282–8, 292–304, 405–13.
74. Lengyel Klára 2000. Az ige. Az igenevek. In: *MGr.* 81–95; 223–45
75. Levý, Jiří 1957. *České teorie překladu*. Praha.
76. Martin, Luther. *Asztali beszélgetések*. Ford. Márton László. Budapest, 1983
77. Mészöly Gedeon 1922. A biblia magyarra fordítása. *Magyar Nyelv*, 81–91.
78. MGr. = Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Budapest.
79. M. Nagy Ilona 1981. A Jordánszky-kódex fordítástechnikai sajátosságairól. *Magyar Nyelv*, 41–8.
80. M. Nagy Ilona 2003. Latin bibliai szinonimavariációk magyar recepciója (*örül, vigad; örül, örvend*). In: A. Molnár Ferenc és M. Nagy Ilona (szerk.): *Tanulmányok a magyar egyházi nyelv köréből*. Debrecen.
81. MNytört. = Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.) 2003. *Magyar nyelvtörténet*. Budapest.
82. Musnai László 1940. Komáromi Csipkés György bibliafordítása. In: Vasady Béla (szerk.): *Károlyi emlékkönyv*. Budapest, 141–57.
83. Nagy Ferenc 1983. A szövegkohézióról. In: Rácz Endre–Szathmári István (szerk.): *Tanulmányok a magyar nyelv szövegtana köréből*. Budapest.
84. Nemeskürty István (vál.) 1990. *Magyar bibliafordítások Hunyadi János korától Pázmány Péter századáig*. Budapest.
85. Nida, Eugen 1969. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden.
86. Nida, Eugen–Taber, Charles E. 1964. *Toward a Science of Translating: with special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Leiden.
87. Ong, W. J. 1998. A szöveg mint interpretáció: Márk idején és azóta. In: Nyíri Kristóf–Szécsi Gábor (szerk.): *Szóbeliség és írásbeliség: A kommunikációs technológiák*

története Homárosztól Heideggerig. Budapest., web: nyitottegyetem.phil-inst.hu/filtort/ktar/szny/ong_mark.htm

88. Papp Zsuzsanna 1995. A mellérendelő mondatok. In: *TNyt. II/2.* 719–58.
89. Perrot, Jean 1966. Adalékok a *meg* igekötő funkciójának vizsgálatához a mai magyar nyelvben. *Ny tudományi Értekezések* 52.
90. Pete István 1991. A térbeli viszonyok szemantikai rendszere. *Magyar Nyelv*, 313–20
91. Petőfi S. János 1994. A szöveg-összefüggőségre utaló nyelvi elemek vizsgálata. *Magyar Nyelv*, 21–29.
92. Petőfi S. János (főszerk) 1997, 1998. *Officina Textologica*. Debrecen, I.(1997), II. (1998).
93. Petőfi S. János 1998. Koreferenciális elemek és koreferenciarelációk. In: Petőfi S. János (szerk): *Koreferáló elemek – koreferenciarelációk. Officina textologica 2.* Debrecen.
94. Polgár Anikó 2003. *Catullus noster*. Pozsony
95. Ritoók Zsigmond: A magyar Homérosz-fordítások. XVIII–XIX. század. In: Hajdu Péter–Polgár Anikó (szerk.): *Tanulmányok a görög és latin klasszikusok fordításáról*. Budapest.
96. Ruzsiczky Éva 1976. A nyelvi lektor munkájáról – A Biblia nyelvi lektorálása során szerzett tapasztalatok alapján. *Magyar Nyelvőr*, 7–24.
97. Sárosi Zsófia 1992. A névszótövek. In: *TNyt. II/1.* 239–67.
98. Sárosi Zsófia 2003. Morfématörténet. In: *MNYtört.* 129–72, 352–71, 610–17.
99. Sebestyén Árpád 2002. *A névutók állománya és rendszere a Jókai-kódexben (1372u.)*. Debrecen.
100. S. Hámori Antónia 1995. Az alárendelő szerkezetek: A főnévi szerkezetek. In: *TNyt. II/2.* 329–425.
101. Szabó Mária 1997, *Bevezetés az Újszövetség görög nyelvébe*. Budapest.
102. Szabó Zoltán 1998. *A magyar szépirói stílus történetének fő irányai*. Budapest.
103. Szathmári István 1966. Mit mutatnak Komáromi Csipkés Györgynek a Károli-biblián végzett helyesírási és nyelvi módosításai? *Néprajz és Nyelvtudomány*, 63–8.
104. Szathmári István 1968. *Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk*. Budapest.
105. Szent Jeromos. Levél Pammarchiushoz... In: „*Nehéz az emberi léleknek nem szeretni*”. Ford. Adamik Tamás. Budapest, 1991.
106. Szerecz Imre 1916. *Kódexeink párhuzamos szentírási töredékei*. Budapest.
107. Szikszainé Nagy Irma 1999. *Leíró magyar szövegtan*. Budapest.

108. Szili Katalin 2001. A perfektiválás mibenlétéről a magyar nyelvben a *meg* igekötő funkciói kapcsán. *Magyar Nyelv*, 262–82.
109. Tarjányi Béla 1988. *Az Újszövetség görög nyelve*. Budapest.
110. Tarnai Andor 1984. „*A magyar nyelvet írni kezdik*”. Budapest.
111. TNyt. = Benkő Lóránd (főszerk). *A magyar nyelv történet nyelvtana*. I. A korai ómagyar kor és előzményei. Budapest, 1991. II. A kései ómagyar kor 1–2. Budapest, 1992–1995.
112. Tolcsvai Nagy Gábor 1999. Térjelölés a magyar nyelvben. *Magyar Nyelv*, 154–65
113. Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest, 132–47
114. Tolcsvai Nagy Gábor 2003. A szöveg. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *A magyar nyelv kézikönyve*. Budapest.
115. Tompa József (szerk.) 1962. *A mai magyar nyelv rendszere II*. Budapest
116. Tóth Kálmán 1994. *Bibliafordítás. Bibliamagyarítás*. Budapest.
117. Verseghy Ferenc 1822. *Értekezés a Szentírás magyar fordításáról*. Buda 1822. Új kiadás: Szurmay Ernő (szerk.). Szolnok, 1987.
118. Wacha Balázs 1978. Az ígés szerkezeti aspektus kategóriája. Budapest.
119. Wacha Balázs 1989. Az aspektualitás a magyarban, különös tekintettel a folyamatosságra. In: Rácz Endre (szerk.): *Fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből*. Budapest
120. Waard, Jan de–Nida, Eugen A. 2002. *Egyik nyelvről a másikra*. Budapest.

FÜGGELÉK

1. sz. *Novum Testamentum Graece*. Aland, Barbara–Aland, Kurt–Karavidopoulos, Johannes–Martini, Carlo M.–Metzger, Bruce M. (eds.). 27th ed. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1993. (Lk 15,11–32):*

¹¹[K01] Ἄνθρωπός τις εἶχεν δύο υἱούς. ¹²[K02] καὶ εἶπεν ὁ νεώτερος αὐτῶν τῷ πατρί, [K03] Πάτερ, δός μοι τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς οὐσίας. [K04] ὁ δὲ διεῖλεν αὐτοῖς τὸν βίον. ¹³[K05] καὶ μετ’ οὐ πολλὰς ἡμέρας συναγαγὼν πάντα ὁ νεώτερος υἱὸς ἀπεδήμησεν εἰς χώραν μακρὰν καὶ ἐκεῖ διεσκόρπισεν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ζῶν ἀσώτως. ¹⁴[K06] δαπανήσαντος δὲ αὐτοῦ πάντα ἐγένετο λιμὸς ἰσχυρὰ κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην, καὶ αὐτὸς ἤρξατο ὑστερεῖσθαι. ¹⁵[K07] καὶ πορευθεὶς ἐκολλήθη ἐνὶ τῶν πολιτῶν τῆς χώρας ἐκείνης, καὶ ἔπεμψεν αὐτὸν εἰς τοὺς ἀγρούς αὐτοῦ βόσκειν χοίρους, ¹⁶καὶ ἐπεθύμει χορτασθῆναι ἐκ τῶν κερατίων ῶν ἡσθιον οἱ χοῖροι, καὶ οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ. ¹⁷[K08] εἰς ἑαυτὸν δὲ ἐλθὼν ἔφη, [K09] Πόσοι μίσθιοι τοῦ πατρός μου περισσεύονται ἄρτων, ἐγὼ δὲ λιμῷ ὦδε ἀπόλλυμαι. ¹⁸[K10] ἀναστὰς πορεύσομαι πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ ἐρῶ αὐτῷ, [K11] Πάτερ, ἡμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, ¹⁹οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱός σου· ποιήσόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. ²⁰[K12] καὶ ἀναστὰς ἦλθεν πρὸς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ. [K13] ἔτι δὲ αὐτοῦ μακρὰν ἀπέχοντος εἶδεν αὐτὸν ὁ πατήρ αὐτοῦ καὶ ἐσπλαγχνίσθη καὶ δραμὼν ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ καὶ κατεφίλησεν αὐτόν. ²¹[K14] εἶπεν δὲ ὁ υἱὸς αὐτῷ, [K15] Πάτερ, ἡμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱός σου. ²²[K16] εἶπεν δὲ ὁ πατήρ πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ, [K17] Ταχὺ ἐξενέγκατε στολὴν τὴν πρώτην καὶ ἐνδύσατε αὐτόν, καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας, ²³καὶ φέρετε τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν, θύσατε, καὶ φαγόντες εὐφρανθῶμεν, ²⁴ὅτι οὗτος ὁ υἱός μου νεκρὸς ἦν καὶ ἀνέζησεν, ἦν ἀπολωλὼς καὶ εὗρέθη. [K18] καὶ ἤρξαντο εὐφραίνεσθαι. ²⁵[K19] Ἦν δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος ἐν ἀγρῷ· καὶ ὡς ἐρχόμενος ἤγγισεν τῇ οἰκίᾳ, ἤκουσεν συμφωνίας καὶ χορῶν, ²⁶καὶ προσκαλεσάμενος ἓνα τῶν παιδῶν ἐπυνθάνετο τί ἂν εἴη ταῦτα. ²⁷[K20] ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ ὅτι [K21] ὁ ἀδελφός σου ἦκει, καὶ ἔθυσεν ὁ πατήρ σου τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν, ὅτι ὑγιαίνοντα αὐτόν ἀπέλαβεν. ²⁸[K22] ὠργίσθη δὲ καὶ οὐκ ᾔθελεν εἰσελθεῖν, ὁ δὲ πατήρ αὐτοῦ ἐξελθὼν παρεκάλει αὐτόν. ²⁹[K23] ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν τῷ πατρί αὐτοῦ, [K24] Ἴδου τοσαῦτα ἔτη δουλεύω σοι καὶ οὐδέποτε ἐντολήν σου παρῆλθον, καὶ ἐμοὶ οὐδέποτε ἔδωκας ἔριφον ἵνα μετὰ τῶν φίλων μου εὐφρανθῶ· ³⁰[K24] ὅτε δὲ ὁ υἱός σου οὗτος ὁ καταφαγὼν σου τὸν βίον μετὰ πορνῶν ἦλθεν, ἔθυσας αὐτῷ τὸν σιτευτὸν μόσχον. ³¹[K25] ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, [K26] Τέκνον, σὺ πάντοτε μετ’ ἐμοῦ εἶ, καὶ πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστίν· ³²εὐφρανθῆναι δὲ

* A szövegtagolás a *The Greek New Testament* alapján készült (Fourth Revised Edition, edited by Barbara Aland, Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, and Bruce M. Metzger in cooperation with the Institute for New Testament Textual Research. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1993).

καὶ χαρῆναι ἔδει, ὅτι ὁ ἀδελφός σου οὗτος νεκρὸς ἦν καὶ ἔζησεν, καὶ ἀπολωλὼς καὶ εὐρέθη.

2. sz. *Biblia Sacra*. Iuxta Vulgata versionem. Rec. Robertus Weber. Stuttgart. 1975.

(Lk 15,11–32):*

¹¹[K01] Homo quidam habuit duos filios: ¹²et dixit adolescentior ex illis patri: [K02] Pater, da mihi portionem substantiae, quae me contingit. [K03] Et divisit illis substantiam. ¹³[K04] Et non post multos dies, congregatis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam, et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose. ¹⁴[K05] Et postquam omnia consummasset, facta est fames valida in regione illa, et ipse coepit egere. ¹⁵[K06] Et abiit, et adhesit uni civium regionis illius: et misit illum in villam suam, ut pasceret porcos. ¹⁶[K07] Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis, quas porci manducabant: et nemo illi dabat. ¹⁷[08] In se autem reversus, dixit: [K09] Quanti mercennarii (in domo) patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereor! ¹⁸[K10] Surgam, et ibo ad patrem meum, et dicam ei (illi): [K11] Pater, peccavi in caelum et coram te: ¹⁹et iam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut unum de mercennariis tuis. ²⁰[K12] Et surgens venit ad patrem suum. [K13] Cum autem adhuc longe esset, vidit illum pater ipsius, et misericordia motus est, et adcurrens cecidit supra collum eius, et osculatus est eum (illum). ²¹[K14] Dixitque ei filius: [K15] Pater, peccavi in caelum et coram te: iam non sum dignus vocari filius tuus. ²²[K16] Dixit autem pater ad servos suos: [K17] Cito proferte stolam primam, et induite illum, et date anulum in manum eius, et calceamenta in pedes (eius): ²³et adducite vitulum saginatum et, occidite, et manducemus, et epulemur: ²⁴quia hic filius meus mortuus erat, et revixit: perierat, et inventus est. [K18] Et coeperunt epulari. ²⁵[K19] Erat autem filius eius senior in agro: et cum veniret, et adpropinquaret domui, audivit symphoniam et chorum: ²⁶et vocavit unum de servis, et interrogavit quid (quae) haec essent. ²⁷[K20] Isque dixit illi: [K21] Frater tuus venit, et occidit pater tuus vitulum saginatum, quia salvum illum recepit. ²⁸[K22] Indignatus est autem, et nolebat introire. [K23] Pater ergo illius egressus, coepit rogare illum. ²⁹[K24] At ille respondens, dixit patri suo: [K25] Ecce tot annis servio tibi, et nunquam mandatum tuum praeterii: et nunquam dedisti mihi hedum ut cum amicis meis epularer. ³⁰[K26] Sed postquam filius tuus hic, qui devoravit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum. ³¹[K27] At ipse dixit illi: [K28] Fili, tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt: ³²epulari autem, et gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, et revixit; perierat, et inventus est.

* A szövegagolás a Vulgata Clementina alapján készült (<http://unbound.biola.edu/???>).

¹¹[K01] eg neminèmv èmbern^c valanac ket fia / ¹²t mōda aÅoc kvÅÅvl aÅ ifiab atʼʼanac/
[K02] atʼa aggad|g ènnèkem a· iobol rèÅèmèt melʼ èngemèt illèt [K03] t |g oÇta vnèki a
vagit/ ¹³[K04] t nē foc napoc utan mēdenèkèt egbè gvituen / aÅ ifiab fiu èlèrèdet
Çarandoclanì mēÇÇè valo orÇagba / t ot èltekòÅlotta v iauat èluen bèlèndèsvl ¹⁴[K05] t
miutan mēdenekèt |g emēÇtetuolna lvt nag èhfeğ aÅorÇagban / Ef v keÅde nauaʼgania
¹⁵[K06] t èlmènè / t az orÅag bèli polgar eggichèÅ eggesvlv / [K07] t èrèÇte vtèt v faluiaba
hog vriÅne diÅnocat / ¹⁶[K08] t keu#,a vala v hafat bèvtltèni a· malatacbol kikèt a· diÅnoc
èÇn^c vala / t fènki fem aggauala v nèki / ¹⁷[K09] p ke· vvnv bèle fordoluan mōda / [K10]
menè berèfec bvuvlkvdnèc ke,èrèckèl èn atʼam haÅaban En ke· ith èhhèl èluèÅec / ¹⁸[K11]
felkèlec t èlmegec èn atʼamhoÅ t mōdoc v nèki / [K12] Atʼa bñhvttem me,bèn t te èlvttdè ¹⁹
émar nē vagoc mèlto hiuattatnō tè fiadnac / tēg èngemèt mikent a· tè berèfed kvÅÅvl eggèt /
²⁰[K13] Ef fèl kèluē ivuv v atʼahoÅ / [K14] Mikor ke· meg mēÇÇè volna lata vtèt v atʼa / t
irgalmaffağğal moÅdoltatec / t èlèibè futuan èfec v ,akara meğapoluan vtèt ²¹[K15] t mōda
v nèki a fiu / [K16] Atʼa bñhvttem me,bèn t te èlvttdè émar nē vagoc mèlto hiuattatnō tè
fiadnac ²²[K17] Mōda ke· aÅ atʼa v Çolgainac [K18] Hamar hoÅiatoc az èlv stolat / t
vltvÅtèffètècmeg vtèt / t aggatoc v nèki glrvt v kèÅebè / t farut v labaiba ²³t hoÅiatoc kvuèr
boriut t vlʼʼetec|g / t egvnc t ge,erkeggvnc ²⁴mert èÅ èn fiam megholt vala t
megèlèuènedet / èl uèÅètuala t meglèlètètèt / [K19] t kèÅden^c mēd ge,èrkednièc ²⁵[K20]
Vala ke· aÅ v idèlb fia a· mèÅvn / t micor haÅa ivnv t a· haÅhoÅ kvÅèleitènè halla a·
hangollatot t a· kart / ²⁶t hiua eggèt a· Çolgac kvÅÅvl t kèrde mik volnanac èÅec / ²⁷[K21]
Es v mōda vnèki [K22] Te atʼadfia ivuv haÅa t te atʼad vlvmeğ kvuèr boriut mert ègèffègbèn
vttv aÇt ²⁸[K23] Mèltatlankodec kè· t nem akara bèmēni / [K24] p atʼa aÅert kè· ki ivuen
keÅde kèrni vtèt / ²⁹[K25] Es èÅ felèluē mōda v atʼʼanac [K26] Imè èÅ ènnè èÇtèndvcbèn
Çolgaloc tenèked / t sonha te par#qolatodat èlnem mulattam / t sonha nē attal ènnèkem
keqke ollot hog èn baratémal gè,erkednēm / ³⁰[K27] dè mi utan è te fiad ki bè,èlte v iauat
ivt kvuèr boriut vltèlmeg vnèki ³¹[K28] Es mōda annac [K29] Fiam te mēdènha vèlè vag / t
mēd aÅ èneim tieid ³²Kel vala ke· ge,èrkednÿc t vrvlnÿc / mert a te atʼadfia megholtuala t
|g èlèuènedet èluèÇet vala t |glelètètèt

¹¹[K01] Egy embernek vala ket ffya, ¹² es monda az yffyabbyk hÔ attyanak: [K02] Atyam, ad ky az yozagbol az en reezemet, ky enghemet yllet. [K03] Es el oztha hÔnekyk az yozagot. ¹³[K04] Es nem fok ydw be telwen, az yffyabbyk ffya egybe gyeytee mynd az hÔ reezeeth, es wtra meene, vendeegh orzagban, es oth el tekozlya mynd az hÔ zozagat gyenyewfegghel eelwen. ¹⁴[K05] Es mykoron myndeneket meg emeztet vona, leen nagy ehfeegh az tartomanban, es hÔ es kezde ehezny. ¹⁵[K06] Es el meene, fogaa hÔnen magat egy polgarhoz az tartomanban, es kylde el hÔtet hÔ falwyaban hogy dyznot ewryzne. ¹⁶[K07] Es kyvannya hÔ hafaath megh eleghytenye az zyrokbol, kyt az dyznok eeznek vala, es fenky hÔneky nem aggya vala. ¹⁷[K08] Ennen magaban terwen azert monda: [K09] Mene berefek bewelkwdnek kynyerrel az en atyam hazanal, en kedegh eet ehel halok megh. ¹⁸[K10] ffel kelwk azert es el megyek az en atyamhoaz, es azth mondom hÔneky: [K11] Atyam, vethkwztem az menyorzagh ellen, es te elwtted; ¹⁹ ymar nem vagyok melto hywthny, teegy enghem mykeppen egyeth te berefyd kezzel. ²⁰[K12] Es ffel kelwen, yewee hÔ attyahoz. [K13] Mykoron azert meegh tavoly vona, lathwan hÔtet hÔ attya, yrgalmaffagra yndwla hÔ raytta, es eleyben fwthwan nyakara effeek, es megh apolaa hÔtet. ²¹[K14] Es ottan monda hÔneky az hÔ ffya: [K15] Attyam, veethkeztem az menyorzagh ell", es the eletted; ymaran nem vagyok melto hywatathny te fyadnak. ²²[K16] M"da ottan az hÔ attya hÔ zolgaynak: [K17] Hamar hozyatok elwwe az elfe rwhayat, es ewtezteffeetek ffel hÔtet, es aggyatok gyrÔt hÔ wyaban, es farwth hÔ labayban, ²³es hozyatok kôwer thwl"kot, es wlyetek megh, egywnk ygywnk es lakozywnk; ²⁴ mert ez en ffyam megh holt vala, es megh eeledet; el vezet vala, es megh leeletet; [K18] Es kezdeenek lakozny. ²⁵[K19] Vala kedegh az hÔ nagyob ffya a' mezen, es mykoron megh yewnee es haza kwzelghethne, halaa az nagy zenghefth es tanczolafth. ²⁶[K20] Es elwwe hywa eggyet hÔ zolgay kezzel, es megh kerdee, my dologh vona az? ²⁷[K21] Monda hÔneky ottan: [K22] Az the atyadffya haza yewt, es az the atyad kwwer thwlkot vagatot megh, hogy hÔtet egheffeeghben talaltha. ²⁸[K23] Ottan azert azt megh bozzwlwan, nem akar vala be menny. [K24] De az hÔ attya ky menwen eleybe, kezdee kerny hÔtet. ²⁹[K25] Az kedegh felewen monda hÔ attyanak: [K26] Yme menee eztendwthÔl foghwa zolgalok te nedek, es foha az te paranczolatodat el nem mwlatt", azert foha nem attaal ennekem egy ghedelyeth, hogy en baratymmal megh eeltem vona; ³⁰ de mynek vtanna ez the ffyad, ky mynden yozagath az gonozokkal megh emeztette, haza yewt, kwwer twl"kot wlettel megh hÔneky. ³¹[K27] Az hÔ attya ottan monda hÔneky: [K28] Fyam, te myndenkoron envelem vagy, es az enymwk myndenek tyedek; ³² yllyk vala kedeg ennekem lakoznom es ewrÔlnem, mert ez the atyadffya megh holt vala, es megh eeledet; el vezet vala, es megh leelethet.

5. sz. *Érsekújvári Kódex* 1.[1529–1531.] Kiad. Volf György. Bp., 1888.
(Nytár. IX. 11–3.)

¹¹[K01] nemynemx embernek wala keet fya ¹² Es az yfyabyk ew kezzwlxk monda attyanak [K02] atyam ad megh ennekem az marhaat ky engemet yllet [K03] Es meg ozta neky yozagat ¹³[K04] Es nem fok nap el mwlwan myndeneket egyembe gyuyttwen Az kyffebyk fya el mene mezze walo orzagban Es ot eel thekozla ew yozagat tefty faytalanfagban eelwen ¹⁴[K05] Es mykoron myndeneket el tekozloth wolna lxn nagy ehfeegh az orzagban Es ew

kezde zykelkedny ¹⁵[K06] Es el menween alla egy polgarhoz az orzagba [K07] Es el kewldee ewtet az ew falwyaba dyzno xryzny ¹⁶[K08] Es kewanya wala Be txelteny ew hafat az malatakbol kyket az dyznok eeznek wala de maga fenky ew neky nem adya wala ¹⁷[K09] Es ewnnen benne teerwen teerwen [!] monda [K10] Mynee beerefek bewelkednek kenyeerrel en attyamnak hazaban Es en yt eehel halok meg ¹⁸[K11] Fxl kelek Es el megyek en attyamhoz Es mondom neky [K12] Atyam Wethkeztem eeghben Es te zynednek elxtte ¹⁹ymmar nem wagok melto te fyadnak hywattatny teegy engemeth mykeppen egyyeth az te berefyd kxzzwl ²⁰[K13] Es fel kolwen yxwe az ew attyahoz [K14] De maga mykoron meeghlen tawoly wolna megh lata ewtet az eu atya Es megh kenyerwlwen eleyben mene Es megh xlelee Es megh czokola ewtet ²¹[K15] Es monda neky az ew fya [K16] Atyam Wethkeztem eeghben Es te zynednek elxtte Immar nem wagyk melto te fyadnak hywattathny De teegy engemet mykeppen egyyet az te beerefyd kezzul ²²[K17] Es monda az ew attya az x zolgaynak [K18] Hamar hozyatok ky az yelesb rwhat es xltezteffeetek fxl ewteth Es adyatok gywrwt az ew wyaban Es farwt az ew labaaban ²³Es hozyatok be az kxweer twlkoth xlyeetek megh xgyxnk Es wygan lakozyonk ²⁴merth ez en fyam meg holt wala Es meg elewen xdeek el wezxth wala Es megh leletteteek [K19] Es kezdenek wygan lakozy ²⁵[K20] De maga wala az ew nagyobyk fya Az mezxn Mykoron yxne Es haza kxzelgethne halla wygalagot Es syp zot ²⁶Es hywa egyyet ez zolgaak kxzzwl es megh keerde hogy my dologh wolna ²⁷[K21] Es az monda neky az [K22] te attyadfya meg yewwe Es az te attyad megh xlee az Kxwer twlgoth merth egeffeeghben Weewe ewtet ²⁸[K23] Meg Haragweek Es nem akar wala be menny [K24] azerth az ew attya ky menwen kezdee keerny ewtet ²⁹[K25] Es az felelwen monda az ew attyanak [K26] yme mynne eztendxtwl fogwa zolgalok teneked Es foha az te paranczolatodat megh nem zegtem Es foha nem adtal enneekem keczke kedelee ees hogy kyth een megh xttem wolna az een baratymmal ³⁰[K27] De mynek wtanna ez te fyad mag yet ky az ew yozagath el kewltxtte az paraznakkal Meg ewlteth neky az kxweer twlkoth ³¹[K28] Es az ew attya monda ew neky [K29] Fyam the myndenkoron en welem wagy Es mynden yozaagom tyeed ³²De maga zykeegh wala lakozyon Es wygadnom, merth ez te attyadfya megh holt wala Es megh elewenxdek el wezxt wala Es megh leletteteek.

6. sz. *Nouum Testamentum*. Ford. Pesti Gábor. Bécs, 1536; Hasonmás kiadás: Budapest, 2002

¹¹[K01] Egy embernek keet fya wala, ¹²ees aÅ iffäbyk monda aÅ attyanak, [K02] Attyam, atky aÅ een reÅemet aÅ marhabol, mely engem illet. [K03] Ees meg oÅta nekyk a marhat. ¹³[K04] Ees nem fok napok wtan aÅ iffäbyk myndeneket egybe gythtwn el mene meÅÅe walo tartomanba, ees ot el tekoÅla mynden marhayat elwen myndenbowl kedweÅerynt. ¹⁴[K05] Ees mynek wtanna myndeneket wolna, lewn aÅ tartomanba nagy ehseg. [K06] Ees ew keÅde Åykelkedny. ¹⁵[K07] El mene ees ÅerÅewdek egy polgarhoÅ ot a tartomanba.

[K08] Ees a polgar kylde ewtet aÅ ew falwýaba hogý dýÅnot ewrýÅne. ¹⁶[K09] Ees keuannýa wala meg tewltený aÅ ew hafat a tewrkellyel mellýet a dýÅnok eÅnek wala. [K10] Ees senký nē agýa wala neký. ¹⁷[K11] De maga, magaba teere ees monda. [K12] Mený berefek wannak kýk aÅ een attýam haÅaba beuelkednek kennýerrel, ees een ýt ehlegnek mýatta weÅek el, ¹⁸ fel kelek el megýek aÅ een attýamhoÅ, ees aÅt mondom neký, [K13] attýam wetkeÅtem aÅ mēnorÅag ellen ees te elewtted, ¹⁹ ees immar nem wagýok melto hog te fyadnak mondallam, tarch chak wgý engemet, mýnt egýet a te berefd keÅÅýl. ²⁰[K14] Ees fel kelwen iewe aÅ ew attýahoÅ. [K15] Mýkoron kegýg meeg tawol wolna, meg lata ewtet aÅ ew attýa, ees meg keferýle, eleýbe mene ees nýakara effek, ímeg chokola ewtet. ²¹[K16] Ees mōda neký a fýa. [K17] Attýam wetkeÅtem a menýorÅag ellen, ees te elewtted, Immar nem wagýok melto te fyadnak hýwatný. ²²[K18] Monda kegýg aÅ attýa aÅ ew Åolgaýnak, [K19] hamar, hoÅÅatok ký a legiobbýk rwhat ewlteÅteffetek fel ewtet, Ees agýatok gýwret keÅebe, ees farwt labaýba, ²³ ees hoÅÅatok elew aÅ hýÅalalt borýwt, ees ewllyetek meg ewtet, hogý egýewnk ees lakoÅÅwnk, ²⁴ mert eÅ een fýam meg holt wala ees meg eledet, el weÅet wala ees meg talaltatot. [K20] Ees keÅdenek lakoÅný. ²⁵[K21] Vala kegýg a nagýobbýk fýa a meÅewn. [K22] Ees mýkoron haÅa iewne ees a haÅhoÅ kewÅelgetne halla a wýgafag tetement ees a tancÅot, ²⁶ elew hýwa egýet a Åolgakba, meg kerde mý dolog wolna aÅ. ²⁷[K23] Ees aÅ monda neký, [K24] aÅ te attýadfýa meg iewt, ees a te attýad meg ewlte ew neký aÅ hýÅalalt borýwt, mert egeffegbe talalta ewtet. ²⁸[K25] AÅ kegýg meg haraguan nem akar wala be mēný. [K26] AÅert aÅ ew attýa ký iewen keÅde ewtet kerný, ²⁹ amaÅ kegýg felele monda aÅ ew attýanak. [K27] Im enný eÅtendeýg Åolgalok neked, ees aÅ te parancholatodat soha el nem mulattam, meeg seem attal soha ennekem chak egý baran faýatýs hogý baratýmmal lakoÅnam, ³⁰ de mýneikutanna eÅ te fyad ký fel lakta aÅ te marhadat a kwruakal, meg iewt, meg ewltet neký aÅ hýÅalalt borýwt. ³¹[K28] Ees monda aÅ attýa neký. [K29] Fýam te mýndenkoron welem wagý, ees mýndenek kýk enýim týieýd. ³²[K30] AÅert laknod ees wigadnod kel wala, Mert eÅ, a te attýadfýa meg holt wala ees meg eledet, el weÅet wala ees meg talaltatot.

7. sz. *Vy Testamentū magar íelwen*. Ford. Sylvester János. Sárvár-Újsziget, 1541. Faksimile: gond. Varjas Béla. Bp., 1960.

¹¹[K28] Egğ embernek kêt fia vala / ¹² ęs az iffiabbik azok kxzzxl monda az × att'ānak. [K02] At'ām add ki ennekem az marhābol az rifst az mell' ennekem iut. [K03] Ęs meg ofstā azoknak az × iletīt / [K04!] ¹³ ęs nem fok napnak utānna az iffiabbik fiu mikoroř mindeneket × magāhoz takarijtott volna vidikbe mene meřze valo tartomānba / ęs ott az × marhāiat gonofzul elkxltę / mirtikletlen ęs fantalan iletet vifelviř. ¹⁴[K05] Ęs minek utānna mindeneket gonofzul el kxltxtt volna / nağ f3×ksig l×n az tartomānban / ęs az fiu nağ f3×kflgben kezde élni / ¹⁵[K06!] ęs az tartomānnak polgāri kxzzxl egğikhez hozzā ālla / ęs az polgār az × maiorāba boczātā ×tet hoğ dif3not xrizne / ¹⁶[K07!] ęs nem kiuān vala egebet hanem csak hoğ az malātāual txlthetņe be az × hafat / mell'et az dif3nok éf3nek vala / de meg azt fem agğa vala senki ×neki. ¹⁷[K08] Magāba tēruīř kedigleř / monda. [K09] Mell' fok birefeknek vağon b×xř keñerek / az en at'āmnak hāzānāl / en kedigleř ehsiguel halok meg itt. ¹⁸[K10] Fel kelek ęs el megek az en at'āmhoz ęs ezt mondom ×neki. [K11] At'ām vitkeztem az menńnek ellene / ęs te ellened, ¹⁹ Immārař milto nem vağok hoğ te fiadnak hiuattallam / tiğ enghemet mint egğet az te

birefid kxzzxl. ²⁰[K12] Eş fel keluiş az × att'ához mine. [K13] Mikor kedigleş meg tâuul volna meg lātā ×tet az × att'a / eş meg esēk az × f3×e ranja / eş × hozzā fotamuāş az × ĩakāra efēk / eş meczokolā ×tet. ²¹[K14] Eş monda ×neki az fiu. [K15] At'ām vitkezetm az men'nek ellene / eş te ellened / eş ennek utānna milto nem vağok erre hoğ te fiadnak hiuattafam. ²²[K16] Monda kedigleş az att'a az × f3olgainak / hozzātók ki amaz f× ruhāt / eş xltxzteffitek fel ×tet / eş agğatok ġ×r×t az × kezibe / eş fārut lābaiba / ²³eş vigitek el amaz meg hizlalt boriut / eş vāgiātók meg / eş lakiunk iol / eş vigagğunk / ²⁴mert ez en fiam meg holt vala / eş meg eleuenedēk / elveşett vala / eş meg lelettetēk. [K17] Eş vigaş kezdinek lakozni. ²⁵[K18] Az mezxş vala kedigleş az × nağubb idei× fia / eş mikoroş meg i×nne / eş az hāzhoz kxzelghetett volna / fipolāş eş tānczolāş halla / ²⁶eş × hozzā f3olġta egğet az × f3olgāinak kxzzxle / eş meg kērdē mi dolgok volnānak azok. ²⁷[K19] Eş az f3olga monda ×neki. [K20] Az te ×ced i×ue meg / eş az te at'ād meg xlē amaz meg hizlalt boriut / hoğ miuel eghifşigben i×tt volna haza ×hosszā. ²⁸[K21] Az kedig meg haraguēk / eş be fem akar vala menni. [K22] Annakokairt ki mine az × att'a / eş kēri vala ×tet. ²⁹[K23] Eş az fiu feleluiş monda / az att'ānak. [K24] Im enē efştendxt×l fogua f3olgāllak tigated / eş az te paranczolatidot foha meg nem f3egtem / eş ennekem czak egğ keczke ollot fem adāl foha / hoğ az en barātimal vigaş lakoznām. ³⁰[K25] De mihelen meg i×tt ez te fiad / ki az te illetet fel lakta az parāznākual / meg xlted ×neki az meg hizlalt boriut. ³¹[K26] Eş az monda az fiānak. [K27] Fiam te mindenkoroş egğ×t vağ en velem / eş valami ennekem vağon mind tiēd. ³²[K28] Kell vala kedigleş ez / hoğ vigann lāknānk / eş xruendenink / mert ez te at'ādfia meg holt vala / eş meg eleuenedēk / el veşett vala / eş meg lelettetēk.

[K28!'] – a felkiáltó jel azt jelzi, hogy az adott helyen a külön szövegmondatra való bontás a szerző véleményét tükrözi.

8. sz. *A JESVS Christvsnak wy testamentoma.* Ford. Heltai Gáspár és munkatársai. Kolozsvár 1562, RMNy. 186

¹¹[K01] Egy embernek vala két fia. ¹²[K02] Kic kxzz×laz iffiabbic monda az Atyānac: [K03] Atyām, Ad meg ennekem a`marhai rēşť, melly engemet illet? [K04] Az kedig meg ofşta marhāiāt.

¹³[K05] Nem fōk nap műlua kedig āmaz iffiabic fiu egybe gy×ytet vōlna mindeneket, vandorlani mēne meşfşe f×ldre: Es ot eltēkozla marhāiāt tobzódāşsal. ¹⁴[K06] Minec vtānna kedig mindeneket elk×ltet vōlna, nagy drāgaşşāğ lxn abban a` tartományban, Es x kezde meg fogytakozni.

¹⁵[K07] El mēne azokaért, es ada magát egy ā tartománybeli lako emberh×z, es k×lde ×tet az x mezxiēre, hogy xrizne a` dişnōkat. ¹⁶[K08] Es kēuānya vala be txlteni a hafāt ā t×rklyxckel, mellyeket dişnōc ēşnec vala, Es fenki nem adgya vala x nēki.

¹⁷[K09] Midxn kedig magāba tērt vōlna, monda: [K10] Mennye bērefi az én Atyāmnac bxuelkxdnec kennyérrel, es én ehel haloc meg? ¹⁸[K11] Felkelec es mégyec az én Atyānhoz, es efş mondom nēki: [K12] Atyām, Vētkxşţtem ā menny ellen, es te elxtted, ¹⁹

Sem vagyoc méltó, hogy továbbba te fiadnac hiuattafsam: [K13] Ted afst, hogy legyec mint egy à te bérefid kxzzxl. ²⁰[K14] Felkeluén azokaért ixue az x atyához.

[K15] Mikor kedig még táuul volna, láta xtet az x Atya, es kxnyxrle rayta, Es hozzáia fútuán nyakára eféc, es meg apola xtet. ²¹[K16] Monda kedig à fia x neki: [K17] Atyám, vétkszttem à menny ellen, es te elxtted, sem vagyoc méltó, hogy továbbba te fiadnac hiuattafsam.

²²[K18] Monda kedig az x Attya szolgainac: [K19] Hozzátoc elx amà ielesbic ruhát, es xltetstetsétec fel xtet, Es adgyatoc gyxrt az x kezébe, es sarut labaiba. ²³[K20] Es elx hozuán amà meg hizlalt boriut xlyétec meg, es xuén vigadgyüc. ²⁴[K21] Mert ez az én fiam meg hólt vala, es meg eleuenedet, Elufzet vala, es meg taláztatot. [K22] Kezdénec annac okaért vigadni.

²⁵[K23] Vala kedig az x dxsb fia à mezxn. [K24] Ez mikor meg ixt volna, à házhoz kxzelgete, es hallá à zxngeft. es à vigadáft. ²⁶[K25] Es szolituán egyet à szolgác kxzzxl, meg tudakozéc rayta, hogy mi dolog volna? ²⁷[K26] Az kedig monda neki: [K27] A te xtféd ixt meg, es meg xlé az Atyád amà hizlalt boriut, Azért hogy xtet egefségben fogatta volna haza.

²⁸[K28] Meg haraguéc kedig az, es nem akara be menni. [K29] Kimenuén annac okaért az x Attya, kéré xtet. ²⁹[K30] y kedig felel az Attyánac, es monda: [K31] Imé, ennye efstendeig szolgáloc teneked, es soha à te paranczolatodat meg nem szektem, es soha ennékem egy gxdxlyet sem adtál, hogy az én barátimmal vigadnám. ³⁰[K32] De hogy im è te fiad, k à te marhadat à fertelmes szxméllyeckel fel lacta, meg ixt, meg xlted x neki amà hizlalt boriut.

³¹[K33] y kedig monda neki: [K34] Fiam, Te mindenkor velem vagy, es mindenem tiyed: ³²[K35] Kel vala kedig xruenedet, es vigadnod, miért hogy ez à te xtféd meghólt vala, es meg eleuenedet, Elufzet vala, es meg taláztatot.

9. sz. Az mi VRONC Iesvs Christvsnac Vy Testamentoma.

Ford. Félegyházi Tamás. Debrecen, 1586.

¹¹[K01] Nemel' embernek valakét fia. ¹²[K02] Es monda az ifiabbik az attianak, [K03] Attiam àd meg az engem illetet refst az iozsgbol. [K04] Es ket fele ozta x nekiek az marhat.

¹³[K05] Es nê fok xdx muluan xzue takarítuan mindeneket az ifiabbik fia elmene mefze leux tartomaniban: es ot el tekozla az x marhaiat eluen maga tartoztatlanul

¹⁴[K06] Mikor pedig x elkxltx volna mindeneket, lxn kementi ehfeg az tartomani szarent: es x kezde szxklkxdni.

¹⁵[K07] Es elmenuen ragazkodek egy polgarhoz annak az tartomannak: es kxlde xtet az xnnxn mefzeire legeltetni az diznokat.

¹⁶[K08] Es keuannia vala betxlteni az x hafat az korpakbol mellieket eznek vala az diznok: es fenki nem àd vala neki.

¹⁷[K09] y magaban teruen pedig monda, [K10] Meni berxfi az en attiamnak bexlkxdnek kenierekkel: en pedig ehfeg miat el vefzek.

¹⁸[K11] Felkeluen el megiek az en attiamhoz: es mondom neki, [K12] Attiam vetkxzttem az eghben es te elxtted.

¹⁹[K13] Es txbbe nem vagiok melto hiuattatnom te fiadnac: teg engemet mint eggiet az te berxfid kxfxl.

- ²⁰[K14] Es felkeluen mene az xnnxn attiahoz. [K15] Mëg pedig mikor x tauol volna, lata az x attia: es kxnixr×letellëgre indittatek: es futuan efek az niakara es meg cziokola xtet.
- ²¹[K16] Monda pedig neki az fia, [K17] Attiam vetkxztë az eghben es te elxtted, es txbbe nem vagiok melto hiuattatni te fiadnak.
- ²²[K18] Monda pedig az x attia az x f3olgainak, [K19] Hof3atok ki az ruhat amaz elf3xt, es xltxzteffetek fel ötet, es ad3atok g3xrt aÅ x kef3ebë, es farut labaibã
- ²³[K20] Es el hozuan amaz meg hizlaltatot tulkot vagiatok meg: es xruendx3xnk.
- ²⁴[K21] Mert eÅ az en fiam meg holt vala, es meg eleuendxdt: es el vef3xt vala, es meg talaltatot. [K22] Es kezdenek xruendxzni.
- ²⁵[K23] Vala pedig az x fia amaz xregbik az mef3xn: es az elixuen kxf3elite az hazhoz, halla az eneklef3ket es tanczola3okat.
- ²⁶[K24] Es elx hiuan eggiet az gyermekek kxf3xl, meg tudakof3ek miczoda volna ez.
- ²⁷[K25] Az pedig monda neki, Ho3 az te attiadfia meg i3xt: es meg vaga az te attiad amaz hizlaltatot tulkot, ho3 egeffegben xtet haf3a fogatta.
- ²⁸[K26] Meg haraguek pedig es nem akara be menni. [K27] Az x attia pedig ki ixuen kerì vala xtet.
- ²⁹[K28] Az pedig feleluen monda az attianak, [K29] Ime, enni eztendxkig f3olgalok teneked, es foha az te parancziolatodon által në mentem es ennekem foha në attal gxdxliet, ho3 az en baratimmal xruendxztet volna.
- ³⁰[K30] Mikor pedig ez az te fiad az ki meg emeztette aÅ te iof3agodat az paraznakkal, meg ixt, meg vagtad neki amaz kxuer tulkot.
- ³¹[K31] Az pedig moda neki, [K32] Fiam, te mindenkor en velem va3, es mindenek aÅ mellick enimxk, tieid.
- ³²[K33] yruendxznxd pedig es vigadnod kel vala, ho3 ez az te attiadfia meg holt vala, es meg eleuenedxt: es el vef3xt vala, es meg talaltatot.

10. sz. *Szent Biblia*. Ford. Károlyi Gáspár és munkatársai. Vizsoly, 1590.

Faksimile: gond. SZÁNTÓ TIBOR. Bp., 1981

- ¹¹[K01] Egy embernek vala két fia. ¹²[K02] Es monda az iffiabbic az attyánac: [K03] Add ki énnékem az %r%kfëgb%l az én ré3emet. [K04] Annac okaért az, meg of3ta k%z%tt%c az %r%kfëget.
- ¹³[K05] Nem fok napoc vtán pedig, mikor mindenet egybe takart vólna az % iffiabbic fia, mef33e méne idegen tartománba, és ott el tékozlá minden marháiat, miuel hogy nagy tékozlál3al élne.
- ¹⁴[K06] Minec vtánna pedig mindenet el tékozlott vólna, támada nagy éhfség abban az tartománban, és % meg kezdé fogyátkozni.
- ¹⁵[K07] Es elménuén adá magát annac az tartománnac egy lakofához, ki el kóldé azt az % mezeire hogy legeltetne az dif3nókat.
- ¹⁶[K08] Es keuánnya vala meg t%lteni az % gyomrát az mosléckal mellyet é3nec vala az dif3nóc, de aztis fenki nem adgya vala.
- ¹⁷[K09] Es mikoron magába tért vólna, monda: [K10] Az én attyámnac melly foc b3refi b%uelkednec kenyereckel? [K11] En pedig ehuel haloc meg.
- ¹⁸[K12] Fel keluén el mégyec az én attyámhoz, és ezt mondom nékie: [K13] Atyám, v3zkeztem az eg ellen, és te ellened.
- ¹⁹[K14] Es nem vagyoc immár méltó arra, hogy te fiadnac hiuattaf3am, tégy engemet óllyanná mint az te b3refidnec eggyic.
- ²⁰[K15] Fel keluén azért el méne az % attyához: [K16] Mikoron pedig meg táuól vólna, meg látá %tet az % attya, és meg f3aná %tet, és hozzáia futuán efëc az % nyakára, és meg czókolgata %tet.

- ²¹[K17] Monda pedig néki az % fia: [K18] Atyám, vétkeztem az egh ellen, és te ellened, és nem vagyoc immár méltó arra, hogy te fiadnac hiuattafiam.
- ²²[K19] Es monda az % atya az %fzolgáknac: [K20] hozzátoc el% amaz én f% %lt%z% ruhámat, és %lt%ztellétec fel %tet, és adgyátoc győrt az % kezébe, és farut az % lábaiba.
- ²³[K21] Es el% hozuán amaz meg hizlalt túlkot %llyétec meg, és lakozzunc nagy vigafággal.
- ²⁴[K22] Mert ez én fiam meg hólt vala, és fel támadott, el vefzett vala, és meg talaltatott: kezdénec azért vigan lakni.
- ²⁵[K23] Vala pedig az % nagyobic fia az mez%n, ki mikor háza i%uén k%zelgetet vólna az házhoz, hallá az éneklést és az viganadozáft.
- ²⁶[K24] Es egyet az %fzolgác k%zzól el% %fzólituán, meg tudakozéc rayta mi dolog vólna az.
- ²⁷[K25] Az pedig monda: [K26] Az te %tféd i%tt meg, és meg %lete az te atyád amaz hizlalt tulkot, miuel hogy egeffégben i%tt meg.
- ²⁸[K27] Meg haragodéc pedig az, és nem akara bę menni: [K28] Az % atya annac okaért ki ménuén: kéré %tet.
- ²⁹[K29] Amaz pedig feleluén monda az attyánac: [K30] Imé enni efztend%t%l fogua %fzolgáloc te néked, és foha parantfolatodat meg nem rontottam, mégis nem adtál nékem czac egy keczke fiatis, hogy az én barátimmal vigan lagnám.
- ³⁰[K31] Minec vtánna pedig ez te fiad meg i%tt vólna, ki minden te marhádat az paráznackal k%lt%tte el, meg %letted % néki amaz hizlalt tulkot.
- ³¹[K32] ø kedig monda néki, [K33] fiam te mindenkor én velem vagy, és minden marhám tijéd.
- ³²[K34] Vig keduel kell vala pedig te néked lenned, és %ruendezned kell vala, hogy az te atyádfia meg hólt vala, és fel támadott, el vefzett vala, és meg talaltatott

11. sz. *Szent Biblia.* Ford. Káldi György. Bécs, 1626. Hasomás kiadás: Budapest, 2002.

- ¹¹[K01] Egy embernek két fia vala: ¹²[K02] és monda az ifiabbik kxzzülxk az attyának: [K03] Atyám, ádd-ki nékem az xrxklég részét, melly engem illet. [K04] És el-ofztá nekik az xrxkléget. ¹³[K05] És nem fok napok-után, egybe-gyűjtvén mindeneket, az ifiabbik fia mezfze méne távul-valo tartományba, és ott el-tékozlá az x xrxklégét buja étellel. ¹⁴[K06] És minek-utánna mindeneket megeméftzett vólna, nagy éhfég lõn abban a' tartományban, és x %fzükxlxdni kezdé. ¹⁵[K07] És el-méne, és annak a' tartománnak egy polgárához adá magát. [K08] És az x majorjába küldé ötet, hogy a' difznókat őrizné. ¹⁶[K09] És kívánnya vala a' hafát bé-tölteni a' malátával, mellyet a' difznók éfznek vala; és fenki nem adgya vala néki. ¹⁷[K10] Magába térvén pedig, monda: [K11] Menyi bérefek az atyám házában bévelkxdnek kenyerekkel, én pedig itt éhel halok-meg! ¹⁸[K12] Fel-kelek, és az én atyámhoz megyek, és ezt mondom néki: [K13] Atyám, vétkeztem az ég-ellen, és te-ellened: ¹⁹[K14] már nõ vagyok méltó hogy te fiadnak hívattafiam: tégy engem mint egyet a' te bérefid-kxzzül. ²⁰ [K15] És fel-kelvén el-méne az attyához. [K16] Mikor pedig még távul vólna, meg-látá ötet az x atya, és irgalmalságra indítaték, és hozzája futván a' nyakára efék, és meg-chókolá ötet. ²¹[K17] És monda néki a' fia: [K18] Atyám, vétkeztem az ég-ellen, és te-ellened: már nem vagyok méltó hogy te fiadnak hívattafiam. ²²[K19] Monda pedig az atya a' %fzolgainac:[K20] Hamar hozzátoc-elő a' leg-jobb ruhát, és öltxztefsétek-fel ötet, és adgyatok gyűrt a' kezébe, és farut a' lábaiba: ²³[K21] és hozzátoc-elx a' hizlalt borjút, és xllyétek-meg, és egy×nk, és vigan lakjunk: ²⁴[K22] mert ez az én fiam meg-hólt vala, és

meg-elevenedett; el-vezett vala, és meg-találtatott. **[K23]** És vígan kezdének lakni. ²⁵**[K24]** Az x idősbik fia pedig a' mezőn vala; és midőn meg-jőne, és a' házhoz kxzelgetne, hallá az éneklést, és a' tanczot: ²⁶**[K25]** és híva egyet a' szolgák-kxzzül, és meg-kérdé mi dolog volna az. ²⁷**[K26]** És az monda néki: **[K27]** Az xtféd jxtt meg, és az atyád a' hizlalt borjút xlte-meg, hogy egélségefen meg-jxtt. ²⁸**[K28]** Bofzfzonkodék pedig, és nem akara bé-menni. **[K29]** Az attya azért ki-jövéen, kezdé kérni őtet. ²⁹**[K30]** Ama' pedig felevén, monda az attyának: **[K31]** Ímé ennyi efsztendeig szolgállok néked, és foha parancholatodat által nem hágtam, és foha nem adtál nékem egy gxdxlyét hogy barátimmal vígan laktam volna: ³⁰**[K32]** de minek-utánna ez a' te fiad, ki az x xrxkfégét a' kurvákkal meg-eméfsztette, meg jxtt, a' hizlalt borjút xlted-meg néki. ³¹**[K33]** y pedig monda néki: **[K34]** Fiam, te mindenkor velem vagy, és mindenem tiéd; ³² vígan lakni pedig, és xrvendezni kell vala, mert ez a' te xtféd meg-hólt vala, és meg-elevenedett; el-vezett vala, és meg-találtatott.

12. sz. Magyar Biblia. Ford. Komáromi Csipkés György. Megjelent: Leyden, 1718;
fakszimile: gond. Ötvös László. Debrecen, 2000.

¹¹**[K01]** egy embernek vala két fia. ¹²**[K02]** És monda azok közzül az ifjabbik az attyának: **[K03]** Atyám add-ki nékem a' jófzágból az én reám eső réfzt, és meg-ofztá nékiek az életet. ¹³**[K04]** És nem fok napok után egybe-takarítván mindeneket az ifjabbik fiú, el-méne mezfzfe való tartományba, és ott el-tékozlá az ő jófzágát, tékozolva élven. ¹⁴**[K05]** Mikor pedig ő el-költött volna mindeneket, lön erős ehség abban a' tartományban, és ő megkezde fogyatkozni. ¹⁵**[K06]** És el-menvén ragafzkodék annak a' tarománynak egy polgárához, és elküldé őtet az ő mezeire, hogy legeltetné a' difznókat. ¹⁶**[K07]** És kívánnya vala meg-tölteni az ő hasát a' korpákból, mellyeket efsznek vala a' difznók, és fenki nem adgya vala néki. ¹⁷**[K08]** Magában térvén pedig, monda: **[K09]** Mennyi bérefi bővelkednek az én atyámnak kenyerekkel? **[K10]** Én pedig éhel vezek-el. ¹⁸**[K11]** Fel-kelvén el-mégyek az én atyámhoz, és mondok nékie: **[K12]** Atyám, vétkeztem az ég ellen és te előtted. ¹⁹**[K13]** És többé nem vagyok méltó hogy te fiadnak hivattaísam, tégy engemet ollyanná, mint edgyike a' te bérefidnek. ²⁰**[K14]** És fel-kelvén el-méne az ő attyához: **[K15]** Mikor pedig még távól volna, meg-látá őtet az ő attya, és meg-fzáná őtet, és hozzája futván esék az ő nyakára, és meg-tsókolá őtet. ²¹**[K16]** Monda pedig néki a' fiú: **[K17]** Atyám, vétkeztem az ég ellen és te előtted, és többé nem vagyok méltó, hogy te fiadnak hivattaísam. ²²**[K18]** Monda pedig az attya az ő szolgainak: **[K19]** Hozzátok-ki amaz első ruhát, és öltöztetsétek-fel őtet, és adgyatok gyűrőt az ő

- ²²[K16] Monda pedig az atya, az ő szolgálainak: [K17] hozzátok ki ama legszebb öltözetet, és adjátok reá, gyűrűt is adjátok az ő kezére, és sarut az ő lábaira.
- ²³[K18] Es elő hozván ama' hizlalt tulkot, vágjátok-le, es evén, vigan legyünk.
- ²⁴[K19] Mert ez az én fiam meghólt vala, és megelevenedett; elveszett, de megtaláltatott; és vigadni kezdének
- ²⁵[K20] Az ő öregjebb fia pedig a' szántóföldön vala, ki mikor megjövé a' házhoz közelgetne, hallá a' mufikát és a' tántzot.
- ²⁶[K21] Es meg szólita egyet a' szolgák közzül, s' tudakozódik vala, mi vólna az?
- ²⁷[K22] A' pedig monda néki: [K23] a' te ötséd megjött, és a' te atyád levágatta ama' hizlalt tulkot, mivel hogy egélségben érkezett meg.
- ²⁸[K24] Megharaguvék pedig azon, és nem akara bémenni; de az ő attya kijövé, kéri vala ötet.
- ²⁹[K25] Az pedig felelvén monda az ő attyának: [K26] imé, ennyi efsztendőtől fogva szolgálok tenéked, és a' te parantsolatodat soha által nem léptem, mindazonáltal soha tsak egy gödölyét sem adtál nékem, hogy az én barátimmal vigadhattam vólna.
- ³⁰[K27] Még pedig hogy ez a' te fiad, ki a' te javaidat a' paráznákkal költötte-el, megjött, a' hizlalt tulkot vágattad le neki.
- ³¹[K28] Az pedig monda néki: [K29] fiam te mindenkor én velem vagy; és valamim vagyon, a' tied
- ³²[K30] Mind az által szükség örülni és vigadni; mert ez a' te ötséd meg hólt vala; de megelevenedett; elveszett vala, de megtaláltatott.

14. sz. Medgyesi Pál: *Ketseg torkabol kihatlo lelkek.* Sárospatak, 1658

- ¹¹[K01] Egy embernek vala ket fia. ¹²[K02] Es monda az ifjabbik az attyának: add-ki énnékem a' jókból az én részemet. Annakokáért a' megofztá kxztzk a' jokat.
- ¹³[K03] Nem fok napok után pedig mikor mindeneket egyben rakot volna az az ifjabbik fiu, mefsze mene idegen tartományban, es ott el-tékozlá minden jauait, mivel nagy tékozlálással él vala.
- ¹⁴[K04] Minek-utánna pedig mindeneket el-fogyatot volna, támada nagy éhség abban a' tarományban, és meg kezdte fogyatkozni.
- ¹⁵[K05] Es el-menvén adá magát, annak a' tartománynak egy lakosához, ki elk×ldé azt az x mezejére, hogy xrizné a' difznokat.
- ¹⁶[K06] Es kívánja-vala megtxlteni az x gyomrát a' difznók eledelével, melyet azok efsznek vala; de azt-is fenki nem adja vala.
- ¹⁷[K07] Es mikor magában szállot-volna, monda, menyi bérefi bxvxlkxdnek az én atyámnak kenyérrel? [K08] En pedig im éhel halok, vefzek-el.

15. sz. Szent Biblia. Ford. Károli Gáspár. Második kiadás.
Igazgatta: Szenci Molnár Albert. Oppenheim, 1612.

11. Egy embernek vala két fia. 12. Es monda az ifjabbic az atyának? Add ki ennékem az
13. Nem fok napoc után pedig, mikor mindeneket egybetakart vólna az x ifjabbic fia, mef33e
méne idegen tartománba, és ott eltékozlá minden marháját, mivelhogy nagy tékozlással élne.
14. Minekutánna pedig mindeneket eltekozlott vólna, támada nagy éhség abban az
tartománban, és x megkezde fogyatkozni.
15. Es elmenvén adá magát annac az tartománnac egy lakosához, ki elküldé azt az x mezeire
hogylégeltetné az dí3nókat.
16. Es kívánnya vala megtxlteni az x gyomrát az mosléckal mellyet é3nec vala az dí3nóc,
deaztis fenki nem adgya vala.
17. Es mikoron magába tért volna, monda: Az én atyámnac melly fok bérefi bxvelkednec
kenyereckel? En pedig éhvel haloc meg.
18. Felkelvén elmégyec az én atyámhoz, és ezt mondom nékie: Atyám, vétkeztem az ég ellen
és te ellened.
19. Es nem vagyoc immár méltó arra, hogy te fiadnac hivattáflam, tégy engemet óllyanná
mint az te bérefidnec egyyic.
20. Felkelvén azért elméne az x atyához: mikoron pedig még távól vólna, meglátá xtet az x
attya, és megf3áná xtet, és hozzája futván eséc az x nyakara, és megczókolgatá xtet.
21. Monda pedig néki az x fia: Atyám, vétkeztem az ég ellen, és te ellened, és nem vagyoc
immár méltó arra, hogy te fiadnac hivattáflam.
22. És monda az x atya az f3olgáknac: hozzátoc elx az én fx xltxzx ruhámat, és xltxztetsétec
fel xtet, és adgyatoc gyüxrte az x kezébe, és farut az x lábaiba.
23. Es elxhozván amaz meghizlalt túlkot xlyétec meg, és lákozzunc nagy vigasággal.

24. Mert ez én fiam meghólt vala, és feltámadott, elveszett vala, és megtaláltatott: kezdéne azért vigan lakni.
25. Vala pedig az x nagyobbik fia az mezx, ki mikor haza jxvén kxzelgetett volna a házhoz, hallá az éneklést és az vigationt.
26. Es egyet a főlgác kxzzül elxólitván, megtudakozéc rayta mi dolog vólna az.
27. Az pedig monda: Az te xczéd jxtt meg, és megxleté az te atyád amaz hizlalt tulkot, mivelhogy egélségben jxtt meg.
28. Megharagodéc pedig az, és nem akara bémenni: Az x atya annakokaért kimenvén; kéré xtet.
29. Amaz pedig felelvén monda az attyánac: Imé ennyi éstendxtxl fogva főlgáloc te néked, és főha paranczolatodat meg nem rontottam, mégis nem adtál nékem czac egy kecze fiatis, hogy az én barátimmal vigan lagnám.
30. Minekutánna pedig ez te fiad megjxtt vólna, ki minden te marhádat az paráznákkal kxltxtte el, megxlttetted x néki amaz hizlalt tulkot:
31. Oe pedig monda néki, fiam te mindenkor én velem vagy, és minden marhám tijéd:
32. Vig kedvel kell vala pedig te néked lenned, és xrvendezned kell vala, hogy az te atyádfia meghólt vala, és megelevenedett, elveszett vala, és megtaláltatott.

16. sz. Szent Biblia. Ford. Károli Gáspár. Kinyomtatta: M. Tótfalusi Kis Miklós.
 Amszterdam, 1685. Fakszimile, Bp., 1989.

11. Egy embernek vala két fia. 12. Es monda az ifjabbik az attyának: Atyám, add-ki énnékem az örökségből az én részemet. Annakokaért az meg ofztá közöttök az örökséget.
13. Nem fok napok után pedig, mikor mindeneket egybetakart vólna az ifjabbik fia, mefzfe méne idegen tartományba; és ott eltékozlá minden marháját, mivelhogy nagy tékozlással élne
14. Minekutánna pedig mindeneket eltékozlott vólna, támada nagy éhség abban a tartományban, és ő megkezde fogyatkozni
15. Es elmenvén adá magát annak a tartománynak egy lakosához, ki elküldé őtet az ő mezeire, hogy legeltetné a difznókat
16. Es kívánja vala megtölteni az ő gyomrát a moslékkal, melyet éfznek vala a difznók, de aztis fenki nem adja vala néki.
17. Mikoron pedig magába tért vólna, monda: Az é[!] atyámnak melly fok bérefi bővelkednek kenyerekkel, én pedig éhvel halok-meg?
18. Felkelvén elmégyek az én atyámhoz, és ezt mondom nékie: Atyám, vétkeztem az ég ellen, és te ellened.
19. Es nem vagyok immár méltó arra, hogy te fiadnak hivataffam; tégy engemet ollyanná mint a te bérefid közül egy
20. Felkelvén azért elméne az ő attyához. Mikoron pedig még távól vólna, meglátá őtet az ő atya, és megfzáná őtet, és hozzája futván esék az ő nyakára, és megsókolgatá őtet
21. Monda pedig néki az ő fia: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened, es nem vagyok immár méltó arra, hogy te fiadnak hivataffam.
22. Es monda az ő atya az ő szolgainak: Hozzátok-elő amaz én fő öltözö ruhámat, és öltöztessétek-fel őtet, és adjatok gyűröt az ő kezébe, és farut az ő lábaira.
23. Es előhozván ama meghizlalt tulkot öljétek-meg, és lakozzunk vigan.

24. Mert ez én fiam meghólt vala, és feltámadott, elveszett vala, és megtaláltatott. Kezdenek azért vigan lakni.
25. Vala pedig az ő nagyobbik fia a' mezőn: ki mikor haza jöven közelgetett volna a' házhoz, hallá az éneklést és a' vigadozált.
26. Es egyet a szolgák közül előfzólítván, megtudakozá mi dolog volna az.
27. Az pedig monda néki: A te ötséd jött-meg; és megöleté a' te atyád ama' hizlalt tulkot, mivelhogy egsőbe jött-meg.
28. Megharaguvék pedig az, és nem akara bémenni. Az ő attya annak okáért kimenvén, kéré ötet.
29. Amaz pedig felelvén monda az attyának: Imé, ennyi efsztendőtől fogva szolgálok tenéked, es foha parantsolatodat meg nem rontottam, mégis nem adtál nékem tsak egy ketske fiatis, hogy az én barátimmal vigan lankám.
30. Minekutánna pedig e' te fiad megjött volna, ki minden te marhátat a' paráznákkal költötte-el, megöletted öneki ama' hizlalt tulkot
31. Ő pedig monda néki: Fiam, te mindenkor én velem vagy, es minden marhám tiéd.
32. Víg kedvel kell vala pedig tenéked lenned, és örvendezned kell vala, hogy e' te atyádfia meghólt vala, és feltámadott, elveszett vala, és megtaláltatott.

17. sz. Szent Biblia. Ford. Károli Gáspár. Kinyomtatta: Pethe Ferenc. Utrecht, 1794

11. Egy embernek vala két fia. 12. Es monda az ifjabbik az attyának: Atyám, add-ki énnékem az öröklégből az én részemet. Annakokáért az meg-olftá közöttök az örökléget.
13. Nem sok napok' után' pedig, mikor mindeneket egybe-takart volna az f ifjabbik fia; mészé méne idegen tartományba; és ott el-tékozlá *minden* marháját: mivelhogy nagy tékozlással élne.
14. Minekutánna pedig mindeneket el-tékozlott volna; támada nagy éhlség abban a' tartományban, és f meg kezdé fogyatkozni.
15. Es el-menvén, adá magát annak a' tartománynak egy lakofához, ki el-klldé ftet az f mezeire, hogy legeltetné a' dífnókat.
16. Es kívánja vala meg-tflteni az f gyomrát a' moállékkal, melyet efsznek vala a' dífnók; de azt is fenki nem adja vala néki!
17. Mikoron pedig magába tért volna, monda: Az én atyámnak melly fok bérefi bfvölködnek kenyerekkel! én pedig éhhel halok-meg.
18. Fel-kelevén el-mégyek az én atyámhoz, és *azt* mondom néki': Atyám, vétkeztem az ég' ellen', és te ellened!
19. Es nem vagyok immár méltó arra, hogy te fiadnak hívattasfiam: tégy engemet ollyanná, mint a' te bérefid közzél egy.
20. Fel-kelevén azért el-méne az f attyához. Mikoron pedig még távol volna; meg-látá ftet az f attya, és meg-fzáná ftet, és hozzája futván efék az f nyakára, és meg-tsókolgatá ftet.
21. Monda pedig néki' az f fia: Atyám, vétkeztem az ég' ellen, és te ellened! és nem vagyok immár méltó arra, hogy te fiadnak hívattasfiam.
22. Es monda az f attya az f szolgáinak: Hozzátok-elf amaz én ff öltözf ruhámat, és fltöztéftétek-fel ftet, és adjatok gyírlt az f kezébe, és farut az f lábaira.
23. Es elf -hozván ama' meg-hízlalt tulkot, öljétek-meg, és lakozzunk vígan.

24. Mert ez én fiam meg-hólt vala, és feltámadott; el-vefzett vala, és meg-találtatott. Kezdenék azért vígan lakni.
25. Vala pedig az f nagyobbik fia a' mezfn: ki, mikor haza jövé, közelgetett volna a' házhoz; hallá az éneklést és a' vígadozáft.
26. Es egyet a' f szolgák közzl elf-fzöllítván, meg-tudakozá mi dolog volna az?
27. Az pedig monda néki': A' te ötféd jött-meg; és meg-öleté a' te atyád ama' hízlalt tulkot: mivelhogy egéflgben jött-meg.
28. Meg-haraguvék pedig *az*, és nem akara bé-menni. Az f atya annakokéart ki-menvén, kéré ftet.
29. Ama' pedig felelvén monda az attyának: Imé ennyi eíztendftfl fogva f szolgálok tenéked, és foha parantfölatodat meg nem rontottam; még-is nem adtál nekem fák egy ketske-fiat is, hogy az én barátimmal vígan lagnám.
30. Minekutánna pedig e' te fiad meg-jött volna, ki minden te marhádat a' paráznákkal kflttötte-el; meg-öletted f néki' ama' hízlalt tulkot.
31. Ö pedig monda néki': Fiam, te mindenkor én velem vagy, és minden marhám tiéd.
32. Víg kedvel kell vala pedig tenéked lenned, és örvendezned kell vala: hogy e' te atyádfia meg-hólt vala, és meg-elevenedett; elvefzett vala, és meg-találtatott.

18. sz. Új Testamentom. Ford. Károli Gáspár. Átdolgozta: Györy Vilmos, Menyhárt János, Filó Lajos. Kiadja: A Brit és Külföldi Biblia-Társulat Bp., 1878.

11. Egy embernek vala két fia; 12. és monda az ifjabbik az atyjának: Atyám! add ki nekem az örökségből az én részemet! És az megosztá közöttök az örökséget.
13. Nem sok nap multával azonban, az ifjabbik fiú összeszedvén mindenét, messze földre távozek, és ott eltékozlá vagyonát, élvén tobzódva.
14. Mikor pedig mindenét elköltötte, iszonyú éhség támadt abban a tartományban, és ő szűkölködni kezdte.
15. És elmenvén, hozzászegődék ama tartománynak egyik polgárához; ez meg elküldé őt az ő mezeire disznókat legeltetni.
16. És óhajtotta volna megtölteni gyomrát azzal a maghüvelylyel, melyet a disznók ettek; de senki sem adott neki.
17. Akkor magába szállván, monda: Az én atyámnak hány bérese van kenyérnek bőviben; én pedig itt éhen halok!
18. Fölkelvén, elmegyek az én atyámhoz, és *ezt* mondom néki: Atyám! vétkeztem az ég ellen, és te előtted,
19. és nem vagyok immár méltó arra, hogy fiadnak hívattassam; tégy engemet olyanná, mint a te béreseid közül egy!
20. Fölkelvén tehát, elméne az ő atyjához. Mikor pedig még jó távol vala, meglátá őt az atyja, megszaná, és odafutván nyakába borúlt és megcsókoltatá.
21. A fia pedig monda néki: Atyám! vétkeztem az ég ellen és te előtted, és nem vagyok immár méltó arra, hogy fiadnak hívattassam!
22. Az atyja azonban monda az ő szolgáinak: Hozzátok ki a legdíszesebb ruhát, és öltöztessétek fel őt, és adjatok gyűrűt a kezére, és sarut az ő lábaira;
23. és hozzátok azt a hízott tulkot, és vágjátok le, és vígadozzunk lakozással;
24. mert ez az én fiam megholt vala és fölelevenedett; elveszett vala és megtaláltatott. És elkezdenék vígadozni.

25. Az öregebbik fia pedig a mezőn volt. Ki is a mint megjőve, a házhoz közeledett, halla zeneszót és tánczot.
26. És egyet a szolgák közül előszólítván tudakozódék, hogy mi legyen az?
27. Az pedig monda néki: A te öcséd jött meg; és levágatá a te atyád ama hízott tulkot, hogy őt épen nyerte vissza.
28. Megharaguvék pedig *az*, és nem akara bémenni. Az ő atyja annakokáért kimenvén, kérlelé őt.
29. Az pedig felelvén monda az ő atyjának: Ímé annyi esztendőől fogva szolgálok néked, és soha parancsolatodat meg nem szegtem, mégsem adtál nekem csak egy kecskefiat is, hogy az én barátaimmal vígadhattam volna.
30. Mikor pedig ez a fiad megjött, a ki a te vagyonodat paráznákkal emésztette el, levágattad neki ama hízott tulkot.
31. Ő pedig monda néki: Fiam, te mindenkor én velem vagy, és mindenem a tied!
32. Vígadni kellene pedig és örülni, mivel hogy a te testvéred, a ki megholt vala, föllevenedett, s elveszett vala és megtaláltatott.

19. sz. Új Testamentom. Ford. Károli Gáspár.
Kiadja: A Brit és Külföldi Biblia-Társulat. Bp., 1915.

11. Egy embernek vala két fia; 12. És monda az ifjabbik az ő atyjának: Atyám, add ki a vagyonból rám eső részt! És az megosztá köztök a vagyont.
13. Nem sok nap mulva aztán a kisebbik fiú összeszedvén mindenét, messze vidékre költözék; és ott eltékozlá vagyonát, mivelhogy dobzódva élt.
14. Minekutána pedig mindent elköltött, támada nagy éhség azon a vidéken, és ő kezde szükségét látni.
15. Akkor elmenvén, hozzá szegődék annak a vidéknek egyik polgárához; és az elküldé őt az ő mezeire disznókat legeltetni.
16. És kívánja vala megtölteni az ő gyomrát azzal a moslékkal, amit a disznók ettek; és senki sem ad vala néki.
17. Mikor aztán magába szállt, monda: Az én atyámnak mily sok bérese bővölködik kenyérben, én pedig éhen halok meg!
18. Fölkelvén elmegyek az én atyámhoz, és *ezt* mondom néki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened.
19. És nem vagyok immár méltó, hogy a te fiadnak hivattassam; tégy engem olyanná, mint a te béreseid közül egy!
20. És felkelvén, elméne az ő atyjához. Mikor pedig még távol volt, meglátá őt az ő atyja, és megesék rajta a szíve, és oda futván, a nyakába esék, és megcsókolgatá őt.
21. És monda néki a fia: **Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened; és nem vagyok immár méltó, hogy a te fiadnak hivattassam!**
22. Az atyja pedig monda az ő szolgálóinak: Hozzátok ki a legszebb ruhát, és adjátok fel rá; és húzzatok gyűrűt a kezére, és sarut a lábaira!
23. És előhozván a hízott tulkot, vágjátok le, és együnk és vígadjunk.
24. **Mert ez az én fiam meghalt, és feltámadott; elveszett, és megtaláltatott.** Kezdenék azért vígadni.

25. Az ő nagyobbik fia pedig a mezőn vala: és mikor *hazajövé*n, közelgetett a házhoz, hallá a zenét és tánczot.
26. És előszólítván egyet a szolgák közül, megtudakozá, mi dolog az?
27. Az pedig monda néki: A te öcséd jött meg; és atyád leváгатá a hízott tulkot, mivelhogy egészségben nyerte őt vissza.
28. Erre ő megharaguvék, és nem akara bemenni. Az ő atyja annakokáért kimenvén, kérlelé őt.
29. Ő pedig felelvén, monda atyjának: Ímé ennyi esztendőől fogva szolgállok néked, és soha parancsolatodat át nem hágtam: és nékem soha nem adtál egy kecskefiat, hogy az én barátaimmal vígadjak.
30. Mikor pedig ez a te fiad megjött, a ki paráznákkal emésztette föl a te vagyonodat, leváगतad néki a hízott tulkot.
31. Az pedig monda néki: Fiam, te mindenkor én velem vagy, és mindenem a tiéd!
32. Vígadnod és örülnöd kellene hát, hogy ez a te testvéred meghalt, és feltámadott: és elveszett, és megtaláltatott.

20. sz. *Új Testamentom, azaz a mi Urunk Jézus Krisztusnak Új Szövetsége.* Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. A bevett hellén szöveggel egybevetette és átdolgozta Kecskeméthy István. Kiadja a Skót Nemzeti Biblia-Társulat, Budapest és S.G.M. London, 1931.

11. Egy embernek volt két fia; 12. és az ifjabbika azt mondta atyjának: Atyám, add ki nekem a vagyonból rám eső részt. És megosztotta köztük a vagyont.
13. És nem sok nap múlva a fiatalabbik fiú összeszedvén mindenét, messze országba költözött, és ott eltékozolta vagyonát dobzódó étellel.
14. Miután pedig mindent elköltött, nagy éhség támadt abban az országban, és ő kezdett szűkséget látni.
15. És elmenvén hozzásegődött annak az országnak egyik polgárához; és az elküldte őt földjére sertéseket legeltetni.
16. És azokkal a becőkkel kívánta hasát megtölteni, melyeket a sertések ettek; és senki sem adott neki.
17. Magába szállván tehát, azt mondta: Az én atyámnak mily sok bérese bővelkedik kenyérben, én pedig itt éhen veszek!
18. Felkelvén elmegyek az én atyámhoz és azt mondom neki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és teellened;
19. és már nem vagyok méltó, hogy fiadnak neveztessem; tégy engem olyanná, mint béreseid közül egy!
20. És felkelvén elment atyjához. De még mikor ő távol volt, meglátta őt atyja, és megesett a szíve, és odafutva nyakába borult és összevissza csókolta őt.
21. De a fiú azt mondta neki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és teellened; és már nem vagyok méltó, hogy fiadnak neveztessem.
22. Az atya pedig azt mondta szolgáinak: Hozzátok ki a legszebb ruhát és adjátok rá, és húzzatok gyűrűt a kezére és sarukat a lábaira;
23. És hozzátok a hízlalt borjút, vágjátok le, és együnk és vigadjunk!

24. Mert ez az én fiam halott volt és feltámadott; és elveszett volt és megtaláltatott. És elkezdtek vigadni.
25. Az ő nagyobbik fia pedig a mezőn volt; és amint hazajövet közeledett a házhoz, meghallotta a zenét és táncot.
26. És szólítván az egyik szolgát, tudakolta, mi az.
27. Az pedig azt mondta neki: Öcséd megjött; és atyád levágatta a hízlat borjút, hogy egészségben nyerte őt vissza.
28. Erre megharagudott, és nem akart bemenni; tehát az atyja jött ki, és kérlelte őt.
29. De ő felelvén, azt mondta atyjának: Íme, ennyi esztendeje szolgállok neked és soha parancsodat át nem hágtam, és nekem soha nem adtál egy kecskefiat, hogy barátaimmal vigadjak.
30. Mikor pedig ez a fiad, aki paráznákkal ette meg vagyonodat, megjött, levágattad neki a hízalt borjút.
31. Ő pedig azt mondta neki: Gyermeke, te mindenkor veklem vagy, és mindenem a tied.
32. De kellett vigadni és örvendezni, mert ez a te testvéred halott volt és feltámadott, és elveszett volt és megtaláltatott.

21. sz. Az Újszövetség. Ford. Ravasz László. Ligonier, Pennsylvania, U.S.A. 1971

11. Egy embernek volt két fia. 12. A fiatalabbik ezt mondotta az atyjának: Atyám, add ki nekem a vagyon reám eső részét. Az megosztotta köztük a vagyont.
13. Nem sok idő múlva aztán a kisebbik fiú összeszedte mindenét, messze tartományba költözött, és feslett életet élve eltékozolta vagyonát.
14. Mire mindenét elköltötte, nagy éhség támadt abban a tartományban, és kezdett ínséget látni.
15. Akkor elszegődött annak a tartománynak egyik polgárához, aki kiküldte őt a mezejére, disznókat legeltetni.
16. Szívesen megtöltötte volna gyomrát avval a moslékkal, amit a disznók ettek, de senki sem adott neki.
17. Magába szállván tehát, azt mondta: Az én atyámnak mily sok bérese bővelkedik kenyérben, én pedig itt éhen veszek!
18. Felkelek, elmegyek az én atyámhoz, és azt mondom neki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened,
19. és nem vagyok immár méltó, hogy fiad legyek. Fogadj be engem béreseid közé.
20. Fölkerekedett és hazament az atyjához. Mikor még távol volt, meglátta őt az atyja, megesett rajta a szíve. Odafutott, a nyakába borult és összecsókolta.
21. Így szólt neki a fiú: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened, és nem vagyok immár méltó, hogy fiadnak nevezz.
22. Az atya azonban azt mondta szolgáinak: Gyorsan hozzátok ki a legszebb ruhát, és adjátok reá, húzzatok gyűrűt az ujjára, és sarut a lábára!
23. Vezessétek elő a hízalt tulkot, vágjátok le, és együnk és vigadjunk,
24. mert ez az én fiam meghalt, de feltámadott, elveszett, de újra megkerült! És elkezdtek vigadni.

25. A nagyobbik fiú pedig a mezőn volt, és amikor hazajövet közelgett a házhoz, meghallotta a zenét és a táncot.
26. Előszólított egy szolgát, és megtudakolta, mi az?
27. Az pedig így felelt neki: Öcséd jött meg, és atyád levágatta a hizlalt tulkot, mivel egészségben nyerte őt vissza.
28. Ekkor az megharagudott, és nem akart bemenni. Atyja ment ki hozzá és kérlelte;
29. de ő így válaszolt atyjának: Íme annyi esztendeje szolgállok neked; parancsodat soha meg nem szegtem, és te egyetlen kecskegödölyét sem adtál, hogy barátaimmal vigadjak.
30. Mikor pedig ez a te fiad megjött, aki parázna nőekkel emésztette föl vagyonedat, levágattad neki a hizlalt tulkot.
31. Az pedig így felelt neki: Fiam, te mindenkor velem vagy, és mindenem a tiéd;
32. vigadoznod és örvendezned kellene hát, hogy ez a te testvéred halott volt, és életre kelt, elveszett, de újra megkerült.

22. sz. Szent Írás, vagyis az Új Szövetségnek Szent Könyvei. Ford. Káldi György.
Átdolgozták: Szepesy Ignátz felügyelete alatt. Pozsony, 1834.

11. Egygy embernek két fiai valának. 12. És monda az ifiabbik közülök atyjának: Atyám! adjad ki nékem az engem illető részörökséget; és megosztá közöttök az örökséget.
13. De nem sok napok múlva ifiabbik fia mindeneket egygybegyűjtván idegen meszsze tartományba elútaza; ahol buja életet űzván örökségét elpazarlá.
14. Minekutánna pedig mindeneket megemésztet volna, nagy éhség lőn abban a tartományban, és ő is szűkölködni kezd.
15. És elmenvén annak a tartománynak egygyik lakosához adá magát; ki őtet mezejére kiküldé disznókat őrizni.
16. És kívánja vala hasát megtölteni azon hüvelyes gyümölsből, melyet a disznók esznek vala, de nem engedték néki.
17. Magába szállván pedig monda: hány bérese bővelkednek kenyérben atyámnak házánál, én pedig majd éhelek meg.
18. Útnak indulok, elmegyek atyámhoz, és ezt mondom néki: atyám vétkeztem az ég ellen és te ellened;
19. Már többé nem vagyok méltó fiadnak hivattatni; tsak béreseid közé fogadj bé engem.
20. Felkelvén azért elméne atyához; mikor pedig még távol volna, meglátá őtet atya, s irgalmasságra indittatván elejébe futa, nyakába borúla, és megsókolá őtet.
21. És monda néki fia: atyám vétkeztem az ég ellen, és te ellened, már többé nem vagyok méltó, hogy fiadnak hivattassam.
22. De atya szólítá szolgálait: hozzátok elő a legdiszesebb köntöst, és abba öltöztessétek fel őtet, és adjatok gyűrűt kezére, és sarút lábaira.
23. Vezessétek ki a hizlalt borjút, és öljétek meg; együnk és vigan múltassunk.
24. Mert imé az én fiam meghalt vala, és megelevenedék; elveszet vala, és megtalálták. És kezdének vigan lakozni.

25. Az ő üdösbbik fia pedig a mezőn vala; ki visszajövén midőn a házhoz közelgetne, halló a pengő hangzást, és lejtőjárást.
26. És szólita egygyet a szolgák közzül, és kérdé: mi dolog volna ez?
27. A pedig monda néki: ötséd jöt meg, és atyád a hizlalt borjút megöleté, mivelhogy jó egészségben nyeré őtet vissza.
28. Erre megboszoszankodék, és nem akara bémenni; kijövén tehát attya hivogató őtet.
29. Az pedig felelvén monda attyának: imé ennyi esztendeig szolgálok néked, és parantsolatodat soha által nem hágtam, még is soha nem adtál nekem egygy gödölyét is: hogy jó barátimmal vigan vendégeskedhettem volna.
30. Midőn pedig ez a te fiad, ki örökségét kurvákkal megemészté, előjöt; a hizlalt borjút öletted meg néki.
31. Ő pedig monda néki: fiam, te mindenkor velem vagy, és mindeneim tiéid.
32. Vigan vendégeskedni pedig és örvendezni most kell vala; mivel ez a te ötséd, ki meghalt vala, megelevenedék; és már elveszve lévén megtaláltaték.

23. sz. Az Új Szövetség szent könyvei. Ford. Káldi György.
Átdolgozta: Tárkányi B. József. Eger, 1865

11. Egy embernek két fia vala. 12. És mondá az ifjabb közölük atyjának: Atyám! add ki nekem az örökségrészt, mely engem illet. És elosztá nekik az örökséget.
13. És nem sok nap múlva, összeszedvén mindent ifjabbik fia, messze tartományba méne, és ott eltékozlá örökségét buja étellel.
14. És miután mindent megemésztett, nagy éhség lőn azon tartományban, és szűkölködni kezde.
15. És elmenvén, azon tartománynak egy polgárához szegődött, ki majorjába küldé őt, hogy őrizze a sertéseket.
16. És kíváná gyomrát megtölteni a moslékkal, melyet a sertések falának, de senki sem ada neki.
17. Magába térvén pedig, mondá: Hány béres bővelkedik atyám házában kenyérrel, én pedig itt éhen halok!
18. Fölkelek, és atyámhoz megyek, és mondom neki: Atyám! vétkeztem az ég ellen és teellened;
19. már nem vagyok méltó, hogy fiadnak neveztessem, csak béreseid közé fogadj be engem.
20. És fölkelvén, elméne atyjához. Mikor pedig még messze volt, meglátá őt atyja, irgalmasságra indula, és hozzája futván, nyakába borula, és megcsókolá őt.
21. És monda neki fia: Atyám! vétkeztem az ég ellen és teellened; már nem vagyok méltó, hogy fiadnak neveztessem.
22. Atyja pedig mondá szolgáinak: Hamar hozzátok elé a legjobb ruhát, és öltöztessétek fel őt; adjatok gyűrűt kezeire, és sarut lábaira;
23. és hozzátok elé a hizlalt borjút, öljétek le, együnk és vigadjunk;
24. mert ez az én fiam meghalt vala, és föléledt; elveszett vala, és megtaláltatott. És elkezdtek vigadozni.

25. Az ő idősbik fia pedig a mezőn vala, és midőn visszatért, a házhoz közeledvén, hallá az éneklést és vigadozást.
26. És szólítván egyet a szolgák közül, kérdezé, mi dolog ez?
27. És az mondá neki: Öcséd jött meg, és atyád a hizlalt borjút ölette le, hogy visszatért egészségben.
28. Erre megboszankodék, és nem akart bemenni. Atyja tehát kijöven, kezdé kérni őt.
29. Amaz pedig felelvén mondá atyjának: Ime annyi esztendő óta szolgállok neked, és soha sem hágtam át parancsodat, de soha sem adtál nekem egy gödölyét, hogy barátimmal vígan elkölthettem volna;
30. midőn pedig ez a te fiad, ki örökségét ellatorkodta, megjött, a hizlalt borjút ölted le neki.
31. Ő pedig mondá neki: Fiam! te mindenkor velem vagy, és mindnem a tied;
32. de most vigadni és örvendezni illet, mert ez a te öcséd meghalt vala, és fölélédt; elveszett vala, és megtaláltatott.

24. sz. Újszövetségi Szentírás. Ford. Káldi György. Átdolgozta: a Szent István-Társulat Szentírás-bizottsága. I. kötet. Bp., 1927

11. Egy embernek volt két fia. 12. És mondá az ifjabbik atyjának: Atyám! add ki nekem az örökség részét, mely rám esik. És elosztá köztük vagyonát.
13. Kevés idő múlva összeszedvén mindenét az ifjabbik fiú, messze országba költözék, és ott eltékozlá vagyonát léha étellel.
14. Miután mindent elpazarolt, nagy éhség lőn azon a földön, és ő szűkölködni kezdé.
15. És menvén, beszegődött azon ország egy polgárához, ki tanyájára küldé őt, hogy őrizze a sertéseket.
16. És szerette volna megtölteni gyomrát a sertések eledelével, de abból sem adának neki.
17. Akkor magába szállván, mondá: Hány béres duskál atyám házában kenyérben, én pedig itt éhen veszek.
18. Fölkelek és atyámhoz megyek, és mondom neki: Atyám! vétkeztem az ég ellen és te ellened;
19. már nem vagyok méltó fiadnak hivatni, csak béreseid közé fogadj be engem.
20. És fölkerelkedvén, atyjához méne. Mikor még messze volt, meglátá őt atyja, megesett rajta a szíve, és hozzá futván, nyakába borula és összecsókolá őt.
21. És mondá neki fia: Atyám! vétkeztem az ég ellen és te ellened; már nem vagyok méltó, hogy fiadnak hívassam.
22. Atyja pedig mondá szolgálóinak: Hamar vegyétek elő a legdrágább köntöst és adjátok rá, húzzatok gyűrűt kezére és sarut lábaira;
23. és hozzátok elő a hizlalt borjút, öljétek le, együnk és vigadjunk;
24. mert ez az én fiam megholt vala és föltámadt, elveszett vala és megtaláltatott.
25. Az ő idősebb fia pedig a mezőn volt, és midőn megjött, közeledvén a házhoz, hallá a muzsikát és táncot.
26. És előszólítván egyet a szolgák közül, tudakozódék, mi van itten.

27. Az pedig mondá neki: Megjött az öcséd, és atyád leölette a hízlalt borjút, mivel hogy egészségben kapta őt vissza.
28. Erre amaz megbosszankodék, és nem akart bemenni. Atyja tehát kimenvén, elkezdé őt kérlelni.
29. Amaz pedig felelvén, mondá atyjának: Ime annyi esztendő óta szolgállok neked, és soha át nem hágtam parancsodat, és sohasem adtál nekem egy gögölyét sem, hogy barátaimmal lakmározzam.
30. Midőn pedig ez a fiad, ki elmulatta vagyonodat parázna személyekkel, megérkezett, leölted neki a hízlalt borjút.
31. Ő pedig monda néki: fiam, te mindenkor velem vagy, és mindeneim tiéd.
32. De illet vigadni és örvendezni, mert ez a te öcséd meghalt vala, és föltámadt, elveszett vala és megtaláltatott.

25. sz. Ó- és Újszövetségi Szentírás. A Káldi féle szentírásfordítás nyelvében megújítva, javítva a Neovulgáta alapján. Szent Jeromos Bibliatársulat. Bp.1997

11. »Egy embernek volt két fia. 12. A fiatalabb azt mondta apjának: „Apám! Add ki nekem az örökség rám eső részét!” Erre szétosztotta köztük vagyonát.
13. Nem sokkal ezután a fiatalabb fiú összeszedte mindenét, elment egy távoli országba, és ott léha étellel eltékozolta vagyonát.
14. Miután mindent elpazarolt, nagy éhínség támadt azon a vidéken, és nélkülözni kezdett.
15. Erre elment és elszegődött egy ottani gazdához, aki kiküldte a tanyájára, hogy őrizze a disznókat.
16. Szeretett volna jóllakni a disznók eledelével, de abból sem adtak neki.
17. Ekkor magába szállt, és azt mondta: „Apámnak hány bérese bővelkedik kenyérben, én meg itt éhen halok.
18. Fölkelek, elmegyek apámhoz, és azt mondom neki: Apám! Vétkeztem az ég ellen és teellened!
19. Már nem vagyok méltó arra, hogy fiadnak nevezz, csak béresid közé fogadj be engem!”
20. Föl is kerekedett, és elment apjához. Apja már messziről meglátta és megesett rajta a szíve. Eléje sietett, a nyakába borult és megcsókolta.
21. A fiú így szólt hozzá: „Apám! Vétkeztem az ég ellen és teellened; már nem vagyok méltó arra, hogy fiadnak nevezz.”
22. Az apa azonban ezt mondta szolgálainak: „Hozzátok hamar a legdrágább ruhát és adjátok rá, húzzatok gyűrűt az ujjára és sarut a lábára!
23. Azután hozzátok elő a hízlalt borjút, vágjátok le, együnk és vigadjunk,
24. mert ez a fiam meghalt, és föltámadt, elveszett, és megtaláltatott.” Aztán elkezdtek vigadozni.
25. Az idősebb fiú pedig a mezőn volt, és amikor hazatérőben a házhoz közeledett, meghallotta a zeneszót és táncot.

26. Odahívott egyet a szolgák közül, és megkérdezte, hogy mi történt.
27. Az így válaszolt neki: „Megjött az öcséd, és apád levágta a hízlalt borjút, mivel egészségben kapta őt vissza.
28. Erre az megharagudott, és nem akart bemenni. Ezért az apja kijött, és kérlelte.
29. Ő azonban ezt mondta apjának: „Lásd, hány esztendeje szolgállok neked, soha meg nem szegtem parancsodat, mégsem adtál nekem soha egy kecskét sem, hogy mulathassak barátaimmal.
30. De mikor megjött ez a te fiad, aki a vagyonodat parázna nőkre költötte, levágattad neki a hízlalt borjút.”
31. Ő azonban ezt mondta neki: „Fiam! Te mindig velem vagy, és mindenem tiéd.
32. De vigadozni és örvendezni kellett, mert ez az öcséd meghalt, és föltámadt, elveszett, és megtaláltatott.”«

26. sz. Biblia. Újszövetségi Szentírás. Szent István Társulat. Bp., 1996

11. "Egy embernek volt két fia.
12. A fiatalabbik egyszer így szólt apjához: Apám, add ki nekem az örökség rám eső részét. Erre szétosztotta köztük vagyonát.
13. Nem sokkal ezután a fiatalabbik összeszedte mindenét és elment egy távoli országba. Ott léha életet élve eltékozolta vagyonát.
14. Amikor már mindenét elpazarolta, az országban nagy éhínség támadt, s nélkülözni kezdett.
15. Erre elment és elszegődött egy ottani gazdához. Az kiküldte a tanyájára a sertéseket őrizni.
16. Örült volna, ha éhségét azzal az eledellel csillapíthatta volna, amit a sertések ettek, de még abból sem adtak neki.
17. Ekkor magába szállt: Apám házában a sok napszámos bővelkedik kenyérben - mondta -, én meg éhen halok itt.
18. Útra kelek, hazamegyek apámhoz és megvallom: Apám, vétkeztem az ég ellen és teellened.
19. Arra, hogy fiadnak nevezz, már nem vagyok méltó, csak béreseid közé fogadj be.
20. Csakugyan útra kelt és visszatért apjához. Apja már messziről meglátta és megesett rajta a szíve. Eléje sietett, a nyakába borult és megcsókolta.
21. Erre a fiú megszólalt: Apám, vétkeztem az ég ellen és teellened. Már nem vagyok méltó arra, hogy fiadnak nevezz.
22. Az apa odaszólt a szolgáknak: Hozzatok hamar a legdrágább ruhát és adjátok rá. Az ujjára húzzatok gyűrűt, és a lábára sarut.
23. Vezessétek elő a hízlalt borjút, és vágjátok le. Együnk és vigadjunk,
24. hisz fiam halott volt és életre kelt, elveszett és megkerült. Erre vigadozni kezdtek.

25. Az idősebbik fiú kint volt a mezőn. Amikor hazatérőben közeledett a házhoz, meghallotta a zeneszót és a táncot.
26. Szólt az egyik szolgának és megkérdezte, mi történt.
27. Megjött az öcséd, és apád levágta a hizlalt borjút, hogy egészségben előkerült - felelte.
28. Erre ő megharagudott, és nem akart bemenni. Ezért az apja kijött és kérlelte.
29. De ő szemére vetette apjának: Látod, én annyi éve szolgállok neked és egyszer sem szegtem meg parancsodat. És nekem még egy gödölyét sem adtál soha, hogy egyet mulathassak a barátaimmal.
30. Most meg, hogy ez a fiad megjött, aki vagyonodat rossz nőkre pazarolta, hizlalt borjút vágattál le neki. -
31. Az mondta neki: Fiam, te mindig itt vagy velem, és mindenem a tied.
32. S illett vigadnunk és örülnünk, mert ez az öcséd halott volt és életre kelt, elveszett és megkerült."

27. sz. Biblia. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Bp., 1990.

- 11/ Egy embernek volt két fia.
- 12/ A fiatalabb ezt mondta az apjának: Atyám, add ki nekem a vagyon réám eső részét. Erre megosztotta köztük a vagyont.
- 13/ Néhány nap múlva a fiatalabb fiú összeszedett mindent, elköltözött egy távoli vidékre, és ott eltékozolta a vagyonát, mert kicsapongó életet folytatott.
- 14/ Miután elköltötte mindenét, nagy éhség támadt azon a vidéken, úgyhogy nélkülözni kezdett.
- 15/ Ekkor elment, és elszegődött annak a vidéknek egyik polgárához, aki kiküldte őt a földjeire disznókat legeltetni.
- 16/ Ő pedig szívesen jól lakott volna akár azzal az eleséggel is, amit a disznók ettek, de senki sem adott neki.
- 17/ Ekkor magába szállt és ezt mondta: Az én apámnak hány bérese bővelkedik kenyérben, én pedig itt éhen halok!
- 18/ Útra kelek, és elmegyek apámhoz, és azt mondom neki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened.
- 19/ Nem vagyok többé méltó, hogy fiadnak nevezzenek, tégy engem olyanná, mint béresid közül egy.
- 20/ És útra kelve el is ment az apjához. Még távol volt, amikor az apja meglátta őt, megszánta, elébe futott, nyakába borult, és megcsókolta őt.
- 21/ A fiú ekkor így szólt hozzá: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened, és nem vagyok méltó arra, hogy te fiadnak nevezzenek.
- 22/ Az apa viszont ezt mondta szolgáinak: Hozzátok ki hamar a legszebb ruhát, és adjátok reá, húzzatok gyűrűt a kezére, és sarut a lábára!
- 23/ Azután hozzátok ki a hizott borjút, és vágjátok le! Együnk és vigadjunk,

24/ mert ez az én fiam maghalt és feltámadott, elveszett és megtaláltatott. És vigadozni kezdtek.
 25/ Az idősebb fiú pedig a mezőn volt, és amikor hazajövet közeledett a házhoz, hallotta a zenét és a táncot.
 26/ Előhívott egy szolgát és megtudakolta tőle, hogy mi történik itt.
 27/ Mire a szolga így felelt: A testvéred jött meg, és apád levágatta a hízott borjút, mivel egészségben visszakapta őt.
 28/ Ekkor az megharagudott és nem akart bemenni. De az apja kijött, és kérlelte.
 29/ Ő azonban ezt mondta az apjának: Látod, hány esztendeje szolgállok neked, soha nem szegtem meg parancsodat, és te soha nem adtál nekem még egy kecskegidát sem, hogy mulathassak barátaimmal.
 30/ Amikor pedig megjött ez a te fiad, aki parázna nőkkel tékozolta el a te vagyonodat, levágattad neki a hízott borjút.
 31/ Ő azonban ezt mondta neki: Fiam, te mindig velem vagy, és mindenem a tied.
 32/ Vigadnod és örülnöd kellene, hogy ez a te testvéred meghalt és feltámadott, elveszett és megtaláltatott.

28. sz. A verbális kifejezésekkel kiegészített Káldi szöveg:

¹¹[K01/&vb] Egy^embernek két^fia vala: ¹²[K02/&vb] És monda az^ifiabbik(fiú)^közülök (a két fiú közül) az (ő, az ifjabb fiú)^attyának (aki az előbb említett emberrel azonos, a következőket): [K03/&vb] (Én) Atyám, add (te, atya)-ki nekem (az ifjabbik fiúnak) az^örökség^részét, melly (örökségrész) engem (az ifjabbik fiadat) illet. [K04/&vb] És (erre a kijelentésre válaszul) (az atya) el-ofztá nekik (a két fiúnak) az^örökléget. ¹³[K05/&vb] És nem fok napok-után (ami alatt átvette az örökségét), egybe-gyűjtván (az ifjabb fiú) mindeneket (a neki jutó örökségből), az (atya) ^ifiabbik fia mefízte méne (az atya házatól) távul-való^tarományba, és ott (a távol való tartományban) (az ifjabb fiú) el-tékozlá az^ő (az ifjabb fiú) ^örökségét buja étellel. ¹⁴[K06/&vb] És minek-utánna mindeneket (a neki jutó örökségből) (az ifjabb fiú) megeméftett volna, (akkor) nagy éhség lön abban a^tarományban, és ő (az ifjabb fiú az éhség miatt) szükölködni kezdte. ¹⁵[K07/&vb] És (az ifjabb fiú) el-méne, és (az ifjabb fiú) annak a^tartománynak egy^polgárához adá magát (az ifjabb fiút). [K08/&vb] És (a polgár) az ő (a polgár) majorjába küldé őtet (az ifjabb fiút), hogy (az ifjabb fiú a majorban) a^difznókat örizné. ¹⁶[K09/&vb] És (az ifjabb fiú az éhség miatt) kívánnya vala a^ifjabb fiú) hasát bé-tölteni a^malátával, mellyeket (azaz a

malátákat)' dífnók éfznek vala; és senki nem adgya vala (*a malátákat*) néki (*az ifjabb fiúnak*). ¹⁷[K10/&vb] (*az ifjabb fiú*) Magába térvén pedig, (*az ifjabb fiú a következőket*) monda: [K11/&vb] Mennyi bérefek az^atyám (*az ifjabb fiú atya*)^házában bévelkődnek kenyerekkel, én (*az ifjabb fiú*) kedig itt (*a távol való tartományban*) éhel halok-meg! ¹⁸[K12/&vb] (*ezért én, az ifjabb fiú*) Fel-kelek, és (*én, az ifjabb fiú*) az ^én (*az ifjabb fiú*) ^atyámhoz megyek, és (*én, az ifjabb fiú*) ezt (*a kijelentéseket*) mondom néki (*az atyának*): [K13/&vb] (*Az ifjabb fiú atya*) Atyám, (*én, az ifjabb fiú*) vétkeztem az ég-ellen, és te-ellened (*az atya ellen*): ¹⁹[K14/&vb] (*Ezért/és*)Már (*a korábbi cselekedeteim miatt, én, az ifjabb fiú*) nem vagyok méltó hogy te fiadnak (*az atyaénak*) hivattaffam: (*te, atyám*) tégy engem (*az ifjabb fiadat, olyan jogállásúnak*) mint egyet a'^te ^bérefid (*az atyáméi*)-közül ²⁰[K15/&vb] És (*a magába szállás következményeként az ifjabb fiú*) fel-kelvén (*az ifjabb fiú*) el-méne az (ő, *az ifjabb fiú*)^attyához. [K16/&vb] Mikor pedig (*az ifjabb fiú*) még távul vólna (*az atya házatól*), meg-látá ötöt (*az ifjabb fiút*) az ő (*az ifjabb fiú*) atya, és (*az atya*) irgalmafságra inditaték (*az ifjabb fiú látványától*), és (*az atya*) hozzája (*az ifjabb fiúhoz*) futván a' (*az atya az ifjabb fiú*) nyakára esék, és (*az atya*) meg-tsókolá ötöt (*az ifjabb fiút*). ²¹[K17/&vb] És monda néki (*az atyának*) a' (*atya*)^fia (*a következőket*): [K18/&vb] (*Az ifjabb fiú atya*) Atyám, (*én, az ifjabb fiú*) vétkeztem az ég-ellen, és te-ellened (*az atya ellen*): már (*a korábbi cselekedeteim miatt, én, az ifjabb fiú*) nem vagyok méltó hogy te fiadnak (*az atyaénak*) hivattaffam.²²[K19/&vb] Monda pedig az (*ifjabb fiú*) ^attya a' (*az atya*) ^fzolgainak (*a következőket*):[K20/&vb] (*Ti, szolgák*) Hamar hozzátok-elő a' leg-jobb ruhát, és (*ti, szolgák*) öltöztetsétek-fel ötöt (*az ifjabb fiút*), és (*ti, szolgák*) adgyatok gyűröt a' (*ifjabb fiú*) kezébe, és (*ti, szolgák adgyatok*) farut a' (*ifjabb fiú*) lábaiba: ²³[K21/&vb] És (*ti, szolgák*) hozzátok-elő a'^hizlalt^borjút, és (*ti, szolgák*) öllýétek-meg (*a hizlalt borjút*), és (*mi, az atya, az ifjabb fiú, a szolgák*) együnk,és^vigan^lakjunk: ²⁴[K22/&vb] Mert ez (*az ifjabb fiú*) az ^én^fiam (*az atyáé*) meg-hólt vala, és (*az ifjabb fiú*) meg-elevenedett; (*az ifjabb fiú*) el-vezett vala, és (*az ifjabb fiú*) meg-taláztatott. [K23/&vb] És (*miután a szolgák az atya minden parancsát teljesítették, akkor az atya, az ifjabb fiú, a szolgák*) vigan^kezdének^lakni. ²⁵[K24/&vb] Az^ő (*az atya*)^idősbik^fia pedig (*az ifjabb fiú visszatérése és visszafogadása alatt*) a' mezőn vala; és midőn (*az idősebb fiú a mezőről*) meg-jőne, és (*az idősebb fiú*) a' ^házhoz közelgetne, (*az idősebb fiú közeledése közben*) hallá az^énekléft,^és^a'^tántzot: ²⁶[K25/&vb] És (*mivel az idősebb fiú nem értette miért van éneklés és táncolás*) hiva

egyet^a'^fzolgák-közül, és (az idősebb fiú) meg-kérdé (a szolgától) mi dolog volna az (az éneklés és táncolás). ²⁷[K26/&vb] Es az (a szolgál) monda néki (az idősebb fiúnak a következőket): [K27/&vb] (az ifjabbik fiú vagyis) Az^ötséd (az idősebb fiúé) jött meg (a távoli tartományból az atya házához), és az^atyád (az idősebb fiúé) a'^hizlalt^borjút ölte meg, (annak öröme) hogy (az ifjabbik fiú) egészségben megjött (a távoli tartományból az atya házához). ²⁸[K28/&vb] (az idősebbik fiú) Bofzfzonkodék pedig (hogy az ifjabb fiúnak, aki eltékozolta örökségét, ahelyett, hogy megbüntették volna, levágták a hizlalt borjút), és (az idősebbik fiú a bosszúsága miatt) nem akara bé-menni (a házba). [K29/&vb] Az (idősebbik fiú) ^attya azért (mert megtudta, hogy az idősebb fiú bosszankodik, és nem akar bejönni) ki-jöven (az idősebb fiúhoz), kezdé kérni ötet (az idősebbik fiút). ²⁹[K30/&vb] Ama'(az idősebbik fiú) pedig felevén, monda az (idősebbik fiú) ^attyának (a következőket): [K31/&vb] Imé ennyi elfztendeig fzolgalok (én, az idősebbik fiú) néked (az atyának), és foha (a sok esztendő alatt) parantfolatodat (az atyáét) (én, az idősebbik fiú) által nem hágtam, és foha (a sok esztendő alatt) (te, atya) nem adtál nékem (az idősebbik fiúnak) egy gödölyét hogy barátimmal (az idősebbik fiúéval) (én, az idősebbik fiú) vigan^laktam^vólna: ³⁰[K32/&vb] De minek-utánna ez (az ifjabb fiú) a'^te^fiad (az atyáé), ki (azaz az ifjabb fiú) az ő (az ifjabbik fiú) ^örökségét a' kurvákkal meg-eméltette, meg jött (az ifjabb fiú a távoli tartományból az atya házához), (te, atya az ifjabb fiúnak, aki eltékozolta örökségét, ahelyett, hogy megbüntették volna) a'^hizlalt^borjút ölted-meg néki (az ifjabb fiúnak). ³¹[K33/&vb] Ő (az atya, az idősebb fiú kijelentésére válaszul) pedig monda néki (az idősebb fiúnak a következőket): [K34/&vb] Fiam (az atyáé), te (az idősebb fiú) mindenkor velem (az atyával) vagy, és mindenem (az atya összes vagyona) tiéd (az idősebb fiúé); ³²Vigan^lakni pedig, és örvendezni kell vala (minekünk, az atyának, az ifjabb fiúnak, a szolgáknak), mert ez (az ifjabb fiú) a'^te^ötséd (az idősebb fiúé) meg-hólt vala, és (az ifjabb fiú) meg-elevenedett; (az ifjabb fiú) el-vefzett vala, és (az ifjabb fiú) meg-találtatott.

29. sz. A koreferenciaindexszel ellátott Káldi szöveg

Az elem első előfordulásakor az index elé egyenlőségjelet teszek és vastagon szedem. A birtokos és birtok egyazon szón való indexelése a következőképpen történik, pl.: Atyám (i03)[i01], ahol elsőként a birtokos, azt követően a birtok indexe áll; az egyazon állítmányhoz kapcsolódó alanyé és határozott tárgyé pedig ebben a sorrendben ekképpen indexelődik, pl.: monda [i03|„[K03]“]. A „[K03]” típusú szimbólum a szövegrészletre való utalás jele, a [=01'] a megszólításé, a [δi13] a jelzett halmazhoz való tartozásé. Kapitálissal szedem a szövegmondatokat kapcsoló kötőszókat és az időhatározói kötőelemeket (ide véve a hasonló szerepet is megvalósító határozói igeneveket). Az egyes szövegmondat-reprezentációk beljebb szedettségé a felettük álló szövegmondatba való beágyazottságukat érzékelteti.

¹¹[K01/&ind]

Egy ember[=i01]nek két^fia(i01)[=i03,=i04] vala[i03,i04]:

¹²[K02/&ind]

És monda[i03|„[K03]“] az^ifjabbik[i03]^közülök[i03,i04] az^attyá(i03)[i01]nak:

[K03/&ind]

Atyám(i03)[=i01'], add-ki[i01|i05] nékem[i03] az^örökség[=i05]^részét, melly[i05] engem[i03] illet[i03|i05].

[K04/&ind]

ÉS (a „[K03]“-*ra válaszul*) el-öfztá[i01|i05] nékik[i03,i04] az^örökfég[i05]et.

¹³[K05/&ind]

ÉS NEM IOK NAPOK-UTÁN (*ami alatt átvette i05-et*), EGYBE-GYÜJTVERN[i03|i05] mindenek[i05]et, az ^ifiabbik^fia(i01)[i03] mezfze méne[i03] (*i02-tól*) távúl-való^taromány[=**i06**]ba, és ott[i06] el-tékozlá[i03|i05,=**i07**] az^ö[i03] ^örökségé(i03) [i05]t buja étlettel.

¹⁴[K06/&ind]

ÉS MINEK-UTÁNNA mindenek[i05]et megeméftzett[i03|i05,i07] ^vólna, nagy éhség[=**i08**] lön[i08] abban^a^taromány[i06]ban, és ö[i03] (*i08 miatt*) fzükölködni kezdé[i03].

¹⁵[K07/&ind]

ÉS el[i06-höz]-méne[i03], és annak^a' ^tartomány[i06]nak egy^polgára(i06)[=**i10**]hoz adá[i03|i03] magá[i03]t.

[K08/&ind]

ÉS az ö[i10] majorjá[i10]ba küldé[i10|i03] ötét[i03], hogy a'^difznók[=**i11**]at örizné[i03|i11].

¹⁶[K09/&ind]

ÉS kívánnya vala[i03] a' hasá[i03]t^bé-tölteni[i09] a'^malátá[=**i12**]val, mellyeket[i12] a' ^difznók[i11] éfznek vala[=**i09**, i11]; és senki nem adgya vala[i12-et] néki[i03].

¹⁷[K10/&ind]

MAGÁ[i03]BA TÉRVÉN[i03] PEDIG, monda[i03], [K11]^ [K12]^ [K13]^ [K14]“:

[K11/&ind]

Mennyi bérel[=**i13**]ek az^atyám(i03)[i01]^házá(i03)[=**i02**]ban bévelködnek[i13] kenyerekkel, én[i03] kedig itt[i06] éh[i08]el halok-meg[i03,=**i14**]!

¹⁸[K12/&ind]

(EZÉRT) Fel-kelek[i03], és az^én[i03] ^atyám(i03)[i01]hoz megyek[i03], és ezt(„[K13]^ [K14]“) mondom[i03], [K13]^ [K14]“ néki[i01]:

[K13/&ind]

Atyám(i03)[=**i01**'], vétkeztem[i03] az ég-ellen, és te[i01]-ellened: ¹⁹[K14/&ind]

(EZÉRT/ ÉS) MÁR (a „[K05]^ [K06]^ [K07]^ [K08]^ [K09]“ *miatt*) nem vagyok[i03] méltó hogy te[i01] fiad(i01)[i03]nak hivattaflam[i03]: tégy[i01] engem[i03] (*olyan jogállásúnak*) mint egyet(δi13)^a'^te[i01] ^bérefid(i01)[i13]-közül.

²⁰[K15/&ind]

ÉS (a „[K10]“ *következményeként*) FEL-KELVÉN[i03] el-méne[i03] az^

attyá(i03)[i01]hoz.

[K16/&ind]

MIKOR PEDIG MÉG távúl vólna[i03] (i02-tól), meg-látá[i01|i03] ötet[i03] az^ö[i03]^attyá(i03)[i01], és irgalmafságra^inditaték[i01] (i03 látványától), és hozzája[i03] futván[i01] a' nyaká[i03]ra esék[i01], és meg-tsókolá[i01|i03] ötet[i03].

²¹[K17/&ind]

És monda[i03|,][K18]“] néki[i01] a'^fia[i03]:

[K18/&ind]

Atyám(i03)[=i01'], vétkeztem[i03] az ég-ellen és te[i01]-ellened: már (a „K05/^K06/^K07/^K08/^K09“ miatt) nem vagyok[i03] méltó hogy te[i01] fiad(i01)[i03]nak hivattaffam[i03].

²²[K19/&ind]

Monda[i01|,][K20]^ [K21]^ [K22]“] PEDIG az^attyá(i03)[i01] a'^fzolgai(i01)[i13]nak:

[K20/&ind]

Hamar hozzátok[i13]-elő a' leg-jobb ruhát, és öltöztetsétek[i13|i03]-fel ötet[i03], és adgyatok[i13] gyűröt a' kezé[i03]be, és (adgyatok [i13]) farut a' lábai[i03]ba:

²³[K21/&ind]

És hozzátok[i13|i15]-elő a'^hizlalt^borjú[=i15]t, és öllýétek[i13|i15,=i16]-meg, és együnk[i09,i01,i03,i13], és vigan ^lak[i09]junk[i01,i03,i13]:

²⁴[K22/&ind]

MERT ez [i03] az^ én[i01]^fiam(i01)[i03] meg-hólt vala[i03,i14], és meg-elevenedett[i03]; el-vefzett vala[i03,i14], és meg-találtatott[i03].

[K23/&ind]

És vigan^kezdének[i01,i03,i13]^lak[i09]ni.

²⁵[K24/&ind]

Az^ö[i01] ^idösbik^fia(i01)[i04] PEDIG a' mezön vala[i04]; és MIDÖN meg-jöne[i04], és a'^házhoz[i02] közelgetne[i04], hallá[i04|i17] az^énekléft^és^a'^tántzot[=i17]:

²⁶[K25/&ind]

És (mivel i04 nem értette miért van az i17) hiva[i04] egyet^a'^fzolgák-közül[=i18δi13], és meg-kérdé[i04][az i18-tól] mi(„[K27]“ dolog[i17] vólna az[i17])

²⁷[K26/&ind]

Es az[i18] (a „[K25]“-re válaszolva) mondá[i18|,][K27]“] néki[i04]:

[K27/&ind]

Az[^]ötséd(i04)[i03] jött meg[i03] (i06-ből i02-ba), és az[^]atyád(i04)[i01] a[^]hizlalt[^]borjú[i15]t öl[i16]te[i01|i15] meg, (annak öröme) hogy egészében megjött[i03] (i06-ből i02-ba).

²⁸[K28/&ind]

Bofzfzonkodék[i04] PEDIG (hogy i03-nek, aki[i03] i07[i03|i05], ahelyett, hogy megbüntette volna[i01|i03], i16[i01|i15]), és nem akara[i04] bé[i02]-menni.

[K29/&ind]

Az[^]attya(i04)[i01] AZÉRT (mert megtudta[i01|„[K28]“]) KI-JÖVÉN[i01] (i04-hoz), kezdé[i01] kérni ötet[i04].

²⁹[K30/&ind]

Ama'[i04] PEDIG FELEVÉN[i04], monda[i04|„[K31]^ [K32]“] az[^]attyá(i04)[i01]nak:

[K31/&ind]

Imé ENNYI EIZTENDEIG fzoalok[i04/i13] néked[i01], és IOHA (ez esztendők alatt) parantfolatod[i01]at által[^]nem[^]hágtam[i04], és IOHA (ez esztendők alatt) nem adtál[i01] nékem[i04] egy gödolyét hogy barátim[i04]mal vigan[^]lak[i09]tam[i04] volna:

³⁰[K32/&ind]

DE MINEK-UTÁNNA ez[i03] a[^]te[i01]^fiad(i01)[i03], ki[i03] az[^]ö[i03]^örökségé(i03) [i05]t a' kurvával meg-emélsztette[i07, i03|i05], meg jött[i03] (i06-ből i02-ba), (i03-nek, aki[i03] i07[i03|i05], ahelyett, hogy megbüntettet volna[i01|i03]) a[^]hizlalt[^]borjú[i15]t ölted[i01|i15,i16]-meg néki[i03].

³¹[K33/&ind]

Ö[i01] PEDIG (a „[K31]^ [K32]“-re válaszul) monda[i01|„[K34]“] néki[i04]:

[K34/&ind]

Fiam(i01)[=i04'], te[i04] MINDENKOR velem[i01] vagy, és mindenem(i01)[i05] tiéd(i04)[i05]; ³²Vigan[^]lak[i09]ni pedig, és örvendezni kell[^]vala[i01,i03,i13], mert ez[i03] a[^]te[i04]^ötséd(i04)[i03] meg-hólt vala[i03,i14], és meg-elevenedett[i03]; el-vefzett vala[i03,i14], és meg-találtatott[i03].

30. sz. A Káldi szöveg korreferáló elemeit bemutató táblázat

	K01	K02	K03	K04	K05	K06	K07	K08	K09	K10
i01	egy embernek	az attyának	Atyám add-ki	el-osztá	Fia					
i02	fia	ifiabbik közülök attyának	Atyám nékem engem	nékik	az ifiabbik fia el-tékozlá ő	megemész- tett volna ő	el-méne adá magát	ötet őrizné	kivánnya vala hasát néki	magába monda
i03	fia	ifiabbik közülök		nékik						
i04			az örökség	az örökséget	mindeneket örökségét	mindeneket				
i05					távúl-való tartomány- ba ott	abban a tartomány- ban	annak a tartomány- nak			
i06						megemész- tett				
i07						éhség				
i07a									a hasát betölteni esznek	

i08							egy polgárához	ő küldé		
i09								disznókat	a disznók	
	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20
i01	az atyám	atyámhoz néki	atyám te-ellened	te tégy te	az atyához	az atya indíttaték esék meg-tsókolá	néki a fia	atyám te- ellened te	az atya szolgáina k	
i01a	az atyám házánál									
i02	az atyám én	felkelek én megyek mondom	atyám vétkez-tem	vagyok fiadnak hivattas- sam engem	el-méne atyához	volna őtet ő hozzája nyakára őtet	a fia	atyám vétkezete m vagyok fiadnak hivattass am	attya	őtet kezébe lábaiba
i05	itt									
i07	éhel									
i11	béresék			béresid					Szolgái- nak	hozzátok- elő öltöztessé tek-fel adgyatok [adgyato k]
i12	halok meg									
	K21	K22	K23	K24	K25	K26	K27	K28	K21	K22
i01	együnk, vigan lakjunk	én	kezdének	Ő			az atyád			
i01a				a házhoz				be-menni		
i02	együnk, vigan lakjunk	ez fiam	kezdének				az ötséd megjött			
i03				idősbik fia meg-jőne közelget- ne Hallá	hiva megkérdé	Néki	ötséd atyád	Boszszon- kodék nem akara		
i07a	együnk, vigan lakjunk		vigan lakni							
i11	hozzátok- ki öllyétek –		kezdének		szolgák közül					

	<i>meg együnk, vigan lakjunk</i>									
i12		<i>meg-hólt vala el-veszett vala</i>								
i13	<i>a hizlalt borjút</i>						<i>a hizlalt borjút</i>			
i14	<i>öllyétek – meg</i>						<i>ölte meg</i>			
i16				<i>éneklést és táncot</i>	<i>dolog az</i>					
i17					<i>egyvet a szolgák közül</i>	<i>Az</i>				
	K29	K30	K31	K32	K33	K34				
i01	<i>az attya</i>	<i>az attyának</i>	<i>néked parancsol atodat adtál</i>	<i>te meg- ölted</i>	<i>Ő</i>	<i>Fiam velem mindenem kell vala [nekünk]</i>				
i02				<i>ez a fiad ki ő néki</i>		<i>kell vala [nekünk] ez öcséd</i>				
i03	<i>az attya őtet</i>	<i>Ama ' attyának</i>	<i>szolgálók által nem hágtam nékem barátimm al laktam volan</i>		<i>Néki</i>	<i>Fiam te tiéd te</i>				
i04				<i>örökségét</i>		<i>mindenem</i>				
i07a			<i>vigan laktam volna</i>			<i>vigan lakni</i>				
i11						<i>kell vala [nekünk]</i>				
i12						<i>meg-hólt vala el-veszett vala</i>				
i13				<i>a hizlalt borjút</i>						
				<i>meg-</i>						

i14				<i>ölted</i>						
-----	--	--	--	--------------	--	--	--	--	--	--

vers	Vulgata	NA	M	J	É	P	S	H	F	Kr	Kd	Md	Cs	T	+	–
------	---------	----	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	---	---	---

31. sz. A névmási birtokos jelzőt tartalmazó birtokos szerkezetek statisztikai áttekintő táblázata:

13.	substantiam suam	+	+	+	+	–	+	–	+	–	+	–	+	–	7	5	
15.	in villam suam	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	12	0	
16.	ventrem suum		+	+	+	+	+	–	+	+	–	+	+	–	9	3	
17.	patris mei	+	+	+	+	+	+	+	+	+	–	+	+	+	11	1	
18.	patrem meum	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	11	0	
19.	filius tuus	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	–	10	1	
19.	mercennarii tuis	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	11	0	
20.	patrem suum	+	+	+	+	+	+	+	+	+	–		+	+	10	1	
20.	pater ipsius	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	11	0	
20.	collum eius	+	+	–		–	+	–	–	+	–		+	+	5	5	
21.	filius tuus	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	–	10	1	
22.	servos suos	+	+	+	+	+	+	–	+	–	–		+	+	8	3	
22.	manum eius	+	+	+	+	–	+	+	+	+	–		+	+	9	2	
22.	pedes [eius]	–	+	+	+	–	–	–	–	+	–		–	+	5	6	
24.	filius meus	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	11	0	
25.	filius eius	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	10	1	
27.	frater tuus	+	+	+	+	+	+	+	+	+	–		+	+	10	1	
27.	pater tuus	+	+	+	+	+	+	–	+	+	–		+	+	9	2	
28.	pater illius	+	+	+	+	+	+	+	+	+	–		+	+	10	1	
29.	patri suo	+	+	+	+	+	–	–	+	–	–		–	+	6	5	
29.	mandatum tuum	+	+	+	+	+	+	+	+	–	–		–	+	8	3	
29.	amicis meis	+	+	+	+	–	+	+	+	+	–		+	+	9	2	
30.	filius tuus	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	11	0	
30.	substantiam suam	+	+	–	+	+	+	+	+	+	+		+	+	10	1	
32.	frater tuus	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	11	0	
Σ	+	25	24	25	23	24	20	23	18	23	21	12	3	22	21	235	
	–	0	1	0	2	0	5	2	7	2	4	13	1	3	4		43
%	+	100	96	100	92	100	80	92	72	92	84	48	75	88	84	84	
	–	0	4	0	8	0	20	8	28	8	16	52	25	12	16		16

32. sz. A névmási birtokos jelzőt tartalmazó birtokos szerkezeteket a revíziókban áttekintő statisztikai táblázat:

ver s	V	Kr	Op	Tó	Pe	18	190	Ke	R	+	–	K d	Sz	Tá	19	N	+	–
----------	---	----	----	----	----	----	-----	----	---	---	---	--------	----	----	----	---	---	---

78 8											27 V							
13.	substantiam suam	—	+	+	+	—	—	—	—	3	4	+	—	—	—	—	0	4
15.	in villam suam	+	+	+	+	+	+	—	—	5	2	+	—	—	—	—	0	4
16.	Ventrem suum	+	+	+	+	—	+	—	—	4	3	—	—	—	—	—	0	4
17.	patris mei	+	+	+	+	+	+	+	+	7	0	—	—	—	—	—	0	4
18.	patrem meum	+	+	+	+	+	+	+	+	7	0	+	—	—	—	—	0	4
19.	filius tuus	+	+	+	+	—	+	—	—	4	3	+	—	—	—	—	0	4
19.	mercennarii tuis	+	+	+	+	+	+	—	—	5	2	+	—	—	—	—	0	4
20.	patrem suum	+	+	+	+	+	+	—	—	5	2	—	—	—	—	—	0	4
20.	pater ipsius	+	+	+	+	—	+	—	—	4	3	+	—	—	—	—	0	4
20.	collum eius	+	+	+	+	—	—	—	—	3	4	—	—	—	—	—	0	4
21.	Filius	+	+	+	+		—	—	—	3	4	—	—	—	—	—	0	4
21.	filius tuus	+	+	+	+	—	+	—	—	4	3	+	—	—	—	—	0	4
22.	servos suos	—	—	+	+	+	+	—	—	4	3	—	—	—	—	—	0	4
22.	manum eius	+	+	+	+	—	—	—	—	3	4	—	—	—	—	—	0	4
22.	pedes [eius]	+	+	+	+	+	—	—	—	4	3	—	—	—	—	—	0	4
24.	filius meus	+	+	+	+	+	+	+	+	7	0	+	+	+	+	—	3	1
25.	filius eius	+	+	+	+	—	+	+	—	5	2	+	+	+	+	—	3	1
27.	frater tuus	+	+	+	+	+	+	—	—	5	2	—	—	—	—	—	0	4
27.	pater tuus	+	+	+	+	+	—	—	—	4	3	—	—	—	—	—	0	4
28.	pater illius	+	+	+	+	+	+	—	—	5	2	—	—	—	—	—	0	4
29.	patri suo	—	—	—	—	+	—	—	—	1	6	—	—	—	—	—	0	4
29.	mandatum tuum	—	—	—	—	—	—	—	—	0	7	—	—	—	—	—	0	4
29.	amicis meis	+	+	+	+	+	+	—	—	5	2	—	—	—	—	—	0	4
30.	filius tuus	+	+	+	+	—	+	—	+	5	2	+	+	+	—	+	3	1
30.	substantiam suam	+	+	+	+	+	+	—	—	5	2	+	—	—	—	—	0	4
32.	frater tuus	+	+	+	+	+	+	+	+	7	0	+	+	+	+	—	3	1
Σ	+	22	23	24	24	15	18	5	5			12	4	4	3	1		
	—	4	3	2	2	10	8	21	21			14	22	22	23	25		
%	+	85	88	92	92	60	69	19	19			46	15	15	12	4		
	—	15	12	8	8	40	31	81	81			54	85	85	88	96		

33. sz. A névmási birtokos jelzőt tartalmazó birtokos szerkezeteket a új fordításokban áttekintő statisztikai táblázat:

vers	NA	kat.	prot	+	–	Vers	NA	kat.	prot.	+	–
13.	οὐσίαν	–	–	0	2	25.	υἱὸς	–	–	0	2
15.	αὐτοῦ					27.	αὐτοῦ				
15.	ἀγροῦς	–	–	0	2	27.	ἀδελφός	–	–	0	2
17.	αὐτοῦ					27.	σου				
17.	πατρός	–	+	1	1	27.	Πατήρ	–	–	0	2
18.	μου					28.	σου				
18.	πατέρα	–	–	0	2	28.	πατήρ	–	–	0	2
19.	μου					29.	αὐτοῦ				
19.	υἱός σου·	–	–	0	2	29.	πατρὶ	–	–	0	2
19.	μισθίων	–	–	0	2	29.	αὐτοῦ				
20.	σου					29.	ἐντολήν	–	–	0	2
20.	πατέρα	–	–	0	2	29.	σου				
20.	ἐαυτοῦ					29.	Φίλων	–	–	0	2
20.	πατήρ	–	–	0	2	30.	μου				
20.	αὐτοῦ					30.	υἱός σου	–	–	0	2
20.	τράχηλον	–	–	0	2	30.	σου τὸν	–	–	0	2
21.	αὐτοῦ					32.	βίον				
21.	υἱὸς	–	–	0	2	32.	ἀδελφός	–	+	1	1
21.	υἱός σου	–	–	0	2		σου				
22.	δούλους	–	–	0	2			+	0	3	
22.	αὐτοῦ						Σ	–	24	21	
22.	χειῖρα	–	–	0	2			+	0	12,5	
24.	αὐτοῦ							–	100	87,5	
24.	υἱός μου	–	+	1	1						

35. sz. A menny és ég szavak megoszlása az 'Isten lakóhelye' denotátum jelölésére

2Krón. 36. 23

Biblia1908: Az Úr, a *mennynek* Istene,

Biblia1973: Az Úr, az *ég* Istene

Biblia:1975: az ÚR, a *menny* Istene

Jel. 11. 13

Biblia1908: a *menny* Istenének adának dicsőséget.

Biblia1973: és dicsőséget zengtek az *ég* Istenének

Biblia:1975: és dicsőítették a *menny* Istenét

1Móz. 24.3

Biblia1908: Hogy megeskesslek téged az Úrra, a *mennynek* Istenére,

Biblia1973: az Úrra, az *ég* Istenére

Biblia1975: az ÚRra, az *ég* és föld Istenére

1Móz. 24.7

Biblia1908: Az Úr az *égnek* Istene,

Biblia1973: Az Úr, az *ég* Istene

Biblia:1975: Az ÚR, az *ég* Istene,

1Krón. 21. 26

Biblia1908: *mennyből* tüzet bocsátván az égőáldozat oltárára

Biblia1973: tűz szállt le az *égből* az égőáldozat oltárára.

Biblia1975: tüzet adott az *égből* az égőáldozati oltárra

Luk. 3. 22

Biblia1908: és szózat lőn *mennyből*, ezt mondván: Te vagy amaz én szerelmes Fiam,

Biblia1973: Szózat is hallatszott az *égből*: „Te vagy az én szeretett Fiam

Biblia1975: és hang hallatszott a *mennyből*: „Te vagy az én szeretett Fiam

Ján. 3. 13

Biblia1908: És senki sem ment fel a *mennybe*, hanemha az, a ki a * *mennyből* szállott alá, az embernek Fia, a ki a *mennyben* van.

Biblia1973: Senki sem ment föl a *mennybe*, csak aki alászállt a *mennyből*: az Emberfia (aki a *mennyben* van)

Biblia1975: Mert nem ment fel a *mennybe* senki, csak az, aki a *mennyből* szállt le, az Emberfia.

Zsolt. 80. 15

Biblia1908: Oh Seregek Istene! kérlek, térj vissza, tekints alá az *egekből*

Biblia1973: Seregek Ura, térj vissza, tekints le az *égből*

Biblia1975: Seregek Istene, fordulj hozzánk! Tekints le az *égből*

Ján 1. 32

Biblia1908: Láttam a Lelket leszállani az *égből*, mint egy galambot;

Biblia1973: Láttam a Lelket, amint galamb alakjában leszállt rá a *mennyből*

Biblia1975: Láttam, hogy a Lélek leszállt az *égből*, mint egy galamb

36. sz. A szövegmondatokat összekapcsoló kötőszavakat bemutató táblázat:

vers	V	G	M	J	É	P	S	H	F	Kr	Kd	Md	KCs	T
12.	et	καὶ					es	Kic	Es	Es		Es	És	Es
12.	et	δὲ	t	Es	Es	Ees	Es	kedig	Es	annac okaért	Es	annac okaért		
13.	et	καὶ	t	Es	Es	Ees	es	kedig	Es	pedig	Es	pedig	És	Es
14.	et	δὲ	t	Es	Es	Ees	Es	kedig	pedig	pedig	Es	pedig	pedig	pedig
14.	et	καὶ				Ees								
15.	et	καὶ	t	Es	Es	ø	es	az okaért	Es	Es	Es	Es	És	Es
15.	et	καὶ	t		Es	Ees					Es			
16.	et	καὶ	t	Es	Es	Ees	es	Es	Es	Es	Es	Es	És	Es
16.	et	καὶ				Ees								
17.	autem	δὲ	ke·	azert	Es	de maga	kedigleť	kedig	pedig	Es	pedig	Es	pedig	pedig
17.	autem	δὲ								pedig		pedig	pedig	
18.	ø	ø	ø	azert	ø		ø	ø	ø	ø	ø		ø	ø
19.	ø	ø				ø			Es	Es			Es	
20.	et	καὶ	Es	Es	Es	Ees	Es	az okaért	Es	Es	Es		Es	Es
20.	autem	δὲ	ke·	azert	de maga	kegyg	kedigleť	kedig	pedig	pedig	pedig		pedig	pedig
21.	-que	δὲ	t	Es	Es	Ees	Es	kedig	pedig	pedig	Es		pedig	De
22.	autem	δὲ	ke·	ø	Es	kegyg	kedigleť	kedig	pedig	Es	pedig		pedig	pedig
23.	et	καὶ						Es		Es			Es	Es
24.	quia	ὅτι						Mert	Mert	Mert			Mert	Mert

24.	et	καὶ	t	Es	Es	Ees	Es	annac okaért	Es		Es		Es	
25.	autem	δὲ	ke·	kedegh	de maga	kegyg	kedigleť	kedig	pedig	pedig	pedig		pedig	pedig
25.	et	καὶ				Ees		ø						
26.	et	καὶ		Es				Es	Es	Es			Es	Es
27.	-que	δὲ	Es	ø	Es	Ees	Es	kedig	pedig	pedig	Es		pedig	pedig
28.	autem	δὲ	ke·	azert	ø	kegyg	kedig	kedig	pedig	pedig	pedig		pedig	pedig
28.	ergo	δὲ	aÅert ke·	de		aÅert	annak okaert	annac okaért	pedig		azért			
29.	at	δὲ	Es	kedegh	Es		es	kedig	pedig	pedig	pedig		pedig	pedig
30.	sed	δὲ	dè		De		De	De	pedig	pedig	De		pedig	pedig
31.	at	δὲ	Es	ø	Es	Ees	Es	kedig	pedig	pedig	pedig		pedig	pedig
32.	autem	δὲ	ke·		De maga	aÅert	kedigleť	kedig	pedig	pedig			pedig	mind azáltal

Megjegyzés: azokat a kötőelemeket, amelyek nem szövegmondatokat, hanem tagmondatokat kötnek össze a fordításoknál, kihagytam, a forrásokban pedig kurzívan szedtem. Annak megítélése, hogy az adott kötőszó szöveg- vagy tagmondatokat viszonyít-e, nem minden esetben volt egyszerű. Egyes korai fordításokban ugyanis nem egyértelmű a tagolás: vagy teljességgel hiányzik a mondathatárok jelölése, vagy ugyanazon tagolójelek határolják a szöveg- és a tagmondatokat. Ezért áthidaló megoldásokat kellett keresnem. Figyelembe vettem egyrészt a forrásszövegek kritikai kiadásaiiban alkalmazott tagolást, másrészt a hűséges magyar fordítások határolásait (ilyennek tekintem tapasztalataim alapján a görög vonatkozásában Félegyházi munkáját, a latin tekintetében pedig Káldiét), végül vitás esetben a magyar szövegek összességének tagolását többségi alapon. Ezek alapján maradt tekintem tagmondatkapcsolónak, és hagytam ki a kódexekben és a 12. vers első kötőszavát, és tartom szövegmondatokat viszonyítónak Sylvesternél a 12., 14., 16. versek első kötőszavát, valamint a 13. versét.